

Latvijas Biozinātņu un tehnoloģiju universitāte
Ekonomikas un sabiedrības attīstības fakultāte
Finanšu un grāmatvedības institūts

Mg.oec. **Aļona Irmeja** ^{id}

Promocijas darbs

**PAŠNODARBINĀTĪBAS SOCIĀLI EKONOMISKIE
ASPEKTI**

***SOCIO-ECONOMIC ASPECTS OF SELF-
EMPLOYMENT***

zinātnes doktora grāda

zinātnes doktore (*Ph.D.*) sociālajās zinātnēs

iegūšanai

*Promocijas darbs ir izstrādāts Ekonomikas un uzņēmējdarbības nozares
Reģionālās ekonomikas apakšnozarē*

Promocijas darba vadītāja:

prof. *Dr.oec.* **Inguna Leibus**

Promocijas darba autore:

Mg.oec. **Aļona Irmeja**

Jelgava 2023

ANOTĀCIJA

Promocijas darba autore **Aļona Irmeja**.

Promocijas darba tēma „**Pašnodarbinātības sociāli ekonomiskie aspekti**”.

Promocijas darba izvirzītā **hipotēze** - izvērtējot faktorus, kas ietekmē pašnodarbinātības sociāli ekonomisko vidi Latvijā, var efektīvāk veidot pasākumus un scenārijus, kas sekmē pašnodarbinātības attīstību.

Pētījuma mērķis - izanalizēt pašnodarbinātības sociāli ekonomisko vidi ietekmējošos faktorus, lai izstrādātu un izvērtētu scenārijus, kas veicinātu pašnodarbinātības attīstību Latvijā.

Risinātie **darba uzdevumi** pētījuma mērķa sasniegšanai:

- 1) raksturot pašnodarbinātību kā uzņēmējdarbības veidu ekonomisko zinātņu teoriju skatījumā;
- 2) izvērtēt pašnodarbināto personu saimnieciskās darbības tiesisko regulējumu, noskaidrojot problemātiskos aspektus;
- 3) izpētīt pašnodarbinātības attīstības tendences Latvijā un ES dalībvalstīs;
- 4) izanalizēt pašnodarbināto personu nodokļu un grāmatvedības uzskaites kārtību un problemātiskos aspektus;
- 5) noskaidrot pašnodarbinātības sociāli ekonomiskās vides veicinošos un bremzējošos faktorus;
- 6) izstrādāt scenārijus un priekšlikumus pašnodarbinātības sociāli ekonomiskās vides pilnveidošanai.

Mērķa sasniegšanai pētījuma izklāsts ir strukturēts četrās nodaļās ar apakšnodaļām.

Darba **pirmajā nodaļā** izpētīts pašnodarbinātības teorētiskais pamatojums, pašnodarbinātība analizēta uzņēmējdarbības teoriju skatījumā. Noskaidrots pašnodarbinātības tiesiskais regulējums Latvijā un citās ES dalībvalstīs. Identificētas pazīmes, pēc kurām var noteikt viltus pašnodarbinātību. Analizēta viltus pašnodarbinātība ES dalībvalstīs. Nodaļas izstrādei izmantota monogrāfiskā metode un abstrakti - loģiskā metode, teorētiskā un tiesiskā regulējuma analīze. Uzskatāmi sagrupēti sociāli ekonomiskie faktori, lietojot PEST analīzes metodi.

Otrajā nodaļā izpētītas pašnodarbinātības attīstības tendences Latvijā un citās ES dalībvalstīs, nosakot statistisko pašnodarbinātības portretu. Atspoguļotas jaunas pašnodarbināto attīstības tendences Latvijā un citās ES dalībvalstīs. Šīs nodaļas izstrādei izmantota statistisko pētījumu metode un ekonometriskās metodes – Kruskala - Valisa tests, hipotēžu pārbaude, Pīrsona korelācijas koeficients, prognozēšanas metode.

Trešajā nodaļā izvērtētas pašnodarbināto personu grāmatvedības kārtošanas nepilnības. Analizēti pašnodarbināto personu nodokļu maksāšanas režīmi, un valsts sociālās apdrošināšanas iemaksu problemātiskie aspekti. Veikta institucionālās sistēmas izpēte, izmantojot monogrāfisko metodi.

Ceturtajā nodaļā veikta ES dalībvalstu grupēšana klasteros, lai atrastu ES dalībvalsti, kuras pašnodarbināto nodokļu modeli varētu izskatīt par piemērotu Latvijai. Izpētīta Dānijas pašnodarbināto personu nodokļu uzskaitē ar mērķi aizgūt pašnodarbināto personu nodokļu maksāšanas elementus, kas būtu piemēroti Latvijai. Izvērtēti Latvijas pašnodarbināto personu sociāli ekonomiskās vides veicinošie un bremzējošie faktori, piesaistot pašnodarbināto jomas ekspertus. Izstrādāti priekšlikumi nodokļu un grāmatvedības uzskaites sistēmas pilnveidošanai un izstrādāti divi jauni iespējamie scenāriji pašnodarbināto personu sociāli ekonomiskās vides uzlabošanai. Šīs nodaļas izstrādei izmantota ekspertu aptaujas metode, scenāriju metode, hierarhijas analīzes metode.

Darba noslēgumā apkopoti galvenie secinājumi, problēmu formulējumi un to risinājumi, kā arī doti noslēguma atzinumi.

Darba apjoms ir 140 lapaspuses, kurās ietilpst 35 tabulas un 25 grafiskie attēli.

Izmantoto likumu, normatīvo dokumentu, speciālās zinātniskās literatūras un informācijas avotu sarakstā ir 242 nosaukumi, t.sk.184 svešvalodās.

ANNOTATION

The author of the doctoral thesis: **Aļona Irmeja**.

The topic of the doctoral thesis: **“Socio-economic Aspects of Self-employment”**.

The **hypothesis** of the doctoral thesis – by evaluating the factors that affect the socio-economic environment of self-employment in Latvia, measures and scenarios that promote the development of self-employment can be more effectively created.

The **aim of the research** is to develop and evaluate scenarios for the development of self-employment in Latvia by analysing the factors affecting the socio-economic environment of self-employment in Latvia.

The **tasks** implemented to achieve the aim of the research:

- 1) to describe self-employment as a type of business from the point of view of the theories of economic sciences;
- 2) to evaluate the legal regulation of the economic activity of self-employed persons, clarifying the problematic aspects;
- 3) to study the development trends of self-employment in Latvia and EU Member States;
- 4) to analyse tax and accounting procedures and problematic aspects of self-employed persons;
- 5) to find out the promoting and inhibiting factors of the socio-economic environment of self-employment;
- 6) to develop scenarios and proposals for improving the socio-economic environment of the self-employed.

The research is structured in four chapters with subchapters to achieve the aim of the research.

The **first chapter** of the paper views the theoretical basis of self-employment. Self-employment is viewed from the point of view of business theories. The legal regulation of self-employment in Latvia and EU Member States is reviewed. The signs by which fake self-employment can be identified are determined. The role of fake self-employment in EU Member States is discussed. The monographic method, abstract-logical method, theoretical and legal framework analysis were used for the development of the chapter.

The **second chapter** examines the development trends of the self-employed in Latvia and EU Member States, determining a statistical portrait of self-employment. New development trends of the self-employed in Latvia and EU Member States are reflected. The statistical research method and econometric methods – Kruskal–Wallis test, hypothesis testing, Pearson's correlation coefficient, forecasting method are used for the development of this chapter.

The **third chapter** presents the grouped socio-economic factors using the PEST analysis method. Deficiencies in bookkeeping of self-employed persons are examined. The tax payment regimes of self-employed persons and the problematic aspects of their state social insurance contributions have been evaluated. Research of the documentary base and institutional system was carried out using the monographic method.

In the **fourth chapter**, the grouping of EU Member States into clusters is carried out to find an EU Member State whose self-employed tax model could be considered suitable for Latvia. The Danish self-employed persons' tax records were examined, with the aim of borrowing the elements of self-employed persons' tax payment. Facilitating and inhibiting factors of the socio-economic environment of self-employed persons in Latvia were evaluated, attracting experts in the field of self-employment. Proposals for improving the tax and accounting system have been developed, and two new possible scenarios for improving the socio-economic environment of self-employed persons have

been developed. The expert survey method, the scenario method, and the hierarchy analysis method were used for the development of this chapter.

The main conclusions, formulation of problems and their solutions as well as final opinions are included in the conclusion of the paper.

The doctoral thesis consists of 140 pages, 35 tables and 25 figures.

There are 242 sources of laws, legal regulatory documents, special scientific literature used as references, including 184 in foreign languages.

ZUSAMMENFASSUNG

Der Autor der Doktorarbeit: **Aļona Irmeja**.

Das Thema der Doktorarbeit: **“Sozioökonomische Aspekte der Selbstständigkeit”**.

Die **Hypothese** dieser Doktorarbeit besagt, dass durch die Bewertung der Faktoren, welche das sozioökonomische Umfeld der Selbstständigkeit in Lettland beeinflussen, effektivere Maßnahmen und Szenarien entwickelt werden können, um die Entwicklung der Selbstständigkeit zu fördern.

Das **Ziel der Forschung** besteht darin, Szenarien für die Entwicklung der Selbstständigkeit in Lettland zu entwickeln und zu bewerten, indem die Faktoren analysiert werden, die das sozioökonomische Umfeld der Selbstständigkeit in Lettland beeinflussen.

Die zur Erreichung des Forschungsziels durchgeführten **Aufgaben** sind:

- 1) die Beschreibung der Selbstständigkeit als eine Art von Geschäft aus Sicht der Wirtschaftswissenschaften;
- 2) die Bewertung der rechtlichen Regelungen der wirtschaftlichen Tätigkeit von Selbstständigen unter Klärung der problematischen Aspekte;
- 3) die Untersuchung der Entwicklungstrends der Selbstständigkeit in Lettland und den EU-Mitgliedstaaten;
- 4) die Analyse von Steuer - und Buchhaltungsverfahren sowie problematischen Aspekten selbstständiger Personen;
- 5) die Ermittlung fördernder und hemmender Faktoren des sozioökonomischen Umfelds der Selbstständigkeit;
- 6) die Entwicklung von Szenarien und Vorschlägen zur Verbesserung des sozioökonomischen Umfelds für Selbstständige.

Um das Ziel der Forschung zu erreichen, ist die Arbeit in vier Kapitel mit Unterkapiteln strukturiert.

Das **erste Kapitel** der Arbeit untersucht die theoretische Grundlage der Selbstständigkeit. Die Selbstständigkeit wird aus betriebswirtschaftlicher Perspektive betrachtet, und es wird die rechtliche Regelung der Selbstständigkeit in Lettland und den EU-Mitgliedstaaten überprüft. Zudem werden die Merkmale festgelegt, anhand derer Scheinselbstständigkeit identifiziert werden kann, und die Rolle der Scheinselbstständigkeit in den EU-Mitgliedstaaten wird diskutiert. Zur Erstellung des Kapitels wurden die monographische Methode, die abstrakt-logische Methode sowie die theoretische und rechtliche Rahmenanalyse verwendet.

Im **zweiten Kapitel** der Arbeit werden die Entwicklungstrends der Selbstständigkeit in Lettland und den EU-Mitgliedstaaten untersucht, und es wird ein statistisches Porträt der Selbstständigkeit erstellt. Zudem werden die neuen Entwicklungstrends der Selbstständigkeit in Lettland und den EU-Mitgliedstaaten reflektiert. Zur Erstellung dieses Kapitels werden die statistische Forschungsmethode sowie ökonometrische Methoden wie der Kruskal-Wallis-Test, Hypothesen tests, der Pearson-Korrelationskoeffizient und die Prognosemethode verwendet.

Im **dritten Kapitel** der Arbeit werden die gruppierten sozioökonomischen Faktoren mithilfe der PEST-Analyse-Methode vorgestellt, und es werden Mängel in der Buchhaltung von Selbstständigen untersucht. Zudem werden die Steuerzahlungsregimes von Selbstständigen bewertet und die problematischen Aspekte ihrer staatlichen Sozialversicherungsbeiträge untersucht. Zur Erforschung der dokumentarischen Grundlage und des institutionellen Systems wurde die monografische Methode verwendet.

Im **vierten Kapitel** der Arbeit werden die EU-Mitgliedstaaten in Cluster gruppiert, um einen EU-Mitgliedstaat zu finden, dessen Steuermodell für Selbstständige für Lettland als geeignet angesehen werden könnte. Zudem wurden die Steuerunterlagen selbstständiger Personen in Dänemark untersucht, mit dem Ziel, Elemente der Steuerzahlung von Selbstständigen zu übernehmen. Die erleichternden und hemmenden Faktoren des sozioökonomischen Umfelds von Selbstständigen in Lettland wurden durch die Hinzuziehung von Experten auf dem Gebiet der Selbstständigkeit bewertet. Es wurden Vorschläge zur Verbesserung des Steuer- und Buchhaltungssystems erarbeitet und zwei neue mögliche Szenarien zur Verbesserung des sozioökonomischen Umfelds von Selbstständigen entwickelt. Zur Erstellung dieses Kapitels wurden die Expertenbefragungsmethode, die Szenariomethode und die Hierarchieanalysemethode verwendet.

Die Hauptideen sowie die Formulierung der Probleme und ihrer Lösungen sind in der Schlussfolgerung der Arbeit enthalten.

Die Dissertation umfasst 140 Seiten, 35 Tabellen und 25 Abbildungen.

Es wurden insgesamt 242 Rechtsquellen, rechtliche Regelungsdokumente und spezielle wissenschaftliche Literatur als Referenzen verwendet, darunter 184 in Fremdsprachen.

SATURS

INFORMĀCIJA PAR PUBLIKĀCIJĀM UN ZINĀTNISKI PĒTNIECISKO DARBU / INFORMATION ON PUBLICATIONS AND SCIENTIFIC WORK	10
DARBĀ IEVIETOTO TABULU SARAĶSTS / LIST OF TABLES	12
DARBĀ IEVIETOTO ATTĒLU SARAĶSTS / LIST OF FIGURES.....	14
DARBĀ LIETOTO ABREVIATŪRU UN AKRONĪMU SKAIDROJUMI / LIST OF ABBREVIATIONS AND ACRONYMS	16
IEVADS / INTRODUCTION.....	17
1. PAŠNODARBINĀTĪBAS TEORĒTISKAIS UN TIESISKAIS RAKSTUROJUMS LATVIJĀ UN CITĀS ES DALĪBVALSTĪS / THEORETICAL AND LEGAL CHARACTERISTICS OF SELF-EMPLOYMENT IN LATVIA AND OTHER EU MEMBER STATES.....	22
1.1. Pašnodarbinātības teorētiskais raksturojums / <i>A theoretical approach to self-employment .....</i>	22
1.2. Pašnodarbinātības tiesiskais regulējums Latvijā / <i>Legal regulation of self-employment in Latvia .....</i>	32
1.3. Pašnodarbinātības tiesiskais regulējums un viltus pašnodarbinātība ES dalībvalstīs / <i>Legal regulation of self-employment and false self-employment in the EU Member States .....</i>	40
Secinājumi un priekšlikumi par 1. nodaļas saturu / <i>Conclusions and proposals of Chapter 1.....</i>	48
2. PAŠNODARBINĀTĪBAS TENDENCES LATVIJĀ UN CITĀS ES DALĪBVALSTĪS / SELF-EMPLOYMENT TRENDS IN LATVIA IN COMPARISON WITH OTHER EU MEMBER STATES.....	50
2.1. Pašnodarbinātības tendences Latvijā / <i>Self-employment trends in Latvia .....</i>	50
2.2. Pašnodarbinātības tendences Baltijas valstīs un citās ES dalībvalstīs / <i>Self-employment trends in the Baltic States and other EU Member States .....</i>	57
Secinājumi un priekšlikumi par 2. nodaļas saturu / <i>Conclusions and proposals of Chapter 2.....</i>	68

3. PAŠNODARBINĀTO PERSONU GRĀMATVEDĪBAS UN NODOKĻU UZSKAITES PROBLEMĀTISKIE ASPEKTI LATVIJĀ/ PROBLEMATIC ASPECTS OF ACCOUNTING AND TAX ACCOUNTING FOR THE SELF-EMPLOYED	70
3.1. Pašnodarbināto personu grāmatvedības uzskaitē / <i>Accounting of the self-employed .....</i>	70
3.2. Vispārējais nodokļu maksāšanas režīms / <i>Personal income tax from self – employed income.....</i>	73
3.3. Atvieglotie nodokļu maksāšanas režīmi / <i>Facilitated tax payment regimes .....</i>	78
3.4. Pašnodarbināto personu sociālās apdrošināšanas problemātiskie aspekti / <i>Problematic aspects of self-employed social insurance .....</i>	85
Secinājumi un priekšlikumi par 3. nodaļas saturu / <i>Conclusions and proposals of Chapter 3.....</i>	89
4. PAŠNODARBINĀTĪBAS SOCIĀLI EKONOMISKO ASPEKTU PROBLEMĀTIKAS IZVĒRTĒJUMS / ASSESSMENT OF THE PROBLEMS OF SOCIAL ECONOMIC ASPECTS OF SELF – EMPLOYMENT	92
4.1. ES dalībvalstu sadalījums klasteros / <i>Distribution of the EU Member States into clusters .....</i>	92
4.2. Pašnodarbināto personu ienākuma nodokļi un sociālā apdrošināšana Dānijā / <i>Self-employed income taxes and social insurance in Denmark.....</i>	96
4.3. Pašnodarbinātības sociāli ekonomiskās vides novērtējums Latvijā / <i>Assessment of the socio-economic environment of the self-employed in Latvia.....</i>	102
4.4. Pašnodarbinātības sociāli ekonomiskās vides Latvijā pilnveidošanas un uzlabošanas scenāriju novērtējums pēc hierarhiju analīzes metodes / <i>Evaluation of the scenarios of improvement and improvement of the socio-economic environment of self-employment according to the method of hierarchy analysis .....</i>	108
Secinājumi par 4. nodaļas saturu / <i>Conclusions of Chapter 4 .....</i>	120
NOSLĒGUMS / CONCLUSION	121
IDENTIFICĒTĀS PROBLĒMAS UN PRIEKŠLIKUMI / IDENTIFIED PROBLEMS AND PROPOSALS.....	123
IZMANTOTO INFORMĀCIJU AVOTU SARAKSTS / BIBLIOGRAPHY.....	125
PIELIKUMI/ ANNEXES	140

INFORMĀCIJA PAR PUBLIKĀCIJĀM UN ZINĀTNISKI PĒTNIECISKO DARBU / INFORMATION ON PUBLICATIONS AND SCIENTIFIC WORK

Ekonomikas zinātņu maģistre Aļona Irmeja promocijas darbu „Pašnodarbinātības sociāli ekonomiskie aspekti” izstrādāja laika periodā no 2011. līdz 2023. gadam LBTU Ekonomikas un sabiedrības fakultātes Finanšu un grāmatvedības institūtā profesores Dr.oec. Ingunas Leibus zinātniskajā vadībā.

Par pētījumu rezultātiem un promocijas darba saturu autorei ir 7 publikācijas starptautiskos recenzētos zinātniskos izdevumos, t.sk. divas publikācijas indeksētas *Web of Science* datubāzē.

Publicētie zinātniskie raksti

1. **Irmeja A.**, Leibus I. (2022) Self-employment in Latvia in comparison with the EU Member States. In: *Proceedings of the 23rd International scientific conference "Economic Science for Rural Development" No 56*, Jelgava, Latvia, 2022, pp. 455-464. ISBN 9789984483979 - ISSN 2255-9930. Pieejams: **Google scholar** datubāzē.
2. Leibus I., **Irmeja A.**, Miceikiene A. (2016) Imperfections of social insurance for self-employed persons in Latvia. In: *Proceedings of the International Scientific Conference "Economic Science for Rural Development"*, Jelgava, Latvia, 2014 pp. 305-313. ISBN 9789984482555, ISSN 1691-3078. (Indeksēts **Web of Science** datubāzē).
3. Leibus I., **Irmeja A.** (2014) Tax payments of agricultural sector in Latvia. In: *Proceedings of the International Scientific Conference "Economic Science for Rural Development" No 33*, Jelgava, Latvia, 2014, pp. 132-141. (Indeksēts **Web of Science** datubāzē).
4. **Irmeja A.**, Leibus I. (2012) State aid for self-employed persons in Latvia and other European Union Member States. In: *Proceedings of the International scientific conference "Economic science for rural development" No 28*, Jelgava, Latvia, 2012, pp.187-193. (Indeksēts **EBSCO** datubāzē).
5. **Irmeja A.** (2012) Self-employment trends in Latvia compared to other EU Member States. In: *Proceeding of the International Scientific Conference: Social and Economic Dimension of European Integration: problems, solutions, perspectives, 2011*. Pieejams: **GESIS SocioGuide** datubāzē.
6. **Irmeja A.** (2012) Self employment as a Form of Business. In: *ATINERs Conference Paper Series BUS2012 – 0231*. Athens Institute for Education and Research “ATINER”, pp. 5-18. ISSN 2241-2891.
7. Leibus I., Ozola I., **Irmeja A.** (2010) Role of self-employment in the sustainable economic development. In: *Journal of Social Sciences No 3*. Proceeding of the International Scientific Conference: Human resources - the main factor of regional development, 2010, pp. 253-260. Pieejams: **Google scholar** datubāzē.

Dalība starptautiskās zinātniskās konferencēs

1. **Irmeja A.** Self-employment in Latvia in comparison with the EU Member States. Starptautiskā zinātniskā konference: *"Economic Science for Rural Development"*, Jelgava, Latvia, 2022. gada 11.-13. aprīlī.
2. **Irmeja A.** State aid for self-employed persons in Latvia and other European Union Member States. Starptautiskā zinātniskā konference: *"Economic science for rural development"*, Jelgava, Latvia, 2012. gada 24.-26. aprīlī.

3. **Irmeja A.** Self employment as a Form of Business. Starptautiskā zinātniskā konference: “*Accounting, Finance, Management, Marketing*”, Athens Institute for Education and Research: Atēnas, Grieķija, 2012. gada 2.-5. jūlijā.
4. **Irmeja A.** Self-employment trends in Latvia compared to other EU Member States. Starptautiskā zinātniskā konference: “*Social and Economic Dimension of European Integration: problems, solutions, perspectives*”, Daugavpils, Latvia, 2011. gada 3.-5. novembrī.

Dalība starptautiskos pētniecības un pieredzes apmaiņas projektos

1. ES projekts Nr. 2021-1-LV01-KA122-ADU-000019755 “Virtuālās Senioru universitātes pieaugušo izglītotāju kapacitātes stiprināšana un digitalizācija” (2022) pieredzes apmaiņas brauciens uz Portugāli, lektore tēmā “Pašnodarbināto personu nodokļi un grāmatvedība”.
2. ES projekts “Radām novadam” Erasmus+ Jaunatne darbībā un Izglītības un zinātnes ministrijas Jaunatnes politikas valsts programmas (2017) mentore jauniešiem, kuri vēlas uzsākt uzņēmējdarbību, t.sk., reģistrēt pašnodarbinātību.
3. Mācības grāmatvedības un nodokļu kvalifikācijas paaugstināšanai VID darbiniekiem (2014). Lektore tēmā “Pašnodarbināto personu nodokļi un grāmatvedība”.

DARBĀ IEVIETOTO TABULU SARAKSTS / LIST OF TABLES

Nr. / No.	Tabulas nosaukums / Name of Table	Lpp. / p.
1.1. tabula / Table 1.1	Veiksmīgai uzņēmējdarbībai nepieciešamie faktori / <i>Factors needed for a successful business</i>	24
1.2. tabula / Table 1.2	Uzņēmējspēju definējums ekonomistu skatījumā / <i>Definition of business from the point of view of economists</i>	25
1.3. tabula / Table 1.3	Uzņēmēju pazīmes, kuras ir raksturīgas pašnodarbināto personu grupām / <i>Characteristics of entrepreneurs for groups of self-employed persons</i>	28
1.4. tabula / Table 1.4	PEST analīzes matrica pašnodarbinātības sociāli ekonomiskās vides ietekmējošo faktoru noteikšanai / <i>PEST analysis matrix for determining the socio economic environment of the self-employment</i>	31
1.5. tabula / Table 1.5	Sabiedrības ar ierobežotu atbildību un pašnodarbināto personu reģistrācijas atšķirības Latvijā / <i>Types of self-employed registration and their differences in Latvia</i>	35
1.6. tabula / Table 1.6	Pašnodarbināto personu tiesiskais regulējums Latvijā / <i>The legal framework of the self-employed in Latvia</i>	36
1.7. tabula / Table 1.7	Ekonomiski aktīvo pašnodarbināto skaits pa to veidiem Latvijā 2012.-2021. gadā / <i>Economically active self-employed by type 2012-2021</i>	40
1.8. tabula / Table 1.8	Pašnodarbināto personu un darba ņēmēju nodokļu salīdzinājums Latvijā 2023. gadā / <i>Comparison of taxes for self-employed persons and employees in Latvia in 2023</i>	45
2.1. tabula / Table 2.1	Pašnodarbināto personu atspoguļojums datubāzēs / <i>Reflection of self-employed persons in databases</i>	51
2.2. tabula / Table 2.2	Ekonomiski aktīvās pašnodarbinātās personas pa veidiem Latvijas reģionos 2018. gadā un izmaiņas 2019.-2020. gadā, tūkst. / <i>Economically active self-employed persons by types in regions of Latvia in 2018 and changes in 2019- 2020, th.</i>	53
2.3. tabula / Table 2.3	Pašnodarbināto personu īpatsvars nodarbināto skaitā Latvijas reģionos 2016.-2020. gadā, % / <i>Share of self-employed from employed in in the regions of Latvia 2016-2020, %</i>	54
2.4. tabula / Table 2.4	Pašnodarbināto personu īpatsvars iedzīvotāju skaitā Latvijas reģionos 2016.-2020. gadā, % / <i>Proportion of self-employed from population in the regions of Latvia, 2016-2020, %</i>	54
2.5. tabula / Table 2.5	Pašnodarbinātās personas sadalījumā pa dzimumiem un pēc saimnieciskās darbības sektora (NACE 2.red.) Latvijā 2017.-2021. gadā, tūkst. / <i>Distribution of the self-employed by gender and by economic activity sector (NACE 2nd edition) in Latvia 2017-2021, th.</i>	55
2.6. tabula / Table 2.6	Pašnodarbinātās personas sadalījumā pēc profesijas Latvijā 2017.-2021. gadā, tūkst. / <i>Self-employed by occupation in Latvia 2017-2021, th.</i>	56
2.7. tabula / Table 2.7	Pašnodarbinātās personas pēc izglītības līmeņa Latvijā 2017.-2021. gadā / <i>Self-employed by education level in Latvia, 2017-2021</i>	57
2.8. tabula / Table 2.8	Vidēji nedēļā nostrādāto stundu skaits pēc nodarbināto statusa un dzimuma Latvijā 2017.-2021. gadā, h / <i>Average number of hours worked per week by employment status and gender in Latvia , 2017-2021, h</i>	57
2.9. tabula / Table 2.9	Pašnodarbinātās personas pa vecuma grupām un pēc dzimuma Latvijā 2017.-2021. gadā, tūkst. / <i>Self-employed by age group and by gender in Latvia, 2017-2021, th.</i>	58
2.10. tabula / Table 2.10	Pašnodarbināto personu īpatsvars kvalificētu lauksaimniecības un mezsaimniecības speciālistu vidū ES-27 dalībvalstīs un Baltijas valstīs 2012.-2021. g., % / <i>Proportion of self-employed "Qualified agricultural, forestry and fisheries workers" in the EU-27 Member States and the Baltic States, 2012-2021, %</i>	66
2.11. tabula / Table 2.11	Pašnodarbinātās personas statistikas vidējais portrets Latvijā un ES - 27 dalībvalstīs 2021. gadā / <i>The average portrait of personal statistics in Latvia and the 27 EU Member States in 2021 will be self-employed</i>	70

Nr. / No.	Tabulas nosaukums / Name of Table	Lpp. / p.
3.1. tabula / Table 3.1	Grāmatvedības un nodokļu uzskaites atšķirības pašnodarbinātām personām / Differences between accounting and tax accounting for self-employed individuals	73
3.2. tabula / Table 3.2	Pašnodarbinātās personas valsts sociālās apdrošināšanas obligāto iemaksu piemērs 2023. gadā, EUR / An example of self-employed mandatory state social insurance contributions in 2023, EUR	77
3.3. tabula / Table 3.3	Pašnodarbinātā lauksaimnieka valsts sociālās apdrošināšanas obligāto iemaksu aprēķina piemērs 2023. gadā, EUR / An example of social contributions of a self-employed farmer in 2023, EUR	79
3.4. tabula / Table 3.4	Pašnodarbināto personu nodokļu atšķirības atkarībā no nodokļu režīma - vispārēja kārtība un MUN, EUR / Two situations for the self-employed who pay IIN payers and who are MUN payers, EUR	84
3.5. tabula / Table 3.5	Sociāli apdrošināto pašnodarbināto personu skaits un vidējā apdrošināšanas iemaksu alga sadalījumā pa dzimumiem Latvijā 2022. gadā / The number of socially insured persons and the average salary of insurance contributions by gender in Latvia in 2022	87
4.1. tabula / Table 4.1	Pazīmes, pēc kurām tiek identificēta personu nodarbošanās Dānijā un Latvijā 2022. gadā / Signs by which occupations of persons are identified in Denmark and Latvia in 2022	99
4.2. tabula / Table 4.2	Nodokļi un to likmes fiziskās personas ienākumiem Dānijā 2022. gadā / Taxes and their rates from personal income in Denmark in 2022	101
4.3. tabula / Table 4.3	Pašnodarbinātās personas ienākumu nodokļu aprēķins Dānijā 2022. gadā / Calculation of self-employed income taxes in Denmark in 2022	102
4.4. tabula / Table 4.4	Pašnodarbināto personu sociālā aizsardzība Dānijā un Latvijā 2022. gadā / Social protection of the self-employed in Denmark and Latvia, 2022	103
4.5. tabula / Table 4.5	Aptaujas ekspertu raksturojums, n=7 / Position held by experts, n=7	104
4.6. tabula / Table 4.6	Pašreizējā mikrouzņēmumu nodokļa un jaunā pašnodarbināto personu nodokļa modeļa salīdzinājums / A comparison of the current micro-enterprise tax and the new self-employment tax model	114
4.7. tabula / Table 4.7	Vispārējais nodokļu režīms: pašreizējā un jaunā modeļa salīdzinājums / Income tax model comparison of the current and the new model	116
4.8. tabula / Table 4.8	Autoratlīdzības saņēmēju maksājamais nodoklis: pašreizējā un jaunā modeļa salīdzinājums / Tax payable by royalties: a comparison between the current and the new model	118
4.9. tabula / Table 4.9	Relatīvā svarīguma skala / Relative importance scale	119
4.10. tabula / Table 4.10	Kritēriju grupu izvērtējums ekspertu skatījumā / Evaluation of criteria groups from the point of view of experts	120
4.11. tabula / Table 4.11	Ekspertu kritēriju un scenāriju ticamības izvērtēšana / Evaluation of reliability of expert criteria and scenarios	121

DARBĀ IEVIETOTO ATTĒLU SARAKSTS / LIST OF FIGURES

Nr. / No.	Attēlu nosaukums / Name of Figure	Lpp. / p.
1.1.att. / Fig. 1.1	Promocijas darbā izstrādātā pētījuma iekšējās un ārējās vides teorētiskais ietvars / <i>The theoretical framework of the internal and external environment of the research developed in the thesis</i>	20
1.2.att. / Fig. 1.2	Pašnodarbināto personu īpatsvars nodarbināto vidū Latvijas administratīvajās teritorijās 2021. gadā % / <i>The proportion of self-employed persons among the employed in Latvia 2021, %</i>	30
1.3.att. / Fig. 1.3	Pašnodarbināto personu īpatsvars nodarbināto vidū Baltijas valstīs un ES dalībvalstīs vidēji 2012.-2021. gadā, 15-64 gadi, % / <i>The proportion of self-employed persons among the employed in the Baltic States and EU Member States on average 2012-2021 per year, 15-64 years, %</i>	30
1.4.att. / Fig. 1.4	Pašnodarbinātās personas kā saimnieciskās darbības subjekti Latvijā / <i>Self-employed persons as subjects of economic activity in Latvia</i>	34
1.5.att. / Fig. 1.5	Ekonomikas transformācijas ietekme uz jaunu pašnodarbināto formu rašanos / <i>The form of the self-employed and the impact of processes on them</i>	46
2.1.att. / Fig. 2.1	Pašnodarbināto personu skaits Latvijas reģionos 2016.-2020. g., tūkst. / <i>Number of self-employed in the regions of Latvia, 2016-2020, th.</i>	52
2.2.att. / Fig. 2.2	Pašnodarbināto personu skaits (milj.) un īpatsvars (%) nodarbināto vidū ES dalībvalstīs 2012.-2021. gadā, 15-64 gadi / <i>The number of self-employed persons (mln) and the proportion (%) of self-employed persons to employed persons in the EU Member States, 2012-2021, 15-64 years, th.</i>	59
2.3.att. / Fig. 2.3	Pašnodarbināto personu īpatsvars nodarbināto vidū ES-27 dalībvalstīs 2020.-2021. gadā, 15-64 gadi, % / <i>Proportion of all self-employed to employed in EU Member States 2020-2021, 15-64 years, %</i>	59
2.4.att. / Fig. 2.4	Pašnodarbināto personu īpatsvars sadalījumā pa dzimumiem ES-27 dalībvalstīs 2021. gadā, %, 15 – 64 gadi / <i>Proportion of self-employed by gender in EU Member States in 2021, 15-64 years, %</i>	60
2.5.att. / Fig. 2.5	Pašnodarbināto personu skaits sadalījumā pa izglītības līmeņiem ES -27 dalībvalstīs 2012.-2021. gadā, milj. / <i>Number of self-employed by level of education in the EU 27 Member States, 2012-2021, mln.</i>	57
2.6.att. / Fig. 2.6	Pašnodarbināto personu skaits sadalījumā pa izglītības līmeņiem Baltijas valstīs 2019.-2021. gadā, tūkst. / <i>Number of self-employed by level of education in the Baltic states, 2019-2021, th</i>	61
2.7.att. / Fig. 2.7	Pašnodarbināto personu skaits sadalījumā pa vecuma grupām ES-27 dalībvalstīs 2012.-2021. gadā, milj. / <i>Number of self-employed by age groups in the EU-27 Member States, 2012- 2021, mln.</i>	62
2.8.att. / Fig. 2.8	Pašnodarbināto personu skaits sadalījumā pa vecuma grupām Baltijas valstīs 2019.-2021. gadā, tūkst. / <i>Number of self-employed by age groups in the Baltic State, 2019-2021, th.</i>	63
2.9.att. / Fig. 2.9	Pašnodarbināto personu sadalījums pēc nodarbošanās ES-27 dalībvalstīs 2021. gadā, 15-64 gadi, % / <i>Self-employed by type of occupation in the EU-27 Member States in 2021, 15-64 years, %</i>	60
2.10.att. / Fig. 2.10	Pašnodarbināto personu sadalījums pēc nodarbošanās Baltijas valstīs 2021. gadā, 15-64 gadi, % / <i>Self-employed by type of occupation in the Baltic States in 2021, 15-64 years, %</i>	64
2.11.att. / Fig. 2.11	Pašnodarbināto personu skaits ar un bez darbiniekiem ES dalībvalstīs 2012.-2021. gadā, 15-64 gadi, milj. / <i>The number of self-employed persons is distributed with or without employees, in the EU Member States, 2012-2021, 15-64 years, mln.</i>	64
2.12.att. / Fig. 2.12	Bezdarba līmenis un pašnodarbināto personu īpatsvars no visiem nodarbinātajiem ES dalībvalstīs 2012.-2021. gadā, 15-64 gadi, % / <i>Unemployment rate and share of self-employed among employed in the EU Member States, 2012-2021, 15-64 years, %</i>	65

Nr. / No.	Attēlu nosaukums / <i>Name of Figure</i>	Lpp. / p.
3.1.att. / Fig. 3.1	Pašnodarbināto personu skaits, kuri maksā VSAOI 2013.-2022. g., tūkst. / <i>Number of self-employed persons paying social tax in Latvia, 2013 – 2022, th.</i>	89
4.1.att. / Fig. 4.1	ES-27 dalībvalstu sadalījums klāstros pēc 2020. gada datiem (14 faktoriem) / <i>Distribution of EU-27 Member States in clusters according to 2020 data (14 factors)</i>	97
4.2.att. / Fig. 4.2	Pašnodarbināto personu tiesisko faktoru novērtējums, n=7 / <i>Assessment of legal factors of self-employed persons, n=7</i>	105
4.3.att. / Fig. 4.3	Pašnodarbināto personu ekonomisko faktoru novērtējums, n=7 / <i>Assessment of economic factors of self-employed persons, n=7</i>	107
4.4.att. / Fig. 4.4	Pašnodarbināto personu autoratlīdzības saņēmēju nodokļu režīma vērtējums, n=7 / <i>Assessment of the tax treatment of royalties, n=7</i>	108
4.5.att. / Fig. 4.5	Pašnodarbināto personu sociālo faktoru novērtējums, n=7 / <i>Assessment of social factors of self-employed persons, n=7</i>	110
4.6.att. / Fig. 4.6	Vērtēšanas kritēriju hierarhija pašnodarbinātības sociāli ekonomiskās vides pilnveidošanai un uzlabošanai / <i>Hierarchy of assessment criteria for the development and improvement of the socio-economic environment of self-employment</i>	113
4.7.att. / Fig. 4.7	Piemērotākais scenārijs pašnodarbinātības sociāli ekonomiskās vides uzlabošanai ekspertu skatījumā / <i>The most suitable scenario for the improvement of the socio-economic environment of the self-employed in the opinion of experts</i>	121

DARBĀ LIETOTO ABREVIATŪRU UN AKRONĪMU SKAIDROJUMI / LIST OF ABBREVIATIONS AND ACRONYMS

AS	akciju sabiedrība
CSP	Centrālā statistikas pārvalde
ECB	Eiropas Centrālā banka
EDS	elektroniskā deklarēšanas sistēma
EK	Eiropas Komisija
ES	Eiropas Savienība
ES-27	Eiropas Savienības 27 dalībvalstis
ES-28	Eiropas Savienības 28 dalībvalstis
EUR	eiro
Eurostat	Eiropas Savienības statistikas datubāze
FM	Finanšu ministrija
g.	gads
GID	gada ienākuma deklarācija
IIN	iedzīvotāju ienākuma nodoklis
IK	individuālais komersants
lpp.	lappuse
LR	Latvijas Republika
Lursoft	Lursoft datubāze
milj.	miljoni
MK	Ministru kabinets
mln.	<i>million</i>
MUN	mikrouzņēmumu nodoklis
NVA	Nodarbinātības valsts aģentūra
OECD	<i>The Organisation for Economic Co-operation and Development</i>
pp	procentpunkti
PVN	pievienotās vērtības nodoklis
SDV	saimnieciskās darbības veicējs
SIA	sabiedrība ar ierobežotu atbildību
skat.	skatīt
SP	samazinātā patentmaksa
t.sk.	tai skaitā
tab.	tabula
th.	<i>thousand</i>
TRS	<i>Tax Revenue Service</i>
tūkst.	tūkstoši
u.c.	un citi
u.tml.	un tamlīdzīgi
UR	Uzņēmumu reģistrs
VID	Valsts ieņēmumu dienests
VSAA	Valsts sociālās apdrošināšanas aģentūra
VSAOI	valsts sociālās apdrošināšanas obligātās iemaksas
ZS	zemnieku saimniecība
ZvS	zvejnieku saimniecība

IEVADS / INTRODUCTION

Tēmas pamatojums un aktualitāte

Nodarbinātība ir viens no svarīgākajiem tautsaimniecības attīstības un valsts ekonomiskās izaugsmes rādītājiem, tādēļ nodarbinātības politika ir neatņemama valsts un reģiona sociālās un ekonomiskās politikas sastāvdaļa. Pašnodarbinātība ir svarīgs un nepieciešams nodarbinātības veids, kuru Latvijā un citās ES dalībvalstīs plaši izmanto, lai uzsāktu uzņēmējdarbību un iekļautos darba tirgū.

Pašnodarbinātība ir izplatīta visās ES dalībvalstīs. *Eurostat* dati parāda, ka 2021. gadā ES-27 dalībvalstīs bija reģistrēti 25.2 miljoni pašnodarbināto personu, kas ir 13.05% no visiem nodarbinātajiem (192.9 miljoni). 2021. gadā vislielākais pašnodarbināto personu īpatsvars nodarbināto vidū bija Grieķijā (27.8%), Itālijā (19.6%) un Polijā (18.1%). Savukārt vismazākais īpatsvars bija Dānijā (7.7%), Vācijā (7.6%) un Luksemburgā (8.3%). Latvijā pašnodarbināto personu īpatsvars nodarbināto vidū tuvojas ES dalībvalstu īpatsvaram, sasniedzot 12.2%.

Mūsdienās arvien lielāku popularitāti darba ņēmēju un darba devēju vidū gūst elastīgas nodarbinātības formas, tai skaitā arī pašnodarbinātība, kurai ir vairākas priekšrocības. Tā sniedz lielāku rīcības brīvību un personīgo neatkarību, rada iespējas iekļūt un/vai palikt darba tirgū un gūt papildu ienākumus līdzās pamatdarbam.

Vienlaikus pašnodarbinātībai ir arī negatīvas iezīmes. Pašnodarbinātas personas statuss var tikt ļaunprātīgi izmantots, lai izvairītos no nodokļu maksāšanas un darba tiesību ievērošanas, kam tiek piemērots termins “viltus pašnodarbinātība”. Lai gan šķietami tas var būt izdevīgi pašnodarbinātām personām, tomēr lielāks finansiālais un praktiskais ieguvums ir darba devējam, jo tā ir iespēja samazināt darba devēja izmaksas. Tas var būtiski pasliktināt pašnodarbināto iespējas saņemt sociālo aizsardzību un negatīvi ietekmēt viņu dzīves kvalitāti un materiālo labklājību dažādās sociālā riska situācijās, sākot no darba nespējas un invaliditātes līdz pensijas vecuma iestāšanās gadījumam. Pašnodarbinātais, atšķirībā no darba ņēmēja, pats ir atbildīgs par nodokļu nomaksu, darba laika organizāciju, drošas un veselībai nekaitīgas darba vides veidošanu un darba aizsardzības prasību ievērošanu.

Līdz šim Latvijā padziļināti pētījumi par pašnodarbinātības sociāli ekonomisko vidi un to ietekmējošiem faktoriem nav veikti. Tādēļ jo īpaši svarīgi ir apzināt situāciju, lai izprastu pašnodarbinātības sociāli ekonomiskās vide priekšrocības un trūkumus, lai nākotnē nodrošinātu pietiekamu sociālo aizsardzību pašnodarbinātajiem sociālā riska situācijās.

Pēdējos gados pašnodarbināto personu grāmatvedības uzskaites un aprēķināmo nodokļu problemātiskie jautājumi ir atspoguļoti dažādu autoru analītiskajās publikācijās periodiskajos izdevumos: Leibus I., Puriņa L., Faituša I., Beķere L., Muceniece D. Pašnodarbināto sociālās apdrošināšanas problemātiku autore ir pētījusi maģistra darbā “Darba attiecību un pašnodarbinātības sociālie un tiesiskie aspekti” (2010) un Lazdiņa M. maģistra darbā “Pašnodarbināto personu sociālās apdrošināšanas problemātiskie aspekti Latvijā” (2014). Latvijā pašnodarbinātību dažādos griezumos, galvenokārt lauksaimniecībā, ir pētījusi Leibus I., kura ir izstrādājusi promocijas darbu “Individuālās uzņēmējdarbības uzskaites un nodokļu problemātiskie aspekti” (2008).

2018. gadā LR Valsts Darba inspekcijas pētījumā “Pašnodarbinātība Latvijā un tiesiskā regulējuma pilnveide pašnodarbināto darba apstākļu uzlabošanai” ir izpētīta pašnodarbinātības sociālā vide un tās trūkumi, kā arī izstrādāti priekšlikumi tiesiskā regulējuma pilnveidei darba tiesisko attiecību, sociālās aizsardzības un darba aizsardzības jomā, lai veicinātu darba aizsardzības prasību ievērošanu pašnodarbinātības gadījumos un padarītu efektīvāku pašnodarbinātības regulējumu.

Lietuvā pašnodarbinātības jautājumu pētīšanai ir pievērsušās *Bartkevičiene P., Pulokiene B., Slavickiene A.* Savukārt Igaunijā pašnodarbināto grāmatvedības un nodokļu uzskaites problemātiku pētījuši *Ellu S., Unt M., Soe H.* u.c.

Pētījumus par pašnodarbinātām personām Eiropā regulāri veic Eiropas Komisija, jaunākais pētījums tika veikts 2017. gadā “Pašnodarbinātības izpēte Eiropas Savienībā” (*Exploring self-employment in the European Union*). Pētījumā uzsvērts, ka jānovērš šķēršļi tiem, kas vēlas kļūt par pašnodarbinātajiem, un jāsniedz atbalsts viņu uzņēmējdarbības attīstībai, kā arī jānodrošina atbilstoša sociālā aizsardzība pašnodarbinātajiem. Akcentēta nepieciešamība turpināt pētīt dažādus pašnodarbinātības veidus, tostarp rūpīgi sekojot līdzi jaunajām tendencēm. Pētījumi par pašnodarbinātību tiek veikti regulāri. 2024. gadā Eiropas Komisija plāno publicēt pētījuma “Pašnodarbināto personu darba kvalitāte ES” (*Job quality of self-employed workers in the EU*) rezultātus. Pētījuma gaitā tiek analizēti pasākumi, kas veikti ES dalībvalstu līmenī, lai labāk aizsargātu pašnodarbinātās personas pret bezdarbu, nelaimes gadījumu darbā un slimību riskiem.

Promocijas darba autore praktiski darbojas pašnodarbināto nodokļu un grāmatvedības jomā, sākot no 2008. gada, t.i., jau piecpadsmit gadus, sniedzot konsultācijas pašnodarbinātām personām, kā rezultātā autore ir identificējusi pašnodarbināto personu sociāli ekonomiskās vides problemātiku, kuru ir apstiprinājuši pētījumā iesaistītie eksperti.

Autore regulāri piedalās dažādās aktivitātēs, sniedzot konsultācijas, lasot lekcijas pašnodarbinātām personām, grāmatvežiem, un finanšu ekspertiem par pašnodarbināto nodokļiem un grāmatvedību. Autore ir aktīva Latvijas Republikas grāmatvežu asociācijas biedre, kura iesaistās plānoto likumu grozījumu apspriešanā un diskusijās. Autore ir piedalījies vairākos projektos, veicot apmācības pašnodarbināto grāmatvedības un nodokļu jomā: pieaugušo neformālās izglītības projektā “Mācības grāmatvedības un nodokļu kvalifikācijas paaugstināšanai Valsts ieņēmumu dienesta (VID)darbiniekiem” (2014) un “Virtuālās Senioru universitātes pieaugušo izglītotāju kapacitātes stiprināšana un digitalizācija” (2022). Autore ir bijusi mentore jauniešiem, kuri uzsāka uzņēmējdarbību, tai skaitā reģistrējās par pašnodarbinātām personām (Biedrības “Radām Novadam” Erasmus + projektā, 2017).

Par pašnodarbināto nodokļu uzskaiti promocijas darba autore ir sagatavojusi vairākas analītiskās publikācijas profesionālajos periodiskajos izdevumos.

Tā kā kopumā pašnodarbinātības sociāli ekonomiskā vide Latvijā ir maz pētīta, autore pievērsās šīs tēmas padziļinātai izpētei, piesaistot pašnodarbināto jomas ekspertus.

Promocijas darbam ir izvirzīta **hipotēze** - izvērtējot faktoros, kas ietekmē pašnodarbinātības sociāli ekonomisko vidi Latvijā, iespējams efektīvāk veidot pasākumus un scenārijus, kas sekmē pašnodarbinātības attīstību.

Lai rastu atbildi uz promocijas darba pamata hipotēzi, papildus tiek izvirzītas saistītās hipotēzes:

H1: novēršot nodokļu un grāmatvedības uzskaites sistēmas nepilnības, tiks radīta labvēlīgāka sociāli ekonomiskā vide pašnodarbinātām personām Latvijā;

H2: pilnveidojot nodokļu un grāmatvedības uzskaites sistēmu, iespējams veicināt pašnodarbinātības attīstību Latvijā;

H3: pilnveidota nodokļu un grāmatvedības uzskaites sistēma pozitīvi ietekmē sociāli ekonomisko vidi pašnodarbinātām personām Latvijā.

Promocijas darba **pētījuma objekts** - pašnodarbinātības sociāli ekonomiskā vide, pētījuma **priekšmets** - pašnodarbināto personu tiesiskā statusa, nodokļu un grāmatvedības uzskaites, kā arī sociālās apdrošināšanas pilnveidošanas iespējas.

Promocijas darba **mērķis** - izanalizēt pašnodarbinātības sociāli ekonomisko vidi ietekmējošos faktoros, lai izstrādātu un izvērtētu scenārijus, kas veicinātu pašnodarbinātības attīstību Latvijā.

Lai sasniegtu pētījuma mērķi, tika izvirzīti šādi **darba uzdevumi**:

- 1) raksturot pašnodarbinātību kā uzņēmējdarbības veidu ekonomisko zinātņu teoriju skatījumā;
- 2) izvērtēt pašnodarbināto personu tiesisko regulējumu, noskaidrojot problemātiskos aspektus;
- 3) izpētīt pašnodarbinātības attīstības tendences Latvijā un ES dalībvalstīs;
- 4) izanalizēt pašnodarbināto personu grāmatvedības un nodokļu uzskaites kārtību un problemātiskos aspektus;
- 5) noskaidrot pašnodarbinātības sociāli ekonomiskās vides veicinošos un bremzējošos faktoros;
- 6) izstrādāt scenārijus un priekšlikumus pašnodarbinātības sociāli ekonomiskās vides pilnveidošanai.

Promocijas darba mērķa sasniegšanai un uzdevumu risināšanai lietotas šādas pētījumu metodes:

- **monogrāfiskā jeb aprakstošā metode un kontentanalīze jeb satura analīzes metode** lietota zinātnieku pētījumu rezultātu apkopošanai un analīzei, kā arī tiesiskās bāzes izpētei;
- **abstrakti - loģiskā metode** izmantota pašnodarbinātības sociāli ekonomiskās vides veicinošo un bremzējošo faktoru izpētei, priekšlikumu izstrādei;
- **analīzes un sintēzes metode** lietota pašnodarbināto personu nodokļu un grāmatvedības uzskaites analīzei;
- **PEST analīze** veikta, lai uzskatāmi sagrupētu sociāli ekonomiskos faktoros;
- **statistisko pētījumu metode un ekonometriskās metodes – Kruskala Valisa tests, hipotēžu pārbaude, Pīrsona korelācijas koeficients, prognozēšanas metode** izmantota, lai analizētu pašnodarbinātības tendences Latvijā un citās ES dalībvalstīs;
- **daudzfaktoru statistiskās analīzes metodes - faktoru analīze un klasteru analīze** lietota, lai nodefinētu faktoros un pēc tiem atrastu ES dalībvalsti, kuras pašnodarbināto nodokļu modeli varētu izskatīt kā piemērotu Latvijai;
- **socioloģisko pētījumu metode - ekspertu aptaujas metode**, lai noskaidrotu ekspertu viedokli par pētāmo problemātiku un iezīmētu galvenās tendences pašnodarbinātībai Latvijā;
- **scenāriju metode** pielietota, lai, balstoties uz pētījumā iegūto informāciju, tiktu izveidoti pašnodarbinātības attīstības scenāriji Latvijā;
- **hierarhijas analīzes metode**, lai noskaidrotu ekspertu vērtējumu autores izstrādātajiem scenārijiem.

Pētījuma uzdevumu risināšanai izmantotas Latvijas un ārvalstu zinātnieku publikācijas starptautiskajās zinātniskajās datubāzēs (*Web of Science, Scopus, u.c.*), Latvijas Republikas likumi, Ministru kabineta noteikumi, plānošanas dokumenti, Eiropas Savienības institūciju pētījumi, Labklājības un Finanšu ministriju informatīvie ziņojumi, Centrālās statistikas pārvaldes dati, Valsts ieņēmumu dienesta dati, *Eurostat* dati un autores veiktas intervijas.

Pētījuma zinātniskā novitāte un nozīmīgums:

- 1) promocijas darbā veiktais pētījums papildina pašnodarbinātības pētījumu bāzi nacionālā un starptautiskā līmenī, apkopojot zinātniskās atziņas par pašnodarbinātību;

- 2) izstrādāts pašnodarbināto personu statistikas portrets Latvijā un ES dalībvalstīs;
- 3) izvērtēti pašnodarbinātības sociāli ekonomisko vidi ietekmējošie faktori un noskaidroti problemātiskie aspekti Latvijā;
- 4) noteikts pašnodarbināto personu nodokļu un grāmatvedības uzskaites attīstības potenciāls, izstrādāti divi iespējamie attīstības scenāriji Latvijā.

Promocijas darba **praktiskā novitāte** - izstrādātais pētījums ir iekļauts bakalaura studijuursos “Vienkāršā grāmatvedība” un “Nodokļu uzskaitē”, maģistra studiju kursā “Nodokļu plānošana”.

Darba tautsaimnieciskais nozīmīgums: pētījuma rezultātā noskaidroti galvenie pašnodarbinātības sociāli ekonomiskās vides veicinošie un bremsējošie faktori. Promocijas darbā ietvertie pētījuma rezultāti ir izmantojami LR Ekonomikas ministrijai un LR Finanšu ministrijai, pilnveidojot tiesisko bāzi pašnodarbinātām personām, kā arī politikas plānošanas dokumentu izstrādei. Rezultāti ir izmantojami nozaru attīstības plānošanā un nozaru asociācijās, praktiski ieviešot scenāriju iniciatīvas.

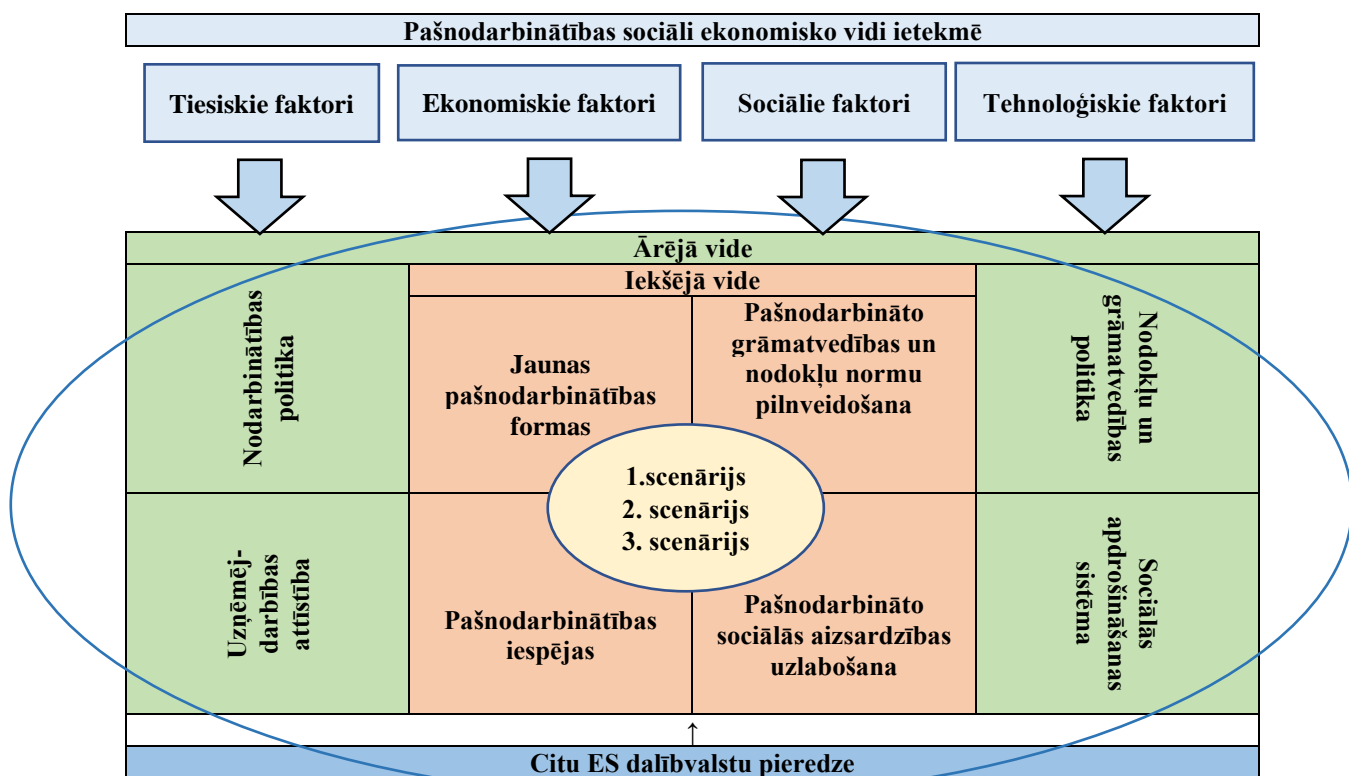
Aizstāvamās tēzes

- 1) Pašnodarbinātās personas definējums dažādos zinātniskajos avotos un tiesību aktos atšķiras, tomēr pašnodarbinātībai kā vienam no uzņēmējdarbības veidiem ir būtiska loma nodarbinātībā un iedzīvotāju apmierinātībā ar dzīvi.
- 2) Latvijā un ES dalībvalstīs pašnodarbinātības attīstības tendences ir līdzīgas, tomēr jāņem vērā katras dalībvalsts atšķirības.
- 3) Pašnodarbināto personu grāmatvedības un nodokļu uzskaites sistēmai Latvijā ir nepieciešama nepilnību identificēšana un sistēmas pilnveidošana.
- 4) Pašnodarbinātības sociāli ekonomiskās vides pilnveidošanai Latvijā iespējami vairāki scenāriji.

Promocijas darba tēmas norobežojums – saskaņā ar darba mērķi un uzdevumiem ir pētīta pašnodarbinātība kā viens no uzņēmējdarbības veidiem, pašnodarbināto personu saimnieciskās darbības, nodokļu un grāmatvedības uzskaites problemātiskie aspekti. Pašnodarbinātās personas jeb pašnodarbinātie šī pētījuma izpratnē ir fiziskas personas, kas veic saimniecisko darbību, jeb saimnieciskās darbības veicēji (SDV), individuālie komersanti (IK), zemnieku saimniecību (ZS) un zvejnieku saimniecību (ZvS) īpašnieki un autoratlīdzības saņēmēji. Pētījuma izstrādi ierobežo termina “pašnodarbinātais” atšķirīga izpratne dažādās ES dalībvalstīs (nav vienotas terminoloģijas), kā arī atšķirības LR Centrālās statistikas pārvaldes un Valsts ieņēmumu dienesta pašnodarbināto uzskaitē. Pētījums veikts par Latviju, kā vienu no Eiropas Savienības reģioniem, salīdzinot Latviju ar citām ES dalībvalstīm.

Promocijas darbā izstrādātā pētījuma iekšējās un ārējās vides teorētiskais ietvars. Pašnodarbinātības sociāli ekonomisko vidi ietekmē tiesiskie faktori, ekonomiskie faktori, sociālie faktori un tehnoloģiskie faktori, kuri tika identificēti, veicot PEST analīzi.

Pašnodarbinātības sociāli ekonomiskā vide sastāv no iekšējās un ārējās vides. Ārējo vidi veido valsts nodarbinātības politika, uzņēmējdarbības attīstība, grāmatvedības un nodokļu politika, sociālās apdrošināšanas sistēma (skat. 1. att.). Iekšējo vidi veido jaunas pašnodarbinātības formas, pašnodarbināto grāmatvedības un nodokļu normu pilnveidošana, pašnodarbinātības iespējas un pašnodarbināto sociālās aizsardzības uzlabošana. Lai novērtētu pašnodarbinātības ārējo un iekšējo vidi, tika veikts pašnodarbinātības teorētiskais un tiesiskais izvērtējums un izpētīta citu ES dalībvalstu pieredze. Pašnodarbinātības sociāli ekonomiskās vides pilnveidošanai tika izstrādāti trīs scenāriji.

Avots: autores veidots

1.1. att./ Fig. 1.1. Promocijas darbā izstrādātā pētījuma iekšējās un ārējās vides teorētiskais ietvars / *The theoretical framework of the internal and external environment of the research developed in the thesis*

Pētījums veikts laika posmā no 2011. gada septembra līdz 2023. gada martam. Statistikas datu analīzei izmantoti dati no 2012. gada līdz 2022. gadam, atkarībā no datu pieejamības, atsevišķu jautājumu izpēti periods var būt īsāks. Pētījuma izstrādes laikā dati par pašnodarbinātību 2021. un 2022. gadā oficiālajā statistikā nebija pieejami.

Pētījumu atbalsta Eiropas Sociālais fonds. Autores pētījums tapa projekta darbības programmas "Izaugsme un nodarbinātība" 8.2.2. specifiskā atbalsta mērķa "Stiprināt augstākās izglītības institūciju akadēmisko personālu stratēģiskās specializācijas jomās" ietvaros.

1. PAŠNODARBINĀTĪBAS TEORĒTISKAIS UN TIESISKAIS RAKSTUROJUMS LATVIJĀ UN CITĀS ES DALĪBVALSTĪS / *THEORETICAL AND LEGAL CHARACTERISTICS OF SELF-EMPLOYMENT IN LATVIA AND OTHER EU MEMBER STATES*

1.tēze. Pašnodarbinātās personas definējums dažādos zinātniskajos avotos un tiesību aktos atšķiras, tomēr pašnodarbinātībai kā vienam no uzņēmējdarbības veidiem ir būtiska loma nodarbinātībā un iedzīvotāju apmierinātībā ar dzīvi.

1.1. Pašnodarbinātības teorētiskais raksturojums / *A theoretical approach to self-employment*

Pašnodarbināto personu terminoloģija Latvijā un citās ES dalībvalstīs atšķiras. **Eurostat Eiropas Savienības** darbaspēka apsekojumā **pašnodarbinātās personas** ir definētas kā “personas, kuras strādā savā uzņēmumā, profesionālajā praksē vai saimniecībā, lai gūtu peļņu, un nenodarbina citas personas” (*Eurofond, 2017*).

Saskaņot vienotu pašnodarbināto personu termina lietošanu ES dalībvalstīs ierobežo vietējie apstākļi un atšķirīgais tiesiskais regulējums katrā valstī, kā arī ievērojamas izmaiņas, kuras pēdējos gados ir notikušas darba attiecībās.

Latvijas Republikas normatīvajos aktos attiecībā uz fizisko personu, kura veic saimniecisko darbību, tiek lietots termins “**saimnieciskās darbības veicējs**”. Savukārt termins “**pašnodarbinātais**” tiek lietots šaurākā nozīmē tikai saistībā ar saimnieciskās darbības veicēju, individuālo komersantu, zemnieku saimniecības un zvejnieku saimniecības īpašnieku sociālo apdrošināšanu. Ikdienā par pašnodarbināto uzskata fizisku personu, kura veic VID reģistrētu saimniecisko darbību un nav reģistrējies kā individuālais komersants. Turpretim, ārzemju publikācijās un ES statistikas izdevumos ikviena fiziskā persona, kura veic saimniecisko darbību, tiek saukta par pašnodarbināto.

Termina “**pašnodarbinātā persona**” **definīcija** dota likuma “Par reglamentētajām profesijām un profesionālās kvalifikācijas atzīšanu” 1. pantā. Pašnodarbinātā persona ir persona, kas darba ienākumus gūst patstāvīgi, neiesaistoties kā darbinieks darba tiesiskajās attiecībās ar darba devēju un neieņemot amatu, kas dod tiesības uz atlīdzību.

Pašnodarbinātā termins tiek definēts arī likuma “Par valsts sociālo apdrošināšanu” 1. panta 3. daļā, nosakot, ka pašnodarbinātais ir persona, kura gūst ienākumus kā:

- persona, kuras pastāvīgā dzīvesvieta ir LR un kura gūst ienākumu no intelektuālā īpašuma, un ir reģistrējies kā saimnieciskajā darbībā gūtā ienākuma nodokļa maksātāja;
- zvērināts notārs;
- zvērināts advokāts;
- zvērināts revidents;
- prakses ārsts, prakses farmaceits, prakses veterinārārsts, prakses optometrists;
- cita fiziskā persona, kura reģistrējies kā saimnieciskajā darbībā gūtā ienākuma nodokļa maksātāja;
- zemnieku vai zvejnieku saimniecības īpašnieks, kas, nebūdams darba tiesiskajās attiecībās savā saimniecībā, veic saimniecības vadību, ja tajā nav iecelts pārvaldnieks;
- zvērināts tiesu izpildītājs;
- individuālais komersants;
- mikrouzņēmumu nodokļa maksātājs (*Par valsts sociālo apdrošināšanu, 1997*).

Analizējot dažādus EK pētījumus, var secināt, ka gandrīz visas apsekotās ES dalībvalstis ir norādījušas, ka tās cenšas formulēt daudz efektīvāku pašnodarbinātā definīciju, lai radītu regulējumu, kas nosaka pašnodarbinātajiem sociālo nodrošinājumu, darba tiesību normās paredzētās tiesības un aizsardzību (*Eurofond, 2017*).

Zinātniskajā literatūrā nav vienota viedokļa par to, vai pašnodarbinātība ir daļa no uzņēmējdarbības, vai tā būtu jāskata atsevišķi. Eiropas Komisija (EK) izstrādātajā attīstības stratēģijā “Eiropa 2020” (*Europe 2020 strategy*) pašnodarbinātība ir atdalīta no uzņēmējdarbības, norādot, ka abi ir vienlīdz svarīgi virzieni, kuros jāveic ilgtspējīga attīstība. EK stratēģijā tiek akcentēts, ka pašnodarbinātības un uzņēmējdarbības veicināšanai ir svarīga loma jaunu darba vietu radīšanā, darba tirgus iespēju palielināšanā bezdarbniekiem.

Līdzīgas nekonsekvences un neskaidrības ir vairākos zinātniskajos rakstos. Daži pētnieki pašnodarbinātību uzskata par elastīgu nodarbinātības veidu (*Henrekson, 2007; Millan, Congregado, Roman, 2010; Purcell, 2000*). Savukārt citi (*MCKeown, Phillips, 2014*) norāda, ka pašnodarbinātība ir bēgšana no nodarbinātības. Pašnodarbināto personu var uzskatīt par uzņēmēju, bet ne katrs pašnodarbinātais ir uzņēmējs, un ne katrs uzņēmējs ir pašnodarbinātais (*Casson, 1982*). Zinātniskajā literatūrā ir arī tāds viedoklis, ka pašnodarbinātās personas nevajag iekļaut uzņēmēju grupā. Viena no pašnodarbināto motivācijām ir aprēķināmo nodokļu un sociālās apdrošināšanas iemaksu samazināšana, ko dažkārt dēvē par “izmaksu optimizāciju”. Šajā kontekstā pašnodarbinātība ir kā darba tirgus novirze (*Cieslik, 2019; Johansson, 2005; Szaban, 2018*). Daži pētnieki (*Vosko, 2006; Wall, 2015; Hughes, 2006*) pašnodarbinātībā ir saskatījuši negatīvas iezīmes, nosakot, ka viena no pašnodarbinātības pazīmēm ir nestabilitāte, un tā izriet no izmērāmo īpašību novērtējuma – mazāki sociālie pabalsti, augsts risks, mazi ienākumi un pastāvības trūkums.

Veicot zinātnisko avotu izpēti, autore konstatē, ka abi jēdzieni - pašnodarbinātība un uzņēmējdarbība, bieži tiek skatīti kopā (*Guerra, Patuelli, 2016; Cullen, Johnson, Parboteeah, 2014*), jo personai, kura uzņemas risku, ir jābūt uzņēmējdarbības prasmēm un spējām.

Autore uzskata, ka pašnodarbinātība ir viens no uzņēmējdarbības veidiem, un nošķirt to vienu no otra nav nepieciešams. Latvijā pašnodarbinātie tāpat kā citi uzņēmēji veic patstāvīgu saimniecisko darbību un var būt darba devēji, jo drīkst algot darbiniekus.

Turpmāk autore skata pašnodarbinātību uzņēmējdarbības paradigmas ietvaros, lai noteiktu kritērijus, kā definēt pašnodarbinātās personas.

Jēdzienu “uzņēmējs” zinātniskajā terminoloģijā ieviesa franču zinātnieks **Ričards Kantiljons** (*Richard Cantillon*). Viņš bija pirmais, kurš uzņēmējdarbību iekļāva ekonomikas sistēmā. R. Kantiljons uzskatīja, ka uzņēmējs ir cilvēks, kas pērk precī par zināmu, bet pārdod par nezināmu cenu, tādējādi riskējot. Par uzņēmējiem viņš dēvēja tirgotājus, amatniekus, lauksaimniekus, kā arī laupītājus, ubagus un citas personas ar nenoteiktiem ienākumiem. Kantiljons aprakstīja šādu uzņēmējdarbības veidošanās ceļu: lauksaimnieks izaudzē savu produkciju – pārdod to vairumtirgotājam – tas ved ražu uz pilsētu un pārdod mazumtirgotājiem vai amatniekiem – tie lauksaimnieka darba rezultātu pārdod tālāk. Katrs šīs shēmas dalībnieks ir uzņēmējs, jo, pērkot precī par zināmu cenu, viņš nevar paredzēt, kāds būs ienākums, to pārdodot. Par uzņēmēju nekļūst fiksētas algas saņēmējs, piemēram, ģenerālis vai galma kalpotājs (*Cantillon, 1931*).

Klasiskās ekonomikas teorijas par uzņēmējdarbību

Lielu ieguldījumu uzņēmējdarbības skaidrojumā deva franču zinātnieks, Parīzes universitātes profesors **Žans Babtists Seijs** (*Jean Babtiste Say*). Par galveno uzņēmēja darbībā Seijs uzskatīja prasmi koordinēt ražošanas faktoros – zemi, kapitālu un cilvēcisko

faktoru, kas ietver ne tikai darbu, bet arī produkcijas izgatavošanu un ražošanas procesa organizācijai nepieciešamās zināšanas. Seijs uzskatīja uzņēmēju par cilvēku, kas spēj organizēt citus indivīdus noteiktas ražošanas struktūras ietvaros. Seijs uzsvēra, ka pastāv trīs nozares, kas var radīt vērtību un peļņu uzņēmējam: lauksaimniecība, ražošana, un tirdzniecība. Lai šajās nozarēs gūtu peļņu, uzņēmējam vajadzēja zināšanas, vēlmi iegūt zināšanas un zināšanu realizāciju (Say, 1971).

Seijs izstrādāja detalizētu aprakstu, kādas īpašības būtu nepieciešamas cilvēkam, lai uzsāktu uzņēmējdarbību: taisnīgums, neatlaidība, zināšanas par pasaules procesiem un uzņēmējdarbību, māka pārvaldīt resursus un pieredze (Say, 1971).

Neo-klasiskās ekonomikas domas par uzņēmējdarbību

Tikai agrīnie neoklasīki bija pievērsušies uzņēmējdarbībai kā ekonomiskās sistēmas sastāvdaļai. Riska teorijas pamatus 20. gs. sākumā izstrādāja ievērojamie ekonomisti **Alfreds Maršals** (*Alfred Marshall*) un **Arturs Pigu** (*Arthur Pigou*), kuri pārstāvēja agrīno neo-klasisko ekonomikas domas virzienu. Saskaņā ar šo teoriju, uzņēmējam, kurš strādā nenoteiktības apstākļos un kura ienākumi ir mainīgs lielums, jārikojas saskaņā ar diviem kritērijiem: gaidāmās peļņas lielumu un gaidāmās peļņas iespējamām svārstībām. Tas nozīmē, ka uzņēmējs, kuram jāizvēlas no divām kapitālieguldījuma iespējām ar līdzīgu sagaidāmu peļņu, dos priekšroku variantam ar mazākām peļņas svārstībām. Tātad Maršals secināja, ka nav izdevīgi noslēgt derības, spēlēt loterijā un vispār piedalīties azartiskās spēlēs. Ekonomista viedoklim bija arī pretinieki, kuri uzskatīja, ka šajā rekomendācijā netiek ņemta vērā patika, kādu izbauda azartspēļu dalībnieki (Pigou, 1989).

1.1. tabula/ *Table 1.1.*

Veiksmīgai uzņēmējdarbībai nepieciešamie faktori / *Factors needed for a successful business*

Ekonomists	Uzsākot uzņēmējdarbību	Aktīvā uzņēmējdarbībā	Ilgstošā uzņēmējdarbībā
Kantiļjons (1680–1734)	-	-	Modrība un prognozēšana
Seijs (1767–1832)	Kapitāls	Neatlaidība, zināšanas par pasaules procesiem, uzņēmējspējas	Riskēšana, pieredze
Maršals (1842–1924)	Riska uzņemšanas spējas	Pašu kapitāls, izglītības līmenis, vecāku nodarbošanās, iedzimtas līdera īpašības	Veiksme
Šumpeters (1883–1950)	Gribasspēks, enerģija, radošums	-	Līderība
Naits (1885–1972)	Motivācija, spēja iegūt kapitālu	Spēja tikt galā ar nenoteiktību, intelektuālā kapacitāte	Veiksme
Kirzners (1930–...)	Modrība	Radošums un līderība, izmantojot peļņas iespējas	-

Avots: autores pētījums

Pēc Maršala domām, uzņēmējdarbības uzdevums ir nodrošināt patērētājus ar patēriņa precēm, un tai pašā laikā sekmēt attīstību un ieviest inovācijas uzņēmējdarbībā. Uzņēmējs ir tas, kurš spēj uzņemties risku, vadīt kapitālu un darbiniekus, un vienlaikus būt uzņēmuma vadītājs un darbinieks. Uzņēmējam nepārtraukti jāmeklē iespējas, kuras izmaksā mazāk, bet dod lielāku kapitāla atdevi. Ekonomists uzsver, ka galvenokārt veiksmīga uzņēmēja pamats ir meklējams izglītībā, iedzimtībā, ieaudzinātajās ģimenes vērtībās. Veiksmīgs ir tas uzņēmējs, kuram ir zināšanas tirdzniecībā, spēja paredzēt iespējas un riskus (Marshall, 1990).

Uzņēmēja novatorisko funkciju vēlāk pamatoja un attīstīja ievērojamais zinātnieks – ekonomists un ekonomikas domas vēsturnieks **Jozefs Šumpeters** (*Joseph Schumpeter*). Šumpeters uzņēmēju aplūkoja kā līderi un inovatoru, nevis vairs kā līderi un vadītāju, kā to darīja ekonomisti pirms viņa.

Šumpeters aplūkoja izolētu ekonomisko sistēmu, kurā valda privātīpašums, brīva konkurence un darba dalīšana. Pēc Šumpetera domām, ražošanas procesam var būt šādi veidi:

- 1) jaunu labumu ražošana;
- 2) jaunu ražošanas veidu ieviešana;
- 3) jaunu noieta tirgu apguve;
- 4) jaunu izejvielu avotu apguve;
- 5) izmaiņu ieviešana tautsaimniecības struktūrās.

Ar uzņēmējdarbību jānodarbojas cilvēkiem, kurus Šumpeters dēvēja par uzņēmējiem. Tieši uzņēmēji īsteno piecu piedāvāto variantu kombinācijas.

Lai īstenotu jauninājumus, uzņēmējiem jābūt ne vien profesionāliem un enerģiskiem cilvēkiem, bet viņu rīcībā jābūt arī kapitālam. Šumpeters uzskatīja, ka uzņēmēja pirmā vajadzība ir kredīts, savukārt bankieris ir tas saimnieciskais subjekts, kurš nodrošina uzņēmējam iespēju darboties. Uzņēmējdarbība – tā ir specifiska motivācija aktīvi darboties, lai uzvarētu sāncensi un gūtu jaunrades prieku (*Shumpeter, 1934*).

1.2. tabula/ Table 1.2.

**Uzņēmējspēju definējums ekonomistu skatījumā /
Definition of business from the point of view of economists**

Ekonomists	Uzņēmējspēju definējums
Kantiljons (1680–1734)	Uzņēmējs ir tas, kurš uzņemas risku . Viņš apdrošina darbiniekus, pērkot preces vai sniedzot pakalpojumus tālākpārdošanai, nezinot par kādu cenu patērētājs būs gatavs to pirkt. Strādnieki saņem savu atalgojumu, bet uzņēmējs uzņemas cenas svārstības tirgū.
Seijs (1767–1832)	Uzņēmējs ir līderis kolektīvā un uzņēmuma vadītājs. Viņš ir koordinators gan uzņēmumu līmenī, gan tirgus līmenī. Uzņēmējam jāpiemīt tādām īpašībām kā neatlaidība, zināšanas par pasaules un ekonomikas procesiem un mākslai vadīt kolektīvu un uzņēmumu.
Maršals (1842–1924)	Uzņēmējs ir tas, kurš vienlaikus spēj piegādāt patēriņa preces un nodrošināt inovācijas un progresu . Uzņēmējs nodrošina patēriņa preces, koordinē kapitālu un darbiniekus, uzņemoties visus riskus, un vienlaicīgi viņš ir vadītājs un darbinieks. Uzņēmējs ir tas, kas meklē iespējas ar mazākām izmaksām gūt lielākus rezultātus.
Šumpeters (1883–1950)	Uzņēmējs ir cilvēks, kurš veic " jaunas kombinācijas " ar tādām lietām kā jaunu produktu vai procesu ieviešana, nosakot jaunus eksporta tirgus vai piegādes avotus. Uzņēmējs meklē iespējas peļņas gūšanai .
Naits (1885–1972)	Uzņēmējs ir tas, kurš spēj prognozēt notikumus, kontrolēt ražošanu un sekot jaunumiem tehnoloģijās. Uzņēmējs atbild par ekonomisko izaugsmi savā reģionā. Tāpēc sabiedrībai kopumā ir svarīgi, lai uzņēmējdarbību veiktu cilvēki, kas piemēroti šim darbam. Uzņēmējs ir tas, kas nenoteiktības apstākļos pieņem lēmumu un pēc tam atbild par lēmuma sekām .
Kasons (1945-...)	Uzņēmējam jābūt izglītotam, prasmēm vadīt un organizēt .
Kirzners (1930-...)	Uzņēmējs ir persona ekonomiskajā sistēmā, kurš ir modrs , lai atklātu un izmantotu peļņas iespējas .

Avots: autores pētījums

Nākamās svarīgos pētījumus par uzņēmējdarbības būtību veica amerikāņu zinātnieks **Frenks Dž. Naits** (*Frank Knight*). Ražošana tiek organizēta, paredzot patēriņu. Tā kā ražošanas faktoru pieprasījums ir cieši saistīts ar ražotās produkcijas sagaidāmo

pieprasījumu, uzņēmējam ir jāprognozē pārdodamās preces cena. Savukārt gala produkta cenu nav iespējams noteikt, ja nav zināms, cik lielu atlīdzību saņems ražošanas faktoru īpašnieks. Pēc Naita domām uzņēmējs risina šo problēmu, uzminot tirgus cenu. Tādējādi no Naita koncepcijas izriet, ka uzņēmējs ir cilvēks, kas uzņemas risku un atbrīvo no tās ražošanas faktoru īpašniekus (*Knight, 1989*).

Tirgus funkcionēšanai ir raksturīgi nenoteiktības elementi. Tie nosaka, ka rodas situācijas, kurām nav viennozīmīga atrisinājuma. Ja pastāv iespēja kvantitatīvi un kvalitatīvi noteikt tā vai cita varianta varbūtības pakāpi, tā ir riska situācija.

Pēc Naita domām uzņēmējs ir tas, kas atbild par ekonomisko attīstību (*Knight, 1989*). Līdz ar to, kurš katrs nevar kļūt par uzņēmēju. Tam jābūt cilvēkam, kurš ir piemērots vadīt organizāciju, ieviest jauninājumus un vairot peļņu. Veiksmīgs uzņēmējs ir tas, kas pielieto savas spējas uzņēmējdarbībā un tic veiksmei.

Naits uzskatīja, ka uzņēmējam jāgūst ne tikai peļņa, bet arī apmierinājums no sava darba, kas kopumā veicinās ekonomisko izaugsmi konkrētā reģionā (*Knight, 1989*).

Kirzners (*Israel Kirzner*) ir veicinājis Austrijas ekonomikas uzņēmējdarbības teorijas attīstību. Viņš norāda, ka uzņēmēji ir personas, kuri vēlas atklāt un izmantot peļņas iespējas. Pēc Kirznera domām uzņēmēji ir tie, kuri līdzsvaro tirgus procesus. Persona kļūst par uzņēmēju tikai tad, kad pagātnes notikumu rezultātā ir iegūti resursi un pagātnē pieņemti attiecīgie lēmumi (*Kirzner, 1973*).

Uzņēmējs ir tas, kurš ierauga peļņas gūšanas iespējas ātrāk nekā citi cilvēki. Tajā pašā laikā viņiem jāprot izvērtēt peļņas gūšanas iespējas un ieguldīt tajās resursus. Svarīgākais šajā procesā ir nevis nekļūdīties, bet mācīties no savām kļūdām un rast jaunas iespējas peļņas gūšanai. Tad, kad peļņa iegūta, tā jāizlieto inovācijās un jaunās iespējās.

Modernās ekonomikas domas par uzņēmējdarbību

Kasons (*Mark Casson*) uzsvēris, ka uzņēmējdarbības būtība ir atšķirties no pārējiem ekonomiskajiem subjektiem. Kasons izveidojis sarakstu ar veiksmīga uzņēmēja principiem, kuri balstās uz informāciju, spējām, prasmēm un stratēģijas izvēli. Informāciju par peļņas iespējām var iegūt no vairākiem resursiem – no ģimenes un pagātnes pieredzes. Lai uzņēmējs būtu veiksmīgs, viņam jābūt attiecīgai izglītībai, prasmei vadīt sarunas un organizatoriskās spējas (*Casson, 1982*).

Pastāv neskaidrības, kā tiek definēta uzņēmējdarbība (*Chmielecki, Sulkowski, 2016; Ahmad, Seymour, 2008*), jo nav vienotas, vispārējas saskaņotas uzņēmējdarbības definīcijas. Pat OECD veicina neskaidrību, jo katrs tās pētījums sniedz atšķirīgu definīciju (*Ahmad, Seymour, 2008*). Attiecīgajā literatūrā ir daudz un dažādas uzņēmējdarbības definīcijas un tās atšķiras pēc vairākām dimensijām, nostādnēm, rezultātiem, mērķiem (bezpeļņas organizācijas), riskiem un inovācijām. Perulli (*Perulli, 2003*) ir noteicis galvenos kritērijus, kas atšķir pašnodarbinātību no uzņēmējdarbības – darba organizācijas veids un ražošanas līdzekļi. Ja saimnieciskā darbība attīstās bez organizatoriskās bāzes un ražošanas līdzekļiem, tad tā ir pašnodarbinātība, nevis uzņēmējdarbība.

Virksne zinātnieku pašnodarbinātās personas atdala no uzņēmējiem pēc divām pazīmēm – iespējas un vajadzības. *Williams un Williams (2017)* norāda, ka uzņēmēju motivācija laika gaitā var mainīties, jo viņu dzinulis ir gan iespējas, gan vajadzības. *Block un Sadner (2009)* uzskata, ka uzņēmējdarbības iespējas vairāk ietekmē pašnodarbinātos, līdz ar to pašnodarbināto motivācija darboties ir ilgstošāka.

Daļa pētnieku uzskata, ka pašnodarbinātība ir daļa no uzņēmējdarbības un tā sākusi attīstīties pēc ekonomiskā attīstības posma 20. gs. - “*Post Fordisma*”. Jaunā pašnodarbinātības attīstība ir saistīta ar ekonomikas transformācijas procesu, kas iezīmējis pāreju no rūpnieciskās uz pakalpojumu ekonomiku. Šīs pārmaiņas ir cieši

saistītas ar tehnoloģisko revolūciju, kas radikāli ir mainījusi pakalpojumu ražošanas organizatoriskos modeļus, īpaši terciārajā sektorā, izmantojot sociāli tehniskās transformācijas procesus (*Dolata, 2011*).

Vēl viens pašnodarbinātības izaugsmes virzītājspēks ir sociāli ekonomiskās sistēmas pārmaiņas pēdējo desmitgažu laikā, kas ir radījis spēcīgu pakalpojumu jomas ekspansiju uzņēmējdarbībai (kā starpposma pakalpojumi) un cilvēkiem (gala pakalpojums), un attiecīgi lielāks un “daudzveidīgāks darbaspēks, kas ietver labi pelnošus un augsti kvalificētus darbiniekus, kuri pilda dinamisku lomu uzņēmumos, galvenokārt strādājot kā darbinieku palīgi un bieži iesaistoties inovācijās” (*Burke, 2015*).

Lai gan nav pietiekami daudz pārliecinošu empīrisku pētījumu, autore uzskata, ka pašnodarbinātajiem ir nepieciešamas uzņēmēju spējas un viņi ir daļa no uzņēmējdarbības vides. Pašnodarbinātām personām ir jāuzņemas risks par savu saimniecisko darbību (Kantiljona un Naita uzņēmējdarbības definējums). Īpaši tas attiecas uz tiem pašnodarbinātajiem, kuri atbilst viltus pašnodarbināto pazīmēm. Šīs personas uzņemas riskus un atbildību par šī lēmuma sekām, apzinoties, ka pārkāpj likumu normas. Pašnodarbinātām personām jābūt ziņošām par pasaules un ekonomikas procesiem, un jābūt modriem (Seija un Kiznera uzņēmējdarbības definējums), lai spētu pielāgoties tirgus tendencēm un piedāvātu atbilstošus pakalpojumus vai preces. Bieži vien pašnodarbinātās personas spēj ātrāk reaģēt uz tirgus izmaiņām nekā uzņēmēji, kas pārstāv uzņēmumus.

Autore piekrīt un papildina Maršala un Šumpetera uzņēmējdarbības definējumu – uzņēmējiem, tai skaitā, pašnodarbinātām personām jāspēj veikt “jaunas kombinācijas” un nodrošināt inovācijas un progresu - tas var attiekties uz pakalpojumu līgumu dažādību. Ar vienu pasūtītāju var tikt slēgts darba līgums, ar citu pasūtītāju - pakalpojumu līgums u.tml.

Tā kā nav vienotas nostājas pašnodarbinātības definējumā, autore, veicot dažādu literatūras avotu izpēti, secina, ka ir iespējams noteikt **piecas pašnodarbināto personu pamatkategorijas**, kuras ir visbiežāk sastopamas:

- 1) pašnodarbinātās personas, kas īsteno saimniecisko darbību ar darbinieku palīdzību – **pašnodarbinātie ar darbiniekiem**;
- 2) tradicionālo “brīvo profesiju pārstāvji”, kuriem, lai īstenotu savu profesionālo darbību, ir jāatbilst noteiktām prasībām, jāievēro noteikumi un saistoši pienākumu kodeksi, kā arī nereti jānokārto pārbaudījumi, lai tos iekļautu valsts reģistros. Parasti šādi pašnodarbinātie strādā individuāli vai kopā ar citiem profesionāļiem, iespējams, nodarbinot arī ierobežotu skaitu darbinieku - **radošie pašnodarbinātie**;
- 3) amatnieki, tirgotāji un lauksaimnieki, kuri pārstāv tradicionālos pašnodarbinātības veidus. Šādi pašnodarbinātie parasti strādā kopā ar ģimenes locekļiem – **vienas personas pašnodarbinātie**;
- 4) pašnodarbinātās personas, kuras darbojas kvalificētās, taču nereglamentētās profesijās, kurus dažreiz dēvē par “jaunajiem profesionāļiem” - **inovatīvie pašnodarbinātie**;
- 5) pašnodarbinātās personas nekvalificētās profesijās, kuras īsteno saimniecisko darbību bez darbinieku palīdzības, taču dažreiz izmanto ģimenes locekļu palīdzību – **ārštata pašnodarbinātie**.

Veicot ekonomisko teoriju izpēti par uzņēmējdarbību, autore ir identificējusi un apkopojusi uzņēmēju pazīmes iepriekš definētām pašnodarbināto personu grupām. 1.3. tabulā apkopotā informācija apstiprina autores viedokli, ka pašnodarbinātība ir viens no uzņēmējdarbības veidiem.

**Uzņēmēju pazīmes, kuras ir raksturīgas pašnodarbināto personu grupām /
Characteristics of entrepreneurs for groups of self-employed persons**

Uzņēmēju pazīmes	Autori	Pašnodarbināto personu grupas				
		pašnodarbinātie ar darbiniekiem	radošie pašnodarbinātie	vienas personas pašnodarbinātie	inovatīvie pašnodarbinātie	ārštata pašnodarbinātie
Nebaidās riskēt un uzdrīkstēties	Casson, 2003 Baumol, 1990 Simon, Houghton 2002	+	+	+	+	+
Radošs un inovatīvs	Schumpeter, 1949 Baumol, 1990 Sauka, 2008	-/+	+	-/+	+	-
Zinošs par ekonomiskajiem procesiem	Propstmeier, 2011	-/+	-/+	-/+	+	-/+
Prot vadīt un organizēt	Veblen, 1999 Baumol, 1990 Shane, 2003	-/+	-	+	+	+
Pacietīgs un neatlaidīgs	Simon, Houghton, 2002 Blankenship, 2017	-	-/+	-/+	+	-
Iegulda kapitālu	Seijs, 1830	+	-	-	+	-
Modrs	Shane, 2003 Kizner, 1973	+	-/+	-/+	+	-/+
Motivēts	Block, Sandner, 2009 Williams, Williams 2011	+	+	+	+	-/+

Avots: autores pētījums

Daudzi autori un praktiķi nav nonākuši pie vienprātības par pašnodarbinātības būtību. Daži to uztver kā uzņēmējdarbības veidu, citi - kā algota darbspēka veidu, kas sastopams mūsdienu darba tirgū. Tāpēc autore ir izvēlējusies konkrētas uzņēmēju pazīmes, kas dominē uzņēmējdarbības vidē un apkopojusi autoru viedokļus, kas šīs pazīmes saskata pašnodarbināto personu vidū. 1.3. tabulā apkopotas uzņēmēju pazīmes, kuras pilnībā atbilst (+), daļēji atbilst (-/+) vai neatbilst (-) iepriekš pēc dažādu autoru pētījumiem definētajām pašnodarbināto grupām.

Piemēram, uzņēmēju pazīme - nebaidās riskēt un uzdrīkstēties, ir saskatīta visās piecās pašnodarbināto personu grupās. No visām pašnodarbināto personu grupām tikai pašnodarbinātajiem ar darbiniekiem un inovatīvajiem pašnodarbinātajiem ir novērojama uzņēmēju pazīme - kapitāla ieguldīšana.

Veicot dažādu avotu izpēti un analīzi Latvijā un ES, autore piedāvā pašnodarbinātību atzīt kā vienu no uzņēmējdarbības veidiem un noteikt šādu pašnodarbinātas personas definīciju: **“Pašnodarbinātā persona ir persona, kas darba ienākumus gūst patstāvīgi, neiesaistoties kā darbinieks darba tiesiskajās attiecībās un neieņemot amatu, kas dod tiesības uz atbildību”**. Autore iesaka turpmāk šo terminu lietot šādā kontekstā, iestrādājot to arī nodokļu normatīvajos aktos, nevis sasaistīt terminu tikai ar sociālās apdrošināšanas iemaksām.

Pašnodarbinātām personām piemīt uzņēmēju spējas (motivētas, radošas, neatlaidīgas u.c.), kas veicina pašnodarbinātās personas apmierinātību ar dzīvi. Zinātniskajā literatūrā ir sastopami pētījumi par pašnodarbināto personu apmierinātību ar dzīvi. Izmantojot Eiroparometra 2008. - 2012. gada datus par daudzām Eiropas valstīm, *Hessela* un līdzautoru pētījums apstiprina, ka **pašnodarbinātie ir vairāk apmierināti ar savu dzīvi nekā algotie darbinieki**. Lielāka apmierinātību ar dzīvi tiek konstatēta arī tad, ja pašnodarbinātos un algotos darbiniekus salīdzina līdzīgās profesijās un ar līdzīgām prasmēm. Pašnodarbinātība var palīdzēt pārvarēt zemos apmierinātības ar dzīvi rādītājus, kas saistīti ar zemas kvalifikācijas darbu. Pētījumā ir norādīts, ka šis secinājums nav vienkāršs, jo liela koncentrēšanās uz darbu noved pie dzīves līdzsvara zaudēšanas (piemēram, mazāk laika tiek atvēlēts atpūtai un laikam mājās) un tas savukārt varētu samazināt apmierinātību ar dzīvi (*Hessels et al, 2018*).

Litsardopoulos un *Saridakis* savā pētījumā izmanto indivīdu nodarbinātības statusa vēsturi Lielbritānijā, lai pārbaudītu, kā uzkrātā pašnodarbinātības pieredze ietekmē apmierinātību ar darbu, apmierinātību ar atpūtu un apmierinātību ar ienākumiem. Pētījumā konstatēts, ka tie, kuriem iepriekšēja darba pieredze ir tikai **kā pašnodarbinātajam, liecina par augstāku apmierinātības līmeni ar darbu nekā tie, kuriem ir tikai algota darba pieredze**. Tomēr visvairāk apmierinātas ir personas ar jauktu darba pieredzes profilu (*Litsardopoulos, Saridakis, 2023*).

Zviedru autors *Andersons (Andersson, 2008)* savā pētījumā izmantoja sešus labklājības rādītājus: apmierinātība ar darbu, apmierinātība ar dzīvi, vai darbs ir saspringts, vai darbs ir garīgi noslogots, vai ir garīgās veselības problēmas un slikta vispārējā veselība. Dati tika ņemti no Zviedrijas dzīves līmeņa apsekojuma par 2 gadiem - 1991. un 2000. gadā. Autors savā pētījumā atrod **pozitīvu korelāciju starp pašnodarbinātību un apmierinātību ar dzīvi**.

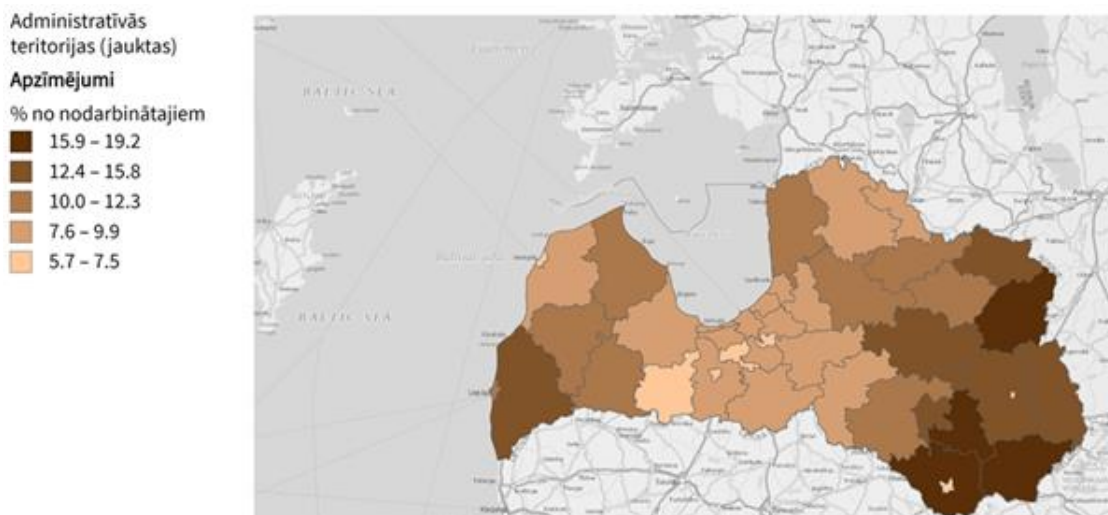
Pētījums "Vai pašnodarbinātības pieredzes uzkrāšana ietekmē apmierinātību ar dzīvi?" (*Does the accumulation of self-employment experience impact life satisfaction?*) arī apliecina, ka vispārējai **pašnodarbinātības pieredzei ir pozitīva** ietekme uz apmierinātību ar dzīvi (*Litsardopoulos, Saridakis, 2021*).

Pašnodarbinātība ir kā risinājums atsevišķām sociālajām grupām, kurām ir grūtības atrast darbu un integrēties darba tirgū, piemēram, **cilvēkiem ar invaliditāti**. Šo apgalvojumu pierāda *Pagan (2009)*, izpētot pašnodarbinātību starp cilvēkiem ar invaliditāti 13 ES dalībvalstīs laika posmā no 1995. līdz 2001. gadam, un, atklājot, ka cilvēki ar invaliditāti biežāk bija pašnodarbinātie nekā cilvēki bez invaliditātes. Pašnodarbinātība nodrošina elastību un labāku pielāgošanos invaliditātes statusam un darba dzīvei. Turklāt pašnodarbināto invalīdu apmierinātības līmenis ar darbu, darba veidu un darba apstākļiem ir augstāks nekā invalīdu, kuri ir algotie darbi. Autors norāda, ka politikas veidotājiem ir jāveicina pašnodarbinātība, lai paaugstinātu cilvēku ar invaliditāti labklājības un nodarbinātības līmeni.

Apvienotajā Karalistē autore *Melanie un Latreille (2011)*, izmantojot darbaspēka apsekojuma datus, konstatēja, ka pašnodarbinātība var būt nozīmīgs līdzeklis, ar kura palīdzību personas ar ierobežotām darba spējām var būt nodarbinātas atbilstoši savām spējām.

Latvijā nav atrodami pētījumi par pašnodarbināto personu īpatsvaru nodarbināto vidū ar invaliditāti, bet pašnodarbināto personu loma nodarbinātībā ir būtiska, lai gan ir ievērojamas atšķirības starp administratīvajām teritorijām (skat. 1.2. att.).

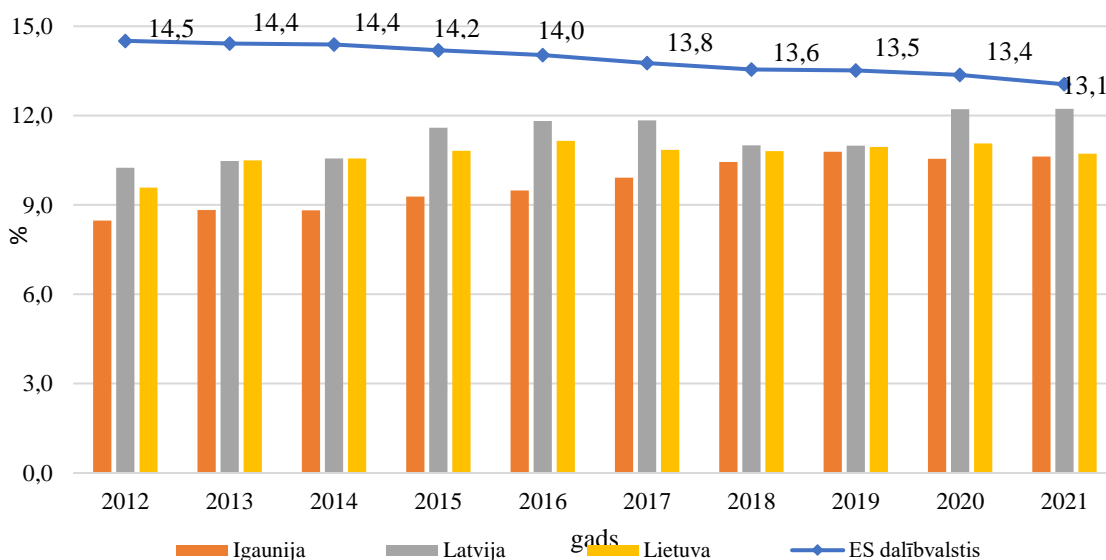
2021. gadā Latvijā pašnodarbināto personu īpatsvars nodarbināto vidū bija 12.2%. Rādītājs svārstās atkarībā no administratīvās teritorijas - no 5.7% Olaines novadā līdz 19.2% Preiļu novadā.

Avots: autores veidots pēc CSP datiem, 2022

1.2. att./ Fig. 1.2. Pašnodarbināto personu īpatsvars nodarbināto vidū Latvijas administratīvajās teritorijās 2021. gadā, % / The proportion of self-employed persons among the employed in the administrative territories of Latvia in 2021, %

Vislielākais pašnodarbināto īpatsvars nodarbināto vidū ir novērojams Latgales reģionā: Preiļu novadā (19.2%), Krāslavas (18.4%) un Balvu novadā (18.4%). Kurzemes reģionā - Dienvidkurzemes novadā (13.3%), Kuldīgas novadā (12.3%). Pašnodarbinātība kā uzņēmējdarbības veids ir būtiska rietumu un austrumu pierobežu teritorijās, kur pašnodarbinātās personas nodarbojas ar lauksaimniecību. Piemēram, 2021. gadā Preiļu novadā 41.0%, Balvu novadā 45.7% no kopējā reģistrētā uzņēmumu skaita ir zemnieku saimniecības. Tās pārsvarā ir nelielas saimniecības, kuras vada paši īpašnieki, un atbilstoši normatīvajam regulējumam ir pašnodarbinātas personas.

Avots: autores veidots pēc Eurostat datiem, 2022

1.3. att./ Fig. 1.3. Pašnodarbināto personu īpatsvars nodarbināto vidū Baltijas valstīs un ES dalībvalstīs vidēji 2012.-2021. gadā, 15-64 gadi, % / The proportion of self-employed persons among the employed in the Baltic States and EU Member States on average 2012-2021 per year, 15-64 years, %

Salīdzinot Baltijas valstis, visvairāk pašnodarbināto personu bija Lietuvā - 2021. gadā ir reģistrētas 140 tūkst. pašnodarbinātās personas, savukārt Latvijā – aptuveni 100 tūkst., bet Igaunijā - 65 tūkst. Savukārt vislielākais pašnodarbināto personu īpatsvars nodarbināto vidū Baltijas valstīs ir Latvijā (skat. 1.3. att.). Turklāt desmit gadu laikā īpatsvars ir palielinājies par 1.9 procentpunktu (pp) t.i. no 10.3% 2012. gadā līdz 12.2% 2021. gadā, lai gan ES dalībvalstīs vidēji tas ir samazinājies no 14.5% 2012. gadā līdz 13.1% 2021. gadā, tomēr tas joprojām ir lielāks nekā Latvijā un pārējās Baltijas valstīs. Pēc autores domām tas varētu būt izskaidrojams ar to, ka nodarbinātība lauksaimniecībā ES dalībvalstīs samazinās un attīstītās valstīs iedzīvotāji mazāk vēlas iesaistīties pašnodarbinātībā, bet vairāk vēlas strādāt algotu darbu.

2021. gadā Lietuvā un Igaunijā rādītāji bija līdzīgi, attiecīgi 10.7% un 10.6%. Līdz 2021. gadam Lietuvas pašnodarbināto personu īpatsvars no nodarbinātajiem bija lielāks un tuvāks Latvijas rādītājiem. Pēc *Remeikiene, Gaspāreniene (2015)* pētījuma Latvijas un Lietuvas pašnodarbinātībai ir gan kopīgas, gan atšķirīgas iezīmes.

Pētījumā secināts, ka abās valstīs pašnodarbinātie uzsāk savu darbību, jo pieaug pieprasījums pēc dažādiem pakalpojumiem. Pašnodarbināto personu statistikas rādītāji ir līdzīgi, jo abu valstu ekonomiskā un politiskā situācija, kā arī nodokļu un administratīvais slogs pašnodarbinātām personām ir līdzīgs.

Daudzi uzņēmējdarbības elementi izriet no **sociālā un ekonomiskā konteksta** (*Brown, Uljin, 2004*), tāpēc autores analīze galvenokārt ir par šiem diviem pašnodarbinātības aspektiem. Protams, pašnodarbinātību vēl var skatīt no psiholoģiskā aspekta, demogrāfiskā u.c. aspektiem. Tie visi ir nozīmīgi aspekti, par kuriem būtu jāveic atsevišķi pētījumi.

Promocijas darbā tiek pētīta pašnodarbinātības sociāli ekonomiskā vide. Lai noteiktu pašnodarbinātības sociāli ekonomisko vidi ietekmējošos faktoros, ir izmantota PEST analīze.

1.4. tabula/ *Table 1.4.*

PEST analīzes matrica pašnodarbinātības sociāli ekonomiskās vides ietekmējošo faktoru noteikšanai / *PEST analysis matrix for determining the socio economic environment of the self-employment*

Politiskie un tiesiskie faktori	Ekonomiskie faktori
Pašnodarbināto nodokļu un grāmatvedības politika	Inflācijas līmenis
Finansējuma piesaiste pašnodarbinātībai	Aizdevumu procentu likmes
Finansiālais atbalsts pašnodarbinātībai	<i>Pašnodarbināto nodokļu lielums</i>
Darba attiecības un nodarbinātības politika	Bezdarba līmenis
<i>Pašnodarbinātības tiesiskais regulējums</i>	Ienākumu līmenis
Sociālie faktori	Tehnoloģiskie faktori
Pašnodarbināto sociālā aizsardzība	Pašnodarbināto tehnoloģiju pieejamība
Pašnodarbināto izglītības līmenis	Pašnodarbināto tehnoloģiju prasmes un iemaņas
Demogrāfiskā situācija	Tehnoloģiju vide un infrastruktūra

Avots: autores veidots

Pašnodarbinātības politiskie un tiesiskie faktori ir pašnodarbināto personu nodokļu un grāmatvedības politikas nostādnes, finansējuma piesaistes un iegūšanas nosacījumi, kopējā valsts nodarbinātības politika un pašnodarbinātības tiesiskais regulējums.

Pašnodarbinātības ekonomiskie faktori atspoguļo ekonomiskos procesus valstī, kas ietekmē pašnodarbināto labklājību, pašnodarbināto nodokļu lielumu, pašnodarbināto iesaisti nodarbinātībā.

Pašnodarbinātības sociālie faktori saistīti ar pašnodarbināto kultūras attieksmēm, ētiskiem uzskatiem, kopīgām vērtībām, dzīves stila diferenciācijas līmeni, demogrāfiju, izglītības līmeņiem un sociālo aizsardzību.

Pašnodarbinātības tehnoloģiskie faktori saistīti ar izmaiņām tehnoloģijās, kas var mainīt pašnodarbināto nodarbošanās veidus. Ar tehnoloģiju palīdzību tiek ieviestas inovācijas un tas samazina izmaksas. Ņemot vērā, ka visi faktori (politiskie un tiesiskie, ekonomiskie, sociālie un tehnoloģiskie) ir būtiski, lai ierobežotu pētījumu, tiek izvēlēts viens no politiskajiem un tiesiskajiem faktoriem – **pašnodarbinātības tiesiskais regulējums**, no ekonomiskajiem faktoriem – **nodokļu lielums**, no sociālajiem faktoriem – **sociālā aizsardzība**.

1.2. Pašnodarbinātības tiesiskais regulējums Latvijā / *Legal regulation of self-employment in Latvia*

Politikas plānošana ir noteiktā kārtībā izpildvaras līmenī izstrādāti priekšlikumi un pasākumi sociāli ekonomisko problēmu risināšanai, politikajās vadlīnijās noteikto mērķu un attīstības prioritāšu sasniegšanai un to ietekmes izvērtēšanai, kas strukturētā veidā ietverti politikas plānošanas dokumentos. Politikas plānošanas mērķis ir skaidri, strukturēti un saprotami apkopot informāciju par situāciju un problēmām konkrētā jomā, kā arī noteikt attiecīgās jomas turpmāko attīstību vai identificēto problēmu risinājumu. Latvijā ir izstrādāti vairāki politikas plānošanas dokumenti, no kuriem trīs attiecas uz pašnodarbinātām personām: “Latvijas ilgtspējīgas attīstības stratēģija līdz 2030. gadam”, “Latvijas Nacionālais attīstības plāns 2021. - 2027. gadam” un “Sociālās aizsardzības un darba tirgus politikas pamatnostādnes 2021. - 2027. gadam”.

Latvijas ilgtspējīgas attīstības stratēģija līdz 2030. gadam nosaka, ka viens no iespējamiem risinājumiem - nodarbinātības programmas darbaspēka līdzdalības palielināšanai ir pašnodarbinātības iespēju attīstīšana, kas ietver mikrofinansēšanas sistēmas izveidi un izglītības programmas izveidi indivīdu ekonomiskās aktivitātes veicināšanai.

Atbilstoši Stratēģijai jāattīsta pasākumi komersantu, tai skaitā pašnodarbināto personu izglītošanai. Lai veicinātu ekonomisko aktivitāti un uzņēmēju spēju attīstību, valsts atbalsts ir vajadzīgs ne tikai uzņēmējdarbībai, bet arī esošo un potenciālo uzņēmēju izglītošanai un labās prakses popularizēšanai. Īpaša loma ir jāuzņemas nozaru asociācijām un citām uzņēmēju intereses pārstāvošām nevalstiskajām organizācijām.

Svarīgi ir **dažādot nodarbinātību un uzņēmējdarbību laukos**. Pilsētu un lauku mijiedarbība un sadarbība sniegtu iedzīvotājiem plašākas iespējas un dažādotu kvalitatīvas vides pieejamību neatkarīgi no dzīves vietas.

Izmantojot katras teritorijas īpašās priekšrocības un kopīgi risinot problēmas, palielinātos gan pilsētu, gan lauku teritoriju attīstības iespējas. Pašvaldībām ir jāveicina lauku un pilsētu mijiedarbība, sekmējot **mobilitātes iespējas**, t.sk.:

- nodrošinot attīstības centru sasniedzamību lauku iedzīvotājiem, kā arī radot iespējas lauksaimniecības un mājsaimniecības produkcijas realizācijai;
- darbaspēka un zināšanu plūsmu, sekmējot zināšanu pārnesi;
- kapitāla plūsmu, dažādojot lauku teritoriju ekonomiku, tradicionālās lauksaimniecības nozares papildinot ar jaunu un inovatīvu produktu ražošanu;

- tūrisma plūsmu, novirzot tās no pilsētām uz lauku teritorijām.

Latvijas Nacionālais attīstības plāns 2021.-2027. gadam izvirza vairākas prioritātes, viena no tām ir “Zināšanas un prasmes personības un valsts izaugsmei”. Atbilstoši tai ir **jāpaaugstina izglītības līmenis** un **jāattīsta dažādas prasmes**, jo jauniešu pašnodarbinātība ir nepietiekoša. 2021. gadā ES dalībvalstīs vidēji 2.3% jauniešu vecumā no 15 līdz 24 gadiem bija pašnodarbinātie. Latvijā nav datu par pašnodarbinātām personām jauniešu vecumā.

Nacionālajā plānā ir atzīmēta nepietiekama **darba tirgus dalībnieku iesaiste sociālās apdrošināšanas sistēmā**. Pašnodarbinātās personas, kas izvēlas speciālo nodokļu režīmu, rada negodīgu konkurenci. Speciālajos nodokļu režīmos 2018. gadā bija nodarbināti 16% no visiem darba ņēmējiem un pašnodarbinātajiem. Speciālajos nodokļu režīmos nodarbināto veiktās valsts sociālās apdrošināšanas iemaksas nav pietiekamas, lai nodrošinātu nākotnes vecuma pensiju vismaz minimālā apmērā, tādējādi nodokļu maksātājiem, kuri maksā VSAOI vispārējā kārtībā, faktiski būs jāuztur speciālajos nodokļu režīmos nodarbinātie, tiem sasniedzot pensijas vecumu (*Latvijas Nacionālais attīstības plāns..., 2020*).

Politikas plānošanas dokumentā **Sociālās aizsardzības un darba tirgus politikas pamatnostādnes 2021.–2027. gadam** ir noteikts mērķis - **sekmēt iedzīvotāju sociālo iekļaušanu**, mazinot ienākumu nevienlīdzību un nabadzību, attīstot pieejamu un individuālajām vajadzībām atbilstošu sociālo pakalpojumu un juridiskā atbalsta sistēmu, kā arī **veicinot augstu nodarbinātības līmeni kvalitatīvā darba vidē**. Viens no izvirzītajiem uzdevumiem mērķa sasniegšanā ir iekļaujošs darba tirgus ikvienam un kvalitatīvas darba vietas, atbalstot ilgtermiņa līdzdalību darba tirgū. Politikas attīstība tiek plānota tā, lai palīdzētu visiem darbspējīgajiem iedzīvotājiem iekļauties darba tirgū, īpaši nelabvēlīgākā situācijā un augstākam bezdarba riskam pakļautajiem iedzīvotājiem. Iekļaujoša darba tirgus veidošana nozīmē savlaicīga un individuāli pielāgota atbalsta sniegšanu, lai uzlabotu nodarbinātības vai pašnodarbinātības izredzes, atbalstu pārejā no ekonomiskās neaktivitātes uz nodarbinātību un starp dažādām profesijām un nozarēm, kvalitatīvu un drošu darba vietu attīstību, nodarbināto nabadzības riska novēršanu, iespēju radīšanu pārkvalifikācijai un izglītībai visa darba mūža garumā. Plānošanas dokuments izvirza uzdevumu Labklājības ministrijai un Finanšu ministrijai līdz 2027. gadam uzlabot sociālo aizsardzību speciālajos nodokļu režīmos strādājošajiem vidējā un ilgtermiņā, tai skaitā pārskatot nestandarta nodarbinātības formās nodarbināto un pašnodarbināto personu aizsardzību pret noteiktiem sociālās apdrošināšanas riskiem (*Par sociālās aizsardzības un darba ..., 2021*).

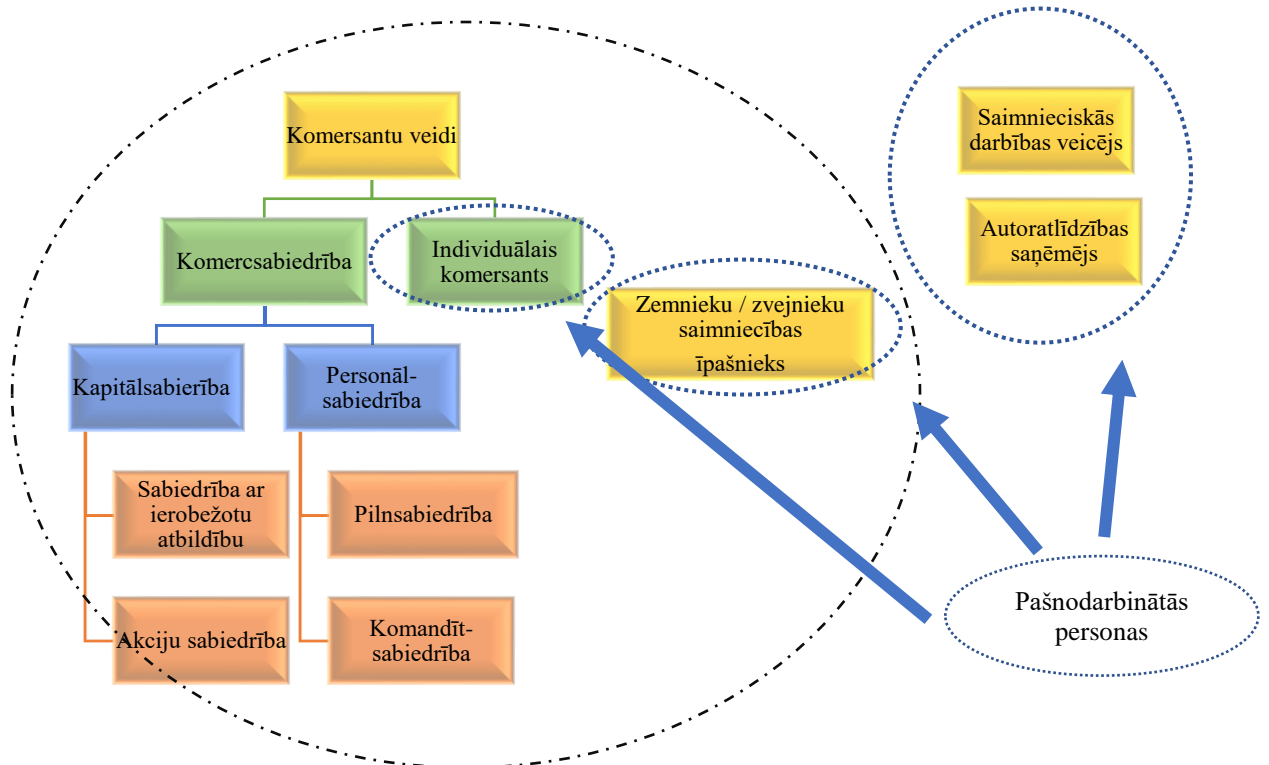
Visos trijos plānošanas dokumentos uzsvars tiek likts uz pašnodarbināto integrāciju darba tirgū, pašnodarbināto sociālās apdrošināšanas vides sakārtošanu un pašnodarbināto personu izglītošanu.

Pašnodarbinātības normatīvais regulējums Latvijā ir ļoti plašs, jo par pašnodarbinātajiem var būt ļoti dažādi subjekti - gan fiziskas personas, kas ir komersanti, gan arī tādas, kas nav komersanti, kā arī zemnieku un zvejnieku saimniecību īpašnieki.

Komercedarbību regulē **Komerclikums**, nosakot, ka komercedarbība ir atklāta saimnieciska darbība, kuru savā vārdā peļņas gūšanas nolūkā veic komersants, savukārt komersants ir Komercreģistrā ierakstīta fiziskā persona (individuālais komersants) vai komercsabiedrība (personālsabiedrība un kapitālsabiedrība). Komercedarbību regulē ne tikai Komerclikums, bet arī Civillikums un citi likumi, kā arī Latvijas Republikai saistošās starptautisko tiesību normas.

Komerclikums līdz ar citiem normatīvajiem aktiem ir viens no valsts regulēšanas instrumentiem mikroekonomikas jomā, kurš iezīmēja būtiskas izmaiņas uzņēmējdarbības vidē, samazinot uzņēmējdarbības veidus no vairāk nekā desmit līdz pieciem.

Komerclikums nosaka šādus komersanta veidus: individuālais komersants (fiziska persona, kura ierakstīta Komercreģistrā kā individuālais komersants), personālsabiedrība (pilnsabiedrība un komandītsabiedrība) un kapitālsabiedrība (sabiedrība ar ierobežotu atbildību un akciju sabiedrība). Šis likums komercdarbības procesus padara pārskatāmus un prognozējamus, līdz ar to nodrošinot valsts ekonomiskās attīstības stabilitāti.

Avots: autores veidots izmantojot Komerclikums, 2002; Par iedzīvotāju ienākuma nodokli, 1994; Par individuālo (ģimenes) uzņēmumu..., 1992

1.4. att./ Fig. 1.4. Pašnodarbinātās personas kā saimnieciskās darbības subjekti Latvijā / Self-employed persons as subjects of economic activity in Latvia

Zemnieku vai zvejnieku saimniecību darbību regulē likums “Par individuālo (ģimenes) uzņēmumu, zemnieku vai zvejnieku saimniecību”. Savukārt fiziskas personas, kura nav reģistrēta Komercreģistrā kā komersants, ieskaitot arī autoratlīdzības saņēmēju saimniecisko darbību galvenokārt regulē nodokļu normatīvie akti: likums “Par nodokļiem un nodevām” un citi nodokļu likumi un attiecīgi MK noteikumi.

Latvijā pēc neatkarības atjaunošanas līdz ar uzņēmējdarbības tiesiskās vides attīstību un sakārtošanu pakāpeniski mainījās arī pašnodarbinātības tiesiskais pamats. Tomēr tiesiskajā regulējumā veiktās izmaiņas nav atrisinājušas neskaidrības pašnodarbināto personas tiesiskajā statusā. Atbilstoši Komerclikumam Komercreģistrā ierakstīts individuālais komersants saglabā fiziskas personas statusu. Savukārt visām Uzņēmumu reģistrā reģistrētām zemnieku saimniecībām un zvejnieku saimniecībām, kā arī individuālajiem uzņēmumiem ir juridiskas personas statuss, tomēr to īpašniekiem ir noteikta pilna materiāla atbildība, kas ir pretrunā ar juridiskās personas būtību.

Juridiskās personas statuss tiek izmantots, lai nodalītu dažādu personu atbildību. Juridiskās personas atbildība vienmēr ir ierobežota.

Tāpēc, lai gan formāli individuālajiem uzņēmumiem, zemnieku un zvejnieku saimniecībām Latvijā ir piešķirts juridiskās personas statuss, ņemot vērā šo uzņēmuma īpašnieku pilnu neierobežotu atbildību, būtībā viņi ir pielīdzināmi fiziskajām personām.

Līdz ar to LR normatīvajiem aktiem šo uzņēmumu īpašnieki ir pakļauti kā fiziskās personas. Tikai tās zemnieku un zvejnieku sabiedrības, kas reģistrētas kā sabiedrības ar ierobežotu atbildību, patiesi atbilst juridiskās personas statusam, un tām tiek piemērotas no fiziskām personām atšķirīgas normas.

1.5. tabula/ Table 1.5.

Sabiedrības ar ierobežotu atbildību un pašnodarbināto personu reģistrācijas atšķirības Latvijā / Types of self-employed registration and their differences in Latvia

Rādītājs	Sabiedrība ar ierobežotu atbildību	Pašnodarbinātās personas			
		Individuālais komersants	Zemnieku / zvejnieku saimniecība	Saimnieciskās darbības veicējs	Autoratlīdzības saņēmēji
Personas statuss	Juridiska persona	Fiziska persona	Juridiska persona	Fiziska persona	Fiziska persona
Īpašnieku skaits	1 vai vairākas fiziskas vai juridiskas personas	1 fiziska persona	1 vai vairākas fiziskas personas	1 fiziska persona	1 fiziska persona
Pamatkapitāls	≥ 2800 eiro; mazkapitāla SIA < 2800 eiro	Nav	Nav	Nav	Nav
Apgrozījums gadā	Nav ierobežots	Nav ierobežots	Nav ierobežots	≥ 300 000 eiro vai ≥ 28 500 eiro un 5 darbinieki	Nav ierobežots
Atbildība pret kreditoru	Ar sabiedrības mantu	Ar īpašnieka personīgo mantu	Ar īpašnieka personīgo mantu	Ar īpašnieka personīgo mantu	Ar īpašnieka personīgo mantu
Reģistrēšanas iestāde	LR Uzņēmumu reģistrs	LR Uzņēmumu reģistrs	LR Uzņēmumu reģistrs	Valsts ieņēmumu dienests	Valsts ieņēmumu dienests
Reģistrs	Komercreģistrs	Komercreģistrs	Uzņēmumu reģistrs	Saimnieciskās darbības veicēju reģistrs	Saimnieciskās darbības veicēju reģistrs
Reģistrēšanas valsts nodeva	75 EUR, mazkapitāla SIA 20 EUR	30 EUR	30 EUR	0 EUR	0 EUR

Avots: autores veidots

Komerclikums nosaka piecus komersantu veidus (skat. 1.4. att.). Viens no tiem ir individuālais komersants, kurš ir pašnodarbināta persona. Pārējie pašnodarbinātie – zemnieku un zvejnieku saimniecības īpašnieks, saimnieciskās darbības veicējs un autoratlīdzības saņēmējs nav komersanti.

Visus komersantus reģistrē Komercreģistrā, bet zemnieku saimniecības reģistrē Uzņēmumu reģistrā. Savukārt saimnieciskās darbības veicējus, ieskaitot autoratlīdzības saņēmējus, reģistrē Valsts ieņēmumu dienestā.

Uzsākot saimniecisko darbību, bieži ir neskaidrības, kādā formā to reģistrēt – vai dibināt sabiedrību ar ierobežotu atbildību vai reģistrēt kādu no pašnodarbināto formām. Autore 1.5. tabulā apkopojā atšķirības starp sabiedrību ar ierobežotu atbildību, individuālo komersantu, zemnieku vai zvejnieku saimniecību, saimnieciskās darbības veicēju un autoratlīdzību saņēmēju.

Vienkāršāks reģistrācijas un likvidācijas process ir saimnieciskās darbības veicējiem un autoratlīdzības saņēmējiem, jo viņi to dara VID, savukārt pārējie subjekti – veic reģistrāciju un likvidāciju Uzņēmumu reģistrā.

Reģistrējot sabiedrību ar ierobežotu atbildību, atšķirībā no pašnodarbināto formām, ir nepieciešams pamatkapitāls, un tiek iegūts juridiskās personas statuss. Zemnieku saimniecībām un zvejnieku saimniecībām normatīvajos aktos ir noteikts juridiskās personas statuss, bet pēc savas būtības tās atbilst fiziskas personas statusam (pēc īpašnieku atbildības). Šo normu Finanšu ministrija vēlējās sakārtot 2007. gadā, pieņemot jaunu likumu “Zemnieku un zvejnieku saimniecību likums”, kur bija plānots noteikt, ka zemnieku un zvejnieku saimniecības būs SIA, tādējādi ZS un VvS īpašnieks par saimniecības saistībām vairs neatbildēs ar visu savu mantu, tomēr likums netika pieņemts.

Autore sagrupēja pašnodarbināto tiesisko ietvaru trīs daļās: pašnodarbināto personu grāmatvedības uzskaitē, pašnodarbināto personu nodokļu uzskaitē un pašnodarbināto personu sociālā aizsardzība.

1.6. tabula/ *Table 1.6.*

**Pašnodarbināto personu tiesiskais regulējums Latvijā /
The legal framework of the self-employed in Latvia**

Prasības	Normatīvais akts
<i>Pašnodarbināto personu grāmatvedības uzskaitē</i>	
Vispārīgas grāmatvedības prasības	Grāmatvedības likums (pieņemts 10.06.2021., spēkā no 01.01.2022.)
Vienkāršā ieraksta grāmatvedībai	MK noteikumi Nr. 322 “Kārtība, kādā individuālie komersanti un citas fiziskās personas, kas veic saimniecisko darbību, individuālie uzņēmumi, zemnieku un zvejnieku saimniecības kārtu grāmatvedību vienkāršā ieraksta sistēmā” (pieņemts 31.05.2022., spēkā no 03.06.2022.)
Pašnodarbināto finanšu pārskatam un divkāršā ieraksta grāmatvedībai	MK noteikumi Nr. 145 “Kārtība, kādā uzņēmumi, kuri kārtu grāmatvedību divkāršā ieraksta sistēmā un ir iedzīvotāju ienākuma nodokļa maksātāji par ienākumiem no saimnieciskās darbības, sagatavo un iesniedz finanšu pārskatu” (pieņemts 01.03.2022., spēkā no 04.03.2022.)
<i>Pašnodarbināto personu nodokļu uzskaitē</i>	
Pašnodarbināto nodokļu pamatprasības	Likums “Par nodokļiem un nodevām” (pieņemts 02.02.1995., spēkā no 01.04.1995.)
Pašnodarbināto IIN - vispārējais nodokļu maksāšanas režīms	Likums “Par iedzīvotāju ienākuma nodokli” (pieņemts 11.05.1993., spēkā no 01.01.1994.) MK noteikumi Nr. 899 “Likuma "Par iedzīvotāju ienākuma nodokli" normu piemērošanas kārtība” (pieņemts 21.09.2010., spēkā no 02.10.2010.) MK noteikumi Nr. 662 “Noteikumi par iedzīvotāju ienākuma nodokļa deklarācijām un to aizpildīšanas kārtību” (pieņemts 09.08.2010., spēkā no 01.09.2010.)
Samazinātā patentmaksa	MK noteikumi Nr. 36 “Kārtība, kādā piemērojama samazinātā patentmaksa fiziskās personas saimnieciskajai darbībai noteiktā profesijā” (pieņemts 14.01.2021., spēkā no 20.01.2021.)
Mikrouzņēmumu nodoklis	Mikrouzņēmumu nodokļa likums (pieņemts 30.10.2018., spēkā no 03.11.2018.)

1.6. tabulas turpinājums / *Continuation of Table 1.6.*

Prasības	Normatīvais akts
<i>Pašnodarbināto personu sociālā aizsardzība</i>	
Pašnodarbināto valsts sociālās apdrošināšanas obligātās iemaksas	Likums “Par valsts sociālo apdrošināšanu” (pieņemts 01.10.1997., spēkā no 01.01.1998.);
Pašnodarbināto valsts sociālās apdrošināšanas brīvprātīgās iemaksas	MK noteikumi Nr. 555 “Noteikumi par valsts sociālās apdrošināšanas obligāto un brīvprātīgo iemaksu objekta minimālo un maksimālo apmēru” (pieņemti 17.08.2021., spēkā no 20.08.2021.)
Pašnodarbināto sociālo iemaksu sadalījums	MK noteikumi Nr. 786 “Noteikumi par valsts sociālās apdrošināšanas iemaksu likmes sadalījumu pa valsts sociālās apdrošināšanas veidiem” (pieņemti 17.12.2020., spēkā no 01.01.2021.)

Avots: autores veidots

Pašnodarbināto personu grāmatvedības uzskaites tiesību akti regulē vispārīgus grāmatvedības principus, tiesības, pienākumus, grāmatvedības un finanšu pārskata prasības.

Saskaņā ar nodokļu normatīvo regulējumu pašnodarbinātās personas var izvēlēties vienu no trim nodokļu maksāšanas režīmiem un katram nodokļu maksāšanas režīmam ir atbilstoši likumi un pakārtotie MK noteikumi, kuri regulē nodokļu aprēķināšanas un uzskaites kārtību. Katram nodokļu maksāšanas režīmam ir atšķirīgi aprēķini un nosacījumi pašnodarbināto sociālajai aizsardzībai. Tāpēc pašnodarbināto sociālās apdrošināšanas iemaksu tiesiskais ietvars ir skatīts atsevišķi.

VID reģistrēts saimnieciskās darbības veicējs

Līdz 2008. gadam fiziskās personas, kuras veic saimniecisko darbību, VID tika reģistrētas divos veidos: kā saimnieciskās darbības veicēji un individuālā darba veicēji. Patlaban visi tiek reģistrēti kā saimnieciskās darbības veicēji.

Pēc likuma “Par iedzīvotāju ienākuma nodokli” par fiziskās personas saimniecisko darbību ir uzskatāma jebkura darbība, kas vērsta uz preču ražošanu, darbu izpildi, tirdzniecību un pakalpojumu sniegšanu par atlīdzību. Saimnieciskā darbība ietver arī ar uzņēmuma līguma izpildi saistīto darbību, profesionālo darbību, nekustamā īpašuma apsaimniekošanu, komercaģenta, māklera un individuālā komersanta darbību, kā arī fiziskās personas īpašumā esoša individuālā uzņēmuma (arī zemnieka un zvejnieka saimniecības) darbību. Profesionālā darbība ir, piemēram, zinātniskā, literārā, pasniedzēja, aktiera, režisora, ārsta, zvērināta advokāta, zvērināta revidenta, zvērināta notāra, zvērināta mērnieka, mākslinieka, komponista, mūziķa, konsultanta, inženiera vai arhitekta darbība.

Fiziskās personas darbību uzskata par saimniecisko darbību, ja tā atbilst vienam no šādiem kritērijiem:

- 1) darījumu regularitāte un sistemātiskums – trīs un vairāk darījumi gadā vai pieci un vairāk darījumi trijos gados;
- 2) ieņēmumi no darījuma pārsniedz 14 229 eiro gadā, izņemot ienākumus no personiskā īpašuma atsavināšanas (personiskai lietošanai paredzēto kustamo lietu – mēbeļu, apģērba un citu lietu);

- 3) darbības ekonomiskā būtība vai personas īpašumā esošo lietu apjoms norāda uz sistemātisku darbību ar mērķi gūt atlīdzību (*Par iedzīvotāju ienākuma nodokli, 1994*).

Par saimniecisko darbību netiek uzskatīta darbu izpilde saskaņā ar darba līgumu, kas noslēgts ar darba devēju.

Ienākuma gūšana no kapitāla (dividendes, procenti, ienākums no dzīvības apdrošināšanas līgumiem, ienākums no privātajos pensiju fondos veiktajām iemaksām ieguldīšanas, ienākums no mūža pensijas apdrošināšanas līgumiem, ienākums no finanšu instrumentu individuālas pārvaldīšanas) un ienākuma gūšana no augoša meža atsavināšanas izciršanai un tajā iegūto kokmateriālu atsavināšanas likuma "Par iedzīvotāju ienākuma nodokli" kontekstā netiek atzīta par saimniecisko darbību, ja izdevumi, kas saistīti ar šā ienākuma gūšanu, nav atzīti par saimnieciskās darbības izdevumiem.

Ienākumu gūšanu no metāllūžņu pārdošanas nekvalificē kā saimniecisko darbību, izņemot gadījumu, kad metāllūžņus pārdod individuālais komersants, kurš saņēmis licenci melno un krāsaino metālu atgriezumam un lūžņu iepirkšanai Latvijā.

Saimniecības darbības veicējam jāreģistrējas, uzsākot saimniecisko darbību. Reģistrācija notiek VID EDS sistēmā, aizpildot nodokļu maksātāja reģistrācijas pieteikuma veidlapu.

Nodokļu maksātājs 10 dienu laikā rakstiski informē VID par lēmuma pieņemšanu par saimnieciskās darbības izbeigšanu vai darbības pārtraukšanu.

Individuālā komersanta darbība

Individuālais komersants ir fiziska persona, kura ir ierakstīta Komercreģistrā. Fiziskajai personai, kas veic saimniecisko darbību, ir pienākums pieteikt sevi ierakstīšanai Komercreģistrā kā individuālo komersantu, ja gada apgrozījums no veiktās saimnieciskās darbības pārsniedz 284 600 eiro vai tās veiktā saimnieciskā darbība atbilst komercaģenta darbībai, māklera darbībai, vai arī tās veiktā saimnieciskā darbība atbilst šādām pazīmēm:

- 1) gada apgrozījums no šīs darbības pārsniedz 28 500 eiro;
- 2) tā savas saimnieciskās darbības veikšanai vienlaikus nodarbina vairāk nekā piecus darbiniekus (*Komerclikums, 2002*).

Latvijā ir iespēja reģistrēties par individuālo komersantu arī tad, ja saimnieciskā darbība nav sasniegusi iepriekš minētos kritērijus. Pamats individuālā komersanta ierakstīšanai Komercreģistrā ir fiziskās personas pieteikums Komercreģistra iestādei.

Individuālais komersants pēc reģistrēšanās var slēgt darījumus, kas saistīti ar komercdarbību, kā arī būt prasītājs un atbildētājs tiesā.

Individuālajam komersantam ir pilna atbildība, t.i., viņš par savām saistībām atbild ar visu savu mantu, tostarp arī personīgo īpašumu. Tas nozīmē: ja individuālā komersanta līdzekļu nepietiek visu kreditoru saistību jeb parādu segšanai, to samaksai izmanto īpašnieka personīgo mantu, izņemot to mantu, uz kuru saskaņā ar likumu nevar vērst piedziņu. Prasījumi pret individuālo komersantu, kuri izriet no tā veiktās komercdarbības, noilgst triju gadu laikā pēc tā izslēgšanas no Komercreģistra, ja prasījums nav pakļauts īsākam noilguma termiņam.

Zemnieka vai zvejnieka saimniecības darbība

Saskaņā ar likumu "Par individuālo (ģimenes) uzņēmumu un zemnieka vai zvejnieka saimniecību" zemnieku saimniecība ir individuāls uzņēmums, kas ražo lauksaimniecības produkciju, izmantojot speciāli šim mērķim galveno ražošanas līdzekli – zemi, bet zvejnieka saimniecība ir individuāls uzņēmums, kas veic saimniecisko

darbību, izmantojot šim nolūkam iedalītos zivju resursu limitus. Zvejnieks var apsaimniekot arī zemi. Minētais likums nosaka kārtību, kādā dibināma, reorganizējama un likvidējama zemnieku un zvejnieku saimniecība, kā arī saimniecības darbības tiesiskos pamatus (*Par individuālo (ģimenes) uzņēmumu ...*, 1992).

Zemnieku un zvejnieku saimniecība iegūst juridiskas personas tiesības (bet pēc būtības īpašniekam kā fiziskai personai ir pilna atbildība pret kreditoriem) ar brīdi, kad tiek reģistrēta Uzņēmumu reģistrā. Pieteikums reģistrācijai tiek izskatīts 1-3 darba dienu laikā.

Zemnieku un zvejnieku saimniecības mantu veido individuālā uzņēmuma, zemnieka vai zvejnieka saimniecības īpašnieka manta vai attiecīgi ģimenes kopīpašums. Zemnieka un zvejnieka saimniecība valda, lieto savu mantu un rīkojas ar to saskaņā ar Civillikumu.

Zemnieku vai zvejnieku saimniecības reorganizācija vai likvidācija notiek saskaņā ar likumu “Par individuālo (ģimenes) uzņēmumu un zemnieka vai zvejnieka saimniecību” un citiem normatīvajiem aktiem, to veic īpašnieks vai viņa iecelts likvidators.

Atvieglota saimnieciskās darbības reģistrācijas un uzskaites kārtība

Atsevišķos gadījumos saimniecisko darbību var veikt, to neregistrējot VID. Tādā gadījumā arī saimnieciskās darbības uzskaitē ir atvieglota kārtība.

Viens no atvieglotās saimnieciskās darbības veidiem ir autoratlīdzība. Saņemot autoratlīdzību, saimniecisko darbību VID var neregistrēt un grāmatvedības uzskaiti nekārtot. Tomēr iedzīvotāju ienākumu nodoklis par gūto ienākumu ir jāmaksā, tādēļ to aprēķina un budžetā maksā ienākuma izmaksātājs.

Par saimnieciskās darbības veicēju VID drīkst neregistrēties, arī gūstot ienākumus no:

- īpašuma izīrēšanas vai iznomāšanas (piemēram, iznomājot vai izīrējot nekustamo īpašumu, pārdodot īres tiesības, nododot lietu tālāk apakšnomniekam vai apakšīrniekam, iznomājot vai atsavinot kustamo mantu, gūstot samaksu par dabas resursu izmantošanu vai tās aprobežojumiem);
- no piemājas saimniecības vai personīgās palīgsaimniecības, vai no sēņošanas, ogošanas, savvaļas ārstniecības augu un ziedu, vai parka vīngliemežu vākšanas (ienākums kopā nedrīkst pārsniegt 3000 eiro gadā);

Personām, kas gūst ienākumus no īpašuma izīrēšanas vai iznomāšanas, bet nevēlas reģistrēt to kā saimniecisko darbību, piecu darba dienu laikā no līguma noslēgšanas dienas, kā arī no līguma darbības izbeigšanas dienas, jāinformē par to VID (*Par iedzīvotāju ienākuma nodokli*, 1994). Piemēram, ja persona noslēdz līgumu par dzīvojamo telpu izīrēšanu vai automašīnas iznomāšanu un nevēlas kārtot grāmatvedību, tai jāpiesakās VID.

Ja ienākumus no īpašuma izīrēšanas vai iznomāšanas gūst persona, kas pati nav reģistrējusies VID, tai nav tiesības piemērot saimnieciskās darbības izdevumus, izņemot nekustamā īpašuma nodokļa maksājumus par attiecīgo nekustamo īpašumu. Reģistrēt saimniecisko darbību un kārtot grāmatvedību vispārējā kārtībā ir izdevīgi tad, ja ar saimniecisko darbību ir saistīti lieli izdevumi (*Leibus*, 2020). Ja persona nav reģistrējusies kā saimnieciskās darbības veicējs, bet pieteikusi darbību VID, tai ir pienākums hronoloģiskā kārtībā uzskaitīt saimnieciskās darbības ieņēmumus.

Personas, kuras gūst neapliekamus ienākumus no lauksaimniecības un lauku tūrisma, drīkst neregistrēt savu saimniecisko darbību un nekārtot grāmatvedību. Tomēr ir jānodrošina uzskaitē, lai noteiktu, kad minētie ienākumi sasniedz apliekamo ienākumu summu – 3000 eiro gadā. Tas nozīmē, ka personas, kurām ir ieņēmumi tikai no lauksaimniecības vai lauku tūrisma un saņemtā atlīdzība gadā ir mazāka par 3000 eiro,

var nekārtot grāmatvedību. Savukārt, ja ieņēmumi ir lielāki, vajadzētu pievērst uzmanību izdevumiem, uzglabājot izdevumus apliecinošus dokumentus, lai vajadzības gadījumā varētu pierādīt, ka ienākumi nepārsniedz 3000 eiro. Gūstot neapliekamus ienākumus no lauksaimniecības un lauku tūrisma, nav nepieciešams darbību pieteikt VID.

1.7. tabula/ Table 1.7.

Ekonomiski aktīvo pašnodarbināto personu skaits pa to veidiem Latvijā 2012.-2021. gadā / Economically active self-employed by type in Latvia 2012-2021

Gads	Ekonomisko vienību* kopskaits tirgus sektorā**	t.sk. pašnodarbinātās personas			SDV, ZS, ZvS, IK īpatsvars, %
		SDV	ZS un ZvS	IK	
2012	154 150	50 485	11 250	7 550	44.9
2013	155 130	50 882	11 368	7 592	45.0
2014	162 666	55 502	10 357	7 315	45.0
2015	172 567	59 578	10 002	7 331	44.6
2016	181 424	64 708	10 430	7 404	45.5
2017	175 716	61 332	9 862	6 759	44.4
2018	174 792	59 683	9 963	6 570	43.6
2019	172 792	58 670	9 614	6 231	43.1
2020	171 727	59 860	9 207	5 981	45.0
2021	152 077	53 829	8 938	5 502	44.9

Avots: autores veidots pēc CSP datiem, 2022

*Ekonomiskās vienības - uzņēmumi, kas pārskata periodā ražoja produkciju, sniedza pakalpojumus vai nodarbināja cilvēkus atbilstošajā laika periodā neatkarīgi no tā, vai tie bija aktīvi visu pārskata periodu vai tikai daļu no tā. **Tirgus sektors - juridiskas vai fiziskas personas, kuras pārdod galvenokārt savu vai tikai savu produkciju vai pakalpojumus par noteiktu, ekonomiski nozīmīgu cenu. Šajā sektorā tiek klasificētas fiziskas personas - saimnieciskās darbības veicējas, kas reģistrējušas saimniecisko darbību, individuālie uzņēmumi, zemnieku un zvejnieku saimniecības, individuālie komersanti un komercsabiedrības, izņemot valsts struktūru kontrolētas un finansētas komercsabiedrības, pie valsts struktūrām ietvertās speciālās ekonomiskās zonas, ostu un brīvostu pārvaldes, mājsaimniecības apkalpojošās biedrības, fondi un nodibinājumi.

No visiem iepriekš uzskaitītiem pašnodarbināto personu veidiem vislielākais skaits ir fizisko personu - saimnieciskās darbības veicēju (2021. gadā - 53 578), tad zemnieku un zvejnieku saimniecību (2021. gadā - 8 906) un tikai trešajā vietā ir individuālie komersanti (2021. gadā - 5 326). Laika periodā no 2012. gada līdz 2021. gadam SDV, ZS, ZvS un IK īpatsvars ekonomisko vienību kopskaitā vidēji ir 44% - 45%. Tas liecina, ka pašnodarbinātajiem ir būtiska loma uzņēmējdarbībā Latvijā.

2020. gadā koronavīrusa jeb COVID 19 (*Coronavirus disease 2019*) pandēmijas rezultātā Latvijas ekonomika piedzīvoja dažādus izaicinājumus. Ar to varētu izskaidrot būtisko tirgus sektora ekonomisko vienību, kā arī pašnodarbināto skaita samazinājumu 2021. gadā, kas ir viens no lielākajiem pēdējo desmit gadu laikā.

1.3. Pašnodarbinātības tiesiskais regulējums un viltus pašnodarbinātība ES dalībvalstīs / Legal regulation of self-employment and false self-employment in the EU Member States

ES pašnodarbinātību regulē 7. jūlija direktīva 2010/41/ES, kas nosaka to, kā piemērot vienlīdzīgas attieksmes principu vīriešiem un sievietēm, kas darbojas pašnodarbinātās personas statusā. Šī direktīva attiecas uz:

- a) pašnodarbinātām personām, proti, visām personām, kas savā labā veic darbu un par to gūst ienākumus saskaņā ar valsts tiesību aktos paredzētajiem nosacījumiem;
- b) pašnodarbinātu personu laulātajiem vai, ja un ciktāl tas atzīts ar valsts tiesību aktiem, pašnodarbinātu personu dzīves partneriem, kuri nav darba ņēmēji vai uzņēmējdarbības partneri, ja šīs personas atbilstīgi valsts tiesību aktos paredzētajiem nosacījumiem parasti piedalās darbībās, ko veic pašnodarbināta persona, un izpilda tādas pašus pienākumus vai palīgdarbus (*Eiropas Parlamenta un Padomes Direktīva 2010/41ES, 2010*).

Diemžēl Latvijā nav sakārtots likumiskais ietvars pašnodarbināto personu laulātajiem vai to ģimenes locekļiem. Lauksaimniecībā bieži strādā ne tikai pati pašnodarbinātā persona, bet arī viņa ģimene. Latvijā pašnodarbinātās personas laulātais vai ģimenes loceklis ir jāpieņem darbā, ievērojot Darba likuma normas, un attiecīgi jāmaksā darba alga un nodokļi no tās.

Lietuvā termins “pašnodarbinātība” (*Savarankiškas darbas*) ir lietots tiesību aktos par sociālo apdrošināšanu, nosakot, ka pašnodarbinātas personas ir:

- individuālu uzņēmumu īpašnieki;
- mazo sabiedrību biedri, pilnsabiedrību un komandītsabiedrību partneri;
- personas, kuras nodarbojas ar individuālu darbību, kā noteikts likumā “Par iedzīvotāju ienākuma nodokli” (advokāti, juristu palīgi, notāri, tiesu izpildītāji, personas, kurām ir uzņēmējdarbības apliecības, un citas personas);
- fiziskas personas, kas nodarbojas ar individuālu lauksaimniecisko darbību, kuru lauku saimniecības vai zemnieku saimniecības ekonomiskais lielums ir vienāds, vai pārsniedz četras ekonomiskā lieluma vienības;
- sociālo ģimeņu locekļi, kā noteikts Sociālo ģimeņu likumā (*Republic of Lithuania law ..., 1991*).

Individuālā darbība ir:

- jebkura veida neatkarīga, komerciāla vai ražošanas darbība, ieskaitot uzņēmējdarbību saskaņā ar *uzņēmējdarbības sertifikātiem* (tekstilzstrādājumu ražošana, remonts utt.);
- patstāvīgs radošs darbs, profesionāla un līdzīga patstāvīga darbība, ieskaitot uzņēmējdarbību saskaņā ar *uzņēmējdarbības apliecībām* (juristi, notāri utt.);
- neatkarīgas sporta aktivitātes;
- neatkarīgu izpildītāju darbība (aktieri, mūziķi utt.).

Lietuvā pašnodarbinātās personas var izvēlēties vienu no divām iespējām, reģistrēties par pašnodarbināto personu:

- ar uzņēmējdarbības apliecību;
- ar pašnodarbinātības apliecību.

Uzņēmējdarbības apliecība ir dokuments, kas apliecina, ka ir veikta fiksēta samaksa par uzņēmējdarbības apliecību, un ar to ir tiesības uz noteiktu laiku nodarboties ar konkrētu saimnieciskās darbības veidu - pārdot saražotās preces un sniegt pakalpojumus. Uzņēmējdarbības apliecības tiek izsniegtas tikai noteiktiem darbības veidiem. Saskaņā ar uzņēmējdarbības apliecību veikto darbību uzskaitē ir ļoti vienkārša.

Pašnodarbinātības apliecība ir dokuments, kas apliecina, ka persona ir reģistrējusi savu darbību Valsts nodokļu inspekcijā un ir tiesīga veikt apliecībā norādītās darbības.

Igaunijā pašnodarbinātā persona ir definēta Iedzīvotāju ienākuma nodokļa likumā. Pašnodarbinātā persona ir persona, kura veic profesionālo darbību (ieskaitot notāru, tiesu izpildītāju un ārštata radošo darbu personu), lai iegūtu ienākumus no preču ražošanas, pārdošanas vai piegādes starpniecības, pakalpojumu sniegšanas vai citas darbības, tostarp radošās vai zinātniskās darbības (*Personal income tax..., 2022*).

Saskaņā ar Komerclikumu, Igaunijā jebkura fiziska persona var būt pašnodarbināta persona, ieskaitot nepilngadīgo no 15 gadu vecuma, kuram vecāks ir devis piekrišanu vai tiesa ir paplašinājusi tiesībspēju rīkoties. Igaunijā pašnodarbinātai personai nav juridiskas personas statusa. Pirms darbības uzsākšanas pašnodarbinātajam pašam jāiesniedz pieteikums (digitāli parakstīts vai notariāli apliecināts). Pieteikumā jānorāda pašnodarbinātības veids, uzņēmuma pasta adrese, pašnodarbinātās personas dati (vadītāja uzvārds, Igaunijas personas kods), finanšu gada sākums un beigas, kontaktinformācija, informācija par pamatdarbību un Izziņa par valsts nodevas samaksu. Pašnodarbinātai personai tiek piešķirts unikāls reģistra kods.

Somijā pašnodarbinātais ir:

- persona, kas darbojas, neesot darba ņēmēja statusā;
- partneris, kurš ir atbildīgs ar visu savu mantu;
- sabiedrības ar ierobežotu atbildību (vai citas uzņēmējdarbības formas) partneris, kuram pieder vairāk nekā 30% uzņēmuma daļu vai balsu;
- uzņēmumā strādājošs ģimenes loceklis.

Pašnodarbinātību Somijā regulē Pašnodarbināto pensiju likums (*Self-employed Workers...*, 2006). Somijā pašnodarbinātie tiek reģistrēti Komercreģistrā, kā arī reģistrējas nodokļu maksājumiem Somijas nodokļu administrācijā (*Veroskatt - somu val.*), aizpildot pieteikumu tiešsaistē. Pašnodarbinātais reģistrācijas numuru saņem pāris dienu laikā. Pašnodarbinātajiem ir pienākums reģistrēt savu saimniecisko darbību Komercreģistrā tikai šādos gadījumos:

- pašnodarbinātais nodarbosies ar saimniecisko darbību, kurai vajadzīga atļauja;
- saimnieciskā darbība tiek veikta noteiktā vietā, ieskaitot situāciju, kad pašnodarbinātais to dara savā dzīvesvietā;
- tiek nodarbināti darbinieki, kuri nav dzīvesbiedrs vai bērns, vai mazbērns, kurš jaunāks par 18 gadiem;
- pašnodarbinātais vēlas aizsargāt savu uzņēmuma nosaukumu.

Nīderlandē pašnodarbinātību (*ZZZ'ers-Zelfstandig Zonder Personeel – nīderlandiešu val.*) regulē likums “Par darba apstākļiem” (*Arbowet - nīderlandiešu val.*), kurā noteikts, ka pašnodarbinātais ir persona, kura veic darbu, neesot darba devēja vai darba ņēmēja statusā. Arī uzņēmuma direktors vai galveno daļu īpašnieks, kurš savā uzņēmumā ir vienīgais darbinieks, tiek uzskatīts par pašnodarbināto personu.

Lai Nīderlandē pašnodarbinātais varētu nodarboties ar saimniecisko darbību, viņam ir jāreģistrējas Nīderlandes Tirdzniecības kamerā, izvēloties atbilstošāko saimnieciskās darbības formu - individuālais komersants vai biedrs personālsabiedrībā. Nīderlandē pašnodarbinātajiem tiek pielīdzināti ārštata darbinieki (*freelancer*) (*Labour codes, general labour...*, 1999).

Veicot pašnodarbināto izpēti ES dalībvalstīs, autore secina, ka visās ES dalībvalstīs, tai skaitā Latvijā, notiek nodokļu optimizācija, un viens no veidiem ir darba attiecību aizvietošana, slēdzot nevis darba līgumus, bet sadarbības līgumus ar pašnodarbinātām personām, tādējādi samazinot nodokļus. Šādu nodokļu samazināšanas mehānismu dēvē par **viltus pašnodarbinātību**.

Latvijā, līdzīgi kā citās ES dalībvalstīs, pastāv viltus pašnodarbinātības (*bogus/false self-employment*) problēma. Lai gan šķietami tas var būt izdevīgi pašnodarbinātajam, tomēr finansiāli un praktiski izdevīgi tas ir darba devējam, jo tā ir iespēja samazināt darba devēja izmaksas. Savukārt pašnodarbinātās personas samazina savu sociālo aizsardzību.

Piesaistīt pašnodarbināto personu sezonālam darbam vai kāda vienreizēja pakalpojuma izpildei mēdz būt izdevīgāk un efektīvāk, nekā pieņemt speciālistu darbā, dibinot darba tiesiskās attiecības. Ierasta prakse ir arī uzturēt pastāvīgu ilgtermiņa

sadarbību ar pašnodarbināto, ja tiek regulāri izpildīti konkrēti pakalpojumi. Kopumā šādai darba organizācijai ir priekšrocības, taču pastāv riski, kurus būtiski savlaicīgi apzināties.

Gan Latvijā, gan citās ES dalībvalstīs ir izstrādāti kritēriji, balstoties uz kuriem, nodokļu administrācijas vērtē starp pakalpojumu pasūtītāju un pakalpojumu izpildītāju pastāvošās tiesiskās attiecības. Ņemot vērā šos kritērijus, tiek izdarīti secinājumi par to, vai pašnodarbinātais faktiski nav kļuvis par darba ņēmēju.

Latvijā persona var tikt uzskatīta par darba ņēmēju, ja izpildās vismaz viens no kritērijiem, kas ir noteikts likuma "Par iedzīvotāju ienākuma nodokli" 8. pantā:

- 1) ekonomiskā atkarība no personas, kurai tas sniedz pakalpojumus;
- 2) finansiālā riska neuzņemšanās peļņu nenesoša darba izpildes vai zaudētu debitoru parādu gadījumā;
- 3) integrācija uzņēmumā, kuram viņš sniedz savus pakalpojumus;
- 4) faktisko brīvdienu un atvaļinājumu esamība un to ņemšanas kārtības saistība ar uzņēmuma iekšējo darba kārtību vai citu uzņēmumā nodarbināto fizisko personu darba grafiku;
- 5) darbība notiek citas personas vadībā vai kontrolē, maksātājam nav iespējas piesaistīt darbu izpildē savu personālu vai izmantot apakšuzņēmējus;
- 6) nav pamatlīdzekļu, materiālu un citu saimnieciskajā darbībā izmantoto aktīvu īpašnieks (neattiecas uz personīgo autotransportu vai atsevišķiem personīgajiem instrumentiem, kas izmantoti darba uzdevumu izpildei) (*Par iedzīvotāju ienākuma nodokli, 1994*).

Pēc autores domām šie kritēriji ir būtiski, tomēr praksē tie ne vienmēr ir viennozīmīgi piemērojami. Piemēram, pasūtot liela apjoma pakalpojumu pašnodarbinātajai personai, pasūtītājs noteikti vēlēšies īstenot stingru kontroli pār tā izpildi, un teorētiski izpildīsies viens no kritērijiem – darbība notiks citas personas vadībā vai kontrolē. Taču tas nenozīmē, ka šāds pakalpojuma sniedzējs ir jāpieņem darbā kā darba ņēmējs. Līdzīgi ir tad, ja, pasūtot pakalpojumu pašnodarbinātajai personai, pasūtītājs noteiks kontaktpersonu, kas būs atbildīga par sadarbību un pakalpojuma sniegšanas procesa kontroli. Šajos gadījumos, neskatoties uz kritēriju izpildi, pastāvošo attiecību būtība nemainās. Tādēļ to nevar uzskatīt par viltus pašnodarbinātību – tas būtu pārāk plašs likuma normu traktējums, neņemot vērā to, kāda ir reālā uzņēmējdarbības prakse.

Latvijā pārkāpums par "slēptām darba attiecībām" ir regulēts Darba likumā. Ja VID amatpersonas spēj pierādīt kaut vienu pazīmi, tad tiek pielietots Darba likuma 158. pants par darba līguma nenoslēgšanu piemēro naudas sodu darba devējam – fiziskajai personai – no 14 līdz 70 naudas soda vienībām, bet juridiskajai personai – no 140 līdz 720 naudas soda vienībām. Vienas naudas soda vienības apmērs ir pieci eiro.

Visbiežāk viltus pašnodarbinātībai ir viens mērķis - finansiālais izdevīgums darba devējam. Lai parādītu atšķirības starp līgumu ar darba ņēmēju vai pašnodarbināto personu, ir izveidots piemērs 1.8. tabulā.

Aprēķins parāda, ka darba devējam mazākas izmaksas ir tad, ja tiek slēgts Uzņēmuma vai Pakalpojuma līgums ar pašnodarbināto personu, nevis Darba līgums ar darbinieku.

Darba devējam ir izdevīgi nodarbināt darba ņēmēju kā pašnodarbināto jo:

- nav jāievēro darba likuma normas - noteikts darba laiks;
- nav jāpiemaksā par darbu brīvdienās, svētku dienās, naktīs;
- nav jāpiemaksā par virsstundu darbu;
- nav jāpiesūta un jāapmaksā atvaļinājums;

- nav jāizmaksā atlaišanas pabalsts;
- nav jāapmaksā slimības nauda;
- darba devējam ir mazāks nodokļu slogs;
- nav jānodrošina pašnodarbinātais ar individuālajiem aizsardzības līdzekļiem;
- nav jāveic instruktāžas;
- nav jāapmaksā obligātās veselības pārbaudes;
- nav jāveic riska novērtējums attiecībā uz pašnodarbinātajiem.

Savukārt pašnodarbinātai personai rodas apgrūtinājums – patstāvīgi jāveic grāmatvedības uzskaitē un nodokļu aprēķins.

Tādējādi iepriekš minētie faktori veicina viltus pašnodarbinātības izplatību, jo ir finansiāli un praktiski izdevīgi abām iesaistītajām pusēm.

1.8. tabula/ *Table 1.8.*

**Pašnodarbināto personu un darba ņēmēju nodokļu salīdzinājums Latvijā
2023. gadā/ *Comparison of taxes for self-employed persons and employees in Latvia,
2023***

Pašnodarbinātā persona		Darba ņēmējs	
Pašnodarbinātā ienākums	620 EUR	Darba ņēmēja bruto darba alga	620 EUR
Pašnodarbinātā VSAOI 31.07%	192.63 EUR	Darba ņēmēja VSAOI 10.50%	65.10 EUR
Pašnodarbinātā VSAOI 10%	0 EUR	Darba devēja VSAOI 23.59%	146.26 EUR
VSAOI kopā	192.63 EUR	VSAOI kopā	211.36 EUR
IIN 20% no apliekamā ienākuma	85.47 EUR	IIN 20% no apliekamā ienākuma	110.98 EUR
Riska nodeva	0 EUR	Riska nodeva	0.36 EUR
Neto ienākums	341.90 EUR	Neto ienākums	443.92 EUR
Ienākuma izmaksātāja izmaksas	620 EUR	Darba devēja izmaksas	766.62 EUR
Nav jāapmaksā slimības laiks (A lapa)		Jāapmaksā slimības laika pirmās 9 dienas (A lapa)	
Nav jāapmaksā atvaļinājums		Jāpiešķir un jāapmaksā atvaļinājums	

Avots: autores veidots

1.8. tabulā ir pašnodarbināto personu un darba ņēmēju nodokļu aprēķinu salīdzinājums, kurā uzskatāmi parādīts, ka, slēdzot sadarbības līgumu ar pašnodarbināto personu par 620 eiro, pasūtītāja izmaksas ir 620 eiro, un nodokļu nomaksas pienākums ir pašnodarbinātai personai. Savukārt, slēdzot darba līgumu par bruto algu 620 eiro, darba devēja izmaksas ir 766.62 eiro, kas vēl var pieaugt sakarā ar slimības lapas un atvaļinājuma apmaksu. Darba attiecību gadījumā neto summa ir lielāka, jo darba ņēmēja neto ienākums ir 443.92 eiro jeb par 102.02 eiro lielāks, turklāt nodokļus aprēķina un maksā darba devējs.

Sakarā ar ekonomikas transformācijas procesiem (digitālie pakalpojumi, digitālās platformas, attālinātais darbs u.tml.) izmainās pašnodarbināto personu nodarbinātības veidi. Pašnodarbinātās personas vairs nevar iedalīt divās kategorijās: pašnodarbinātās personas, kas pēc būtības ir neatkarīgi darba veicēji vai pakalpojumu sniedzēji, un viltus pašnodarbinātās personas, kuras neatbilst pašnodarbinātības būtībai. Iezīmējas jaunas kategorijas, kurām ir nepieciešams tiesiskais definējums un ietvars.

Ekonomiskie procesi Eiropā veicina pieprasījumu pēc neatkarīgiem profesionāliem darbiniekiem (*Wright, 1997*), kas ir funkcionāli jaunizveidotām ekonomikas nozarēm,

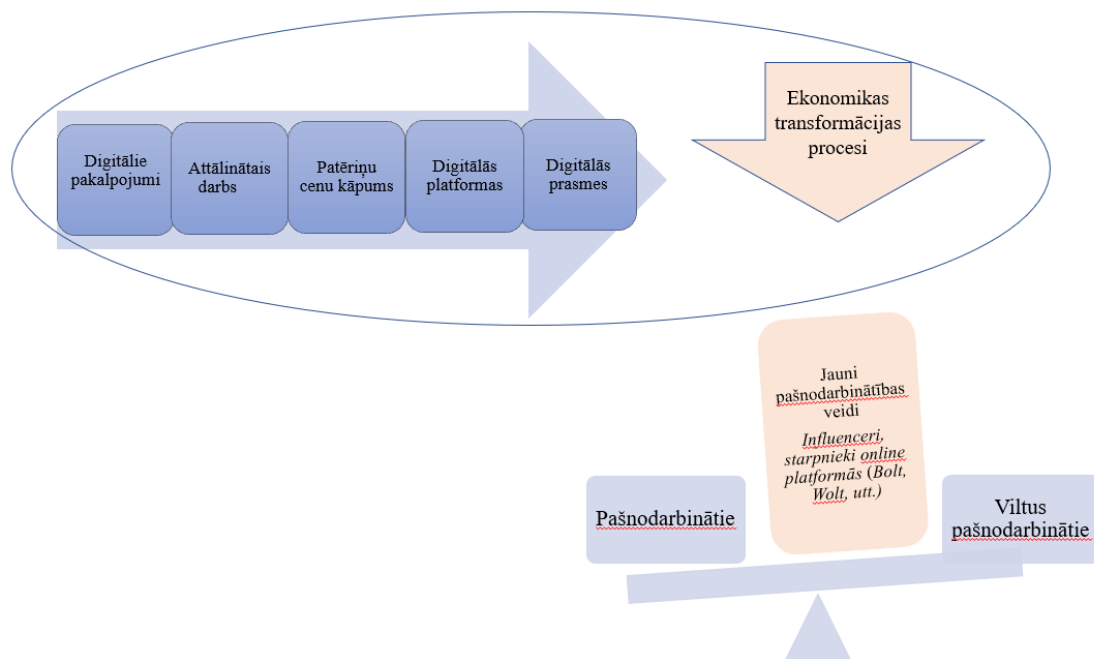
piemēram, starpniecībai, finanšu darbībām, konsultācijām un informācijas apmaiņai. Jaunākie pētījumi atklāj saikni starp neatkarīgiem darba ņēmējiem un jaunajām ekonomikām, tostarp platformu ekonomiku (*Drahokoupil, Fabo, 2016*), sadarbības ekonomiku (*Eiropas Komisija, 2016*) un gabaldarba ekonomiku (*gig economy*) (*McKinsey, 2016*). Neraugoties uz šiem ekonomikas segmentiem, kuros joprojām ir ierobežots skaits nodarbināto, tie ir pavēruši jaunas atziņas par darba attīstību digitālajā darba tirgū, ko raksturo slikti regulēti, segmentēti vai pat neregulēti darba apstākļi ārštata darbiniekiem, kas piedāvā pakalpojumus tiešsaistē.

Vēl viens aspekts, kas jāņem vērā, ir darbinieku individuālās izvēles izmaiņas attiecībā uz dzīvesveidu un nepieciešamība rast alternatīvu piekļuvi nodarbinātībai standarta darba līgumu trūkuma dēļ. Neatkarīgs darbs faktiski varētu būt atbilde uz alternatīvu un inovatīvu līguma noteikumu meklēšanu, kas nodrošina stundas elastību, augstu mobilitāti un saistības pret vairākiem darba devējiem (*Benz, Frey, 2008*).

Starp algotu darba ņēmēju un pašnodarbināto personu kategorijām iezīmējas vēl viena nodarbināto starpkategorija. Ekonomiskā atkarība ir saistīta ar zināmu tiesību atzīšanu, kādas nav pašnodarbinātām personām, tomēr šīs tiesības nav tik plašas kā algotiem darba ņēmējiem. Ekonomiski atkarīgo pašnodarbināto tiesības var būt saistītas ar sociālo aizsardzību. Tās var atvasināt no garantijām, kas darba tiesībās noteiktas darba ņēmējiem. Tādā gadījumā tās var piemērot darba ņēmēja un klienta individuālajām attiecībām (ienākumu minimums, darba laika ilgums utt.), bet tās var attiecināt arī uz ekonomiski atkarīgu pašnodarbināto tiesībām veidot organizācijas un kopīgi rīkoties savu profesionālo interešu aizstāvībai un ievērošanai. Tas liecina, ka atkarība no kāda cita, pat ja tā ir tikai ekonomiska, nevis juridiska, pamato nepieciešamību noteikt īpašu aizsardzību. Attiecīgo valstu sociālās aizsardzības sistēmā var būt starplīmenis, kas nodrošina plašāku aizsardzību nekā “parastām pašnodarbinātām personām”. Itālijā tas attiecas uz nodarbinātajiem, kuri noslēguši “sadarbības līgumu projekta ietvaros”, piešķirot viņiem aizsardzības garantijas grūtniecības, slimības, nelaimes gadījumu darbā un pensijas gadījumā. Minētās garantijas arvien vairāk līdzinās tām, ko saņem algoti darba ņēmēji.

Ekonomikas transformācijas procesi ietekmē pašnodarbinātības attīstību un veicina jaunu pašnodarbinātības veidu rašanos. Tā rezultātā veidojas jauni pašnodarbinātības veidi, kuriem nav izstrādāts tiesiskais ietvars. Nav vairs tikai pašnodarbinātie lauksaimnieki, pakalpojumu sniedzēji un mājražotāji, bet iezīmējas jaunas pašnodarbināto formas – *influenceri*, starpnieki digitālās platformās, *Wolt, Bolt, ebay* u.tml. Šo jauno pašnodarbinātības veidu attīstību veicina digitālās prasmes, digitālās platformas, *COVID 19* aktualizētais attālinātais darbs, patēriņu cenu kāpums, kas veicina mazāk izmantot biroju telpas un pāriet uz attālināto nodarbinātības formu.

Ekonomiski atkarīgas pašnodarbinātības jautājumus, protams, nevar risināt pilnībā šķirti no viltus pašnodarbinātības problēmām, kas vērojamas daudzās ES dalībvalstīs. Būvniecības nozarē šī nelikumīgā prakse ir tik ļoti izplatīta, ka šīs nozares sociālie partneri Eiropā pieņēmuši vienotu nostāju šajā jautājumā. Nenoliedzami praksē ir gadījumi, kad nodarbinātais formāli ir pašnodarbināta persona (galvenokārt, pusēm vienojoties par nosaukumiem līgumā), bet savu darbību veic atbilstoši tādiem pašiem nosacījumiem kā algots darba ņēmējs. Šādas situācijas parasti atbilst pieņēmumam, ka darba devējs darbību klasificē kā pašnodarbinātību, lai izvairītos no darba tiesību un sociālā nodrošinājuma tiesību piemērošanas.

Avots: autores veidots

1.5. att./ Fig. 1.5. **Ekonomikas transformācijas ietekme uz jaunu pašnodarbinātības veidu rašanos/ The impact of economic transformation on the emergence of new forms of self-employment**

Turklāt ar ekonomiski atkarīgas pašnodarbinātības atzīšanu pastāv bažas par iespēju, ka klienta un ekonomiski atkarīga pašnodarbinātā savstarpējās darījumu attiecības kļūst ilglaicīgas, un galarezultātā ekonomiski atkarīgs pašnodarbinātais faktiski pastāvīgi strādā sava klienta labā. Ja sākotnējās darījumu attiecības turpinās īsāku vai ilgāku laiku, būtu jāparedz nosacījumi un līdzekļi, lai ekonomiski atkarīgs pašnodarbinātais kļūtu par sava bijušā klienta algotu darba ņēmēju. Piemēram, varētu slēgt komercīgumus ar vienu un to pašu klientu konkrētā laika posmā, tādējādi, pārklasificējot pušu attiecības par darba attiecībām. Tas īpaši nepieciešams tādēļ, ka daudzos gadījumos pāreja uz ekonomiski atkarīgu pašnodarbinātību nav brīvprātīga izvēle, bet to ir noteikuši ārējie faktori, piemēram, ražošanas ārpakalpojumi vai uzņēmuma restrukturizācija, kā rezultātā darbinieki tiek atlaisti (*Aspects of non-standard ...*, 2017).

Visbeidzot, risinot ekonomiski atkarīgas pašnodarbinātības jautājumus, jāpatur prātā arī patērētāju intereses. Pakalpojumu sniegšana patērētājam bieži vien ir saistīta ar apakšuzņēmēju ķēdes izveidi, kurā iesaistītas gan pašnodarbinātas personas, gan ekonomiski atkarīgas pašnodarbinātas personas. Ja patērētājs sazinās ar lielu uzņēmumu kādas iekārtas (piemēram, gāzes, elektrības, telefona vai digitālās televīzijas) uzstādīšanai, kādas ierīces pārbaudei vai remontam, parasti šo pakalpojumu pēc uzņēmuma pieprasījuma veiks pašnodarbināta persona, kas būs pilnā mērā atbildīga par pakalpojuma kvalitāti. Ņemot vērā oligopolu vidi un lielo uzņēmumu dominējošo stāvokli tirgū, tiem ir iespēja izvirzīt apakšuzņēmējiem ļoti stingrus cenu nosacījumus, tādējādi ievērojami samazinot konkrētā pakalpojuma sniegšanas rentabilitāti. Šādā gadījumā pašnodarbinātai personai ir jāizvēlas: vai nu panākt nepieciešamo rentabilitātes līmeni, vai sniegt kvalitatīvu pakalpojumu. Ekonomiski atkarīgas pašnodarbinātības atzīšana, lai līdzsvarotu nodarbinātā un pasūtītāja līgumattiecības, mazinātu ekonomisko spiedienu uz nodarbināto un sekmētu kvalitatīvāku pakalpojumu sniegšanu galapatērētājam (*Aspects of non-standard ...*, 2017).

Līdz šim tikai dažas ES dalībvalstis, lai arī atšķirīgā veidā un apjomā, atzinušas ekonomiski atkarīgu pašnodarbināto kategoriju, un cenšas izstrādāt atbilstošu definīciju. Nodarbināto starpkategorijā starp pašnodarbināto personu un algoto darba ņēmēju rodas jaunas nodarbinātības formas, lai gan to darbības jomas un saturs dažādās valstīs ir atšķirīgs.

Piemēram, **Somijā**, nosakot personas faktisko nodarbinātības statusu, ņem vērā tradicionālās pazīmes: personas integrācija uzņēmumā, tiesības deleģēt darbu citiem, finansiālā riska uzņemšanās, ekonomiskā atkarība no uzņēmuma u.c. pazīmes. Piemēram, ja visi pašnodarbinātā ieņēmumi gūti no viena avota (uzņēmuma), tad nodokļu izpratnē personu uzskatīs par šī uzņēmuma darbinieku, par kuru ir jāmaksā algas nodokļi. Pieprasīt samaksāt nenomaksātos nodokļus no darba samaksas var par pieciem iepriekšējiem gadiem (*Self-Employed Workers' Pensions Act, 2006*).

Nīderlandē Civillikums nosaka – ja persona ir strādājusi citas personas (darba devēja) labā katru nedēļu nepārtraukti trīs mēnešu laikā vai vismaz 20 stundas mēneša laikā, tiek uzskatīts, ka starp abām pusēm pastāv darba tiesiskās attiecības, un par to jāslēdz darba līgums (*Labour codes, general ..., 1999*).

Austrijā pastāv īpaši tiesību aktos atzīti līgumattiecību veidi, kas liecina par vispārēju izpratni par ekonomiski atkarīgu pašnodarbinātību. Tas īpaši attiecas uz “brīvu pakalpojumu līgumiem”. Nodarbinātie, kuriem ir šāda veida līgumattiecības, atšķirībā no algotiem darba ņēmējiem, parasti strādā tikai vienam klientam un atbilstoši noteiktam grafikam, tomēr tie nestrādā neviena pakļautībā (*Exploring self-employment ..., 2020*).

Vācijā lieto jēdzienu “darba ņēmējam pielīdzināma persona” (*employee-like person – angļu val.*). Šī nodarbināto kategorija, kas darba tiesību aktos nošķirta no algotu darba ņēmēju kategorijas, attiecas uz personām, kuras uz komerclīguma vai pakalpojuma līguma pamata individuāli veic savu darbu, nealgotot nevienu darbinieku, turklāt 50% no apgrozījuma drīkst nodrošināt viens klients (*Exploring self-employment ..., 2020*).

Visjaunākā un vispilnīgākā ekonomiski atkarīgas nodarbinātības definīcija izstrādāta **Spānijā**. Noteikumos par pašnodarbinātām personām, kas pieņemti 2014. gadā, ekonomiski atkarīgas nodarbinātības definēšanai noteikti vairāki kritēriji. Par ekonomiski atkarīgu nodarbināto uzskata personu, kas peļņas gūšanai personīgi un bez starpniekiem veic saimniecisku vai profesionālu darbību, strādājot vienam klientam — fiziskai vai juridiskai personai — no kura šis nodarbinātais ir ekonomiski atkarīgs un saņem vismaz 75% no darba ienākumiem (*Exploring self-employment ..., 2020*).

Ņemot vērā to valstu pieredzi, kurās jaunā kategorija ir atzīta tiesību aktos, var izdarīt vairākus secinājumus. Pirmkārt, visos gadījumos ir atzīta jauna, no algotiem darbiniekiem, pašnodarbinātajiem un uzņēmējiem atšķirīga kategorija. Visu minēto valstu mērķis nebija pielīdzināt šīs pašnodarbinātās, bet ekonomiski atkarīgās, personas algotiem darbiniekiem, bet gan piešķirt šai kategorijai īpašu statusu un atbilstošu aizsardzību, pamatojoties uz šīs nodarbināto kategorijas ekonomisko atkarību. Šī iemesla dēļ visos minētajos gadījumos ekonomiski atkarīga pašnodarbinātā statuss nav atkarīgs no tiesiskas pakļautības attiecībām. Algots darba ņēmējs ir persona, kas darbu veic citas personas, proti, darba devēja vadībā un uzraudzībā. Šo situāciju raksturo vairāki kritēriji: algota darbinieka pienākums ir personīgi veikt darbu, noteiktu laiku strādāt vienam darba devējam, viņam nav atbildības par uzņēmuma finansiālo risku, darbu viņš veic citas personas labā utt. Ņemot vērā minētos kritērijus, var secināt, ka visi algotie darbinieki ir ekonomiski atkarīgi, turpretim ne visi ekonomiski atkarīgie pašnodarbinātie ir arī algoti darba ņēmēji.

Protams, no šī apgalvojuma izriet nepieciešamība noteikt ekonomiskās atkarības definēšanas kritērijus. Tas ir grūts uzdevums, taču to atrisināt nav neiespējami, kā liecina to ES dalībvalstu prakse, kurās jau pieņemts regulējums šajā jomā. Kritēriji, pirmkārt, var

būt saistīti ar pašu nodarbināto personu: ekonomiski atkarīgus pašnodarbinātos var definēt kā personas, kuras pakalpojumu veic pašas personīgi, nealgojot citus darba ņēmējus (galvenokārt Spānijas piemērs). Otrs kritērijs, ko piemēro kopā ar iepriekšminēto, ir saistīts ar ekonomisko atkarību. Kritēriji var būt saistīti ar apgrozījuma daļu, ko iegūst no viena klienta (tātad ir jānosaka precīza apgrozījuma daļa, kas raksturo ekonomisku atkarību). Kritēriji var būt atkarīgi arī no nodarbinātā un klienta līgumattiecību ilguma - jo ilgāks ir šis periods, jo izteiktāka varētu būt ekonomiskā atkarība no klienta. Šo kritēriju izmanto Itālijā. Dažkārt eksperti, kas šo jautājumu pētījuši, iesaka vēl vienu kritēriju - nodarbināto klasificēt kā ekonomiski atkarīgu tikai tad, ja viņa darba organizācija ir atkarīga no klienta uzņēmējdarbības (Perulli, 2003), t.i., nodarbinātajam ir ierobežota piekļuve tirgum, jo visa darba organizācija (materiāli un tehnoloģijas) paredzēta viena klienta prasību izpildei.

Secinājumi un priekšlikumi par 1. nodaļas saturu / *Conclusions and proposals of Chapter 1*

Secinājumi

- 1) Latvijas Republikas normatīvajos aktos attiecībā uz fizisko personu, kura veic saimniecisko darbību, tiek lietots termins „saimnieciskās darbības veicējs”. Savukārt termins “pašnodarbinātais” tiek lietots tikai saistībā ar sociālo apdrošināšanu, ietverot ne vien saimnieciskās darbības veicēju, bet arī IK, ZS un ZvS īpašnieku. Ikdienā par pašnodarbināto uzskata fizisko personu, kura veic VID reģistrētu saimniecisko darbību.
- 2) Pašnodarbinātības terminoloģija Latvijā un citās ES dalībvalstīs atšķiras. Pašnodarbinātības būtība nemainās, bet pastāv terminoloģijas atšķirības. Saskaņot vienotu pašnodarbinātās personas definīciju ierobežo īpašie vietējie apstākļi un tiesiskais regulējums katrā valstī, kā arī ievērojamās izmaiņas, kuras pēdējos gados ir notikušas darba attiecībās.
- 3) Veicot dažādu literatūras avotu izpēti, nākas secināt, ka pašnodarbinātie kopumā ir vairāk apmierināti ar savu darbu un dzīvi nekā algotie darbinieki.
- 4) Zinātniskajā literatūrā nav vienota viedokļa par to, vai pašnodarbinātība ir, vai nav viens no uzņēmējdarbības veidiem. Apkopojot citu autoru veiktās atziņas par uzņēmēju spējām, apstiprinās autores viedoklis, ka pašnodarbinātība ir viens no uzņēmējdarbības veidiem.
- 5) 2021. gadā Latvijā pašnodarbināto īpatsvars nodarbināto vidū bija 12.2%. Rādītājs svārstās no 5.7% Olaines novadā līdz 19.2 % Preiļu novadā, atkarībā no administratīvās teritorijas. Pašnodarbinātībai ir būtiska loma nodarbinātībā lauku reģionos, jo vislielākais pašnodarbināto īpatsvars nodarbināto vidū ir Preiļu novadā (19.2%), Krāslavas un Balvu novadā (18.4%), Kuldīgas novadā (12.3%).
- 6) Pēc CSP datiem pēdējo desmit gadu laikā pašnodarbinātie vidēji bija 44.6% no ekonomiski aktīvām vienībām tirgus sektorā, tādējādi atspoguļojot pašnodarbinātības lomu Latvijas ekonomikā.
- 7) LR plānošanas dokumentos ir noteikti dažādi pašnodarbināto personu attīstības virzieni, galvenie no tiem ir - pašnodarbināto personu izglītošana, mikrofinansēšanas sistēmas izveide, pašnodarbināto iesaiste sociālajā sistēmā.
- 8) Latvijā, līdzīgi kā citās ES dalībvalstīs, pašnodarbināto personu saimnieciskā darbība nav regulēta tikai vienā likumā, bet vairākos. Latvijā šīs normas galvenokārt ir ietvertas nodokļu likumos “Par nodokļiem un nodevām”, “Par iedzīvotāju ienākuma nodokli”, “Par valsts sociālo apdrošināšanu”, bet attiecībā uz individuālo komersantu

- saimniecisko darbību – Komerclikumā, uz ZS un ZvS - likumā “Par individuālo (ģimenes) uzņēmumu un zemnieka vai zvejnieka saimniecību”.
- 9) Zemnieku saimniecībām un zvejnieku saimniecībām normatīvajos aktos ir noteikts juridiskās personas statuss, tomēr pēc savas būtības tās vairāk atbilst fiziskas personas statusam (pēc īpašnieku atbildības).
  - 10) Latvijā, tāpat kā citās ES dalībvalstīs, uzņēmēji izmanto nodokļu samazināšanas iespējas, izmantojot viltus pašnodarbinātību, tiek vērtēts, ka 17%-18% no pašnodarbinātajiem atbilst viltus pašnodarbinātības kritērijiem. Viltus pašnodarbinātība finansiāli un praktiski izdevīga ir darba devējam, jo samazinās darba devēja izmaksas, savukārt pašnodarbinātās personas, iesaistoties tajā, samazina savu sociālo aizsardzību.
  - 11) Latvijā, salīdzinājumā ar citām ES dalībvalstīm, ir izstrādāts ļoti veiksmīgs likumiskais ietvars - definēti skaidri kritēriji, kuri ļauj identificēt “slēptās darba attiecības” un noteikt viltus pašnodarbinātību.
  - 12) Sakarā ar ekonomikas transformācijas procesiem Eiropā, pieaug pašnodarbinātības veidi. Pašnodarbinātās personas vairs nevar iedalīt tikai divās kategorijās: pašnodarbinātās personas, kas atbilst savai būtībai, un viltus pašnodarbinātās personas, kuras neatbilst pašnodarbinātības būtībai. Iezīmējas jaunas kategorijas, kurām ir nepieciešams tiesiskais regulējums.

Priekšlikumi

- 1) Veicot dažādu avotu izpēti un analīzi Latvijā un ES, autore piedāvā pašnodarbinātību atzīt kā vienu no uzņēmējdarbības veidiem un noteikt šādu pašnodarbināto personu definīciju: “Pašnodarbinātā persona ir persona, kas darba ienākumus gūst patstāvīgi, neiesaistoties kā darbinieks darba tiesiskajās attiecībās un neieņemot amatu, kas dod tiesības uz atlīdzību”. Autore iesaka turpmāk šo terminu lietot šādā kontekstā, iestrādājot to arī nodokļu normatīvajos aktos, nevis sasaistīt terminu tikai ar sociālās apdrošināšanas iemaksām.
- 2) Lai samazinātu viltus pašnodarbinātību, Valsts ieņēmumu dienestam jānodrošina efektīva un sistemātiska uzraudzība un kontrole viltus pašnodarbinātības jomā.
- 3) Ieteicams noteikt lielākas soda naudas darba devējiem, kuri, “slēpjot darba attiecības”, izmanto viltus pašnodarbinātību.
- 4) Izstrādāt tiesisko regulējumu jauniem pašnodarbinātības veidiem, kuri neatbilst pašnodarbināto un viltus pašnodarbināto personu statusam.

2. PAŠNODARBINĀTĪBAS TENDENCES LATVIJĀ UN CITĀS ES DALĪBVALSTĪS / *SELF-EMPLOYMENT TRENDS IN LATVIA IN COMPARISON WITH OTHER EU MEMBER STATES*

2. tēze. *Latvijā un ES dalībvalstīs pašnodarbinātības attīstības tendences ir līdzīgas, tomēr jāņem vērā katras dalībvalsts atšķirības.*

2.1. Pašnodarbinātības tendences Latvijā / *Self-employment trends in Latvia*

Pašnodarbinātās personas nav vērtējamās tikai kā nodokļu maksātāji, bet arī kā nozīmīga darba tirgus subjektu grupa, kurai ES nodarbinātības politikā tiek piešķirta arvien lielāka uzmanība. Īstenojot Lisabonas stratēģijas noteikto mērķi – “panākt ilgtspējīgu izaugsmi ar vairāk un labākām darba vietām”, nodarbinātības palielināšana kļūst īpaši svarīga, ņemot vērā ES dalībvalstu demogrāfiskās perspektīvas.

Statistikas dati par pašnodarbinātām personām dažādās datu bāzēs (VID, CSP, Uzņēmumu reģistrs un *Eurostat*) ļoti atšķiras un tādējādi savstarpēji nav salīdzināmi. Izmantojot dažādas datubāzes (VID, CSP, Uzņēmumu reģistrs un *Eurostat*), nākas secināt, ka katrā datubāzē pašnodarbināta persona tiek definēta un skatīta no cita skatupunkta.

2.1. tabula/ *Table 2.1.*

Pašnodarbināto personu atspoguļojums datubāzēs Latvijā un ES / *Reflection of self-employed persons in databases in Latvia and EU*

Kritēriji	Latvijas datubāzes			ES datubāze
	CSP	VID	Uzņēmumu reģistrs	Eurostat un OECD
Pašnodarbināto personu veidi	SDV, IK, ZS, ZvS,	SDV, IK, ZS, ZvS,	IK, ZS	SDV, IK, ZS, ZvS,
Nodokļu maksāšanas režīms	Tiek ņemts vērā	Tiek ņemts vērā	Netiek ņemts vērā	Netiek ņemts vērā
	Maksā vispārējo nodokļu režīmu	Maksā vispārējo nodokļu režīmu un par saviem ienākumiem maksā VSAOI; kā arī tie, kuri maksā MUN		
Netiek publicēti dati	MUN un samazinātās patentmaksas maksātāji, autoratlīdzības saņēmēji	samazinātās patentmaksas maksātāji, autoratlīdzības saņēmēji	SDV, autoratlīdzības saņēmēji	autoratlīdzības saņēmēji
Pašnodarbināto personu vecums	15-74 gadi	neatkarīgi no vecuma	neatkarīgi no vecuma	15-64 gadi
Pašnodarbināto personu pazīme	Aktīvie	Tie, kuri maksā IIN, VSAOI vai MUN	Reģistrētie	Reģistrētie

Avots: autores veidots

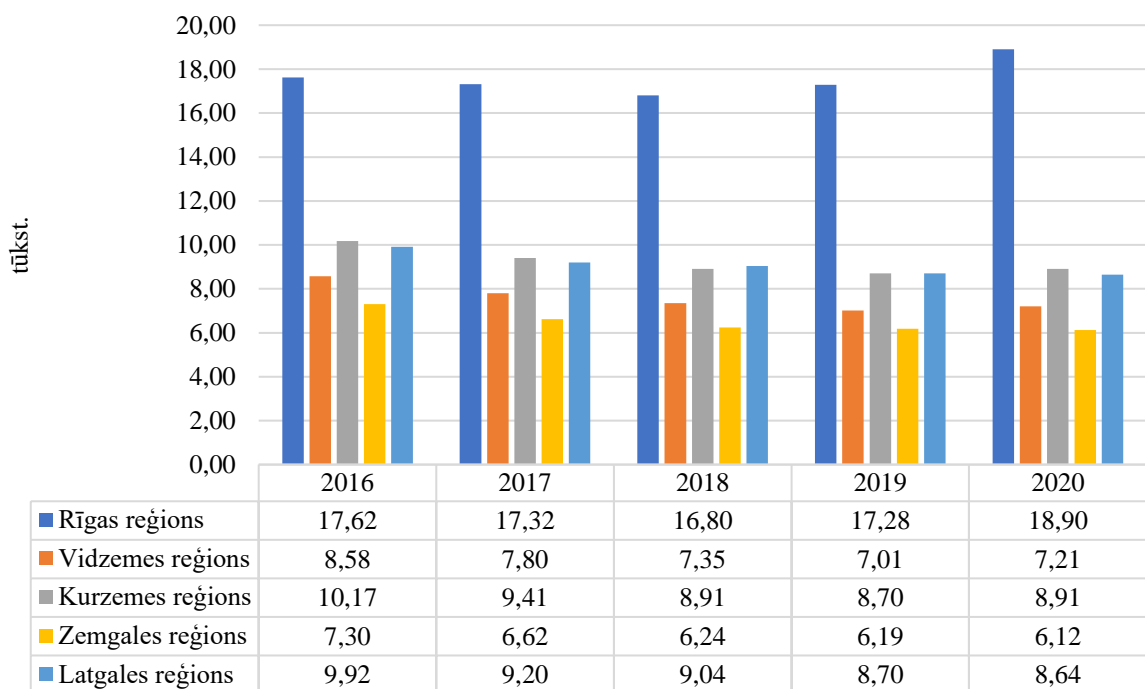
LR CSP datubāzē pašnodarbinātās personas tiek atspoguļotas dažādos griezumos: 1) fiziskās personas, kuras veic saimniecisko darbību un ir reģistrējušās VID kā saimnieciskās darbības veicēji, un iesniedz VID gada ienākumu deklarācijas pielikumu D3 vai D3¹ "Ienākumi no saimnieciskās darbības", tas ir, vispārējā nodokļa režīma maksātāji - SDV (par 2021. gadu dati nav pieejami, 2020. gadā – 59.6 tūkst.); 2) pašnodarbinātie - darba devēji, pašnodarbinātie, neapmaksātās personas (2021. gadā – 111.6 tūkst.); 3) nodarbinātie iedzīvotāji 15 un vairāk gadu vecumā pēc nodarbinātības statusa – pašnodarbinātais (2021. gadā – 81.7 tūkst.); 4) pašnodarbinātā persona, kura strādā savā uzņēmumā, profesionālajā praksē vai zemnieku (zvejnieku) saimniecībā ar mērķi gūt ienākumus vai labumus un nenodarbina nevienu citu personu – kā nodarbinātības veids (2021. gadā – 76.1 tūkst.).

Eurostat datubāzē pašnodarbinātās personas tiek definētas kā personas, kuras strādā savā uzņēmumā, profesionālajā praksē vai saimniecībā, lai gūtu peļņu.

CSP skata pašnodarbinātos vecuma kategorijā no 15 līdz 74 gadiem. Savukārt *Eurostat* dati ir par pašnodarbinātajām personām vecumā no 15 līdz 64 gadiem, grupējot tos dažādos vecuma posmos. Uzņēmumu reģistrā tiek atspoguļotas reģistrētās pašnodarbinātās personas, izņemot SDV, jo tos reģistrē VID. Savukārt VID datus tiek uzrādītas tās pašnodarbinātās personas, kuras veic VSAOI iemaksas un no 2022. gada augusta tās pašnodarbinātās personas, kuras maksā MUN.

2021. gadā pēc *Eurostat* datiem pašnodarbināto personu skaits Latvijā bija 100.5 tūkst., savukārt pēc CSP uzskaitījuma - (darba devēji, pašnodarbinātie, neapmaksātās personas) 111.6 tūkst.

2.1. attēlā ir atspoguļoti dati par pašnodarbināto personu – SDV skaitu Latvijas reģionos laika posmā no 2016. gada līdz 2020. gadam.

Avots: autores veidots pēc CSP datiem, 2022. Dati par 2021. un 2022. gadu nav pieejami.

2.1. att./ Fig.2.1. Pašnodarbināto personu skaits Latvijas reģionos 2016.-2020. g., tūkst./ Number of self-employed persons in the regions of Latvia, 2016-2020, th.

*Pašnodarbinātās personas, kuras veic saimniecisko darbību un ir reģistrējušās VID kā pašnodarbinātās personas un iesniedz VID gada ienākumu deklarāciju par ienākumiem no saimnieciskās darbības.

No pašnodarbināto veidiem (SDV, IK, ZS, ZvS) populārākais ir SDV. Vislielākais pašnodarbināto personu skaits un īpatsvars (17.1 tūkst. jeb 2.9% no iedzīvotājiem) ir Rīgas reģionā, kas ir izskaidrojams ar to, ka šajā reģionā ir visvairāk iedzīvotāju (2020. gadā 993 732 jeb 52% no Latvijas iedzīvotājiem) un Rīgas reģionā ir pieejamāka infrastruktūra dažādu pakalpojumu sniegšanai (digitālie risinājumi, starpniecību risinājumi – *Wolt, Bolt* u.tml.). Starp pārējiem Latvijas reģioniem visvairāk saimniecisko darbības veicēju ir Kurzemes reģionā (2020. gadā 8 908 jeb 0.5% no Latvijas iedzīvotājiem) un Latgales reģionā (2020. gadā 8 645 jeb 0.45% no Latvijas iedzīvotājiem), kur pašnodarbinātās personas galvenokārt ir nodarbinātas lauksaimniecībā. Vismazākais saimniecisko darbības veicēju skaits ir Zemgales reģionā (2020. gadā 6 324 jeb 0.32% no Latvijas iedzīvotājiem).

Savukārt Zemgales reģionā pašnodarbināto personu skaits ir vismazākais, bet aktīvo uzņēmumu skaits ir vislielākais – Jelgavas novadā - 6708, kas ir 3.7%, Jēkabpils novadā – 3036, kas ir 1.67% no visiem aktīvajiem uzņēmumiem Latvijā.

2.2. tabula/ Table 2.2.

Ekonomiski aktīvās pašnodarbinātās personas pa veidiem Latvijas reģionos 2018. gadā un izmaiņas 2019.-2020. gadā, tūkst./ Economically active self-employed persons by type in regions of Latvia in 2018 and changes in 2019-2020, th.

Reģions	2018			2019			2020		
	Skaitis			Ķēdes absolūtais pieaugums			Ķēdes absolūtais pieaugums		
	SDV	ZS, ZvS	IK	SDV	ZS, ZvS	IK	SDV	ZS, ZvS	IK
Rīgas reģions	17113	54	1538	253	0	-83	1363	-1	-10
Pierīgas reģions	10648	1436	1016	-112	-64	-42	-2	-52	-43
Vidzemes reģions	7458	2258	702	-406	-81	-29	251	-89	-38
Kurzemes reģions	8994	1960	1242	-244	-70	-77	256	-56	-25
Zemgales reģions	6324	2063	856	-112	-88	-43	-29	-73	-735
Latgales reģions	9146	2192	1216	-392	-46	-65	-50	-96	-34
Kopā Latvijā	59683	9963	6570	-1013	-349	-339	1789	-367	-885

Avots: autores veidots pēc CSP datiem, 2022

Pēc CSP datiem 2.2. tabulā ir informācija par pašnodarbinātām personām, kuras strādā savā uzņēmumā, profesionālajā praksē vai zemnieku (zvejnieku) saimniecībā ar mērķi gūt ienākumus vai labumus un nenodarbina nevienu citu personu. Visvairāk ZS un ZvS saimniecības reģistrētas Vidzemes reģionā (ZS un ZvS skaits 2258) un Latgales reģionā (ZS un ZvS skaits 2192), savukārt IK visvairāk Rīgas reģionā (IK skaits 2554) un Kurzemes reģionā (IK skaits 1242).

Ķēdes absolūtais pieaugums pa gadiem ir novērojams tikai SDV skaitā. Tas pieauga 2019. gadā attiecībā pret 2018. gadu, turklāt tikai Rīgas reģionā. Savukārt 2020. gadā attiecībā pret 2019. gadu SDV skaits palielinājās Rīgas, Vidzemes un Kurzemes reģionā. Pārējos pašnodarbinātības veidos ir vērojams skaita samazinājums.

Lai atspoguļotu pilnīgāku situāciju, ir jāanalizē ne tikai pašnodarbināto personu skaits, kas var būt atkarīgs no iedzīvotāju skaita, teritorijas lieluma u.c. rādītājiem, bet arī pašnodarbināto personu īpatsvars nodarbināto un iedzīvotāju vidū u.tml.

Vislielākais pašnodarbināto personu skaits ir Rīgas reģionā –18 705 (skat. 2.1. att.), bet vislielākais pašnodarbināto personu īpatsvars (skat. 2.3. tab.) nodarbināto skaitā ir Vidzemes un Kurzemes reģionā.

2.3. tabula/ Table 2.3.

Pašnodarbināto personu īpatsvars nodarbināto skaitā Latvijas reģionos 2016.-2020. gadā, %/ Share of self-employed persons from employed in in the regions of Latvia 2016-2020, %

Reģions	2016	2017	2018	2019	2020	Izmaiņu pieauguma temps 2020/2016
Rīgas reģions	5.9	5.8	5.4	5.5	5.9	1
Vidzemes reģions	10.1	9.2	8.6	8.5	8.8	0.87
Kurzemes reģions	9.4	8.8	8.2	8.1	8.2	0.87
Zemgales reģions	7.1	6.4	6.0	5.9	5.8	0.82
Latgales reģions	9.1	8.4	8.2	8.1	8.1	0.89
Vidēji Latvijā	8.3	7.7	7.3	7.2	7.4	0.89

Avots: autores veidots pēc CSP datiem, 2022. Dati par 2021. un 2022. gadu nav pieejami

Piecu gadu griezumā vidējā aritmētiskā vērtība pašnodarbināto personu īpatsvaram no visiem nodarbinātajiem Vidzemes reģionā ir 9%, Kurzemes reģionā - 8.5%, un ļoti līdzīgs rādītājs ir Latgales reģionā - 8.4%. Gan pašnodarbināto personu skaits (skat. 2.1. att.), gan pašnodarbināto personu īpatsvars nodarbināto skaitā vismazākais ir Zemgales reģionā.

2.4. tabula/ Table 2.4.

Pašnodarbināto personu īpatsvars iedzīvotāju skaitā Latvijas reģionos 2016.-2020. gadā, % / Proportion of self-employed persons from population in the regions of Latvia, 2016-2020, %

Reģions	2016	2017	2018	2019	2020	Izmaiņu pieauguma temps 2020/2016
Rīgas reģions	2.9	2.8	2.7	2.8	2.9	1.00
Vidzemes reģions	4.4	4.0	3.9	3.8	3.9	0.88
Kurzemes reģions	4.0	3.8	3.7	3.6	3.7	0.92
Zemgales reģions	3.0	2.8	2.7	2.7	2.7	0.87
Latgales reģions	3.6	3.4	3.4	3.4	3.4	0.93
Vidēji Latvijā	3.6	3.4	3.3	3.2	3.3	0.92

Avots: autores veidots pēc CSP datiem, 2022. Dati par 2021. un 2022. gadu nav pieejami.

Pašnodarbināto personu īpatsvars nodarbināto un iedzīvotāju skaitā vislielākais ir Vidzemes un Kurzemes reģionā, attiecīgi 3.9% un 3.7% 2020. gadā. Vidzemes reģionā ir novērojams būtisks pašnodarbināto personu īpatsvara samazinājums par 12% no 2016. līdz 2020. gadam. Tas liecina par izmaiņām jomās, kuras pārstāv pašnodarbinātās personas - samazinās nodarbinātie lauksaimniecībā, bet palielinās pakalpojumu nozarēs. Šo pieņēmumu apstiprina CSP dati par pašnodarbināto personu sadalījumu pa sektoriem.

Pēc CSP datiem pašnodarbināto personu skaits Latvijā 2021. gadā bija 111.6 tūkstoši. Visvairāk jeb 29.8 % pašnodarbināto personu ir reģistrēts "Pakalpojumu sniegšanas sektorā (G-U)", turklāt tas pēdējos gados palielinās.

Pašnodarbināto vīriešu skaits gan "Lauksaimniecība, mežsaimniecība un zivsaimniecības sektorā (A)", gan "Ražošanas sektorā (B-F)" ir līdzīgs, vidēji tas ir 17.4%. Savukārt pašnodarbināto sieviešu skaits šajās darbietilpīgajās nozarēs būtiski atšķiras. 2021. gadā tikai 2.7% pašnodarbināto sieviešu pārstāvēja "Ražošanas sektoru (B-F)" un 8.8% "Lauksaimniecības, mežsaimniecības un zivsaimniecības sektoru (A)".

Pašnodarbinātās personas sadalījumā pa dzimumiem un pēc saimnieciskās darbības sektora (NACE 2.red.) Latvijā 2017.-2021. gadā, tūkst./ *Distribution of the self-employed persons by gender and by economic activity sector (NACE 2nd edition) in Latvia 2017-2021, th.*

Saimnieciskās darbības sektors	2017	2018	2019	2020	2021	Izmaiņu pieauguma temps 2021/2017
Kopā	113.3	104.7	105.5	113.5	111.6	0.98
A Lauksaimniecība, mežsaimniecība un zivsaimniecība	29.0	28.1	25.7	27.8	26.6	0.91
B-F Ražošanas sektors	21.6	18.7	20.5	18.9	19.8	0.92
G-U Pakalpojumu sniegšanas sektors	62.7	57.4	59.2	65.9	64.4	1.03
Vīrieši	66.2	60.1	60.0	64.5	66.7	1.01
A Lauksaimniecība, mežsaimniecība un zivsaimniecība	19.2	18.5	17.2	19.3	17.8	0.92
B-F Ražošanas sektors	18.7	14.6	16.6	14.8	17.0	0.90
G-U Pakalpojumu sniegšanas sektors	28.3	26.6	26.1	29.7	31.2	1.10
Sievietes	47.1	44.7	45.5	49.0	44.9	0.95
A Lauksaimniecība, mežsaimniecība un zivsaimniecība	9.8	9.6	8.5	8.5	8.8	0.89
B-F Ražošanas sektors	2.9	4.0	3.9	4.1	2.7	0.93
G-U Pakalpojumu sniegšanas sektors	34.4	30.7	33.1	36.2	33.2	0.96

Avots: autores veidots pēc CSP datiem, 2022

Piecu gadu laikā pašnodarbināto personu skaits “Lauksaimniecības, mežsaimniecības un zivsaimniecības sektorā (A)” samazinās. 2021. gadā, salīdzinot ar 2017. gadu, pašnodarbināto personu skaits šajā sektorā samazinājās vidēji par 8.3%. Šī tendence tiek novērota arī citās ES dalībvalstīs. Tas saistīts ar kopējās nodarbinātības lauksaimniecībā samazināšanos, globalizācijas procesiem Latvijā un ES, kas veicina iedzīvotāju migrāciju uz pilsētām. Izmaiņas pašnodarbināto saimnieciskās darbības sektorā ietekmē arī pašnodarbināto personu sadalījumu pēc profesijas.

Latvijā profesiju klasifikāciju nosaka 2017. gada 23. maija MK noteikumi Nr. 264 “Noteikumi par Profesiju klasifikatoru, profesijai atbilstošiem pamatuzdevumiem un kvalifikācijas pamatprasībām”.

Saskaņā ar CSP datiem Latvijā visvairāk pašnodarbināto personu ir profesijā “Vadītāji”. 2021. gadā tie ir 33.6 tūkst. no 111.6 tūkst. jeb 30.1% no visiem pašnodarbinātajiem. Šīs profesiju grupas nodarbinātie nosaka uzņēmuma politiku, darbības kārtību un regulējumu, plāno, vada un koordinē uzņēmuma vai tā struktūrvienību darbību un pasākumus. Pamatgrupu “Vadītāji” iedala četrās apakšgrupās: likumdevēji, amatpersonas un vadītāji, administratīvie vadītāji un komercdirektori, ražošanas un specializēto pakalpojumu jomas vadītāji viesmīlības, ēdināšanas, tirdzniecības un citu pakalpojumu jomas vadītāji. Ņemot vērā sadalījumu apakšgrupās, var izdarīt secinājumu, ka pašnodarbinātās personas galvenokārt pārstāv mazu uzņēmumu vadītājus ražošanā, t.sk. lauksaimniecībā un specializēto pakalpojumu jomā, viesmīlības, ēdināšanas, tirdzniecības un citu pakalpojumu jomās.

No visiem pašnodarbinātajiem 17.7% pašnodarbināto personu pārstāv profesiju grupu “Kvalificēti lauksaimniecības, mežsaimniecības un zivsaimniecības darbinieki”, 2021. gadā tie ir 19.8 tūkst. Šajā grupā ietilpst nodarbinātie, kuri audzē lauksaimniecības kultūras, novāc ražu, ražo lopkopības produkciju, audzē, apsargā un izmanto mežu, audzē

un zvejo zivis, medī dzīvniekus. Šī ir viena no profesiju grupām, kurā vērojams pašnodarbināto personu skaita samazinājums, 2017. gadā tie bija 21.8 tūkst., bet 2021.gadā 19.8 tūkst., kas ir par 9.2% mazāk.

2.6. tabula/ Table 2.6.

Pašnodarbinātās personas sadalījumā pēc profesijas Latvijā 2017.-2021. gadā, tūkst. / Self-employed persons by occupation in Latvia 2017-2021, th.

Profesija	2017	2018	2019	2020	2021	Izmaiņu pieauguma temps 2021/2017
Pavisam	113.3	104.7	105.5	113.5	111.6	0.98
Vadītāji	32.9	33.0	31.7	37.2	33.6	1.02
Vecākie speciālisti	14.0	10.8	10.8	14.1	13.5	0.96
Speciālisti	8.5	7.1	10.9	7.9	8.7	1.02
Pakalpojumu un tirdzniecības darbinieki	12.8	11.9	12.1	13.2	12.9	1.00
Kvalificēti lauksaimniecības, mežsaimniecības un zivsaimniecības darbinieki	21.8	20.8	18.5	20.2	19.8	0.91
Kvalificēti strādnieki un amatnieki	12.0	10.9	10.9	9.6	12.5	1.04
Iekārtu un mašīnu operatori un izstrādājumu montieri	2.4	1.9	2.5	3.2	3.2	1.33
Vienkāršās profesijas	7.0	6.6	6.7	6.6	6.1	0.87

Avots: autores veidots pēc CSP datiem, 2022

Profesiju klasifikācija pēc Latvijas Republikas profesiju klasifikatora, kas veidots, adaptējot Starptautisko standartizēto profesiju klasifikācijas versiju Eiropas Savienībā 1996.-2010. gadam - ISCO 88 (COM), sākot no 2011. gada - ISCO 08.

Trešā populārākā profesija, kurā ir visvairāk pašnodarbināto personu ir “Pakalpojumu un tirdzniecības darbinieki” - 2021. gadā 12.9 tūkst. pašnodarbināto personu jeb 11.6%. Šajā grupā nodarbinātie sniedz pakalpojumus ceļojumu organizēšanā un māsaimniecībā, aprūpē bērnus, slimniekus, invalīdus un vecus cilvēkus, pārdod un demonstrē preces, strādā par modeļiem.

Pēdējo gados vērojamas jaunas tendences - samazinās pašnodarbināto personu skaits lauksaimniecībā, bet pieaug pašnodarbināto personu skaits pakalpojumu sektorā, kur ir nepieciešamas atbilstošas zināšanas un prasmes, tādējādi pieaug pašnodarbināto personu skaits ar augstāko izglītību.

Vairāk nekā trešā daļa pašnodarbināto personu Latvijā ir ar augstāko izglītību, turklāt viņu īpatsvars palielinās - 2017. gadā tie bija 39.8 tūkst. jeb 35.2%, bet 2021. gadā tie bija 48.2 tūkst. jeb jau 43.2%. Būtisks pašnodarbināto personu ar augstāko izglītību īpatsvara pieaugums Latvijā ir 2020. gadā, t.i., par 22% salīdzinājumā ar 2017. gadu.

2.7. tabula/ Table 2.7.

Pašnodarbinātās personas pēc izglītības līmeņa Latvijā 2017.-2021. gadā / Self-employed persons by education level in Latvia, 2017-2021

Izglītības līmenis	2017		2018	2019	2020	2021		Izmaiņu pieauguma temps 2020/2017
	tūkst.	%	tūkst.	tūkst.	tūkst.	tūkst.	%	
Augstākā izglītība	39.8	35.2	38.2	39.0	48.7	48.2	43.2	1.21
Arodizglītība vai profesionālā vidējā izglītība	38.2	33.7	32.7	34.5	35.5	36.5	32.7	0.95
Vispārējā vidējā izglītība	27.5	24.3	25.0	23.4	21.8	19.5	17.5	0.71
Pamatizglītības otrais posms (pamatskolas izglītība)	7.7	6.8	7.5	8.0	7.2	7.4	6.6	0.96
Kopā	113.2	100.0	103.4	104.9	113.2	111.6	100.0	0.98

Avots: autores veidots pēc CSP datiem, 2022

Aptuveni tikai 7% no visiem pašnodarbinātajiem ir pamatzglītība. Piecu gadu laikā ir novērojama tendence, ka pašnodarbināto personu skaits ar vispārējo vidējo izglītību samazinās (2017. gadā - 27.5 tūkst. 2021. gadā - 19.5 tūkst.), savukārt pašnodarbināto personu skaits ar augstāko izglītību pieaug. Šī tendence ir novērojama arī citās ES dalībvalstīs.

2.8. tabula/ Table 2.8.

Vidēji nedēļā nostrādāto stundu skaits pēc nodarbināto statusa un dzimuma Latvijā 2017.-2021. gadā, h / Average number of hours worked per week by employment status and gender in Latvia, 2017-2021, h

Nodarbināto statuss un dzimums	2017	2018	2019	2020	2021
Vīrieši					
Darbinieki (darba ņēmēji)	39.4	39.5	38.8	38.6	38.9
Pašnodarbinātās personas	38.9	37.6	38.1	36.8	37.9
Sievietes					
Darbinieki (darba ņēmēji)	37.5	37.8	37.5	37.3	37.6
Pašnodarbinātās personas	34.1	32.5	33.1	32.7	33.0

Avots: autores veidots pēc CSP datiem, 2022

Pašnodarbinātību bieži izvēlas, jo tajā var ievērot elastīgu darba laiku, var organizēt darbu pastāvīgi, var apvienot pašnodarbinātību ar citu nodarbošanos. 2.8. tabulā dati attēlo nostrādāto stundu skaitu darbiniekiem un pašnodarbinātajiem, un redzams, ka pašnodarbinātās personas strādā mazāk par darba ņēmējiem.

Viens no iemesliem, kādēļ sievietes izvēlas kļūt par pašnodarbinātām personām, ir elastīgs darba laiks un iespēja savienot pašnodarbinātību ar ģimenes dzīvi (*Dawid, 2014, Carrasco, 2012*). Šo apgalvojumu apliecina 2.8. tabulā attēlotais vidēji nedēļā nostrādāto stundu skaits, kur var redzēt, ka pašnodarbinātās sievietes strādā vidēji par 4 stundām mazāk nekā sievietes darba attiecībās. Vīriešiem šī atšķirība ir mazāka – vīrieši kā pašnodarbinātie strādā vidēji par vienu stundu mazāk kā vīrieši darba ņēmēji.

Pašnodarbinātās personas pa vecuma grupām un pēc dzimuma Latvijā 2017.-2021. gadā, tūkst./ Self-employed persons by age group and by gender in Latvia, 2017-2021, th.

Dzimums	Vecuma grupa	2017	2018	2019	2020	2021	Izmaiņu pieauguma temps 2021/2017
Vīrieši	15–24 gadi	1.8	2.8	3.0	-	-	-
	25–34 gadi	13.9	10.8	10.2	10.8	10.9	0.78
	35–44 gadi	17.6	16.4	16.3	16.0	16.9	0.96
	45–54 gadi	20.9	16.7	16.6	19.3	19.1	0.91
	55–64 gadi	10.0	11.4	12.3	13.9	15.0	1.50
	65–74 gadi	2.1	1.8	-	2.1	3.4	1.62
Kopā vīrieši		66.3	59.9	58.4	62.1	65.3	0.99
Sievietes	15–24 gadi	1.3	-	-	-	-	-
	25–34 gadi	7.3	6.0	6.0	7.9	8.0	1.09
	35–44 gadi	10.4	10.8	12.1	13.9	11.3	1.08
	45–54 gadi	14.7	13.7	13.6	13.9	14.6	0.99
	55–64 gadi	10.4	9.8	9.9	9.6	7.7	0.74
	65–74 gadi	3.0	3.0	2.9	2.4	2.8	0.93
Kopā sievietes		47.1	43.3	44.5	47.7	44.4	0.94
Pavisam Latvijā		113.4	103.2	102.9	109.8	109.7	0.97

Avots: autores veidots pēc CSP datiem, 2022. - trūkst datu, vai tie ir apšaubāmi.

Pašnodarbināto personu dzimumu atšķirības novērojamas ne tikai nostrādāto stundu skaitā un saimnieciskās darbības sektorā, bet arī vecuma grupās.

Latvijā lielākais pašnodarbināto personu skaits ir vecuma grupā 45-54 gadi, kas ir 30% no visiem pašnodarbinātajiem, un tas ir novērojams gan sievietēm, gan vīriešiem.

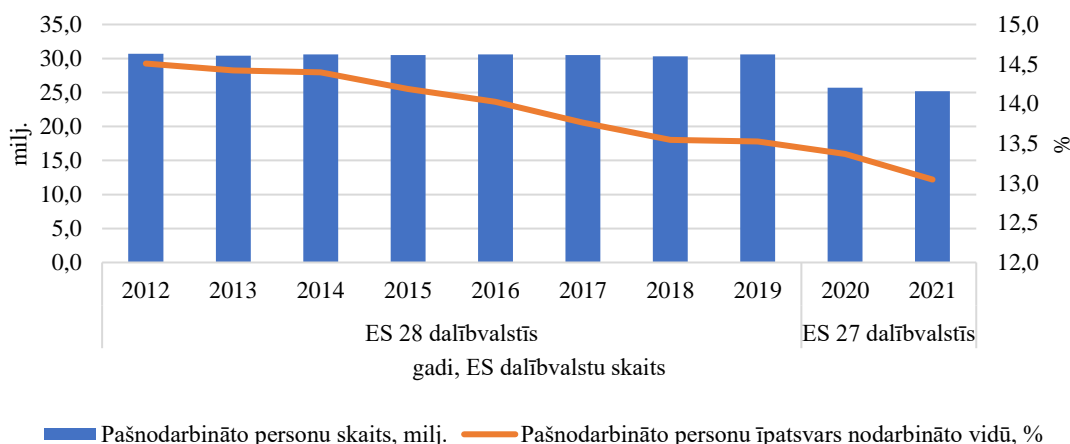
Piecu gadu laikā redzama tendence, ka pašnodarbināto vīriešu skaits pieaug vecuma grupā 55-64 gadi un 65-74 gadi, turklāt vecuma grupā 65-74 gadi piecu gadu laikā vērojams pieaugums par 62%. Savukārt pašnodarbināto sieviešu skaits pieaug vecuma grupā 25-34 gadi un 35-44 gadi. Tas liecina, ka vīrieši, nonākot pensionēšanās vecumā, turpina darboties un gūt papildu ienākumus pensijai, bet sievietes apvienot bērnu audzināšanai nepieciešamo laiku un profesionālu nodarbošanos.

2.2. Pašnodarbinātības tendences Baltijas valstīs un citās ES dalībvalstīs / Self-employment trends in the Baltic States and other EU Member States

Eurostat dati parāda, ka 2021. gadā ES-27 dalībvalstīs bija reģistrēti 25.2 miljoni pašnodarbināto personu, kas ir 13.1% no visiem nodarbinātajiem ES-27 dalībvalstīs (192.9 miljoni).

No 2012. gada līdz 2019. gadam pašnodarbināto personu vidējais skaits ES-28 dalībvalstīs bija 30.5 miljoni, savukārt ES-27 dalībvalstīs no 2020. gada līdz 2021. gadam - 25.5 miljoni. Kopš 2017. gada pašnodarbināto personu īpatsvaram no nodarbinātajiem ir tendence samazināties.

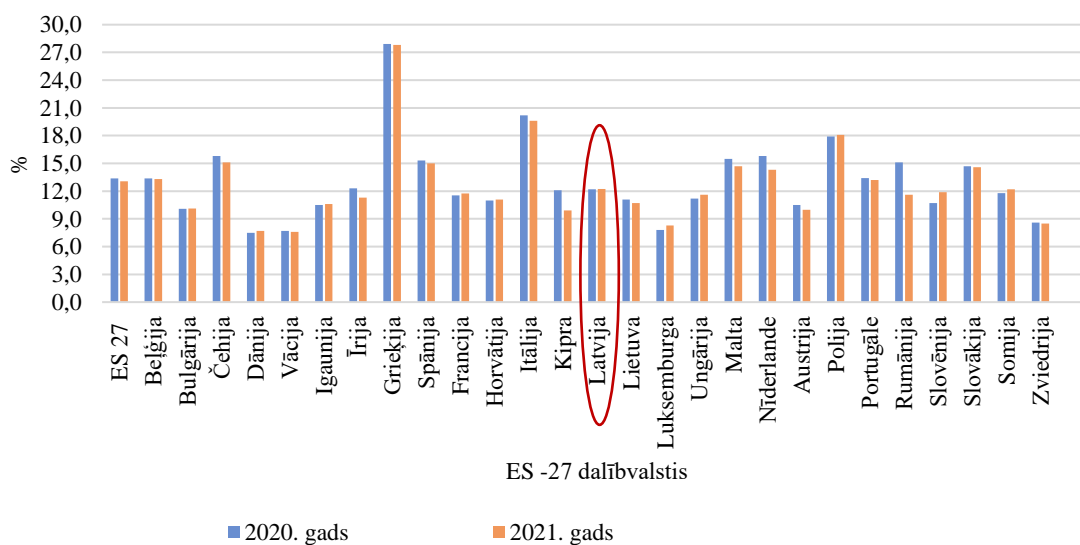
Savukārt Latvijā pašnodarbināto personu skaits palielinās no 10.3% 2012. gadā līdz 12.2% 2021. gadā. Tas varētu būt izskaidrojams ar urbanizācijas procesu. Nodarbinātība lauksaimniecības, mežsaimniecības un zivsaimniecības sektorā ar katru gadu gan Latvijā, gan ES dalībvalstīs samazinās, bet pakalpojumu sniegšanas sektorā ar katru gadu pieaug tieši Latvijā.

Avots: autores veidots pēc Eurostat datiem, 2022

2.2. att./ Fig. 2.2. Pašnodarbināto personu skaits (milj.) un īpatsvars (%) nodarbināto vidū ES dalībvalstīs 2012.-2021. gadā, 15-64 gadi/ The number of self-employed persons (mln) and the proportion (%) of self-employed persons to employed persons in the EU Member States, 2012-2021, 15-64 years

Latvijā pieaug pieprasījums pēc dažāda veida kvalificētiem pakalpojumiem gan digitālās platformās – datorspēļu veidotāji, Bolt un citu līdzīgu aplikāciju apkalpotāji, gan klātienē – inženieru pakalpojumi, IT pakalpojumi, modeļu pakalpojumi, grāmatvedības pakalpojumi u.tml.

Avots: autores veidots pēc Eurostat datiem, 2022

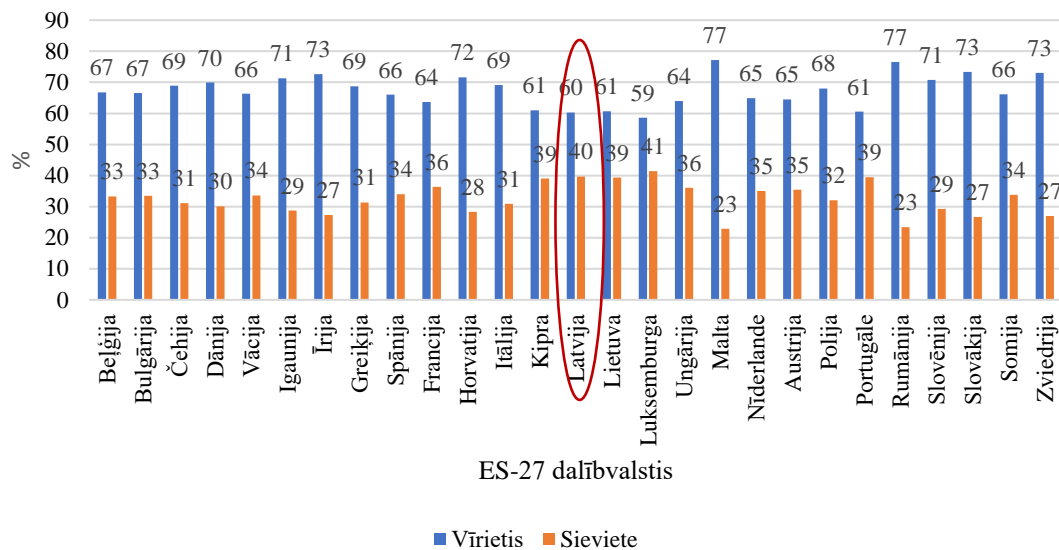
2.3. att./ Fig. 2.3. Pašnodarbināto personu īpatsvars nodarbināto vidū ES-27 dalībvalstīs 2020.-2021. gadā, 15-64 gadi, %/ Proportion of all self-employed persons to employed in EU Member States 2020-2021, 15-64 years, %

2021. gadā vislielākais pašnodarbināto personu īpatsvars nodarbināto vidū ES dalībvalstīs bija Grieķijā (27.8%), Itālijā (19.6%) un Polijā (18.1%). Savukārt vismazākais īpatsvars ir Dānijā (7.7%), Vācijā (7.6%) un Luksemburgā (8.3%). Šī tendence saglabājas jau vairākus gadus. Veicot pētījumu par Dānijas nodokļu sistēmu,

nākas secināt, ka Dānija ir viena no ekonomiski attīstītākajām ES dalībvalstīm, un valsts iedzīvotāji, dzīvojot labklājīgā vidē, nevēlas uzņemties riskus un atbildību, un labāk izvēlas darba attiecības nevis pašnodarbinātību.

2010. gada 7. jūlijā ir pieņemta Eiropas Parlamenta un Padomes direktīva 2010/41 ES par to, kā piemērot vienlīdzīgas attieksmes principu vīriešiem un sievietēm, kas darbojas pašnodarbinātas personas statusā. Vienlīdzīgas attieksmes principa piemērošana nozīmē to, ka nedrīkst būt diskriminācija dzimuma dēļ, piemēram, saistībā ar uzņēmējdarbības sākšanu, ierīkošanu vai paplašināšanu vai jebkura cita veida darbības sākšanu vai paplašināšanu pašnodarbinātības jomā. Vienlīdzīgas attieksmes princips nozīmē, ka nav nekādas tiešas (ja attieksme dzimuma dēļ pret vienu personu ir mazāk labvēlīga nekā attieksme pret kādu citu) vai netiešas diskriminācijas (ja šķietami neitrāls noteikums, kritērijs vai prakse nostāda viena dzimuma personas īpaši nelabvēlīgā situācijā) dzimuma dēļ publiskā un privātā sektorā. Aizskaršanu (ja notiek nevēlama rīcība, kuras mērķis vai sekas ir personas cieņas aizskaršana vai iebiedējošas, naidīgas, degradējošas, pazemojošas vai aizskarošas vides radīšana) un seksuālu uzmākšanos (jebkāda veida nevēlama vārdiska, nevērdiska vai fiziska seksuāla rakstura rīcība) uzskata par diskrimināciju dzimuma dēļ.

Visās ES-27 dalībvalstīs pašnodarbināto vīriešu skaits ir lielāks nekā pašnodarbināto sieviešu skaits. Izteikti lielāks vīriešu īpatsvars pašnodarbināto personu vidū ir Maltā (77.1%), Rumānijā (76.6%) un Slovākijā (73.3%). Vismazākais vīriešu īpatsvars pašnodarbināto vidū ir Luksemburgā (58.6%), Latvijā (60.3%) un Portugālē (60.5%). Šajās trijās valstīs atšķirības pēc dzimuma ir vismazākās.

Avots: autores veidots pēc Eurostat datiem, 2022

2.4. att./ Fig. 2.4. Pašnodarbināto personu īpatsvars sadalījumā pa dzimumiem ES-27 dalībvalstīs 2021. gadā, %, 15 – 64 gadi / Proportion of self-employed persons by gender in EU Member States in 2021, 15-64 years, %

ES-27 dalībvalstīs kopumā pašnodarbināto sieviešu skaits ir divas reizes mazāks nekā vīriešu skaits. 2021. gadā salīdzinājumā ar 2012. gadu sieviešu skaits pašnodarbinātībā samazinājās par 1.8%, bet vīriešu skaits par 8.5%, bet kopumā pašnodarbināto personu skaits no 2012. gada līdz 2021. gadam saruka par 6.3%.

Nākas secināt, ka iemesli izvēlei būt par pašnodarbināto personu, atšķiras salīdzinājumā pa dzimumiem. Sievietes visbiežāk izvēlas pašnodarbinātību, jo to var apvienot ar ģimenes dzīvi (Dawid, 2014, Carrasco, 2012), ir elastīgs darba laiks, savu

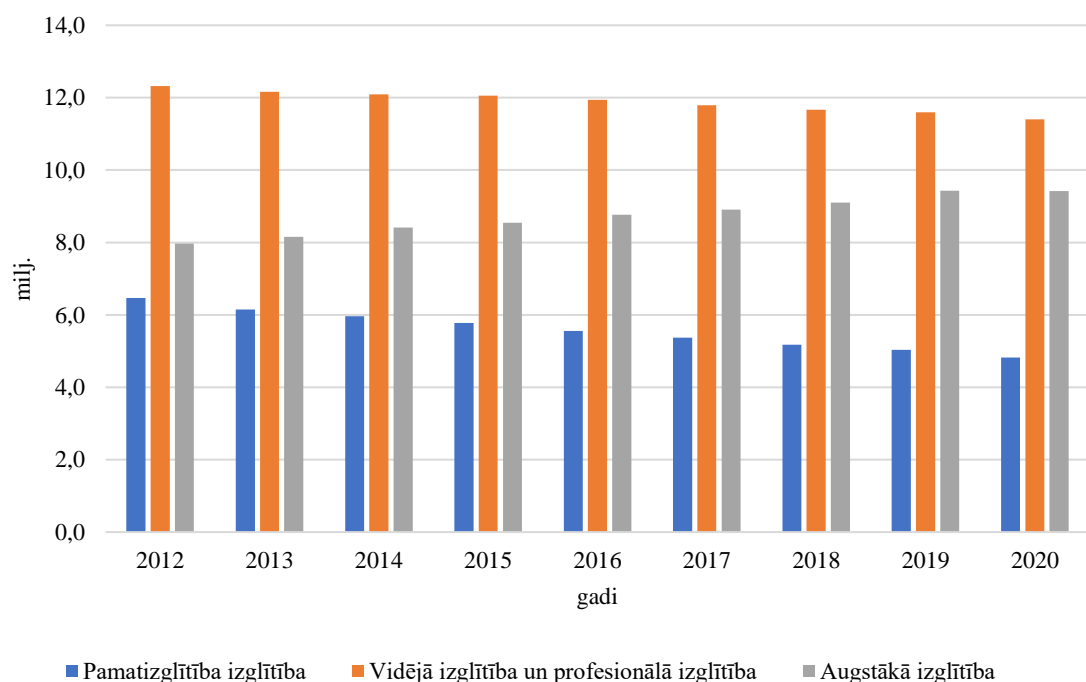
darba vidi var iekārtot tā, kā pašas vēlas. Savukārt vīrieši kļūst par pašnodarbinātām personām galvenokārt, jo var nopelnīt vairāk un var realizēt savas zināšanas un spējas pēc saviem ieskatiem (Rembiasz, 2018). Zinātniskajā literatūrā autori konstatē, ka bērnu piedzimšana var mudināt sievietes nodarboties ar pašnodarbinātību, lai saskaņotu mātes prasības ar profesionālām ambīcijām (Jean-Louis, 2020; Valdeci, 2019).

Lai labāk raksturotu pašnodarbināto personu motivāciju iesaistīties pašnodarbinātībā, tika izmantota “Push and pull” teorija, kas izskaidro iemeslus, kāpēc personas iesaistās pašnodarbinātībā.

Motivācijas “Push and pull” teorijā “push” faktori tiek skatīti vairāk kā negatīvi un to ietekme nāk no ārienes. “Push” jeb virzošais faktors rodas pie ierobežotām iespējām. “Pull” faktori tiek uzskatīti kā pozitīvi un ir saistīti ar iespējām, vēlmi izaicināt un būt neatkarīgam.

Pēc autores domām “Push” faktori pašnodarbinātībai varētu būt bērna piedzimšana. Bērna piedzimšanu kā faktoru apstiprina Patrika (Patriks, 2016) pētījums, kurā ir analizētas atšķirības starp precētām un neprecētām sievietēm ASV. Viņš atklāja, ka precētas sievietes ar maziem bērniem tiek iesaistītas pašnodarbinātībā, jo viņas prasa elastīgāku darba laiku. Savukārt bezdarbs var mudināt meklēt citas ienākuma gūšanas iespējas un kļūt par pašnodarbināto personu.

“Pull” faktori tiek uzskatīti par pozitīviem un ir saistīti ar iespējām, vēlmi izaicināt un būt neatkarīgam. Šie faktori varētu būt: sakārtota uzņēmējdarbības vide (Patrick, 2016) un papildu ienākumi.

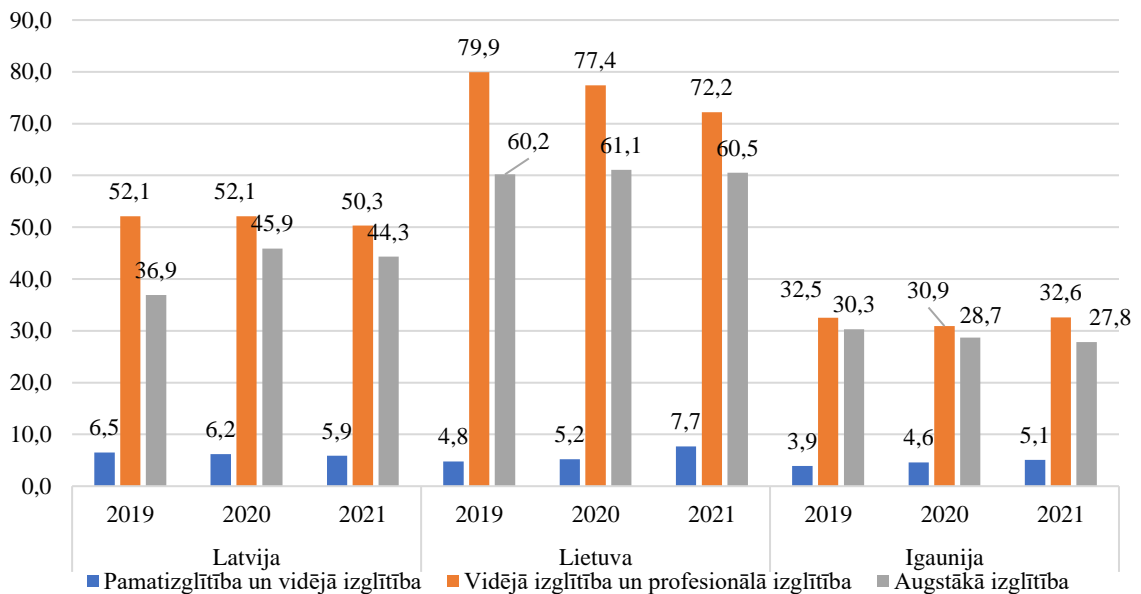
Avots: autores veidots pēc Eurostat datiem, 2022

2.5. att./ Fig. 2.5. Pašnodarbināto personu skaits sadalījumā pa izglītības līmeņiem ES -27 dalībvalstīs 2012.-2021. gadā, milj. / Number of self-employed persons by level of education in the EU 27 Member States, 2012-2021, mln.

Eurostat statistikas dati apkopoti pēc izglītības līmeņiem atbilstoši “International Standard Classification of Education (ISCED 2011)” izglītības līmeņu sadalījumam

Līdzīgu domu savā pētījumā atspoguļo Holmgrens un Manussons (Holmgren, Magnusson, 2009). Pēc Gowana pētījuma, aplūkojot to no “push and pull” faktoriem,

visas pētījumā iesaistītās sievietes, uzsākot savu biznesu, saskārās ar abiem šiem faktoriem. Diemžēl pētījumā tika atklāta arī negatīva iezīme - stresa līmeņa paaugstināšanās, jo viņām ir jā rūpējas par ģimeni, kā arī jābūt vadītājām viņu pašu biznesā (McGowan et al, 2012).

Avots: autores veidots pēc Eurostat datiem, 2022

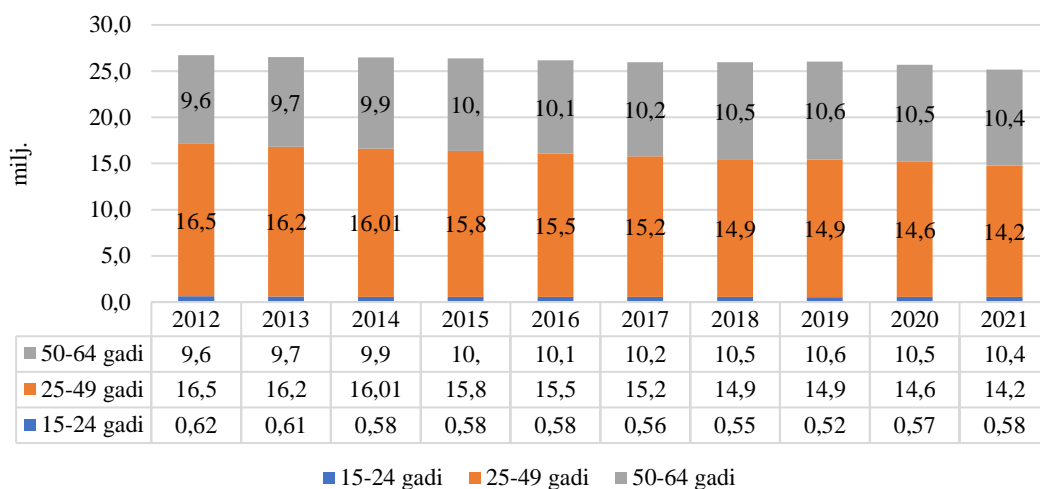
2.6. att./ Fig 2.6. Pašnodarbināto personu skaits sadalījumā pa izglītības līmeņiem Baltijas valstīs 2019.-2021. gadā, tūkst. / Number of self-employed persons by level of education in the Baltic states, 2019-2021, th.

Eurostat statistikas dati apkopoti pēc izglītības līmeņiem pēc "International Standard Classification of Education (ISCED 2011)" izglītības līmeņu sadalījuma.

Pašnodarbināto personu sadalījums pēc izglītības līmeņa Baltijas valstīs ir ar tādu pašu tendenci kā kopumā ES-27 dalībvalstīs. Pašnodarbināto personu īpatsvars ar vidējo izglītību (*Upper secondary and post-secondary non-tertiary education - levels 3 and 4*) samazinās, bet ar augstāko izglītību (*Tertiary education - levels 5-8*) palielinās. Igaunijā pašnodarbināto personu skaits ar vidējo izglītību (*Upper secondary and post-secondary non-tertiary education - levels 3 and 4*) un augstāko izglītību (*Tertiary education - levels 5-8*) ir ļoti līdzīgs.

Pašnodarbināto personu skaits vecuma grupā 25-49 gadi pakāpeniski samazinās (no 166 tūkst. 2012. gadā līdz 142 tūkst. 2021. gadā), bet vecuma grupā 50-64 gadi (no 96 tūkst. 2012. gadā līdz 104 tūkst. 2021. gadā) pakāpeniski pieaug. Šī tendence tikai pieaug, sakarā ar kopējo demogrāfisko situāciju ES-27 dalībvalstīs, jo vecāku cilvēku skaits strauji pieaug, bet gados jauno cilvēku skaits nav tik liels salīdzinoši zemas dzimstības dēļ. Līdz ar to arvien biežāk vecumdienās būs jāmeklē papildu pensijām vēl citi ienākumu gūšanas avoti. Autore piekrīt Fachingera (*Fachingr, 2019*) viedoklim, ka galvenais iemesls kļūst par pašnodarbināto personu vecuma grupā 50-64 gadi ir sava aroda turpināšana. Tas nozīmē, ka šie cilvēki vairs nav darba attiecībās, bet viņi vēlas vēl pielietot savas zināšanas un spējas, kas tika iegūtas un papildinātas darba attiecību laikā. Šie pašnodarbinātās personas vēlas sevi realizēt savā profesijā. Vairums pašnodarbināto personu 50-64 gadi vecuma grupā ir strādājuši vienā profesijā, kur ir iegūtas dziļas un daudzpusīgas zināšanas, kuras vēlas pielietot arī turpmāk. Tikai sekundāri tika pieminēts,

ka pašnodarbinātās personas šajā vecuma grupā vēlas gūt papildu ienākumus. Kopumā šī pašnodarbināto personu grupa ir maz pētīta.

Avots: autores veidots pēc Eurostat datiem, 2022

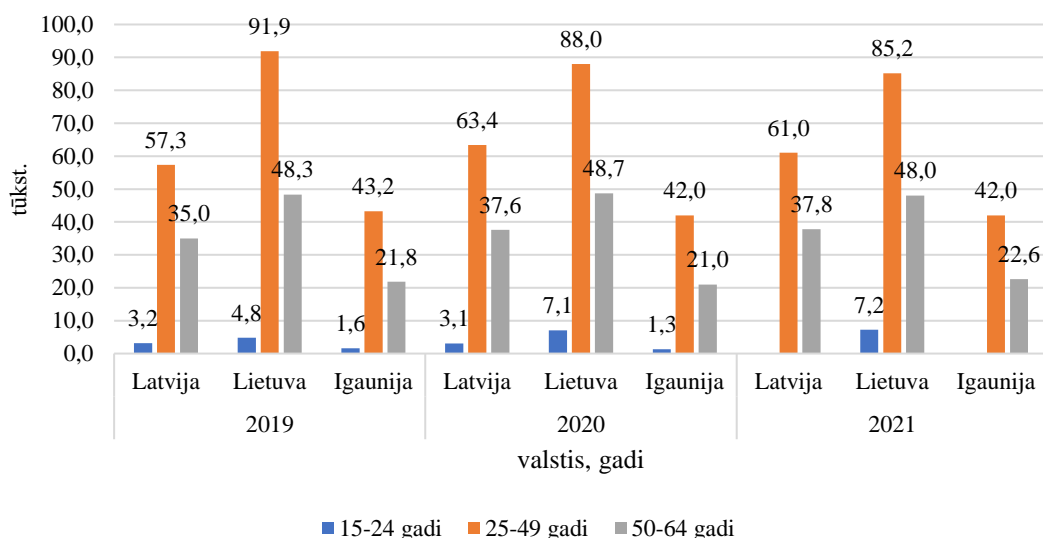
2.7. att./Fig. 2.7. Pašnodarbināto personu skaits sadalījumā pa vecuma grupām ES-27 dalībvalstīs 2012.-2021. gadā, milj. / Number of self-employed persons by age groups in the EU-27 Member States, 2012- 2021, mln.

ES demogrāfiskās tendences rāda, ka ar katru gadu vecāku iedzīvotāju īpatsvars palielinās. 2020. gadā aptuveni 20% no visiem ES-27 dalībvalstu iedzīvotājiem bija vecāki par 65 gadiem, bet 2050. gadā tie varētu būt jau 30%. Savukārt iedzīvotāju skaits, kuri ir vecāki par 80 gadiem 2050. gadā varētu sasniegt 13%. Saskaņā ar Eurostat datiem ES dalībvalstīs ir zemi dzimstības rādītāji. Demogrāfi uzskata, ka stabila iedzīvotāju skaita uzturēšanai ir nepieciešams, lai katrai sievietei piedzimtu vidēji 2.1 bērns, taču ES 2020. gadā vienai sievietei piedzima vidēji 1.6 bērni (*Ageing Europe...*, 2020).

Sabiedrības novecošanās process izraisa sekas un rada izaicinājumus ne tikai sociālajā un kultūras jomā, bet arī ekonomikā. Šī situācija atspoguļojas darba tirgū.

Gados vecāki darbinieki kļūst par arvien pieaugošu darbaspēka segmentu attīstītajās valstīs, un paredzams, ka daudzi gados vecāki darbinieki strādās pēc pensionēšanās vecuma (*Maritz, 2015; Kautonen et al, 2017; Stirzaker and Galloway, 2017*). Līdz ar to darbaspēka novecošana ir kļuvusi par katras valsts politikas sastāvdaļu. Katrai ES dalībvalstij jādomā, kā aizkavēt gados vecāku darbinieku atkarību no valdības resursiem. Uzsvāru liekot uz ilgāku darba periodu, vecāka gadagājuma cilvēki arvien vairāk meklē ilgtspējīgas karjeras iespējas.

Diemžēl 2021. gadā Latvijā un Igaunijā nav datu par pašnodarbināto personu skaitu vecuma grupā 15-24 gadi. Lietuvā pašnodarbināto personu skaits vecuma grupā 15-24 gadi ir 7.2 tūkst. jeb 5.1% no visiem pašnodarbinātajiem. Lietuvā pašnodarbināto personu skaits vecuma grupā 25-49 gadi pakāpeniski samazinās no 2019. gada līdz 2021. gadam, attiecīgi 91.9 tūkst. un 85.2 tūkst. Savukārt Igaunijā šie dati būtiski nemainās. Latvijā pašnodarbināto personu skaits vecuma grupā 50-64 gadi mēreni palielinās (2019. gadā 35.0 tūkst., 2020. gadā 37.6 tūkst., 2021. gadā 37.8 tūkst.). Mērenu, bet stabilu pieaugumu visās Baltijas valstīs var novērot to pašnodarbināto personu vidū, kuru vecums ir 50-64 gadi.

Avots: autores veidots pēc Eurostat datiem, 2022

2.8. att./ Fig.2.8. Pašnodarbināto personu skaits sadalījumā pa vecuma grupām Baltijas valstīs 2019.-2021. gadā, tūkst./ Number of self-employed persons by age groups in the Baltic State, 2019-2021, th.

Pašnodarbinātība ir iespēja gados vecākiem cilvēkiem, lai aizkavētu pensionēšanos vai radītu sev darbu (Singh un DeNoble, 2003; Kautonen et al., 2017). Vecāku cilvēku attieksme un motivācija, kuri kļūst par pašnodarbinātām personām, nav plaši pētīta. Pieejamie pētījumi liecina, ka gados vecāku iedzīvotāju motivācija var atšķirties no jaunāku iedzīvotāju motivācijas uzsākt uzņēmējdarbību.

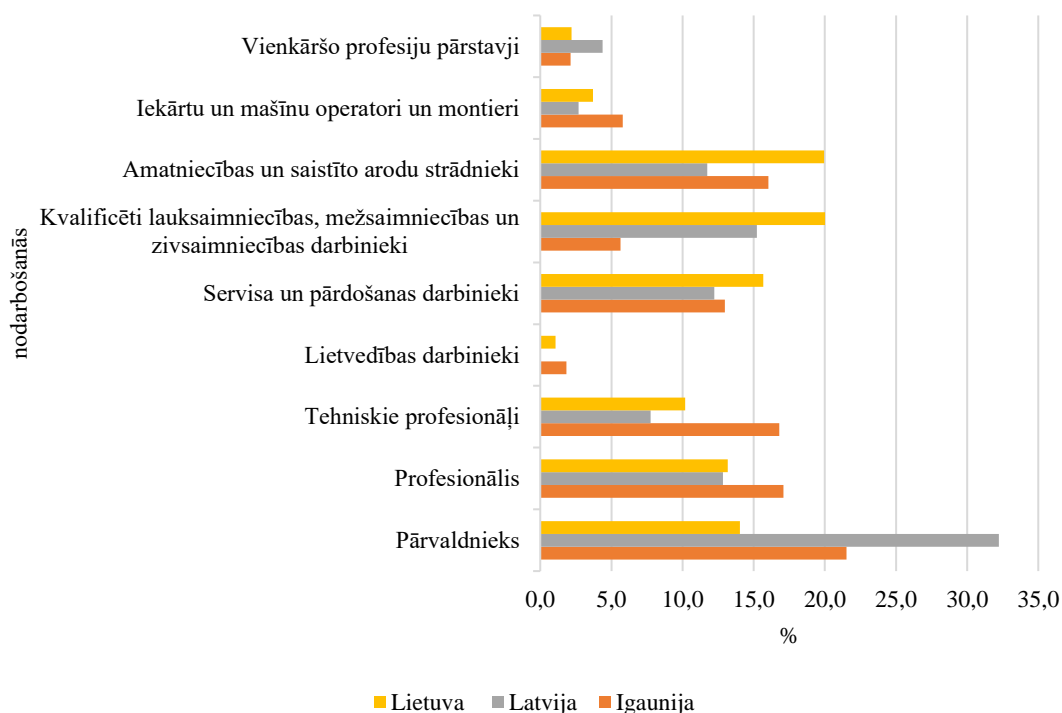

Avots: autores veidots pēc Eurostat datiem, 2022

2.9. att./ Fig. 2.9. Pašnodarbināto personu sadalījums pēc nodarbošanās ES-27 dalībvalstīs 2021. gadā, 15-64 gadi, % / Self-employed persons by type of occupation in the EU-27 Member States in 2021, 15-64 years, %

Eurostat datubāzē pašnodarbinātās personas tiek klasificētas pēc starptautiskiem nodarbinātības standartiem - “*International Standard Classification of Occupations 2008 (ISCO-08)*”. ES-27 dalībvalstu vidū visvairāk pašnodarbināto personu nodarbinātas kā *profesionālā darba veicējs* (22.1%), *servisa un pārdošanas speciālisti* (15.9%) un ar *amatniecību un saistīto arodu speciālisti* (15.8%). Savukārt Latvijā visvairāk pašnodarbināto personu ir grupā *pārvaldnieks* (32.3%) un *lauksaimniecības un mežsaimniecības speciālisti* (16.0%). Tik būtiskas atšķirības starp ES un Latviju grupā *pārvaldnieks* varētu izskaidrot ar atšķirīgu šī termina izpratni Latvijā un citās ES dalībvalstīs. Tomēr nenoliedzami, ka ES dalībvalstīs kopumā lielākā daļa pašnodarbināto personu ir grupā *profesionāļi*, kas ir divas reizes vairāk nekā Latvijā. Lauksaimniecībā nodarbināto pašnodarbināto personu skaits ar katru gadu samazinās, tomēr Latvijā tas joprojām ir lielāks nekā vidēji ES. Savukārt amatniecībā un pakalpojumu jomā Latvijā iesaistās mazāk pašnodarbināto personu nekā ES vidēji. Gan Latvijā, gan ES-27 dalībvalstu vidū novērojama tendence, ka pašnodarbināto personu skaits pakalpojumu jomā pakāpeniski pieaug.

Avots: autores veidots pēc Eurostat datiem, 2022

2.10. att./ Fig.2.10. **Pašnodarbināto personu sadalījums pēc nodarbošanās Baltijas valstīs 2021. gadā, 15-64 gadi, % / Self-employed persons by type of occupation in the Baltic States in 2021, 15-64 years, %**

Pēc 2021. gada datiem Latvijā un Igaunijā pašnodarbināto personu populārākā nodarbošanās ir *pārvaldnieks*. Pēc starptautisku nodarbinātības standartu klasifikācijas tie ir vadītāji, kas plāno, vada, koordinē un novērtē organizāciju, tostarp uzņēmumu kopējo darbību. Šī nodarbošanās ietver plašu vadītāju lomu klāstu, kas saistīti ar finanšu vadību, administratīvo vadību, pētniecības un attīstības vadību, ražošanas vadību, viesnīcu vadību utt.

Pašnodarbināto personu īpatsvars kvalificētu lauksaimniecības un mežsaimniecības speciālistu vidū ES-27 dalībvalstīs un Baltijas valstīs 2012.-2021. g., % / Proportion of self-employed "Qualified agricultural, forestry and fisheries workers" in the EU-27 Member States and the Baltic States, 2012-2021, %

Valstis	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	Izmaiņu pieauguma temps 2021/2012
ES-27 dalībvalstis	17.2	17.2	16.8	16.6	15.7	15.3	14.9	14.8	14.8	13.7	0.8
Igaunija	8.6	7.6	7.0	7.0	7.4	5.5	5.4	6.9	6.7	5.7	0.66
Latvija	19.6	17.3	17.5	21.0	21.0	16.9	17.3	16.0	16.8	15.2	0.77
Lietuva	40.4	36.0	35.8	33.6	26.8	25.8	23.1	21.0	20.8	20.0	0.5

Avots: autores veidots pēc Eurostat datiem, 2022

Savukārt Lietuvā tie ir *lauksaimniecības un mežsaimniecības speciālisti*. Visnozīmīgākais pašnodarbināto personu īpatsvara kritums ir vērojams Lietuvā, 2012. gadā 40.4% pašnodarbināto personu no visām pašnodarbinātām personām pārstāvēja šo nodarbošanos, tad 2021. gadā rādītājs ir tikai 20.0%. Latvijā pašnodarbināto personu īpatsvars *lauksaimniecības un mežsaimniecības jomā* 10 gados ir svārstīgs no 21% (2016. gadā) līdz 15.2% (2021. gadā), bet vismazākais rādītājs ir sasniegts 2021. gadā. Igaunijā, līdzīgi kā Latvijā, šo pašnodarbināto personu īpatsvars ir mainīgs (no 5.5% 2017. gadā līdz 8.6% 2012. gadā), bet zemākais punkts ir sasniegts 2017. gadā - 5.7%. Otrajā vietā pēc nodarbošanās ir *profesionāļi*, kas ir pirmajā vietā ES-27 dalībvalstu vidū. Igaunijas pašnodarbinātās personas vairāk sāk iesaistīties tādās jomās, kurās ir nepieciešamas zināšanas nevis fiziskais spēks.

ES-27 dalībvalstīs 10 gadu griezumā (no 2012. gada līdz 2021. gadam) pašnodarbināto personu īpatsvars no visiem pašnodarbinātajiem, kas pārstāv kvalificētu lauksaimniecības un mežsaimniecības speciālistus, samazinās no 17.2% 2012. gadā līdz 13.7% 2021. gadā. Lielākais pašnodarbināto personu skaita samazinājums ir novērojams Lietuvā, tas ir, vidēji par 51%.

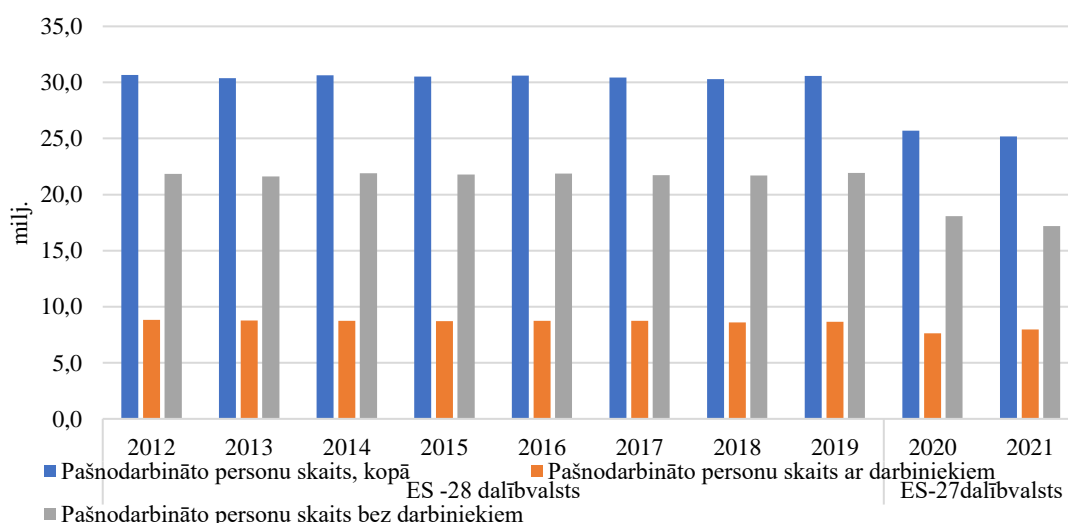
2017. gadā *Eurofond* veica vērienīgu pētījumu "Pašnodarbinātības izpēte Eiropas Savienībā" (*Exploring self-employment in the European Union*) par pašnodarbinātām personām ES dalībvalstīs. 2017. gadā *Eurostat* sadalīja pašnodarbinātos grupās, lai veiktu pētījumu par viltus pašnodarbinātajiem. *Eurofond* pētījumā ir apkopota informācija par to, kādi ir galvenie iemesli, kāpēc cilvēki izvēlas kļūt par pašnodarbinātām personām. 59% no pašnodarbinātām personām to ir izvēlējušies pēc pašu vēlēšanās. Tas izteikti ir redzams Zviedrijā, Somijā, Beļģijā un Vācijā. Savukārt katra piektā pašnodarbinātā persona (20%) ir izvēlējušies šo statusu, jo nevar atrast sev darbu. Katrs trešā pašnodarbinātā persona Horvātijā (38%), Rumānijā (37%) un Austrijā (36%) nespēja sev atrast alternatīvu nodarbošanos, tāpēc izvēlējās pašnodarbinātību. Vairāk vīriešu (61%) nekā sieviešu (57%) norādīja, ka viņi ir pašnodarbinātās personas pēc paša izvēles, savukārt vairāk sieviešu (21%) nekā vīriešu (19%) apgalvoja, ka viņu lēmums tika pamatots ar to, ka nav citas alternatīvas. Pašnodarbināto personu izvēle iesaistīties pašnodarbinātībā pēc savas iniciatīvas vecumā no 50 gadiem ir 61%, vecuma grupā (35–49 gadi) – 59% un jaunākā vecuma grupa (vecumā līdz 35) - 53%.

Binders un Kods (*Binder, Coad, 2013*) savā pētījumā uzsvēra, ka Apvienotajā Karalistē vairums pašnodarbināto personu reģistrējas, jo vēlas iegūt augstāku labklājības līmeni. Savukārt *Eurofound (2017)* pētījumā atklājas, ka reģistrējas par pašnodarbinātām personām, jo vēlas realizēt savas spējas un prasmes. Pēc autores praktiskās pieredzes, strādājot ar pašnodarbinātajām personām, lai reģistrētos un kļūtu par pašnodarbināto personu un veiksmīgi izmantotu šo statusu, ir nepieciešamas uzņēmējiem raksturīgas īpašības – uzņēmīgums, atbildība, gatavība riskēt u.c.. Autores viedokli apstiprina arī *Gevaer J., De Moortel D., Wilknes M and Vanroelen C. (2018)* pētījums par to, ka pašnodarbinātām personām ir jābūt ar uzņēmēju spējām, jo tās sekmē augstākus ienākumus.

Lai konstatētu viltus pašnodarbinātību, 2017. gadā Eurostat sadalīja pašnodarbinātās personas dažādās grupās:

- 1) visas pašnodarbinātās personas;
- 2) pašnodarbinātās personas, kas nodarbina darbiniekus (*self-employed persons with employee*);
- 3) pašnodarbinātās personas, kas nenodarbina darbiniekus (*self-employed persons without employees*);
- 4) neatkarīgās pašnodarbinātās personas bez darbiniekiem (*independent self-employed without employees*);
- 5) atkarīgās pašnodarbinātās personas, bez darbiniekiem (*dependent self-employed without employees*);
- 6) pašnodarbinātās personas, kuru atkarība nav zināma (*dependency not known*).

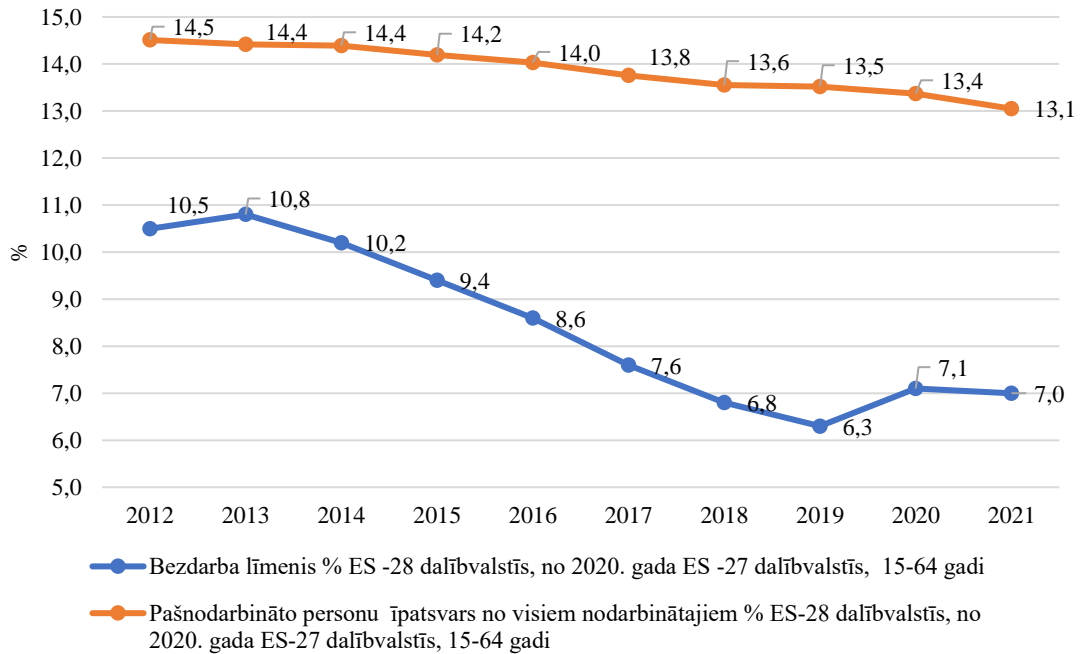
2017. gadā vidēji ES-28 dalībvalstu vidū 86% no visām pašnodarbinātām personām bija tādas pašnodarbinātās personas, kas nenodarbina darbiniekus, un tikai 14% bija tās, kas nodarbināja darbiniekus. No visām pašnodarbinātām personām 79% bija neatkarīgie pašnodarbinātie, tas nozīmē, neatbilda nevienai no valstī definētām pazīmēm, ar kurām nosaka viltus pašnodarbinātos, un tikai 6.7% bija ekonomiski atkarīgās pašnodarbinātās personas, kas pilnībā atkarīgas no pasūtītāju nosacījumiem (*Exploring selfemployment..., 2017*).

Avots: autores veidots pēc Eurostat datiem, 2022

2.11. att./ Fig.2.11. **Pašnodarbināto personu skaits ar un bez darbiniekiem ES dalībvalstīs 2012.-2021. gadā, 15-64 gadi, milj./ The number of self-employed persons is distributed with or without employees, in the EU Member States, 2012-2021, 15-64 years, mln.**

Pašnodarbināto personu skaits, kuri nodarbina darbiniekus, ES dalībvalstīs desmit gadu laikā pamazām samazinās. 2019. gadā, salīdzinājumā ar 2012. gadu, pašnodarbināto personu skaits, kuriem ir darbinieki, samazinājies par 1.8%. Pēc autores Spaosvas (*Spaosvas, 2018*) domām tas notiek, jo lauksaimniecības loma Eiropas ekonomikā samazinās, līdz ar to pašnodarbināto personu skaits, kas šajā nozarē darbojas visvairāk, arī samazinās. Savukārt pašnodarbināto personu skaits, kuriem nav darbinieku, šajā laikā posmā ir pieaudzis par 0.5%.

Avots: autores veidots pēc Eurostat datiem, 2022

2.12. att./ Fig. 2.12. **Bezdarba līmenis un pašnodarbināto personu īpatsvars no visiem nodarbinātajiem ES dalībvalstīs 2012.-2021. gadā, 15-64 gadi, %**
Unemployment rate and share of self-employed persons among employed in the EU Member States, 2012-2021, 15-64 years, %

Pētot attiecības starp bezdarba līmeni un aktivitāti uzņēmējdarbībā, nav viennozīmīga apgalvojuma, vai viens otru ietekmē, papildina vai izslēdz. Lai gan daži pētījumi atklāj pozitīvu saikni starp bezdarba līmeni un uzņēmējdarbības aktivitātēm (“bēgļa” efekts), citi - atrod pierādījumus, kas pamato negatīvas attiecības (“Schumpeter” efekts).

Autore pētījumā “Pašnodarbinātība kā alternatīva bezdarbam” (*Self-Employment as an alternative to unemployment*) neatrada saikni starp bezdarba līmeni un pašnodarbināto personu īpatsvaru ekonomiski aktīvajos iedzīvotājos ES-28 dalībvalstīs 2011. gadā. Tikai Spānijā, Īrijā, Portugālē un Ungārijā pastāvēja proporcionāli apgriezta attiecība starp bezdarba līmeni un pašnodarbinātības līmeni, kas nozīmē - ja bezdarba līmenis palielinās, tad pašnodarbināto personu īpatsvars samazinās. Savukārt, atkārtotot pētījumu 2021. gadā, tika konstatēta savstarpēja sakarība starp bezdarba līmeni un pašnodarbināto personu īpatsvaru no visiem nodarbinātajiem. Izmantojot regresijas analīzi un aprēķinot Pīrsona korelācijas koeficientu, tika noteikta sakarība starp šīm divām pazīmēm – bezdarba līmeni un pašnodarbināto personu īpatsvaru no visiem nodarbinātajiem ES dalībvalstīs. Pēc aprēķiniem, Pīrsona korelācijas koeficients ir 0.959, kas nozīmē, ka pastāv cieša sakarība starp šīm pazīmēm. Autore piekrīt Spaosvas

(Spašvas, 2018) atziņai, ka pašnodarbinātība ir veids kā tiek veicinātas jaunas un labākas darba vietas.

2.11. tabula/ Table 2.11.

Pašnodarbinātās personas statistikas vidējais portrets Latvijā un ES-27 dalībvalstīs 2021. gadā / The average portrait of statistics self-employed persons in Latvia and the 27 EU Member States in 2021

Kritēriji	ES - 27 dalībvalstīs	Latvijā
Vecums	25-49 gadi	25-49 gadi
Dzimums	vīrietis	vīrietis
Izglītība	Vidējā	Vidējā
Profesija	Profesionālis	Pārvaldnieks
Iemesls	Pašu vēlēšanās	Pašu vēlēšanās
Ir/nav darbinieki	Nav darbinieku	Nav darbinieku

Avots autoreis veidots

Balstoties uz *Eurostat* datiem, var izveidot pašnodarbināto personu statistikas vidējo portretu Latvijā un ES-27 dalībvalstīs.

Latvijā 2021. gadā tas ir vīrietis vecuma grupā 25-49 gadi, kuram ir vidējā izglītība, pārstāv "vadītāja" profesiju, izvēlēties kļūt par pašnodarbināto personu pēc paša iniciatīvas, un darbojas viens, bez darbiniekiem. Latvijas un ES-27 dalībvalstu pašnodarbināto personu statistiskais portrets ir ļoti līdzīgs, bet viena atšķirība - ES-27 dalībvalstīs profesija, kurā darbojas pašnodarbinātā persona, nav *pārvaldnieks* kā Latvijā, bet gan *profesionālis*. Šīs nodarbošanās pārstāvji ir speciālisti, kuriem, lai profesionāli darbotos, prasmes jāattīsta augstā līmenī, un lielākā daļa profesionāļu ir ieguvuši augstāko izglītību.

**Secinājumi un priekšlikumi par 2. nodaļas saturu /
Conclusions and proposals of Chapter 2**

Secinājumi

- 1) Statistikas dati par pašnodarbinātām personām dažādās datu bāzēs (VID, CSP, Uzņēmumu reģistrs un *Eurostat*) ļoti atšķiras un tādējādi savstarpēji nav salīdzināmi. Katrā datubāzē pašnodarbināta persona tiek definēta un skatīta no cita skatupunkta.
- 2) Latvijā reģionālajā griezumā pašnodarbināto personu īpatsvars nodarbināto vidū un no visiem iedzīvotājiem vislielākais ir Vidzemes, Kurzemes un Latgales reģionā, tomēr kopumā Latvijā tas ir samazinājies vidēji par 13% 2020. gadā salīdzinājumā ar 2016. gadu. Vislielākais pašnodarbināto personu skaits ir koncentrēts Rīgas reģionā - 2020. gadā 28.8 tūkst. jeb 25.9% no visām pašnodarbinātām personām.
- 3) ES dalībvalstīs 2021. gadā vislielākais pašnodarbināto personu īpatsvars nodarbināto vidū bija Grieķijā (27.8%), Itālijā (19.6%) un Polijā (18.1%), savukārt vismazākais - Dānijā (7.7%), Vācijā (7.6%) un Luksemburgā (8.3%), kas ir izskaidrojams ar valsts labklājības līmeni, jo augstāks labklājības līmenis valstī, jo mazāks pašnodarbināto personu īpatsvars nodarbināto vidū un otrādi.
- 4) Visās ES dalībvalstīs pašnodarbināto vīriešu skaits ir lielāks nekā pašnodarbināto sievietes skaits. Izteikti lielāks vīriešu īpatsvars pašnodarbināto personu vidū 2021. gadā bija Maltā (77.1%), Rumānijā (76.6%) un Slovākijā (73.3%). Vismazākais vīriešu īpatsvars pašnodarbināto personu vidū bija Luksemburgā

(58.6%), Latvijā (60.3%) un Portugālē (60.5%), kas izskaidrojams ar atšķirībām profesijas izvēlē starp dzimumiem.

- 5) Iemesli, kādēļ persona izvēlas kļūt par pašnodarbināto personu, atšķiras pēc dzimumiem. Sievietes visbiežāk izvēlas pašnodarbinātību, jo to var apvienot ar ģimenes pienākumiem, ir elastīgs darba laiks un savu darba vidi var iekārtot pēc pašu vēlēšanās. Savukārt vīrieši kļūst par pašnodarbinātām personām galvenokārt tādēļ, ka var nopelnīt vairāk un realizēt savas zināšanas un spējas.
- 6) Kopumā ES dalībvalstīs pašnodarbināto personu skaits vecuma grupā 25-49 gadi pakāpeniski samazinās, bet vecuma grupā 50-64 gadi pakāpeniski pieaug, tādējādi palielinās pašnodarbināto vidējais vecums.
- 7) Laika periodā no 2012. gada līdz 2020. gadam redzama tendence, ka pašnodarbināto personu skaits ES dalībvalstīs ar pamata un vidējo izglītību samazinās, bet pašnodarbināto personu skaits ar augstāko izglītību palielinās, kā arī pašnodarbināto personu skaits, kuriem nav darbinieku palielinās, bet ar darbiniekiem – samazinās, tātad pieaug individuālo pašnodarbināto personu skaits ar augstāka līmeņa zināšanām un prasmēm.
- 8) Ar katru gadu pašnodarbināto personu skaits lauksaimniecībā samazinās gan Latvijā, gan ES dalībvalstīs. Pieaugot individuālo pakalpojumu pieprasījumam, palielinās pašnodarbināto personu skaits individuālo pakalpojumu jomā. ES dalībvalstīs 10 gadu griezumā (no 2012. gada līdz 2021. gadam) pašnodarbināto personu īpatsvars pašnodarbināto vidū, kuri pārstāv *lauksaimniecības un mežsaimniecības jomas*, samazinājies no 17.2% 2012. gadā līdz 13.7% 2021. gadā, kas ir vidēji par 20.4%, savukārt Latvijā šajā laika posmā samazinājums ir 22.3%.
- 9) Statistiskais pašnodarbinātības portrets Latvijā un ES dalībvalstu vidū ir ļoti līdzīgs: vīrietis ar vidējo izglītību, vecuma grupā no 25-49 gadiem, kurš darbojas pēc paša vēlēšanās un tam nav darbinieku. Vienīgā atšķirība, ka Latvijā šī persona ir nodarbināta kā *pārvaldnieks*, bet ne kā *profesionālis*.

3. PAŠNODARBINĀTO PERSONU GRĀMATVEDĪBAS UN NODOKĻU UZSKAITES PROBLEMĀTISKIE ASPEKTI LATVIJĀ/ *PROBLEMATIC ASPECTS OF ACCOUNTING AND TAX ACCOUNTING FOR THE SELF-EMPLOYED*

3. tēze. Pašnodarbināto personu grāmatvedības un nodokļu uzskaites sistēmai Latvijā ir nepieciešama nepilnību identificēšana un sistēmas pilnveidošana.

3.1. Pašnodarbināto personu grāmatvedības uzskaitē */ Accounting of the self-employed*

Veicot saimniecisko darbību, ir pienākums kārtot grāmatvedību saskaņā ar Grāmatvedības likumu, kurš nosaka, ka grāmatvedības sniegtajai informācijai jābūt patiesai, salīdzināmai, savlaicīgai, nozīmīgai, saprotamai un pilnīgai. Visi ieraksti izdarāmi savlaicīgi, gan ārējie, gan iekšējie attaisnojuma dokumenti par uzņēmuma saimnieciskajiem darījumiem ieģrāmājami pēc iespējas drīzāk, bet ne vēlāk kā 20 dienu laikā pēc tā mēneša beigām, kurā attaisnojuma dokuments ir saņemts vai izsniegts (nosūtīts). Grāmatvedība jākārt tā, lai grāmatvedības jautājumos kompetenta trešā persona varētu gūt patiesu un skaidru priekšstatu par saistībām, mantu un finansiālo stāvokli noteiktā datumā, saimnieciskās darbības rezultātiem un naudas plūsmu noteiktā laikposmā, kā arī konstatēt katra saimnieciskā darījuma sākumu un izsekot tā norisei. Ja grāmatvedību kārtot elektroniski, izmantojot grāmatvedības datorprogrammu vai grāmatvedības informācijas datorsistēmu programmatūru, tad grāmatvedības dokumentus datora vai citas elektroniskas ierīces ekrānā attēlo cilvēklasāmā formātā un nodrošina iespēju veidot šo dokumentu atvasinājumus papīra formā (izdrukā). Cilvēklasāms formāts ir elektronisks datu attēlošanas veids, ko fiziskā persona var izmantot kā informāciju bez jebkādas papildu apstrādes. Grāmatvedības likums nosaka, ka grāmatvedības reģistros ierakstus izdara latviešu valodā, bet drīkst arī papildus latviešu valodai lietot arī otru valodu (*Grāmatvedības likums, 2021*).

Grāmatvedības likums nosaka, ka grāmatvedības reģistri kārtājami **divkāršā ieraksta sistēmā**. Divkāršā ieraksta sistēma ir grāmatvedības metode, saskaņā ar kuru katru saimniecisko darījumu reģistrē, vienu un to pašu summu ierakstot grāmatvedības kontu debitā un kredītā saskaņā ar uzņēmumā lietoto grāmatvedības kontu plānu un saimnieciskā darījuma būtībai atbilstošu grāmatvedības kontu savstarpējo saistību (kontu korespondenci). Lai kārtotu divkāršā ieraksta grāmatvedību, ir jābūt atbilstošai izglītībai vai darba pieredzei, vai jāslēdz līgums ar ārpalpojuma grāmatvedi.

Savukārt grāmatvedības reģistrus **vienkāršā ieraksta sistēmā** atļauts kārtot individuālajiem komersantiem un citām fiziskajām personām, kas veic saimniecisko darbību, individuālajiem uzņēmumiem, zemnieku un zvejnieku saimniecībām, ja to apgrozījums (ieņēmumi) no saimnieciskajiem darījumiem iepriekšējā pārskata gadā nepārsniedz 300 000 eiro. Kārtību, kādā šīs personas kārtot grāmatvedību vienkāršā ieraksta sistēmā, nosaka MK (*Grāmatvedības likums, 2021*).

Vienkāršā ieraksta grāmatvedību var kārtot arī pats īpašnieks, bez specifiskas izglītības. Grāmatvedības likuma 35. pantā ir teikts, ka uzņēmuma vadītājs (individuālajā uzņēmumā, zemnieka vai zvejnieka saimniecībā - attiecīgi uzņēmuma vai saimniecības īpašnieks) ir tiesīgs grāmatvedību kārtot pats, ja viņš ir:

- 1) individuālā uzņēmuma, zemnieka vai zvejnieka saimniecības īpašnieks;
- 2) fiziskā persona, kura veic saimniecisko darbību;
- 3) individuālais komersants.

Neatkarīgi no tā, kas kārtu grāmatvedību, par tās pareizību un atbilstību prasībām ir atbildīgs uzņēmuma īpašnieks. Piemēram, likumā “Par nodokļiem un nodevām” ir teikts, ka par nodokļu deklarācijas iesniegšanu, pārkāpjot nodokļu normatīvajos aktos noteikto iesniegšanas termiņu no 11 līdz 20 dienām, piemēro naudas sodu fiziskajai personai un juridiskajai personai no piecpadsmit līdz trīsdesmit naudas soda vienībām.

3.1. tabula/ Table 3.1.

**Grāmatvedības un nodokļu uzskaites atšķirības pašnodarbinātām personām /
Differences between accounting and tax accounting for self-employed individuals**

Kritēriji	SDV	IK	ZS/ ZvS
Vienkāršā ieraksta grāmatvedība, ja	gada apgrozījums līdz 300 000 EUR		
Tiesību akts	MK noteikumi Nr. 322 “Kārtība, kādā individuālie komersanti un citas fiziskās personas, kas veic saimniecisko darbību, individuālie uzņēmumi, zemnieku un zvejnieku saimniecības kārtu grāmatvedību vienkāršā ieraksta sistēmā”		
Grāmatvedības princips	Kases princips		
Grāmatvedības reģistri	Saimnieciskās darbības ieņēmumu un izdevumu uzskaites žurnāls		
Pārskats	Gada ienākumu deklarācija, pielikums D3		
Nodoklis no ienākumiem	IIN + VSAOI vai MUN		
Ienākuma nodokļa likums	Likums "Par iedzīvotāju ienākuma nodokli"		
Divkāršā ieraksta grāmatvedība, ja	gada apgrozījums sasniedz vai pārsniedz 300 000 EUR		
Tiesību akts	MK noteikumi Nr. 145 “Kārtība, kādā uzņēmumi, kuri kārtu grāmatvedību divkāršā ieraksta sistēmā un ir iedzīvotāju ienākuma nodokļa maksātāji par ienākumiem no saimnieciskās darbības, sagatavo un iesniedz finanšu pārskatu	Gada pārskatu un konsolidēto gada pārskatu likums	
Grāmatvedības princips	Uzkrāšanas princips		
Pārskats	Finanšu pārskats (balance, ieņēmumu un izdevumu pārskats) un gada ienākumu deklarācijas pielikums D3 ¹	Gada pārskats	
Nodoklis no ienākuma vai peļņas	IIN + VSAOI		UIN + VSAOI
Grāmatvedības reģistri	Grāmatvedības konti		

Avots: autores veidots

Lai kārtotu vienkāršā ieraksta grāmatvedību, ir jāievēro 2022. gada 3. jūnija MK noteikumi Nr. 322 “Kārtība, kādā individuālie komersanti un citas fiziskās personas, kas veic saimniecisko darbību, individuālie uzņēmumi, zemnieku un zvejnieku saimniecības kārtu grāmatvedību vienkāršā ieraksta sistēmā”. Šie noteikumi nosaka kārtību, kādā individuālais komersants, individuālais uzņēmums, zemnieku un zvejnieku saimniecība, kuras apgrozījums (ieņēmumi) no saimnieciskajiem darījumiem iepriekšējā pārskata

(taksācijas) gadā nepārsniedz 300 000 eiro, un cita fiziskā persona, kas veic saimniecisko darbību, kārtu grāmatvedību, ja tā izvēlas vienkāršā ieraksta sistēmu

Autore 3.1. tabulā atspoguļo pašnodarbināto personu grāmatvedības uzskaites atšķirības. SDV veicēji var kārtot grāmatvedību tikai vienkāršā ierakstā, savukārt ZS, ZvS un IK jāievēro gada apgrozījuma lielums, lai izvēlētos kādu no grāmatvedības kārtošanas principiem – vienkāršā ieraksta grāmatvedība vai divkāršā ieraksta grāmatvedība.

Pēc autores domām, viena no pašnodarbināto personu grāmatvedības uzskaites problēmām ir dažādu attaisnojuma dokumentu lietošanas un noformēšanas kārtība. Grāmatvedības reģistros izdara ierakstus, kas pamatoti ar attaisnojuma dokumentiem. Lai sagatavotu šādu dokumentu, ir jāievēro vairāki normatīvie akti. Tajos ir atrunāti dažādi grāmatvedības dokumentu veidi, kuriem ir atšķirīgas prasības un pielietojums, piemēram, attaisnojuma dokuments, izdevumus apliecinošs dokuments, preču piegādes dokuments un nodokļa rēķins. Šo dokumentu rekvizītus un lietošanas kārtību nosaka šādi normatīvie akti:

- Grāmatvedības likums (11. pants);
- MK 2022. gada 1. janvāra noteikumi Nr. 877 “Grāmatvedības kārtošanas noteikumi” (4. daļa);
- MK 2022. gada 1. janvāra noteikumi Nr. 625 “Prasības kases ieņēmumu un kases izdevumu attaisnojuma dokumentiem un kases grāmatas kārtšanai”;
- Pievienotās vērtības nodokļa likumas (125. pants).

Grāmatvedības likumā ir noteikti attaisnojuma dokumenta rekvizīti, lai dokuments varētu apliecināt pašnodarbinātā saimnieciskā darījuma esību. Likumam pakārtotie MK noteikumi nosaka obligātos rekvizītus preču piegādes dokumentiem un kases dokumentiem. Savukārt Pievienotās vērtības nodokļa likums nosaka prasības pievienotās vērtības nodokļa (PVN) rēķinam.

Katrā normatīvajā aktā ir atšķirīgas prasības un rekvizītu uzskaitījums. Lai pārskatāmi atspoguļotu šo problemātiku, autore sagatavoja tabulu (skat. 1. pielikumu), kurš normatīvais akts kādus rekvizītus nosaka, lai attaisnojuma dokuments būtu izmantojams grāmatvedībā.

Otra grāmatvedības uzskaites problēma – liels apjoms normatīvo aktu, kuri ir jāpārziņina pašnodarbinātām personām, lai kārtotu vienkāršā ieraksta grāmatvedību. Pētījuma 1.2. apakšnodaļā “Pašnodarbināto personu tiesiskais regulējums Latvijā” tika uzskaitīti likumi un MK noteikumi, kuri attiecas uz pašnodarbināto personu grāmatvedību un nodokļiem, to skaits ir vairāk nekā 9 normatīvie akti. Šo problēmu iezīmē arī pētījumā iesaistītie eksperti, kas detalizētāk aprakstīta darba 4. nodaļā.

Viens no svarīgākajiem pašnodarbināto personu grāmatvedības uzdevumiem ir nodrošināt pareizu nodokļu aprēķināšanu. Pašnodarbinātajām personām grāmatvedības uzskaitē mainās atkarībā no tā, kādu nodokļu veidu persona ir izvēlējusies. Arī te vērojama problēma – pašnodarbinātie dažkārt neizprot atšķirības starp dažādiem nodokļu maksāšanas režīmiem. Tādēļ turpmāk tiek analizēti pašnodarbināto personu nodokļu maksāšanas režīmi, to atšķirības un nepilnības.

Latvijā 2023. gadā ir trīs dažādi nodokļu režīmi: vispārējais nodokļu maksāšanas režīms (IIN un VSAOI), Mikrouzņēmumu nodoklis (MUN) un samazinātā patentmaksā (SP), kā arī ir iespēja veikt noteikta veida saimniecisko darbību, par to informējot VID, bet neveicot saimnieciskās darbības reģistrāciju. Kā arī autoratlīdzības saņēmējiem ir atšķirīgas nodokļu aprēķināšanas un nomaksas kārtība.

3.2. Vispārējais nodokļu maksāšanas režīms / *Personal income tax from self - employed income*

Visbiežāk pašnodarbinātās personas izvēlas aprēķināt nodokļus vispārējā kārtībā. Šajā nodokļa režīmā ir būtiski pareizi atspoguļot saimnieciskās darbības ieņēmumus un izdevumus, jo nodoklis tiek maksāts no starpības, kas veido ienākumu jeb peļņu. Likums "Par iedzīvotāju ienākuma nodokli" nosaka, ka saimnieciskās darbības ienākumus aprēķina, ja no saimnieciskās darbības ieņēmumiem tiek atņemti tie saimnieciskās darbības izdevumi, kas ir saistīti ar šo ieņēmumu gūšanu. Kārtojot vienkāršā ieraksta grāmatvedību, apliekamo ienākumu nosaka pēc Saimnieciskās darbības ieņēmumu un izdevumu uzskaites žurnālā uzkrātās informācijas.

Uz pašnodarbinātajām personām šajā nodokļu režīmā attiecas tādi paši nodokļu atvieglojumi kā pārējiem IIN maksātājiem, kas gūst ienākumus no algota darba vai cita ienākumu avota. Atbilstoši likuma "Par iedzīvotāju ienākuma nodokli" 3. pantam ar IIN apliekamais ienākums, ir personas gada ienākums, izņemot neapliekamos ienākumus, no kura tiek atskaitīti attaisnotie izdevumi un atvieglojumi.

Attaisnotie izdevumi ir izdevumi par izglītības iegūšanu, medicīnas un ārstniecisko pakalpojumu izmantošanu un veselības apdrošināšanas prēmiju maksājumiem; valsts sociālās apdrošināšanas maksājumi; ziedojumi; iemaksas privātajos pensiju fondos utt. likumā noteiktajā apjomā.

Neapliekamais minimums kopš 2018. gada visiem IIN maksātājiem ir diferencēts jeb apgriezti proporcionāls ienākumu lielumam. Gada neapliekamo minimumu aprēķina, ņemot vērā gada ar nodokli apliekamo ienākumu apmēru. 2023. gadā neapliekamo minimumu piemēro ienākumam līdz 21 600 eiro gadā.

Arī **IIN atvieglojumus** pašnodarbinātie šajā nodokļu režīmā var izmantot tāpat kā pārējie nodokļu maksātāji par nepilngadīgu bērnu, par bērnu, kamēr viņš turpina izglītības iegūšanu, par nestrādājošu laulāto apgādībā esošu nepilngadīgu bērnu, par nestrādājošu laulāto, kura apgādībā ir ir bērns vecumā līdz trim gadiem u.c. gadījumos (*Par iedzīvotāju ienākuma nodokli, 1994*).

Atvieglojuma par apgādībā esošu personu apmērs mēnesī 2022. un 2023. gadā ir 3000 eiro gadā.

Ar IIN neapliekamie ienākumi no lauksaimnieciskās ražošanas un lauku tūrisma pakalpojumu sniegšanas ir 3000 eiro gadā. IIN likme, kas jāmaksā no gada apliekamā ienākuma, ir progresīva, tie ir 20%, ja gada ienākumi nepārsniedz 20 004 eiro. Ja gada ienākuma daļa pārsniedz 20 004 eiro un nepārsniedz likuma "Par valsts sociālo apdrošināšanu" noteikto obligāto iemaksu objekta maksimālo apmēru (2022. gadā un 2023. gadā - 78 100 eiro), tad IIN likme ir 23%. Savukārt par ienākumu daļu, kas pārsniedz obligāto iemaksu objekta maksimālo apmēru, piemērojama 31% likme. Pašnodarbinātajām personām IIN jāaprēķina, sagatavojot gada ienākuma deklarāciju, ko reglamentē MK noteikumi Nr. 662 "Noteikumi par iedzīvotāju ienākuma nodokļa deklarācijām un to aizpildīšanas kārtību". Gada ienākuma deklarācijas ir jāiesniedz no pēctaksācijas gada 1. marta līdz 1. jūnijam, bet, ja ienākumi pārsniedz 78 100 eiro gadā, tad no 1. aprīļa līdz 1. jūlijam.

Aprēķinātā nodokļa summa jāsamaksā līdz taksācijas gadam sekojošā gada 23. jūnijam, bet, ja aprēķinātā nodokļa summa pārsniedz 640 eiro, maksātājs to var iemaksāt vienotajā nodokļu kontā trijās reizēs, katru reizi iemaksājot trešo daļu no aprēķinātā nodokļa summas, šādos termiņos:

- 1) ja ienākumi nepārsniedz noteikto obligāto iemaksu objekta maksimālo apmēru (2022. un 2023. gadā - 78 100 eiro) — līdz taksācijas gadam sekojošā gada 23. jūnijam, 23. jūlijam un 23. augustam;

- 2) ja ienākumi pārsniedz noteikto obligāto iemaksu objekta maksimālo apmēru — līdz taksācijas gadam sekojošā gada 23. jūlijam, 23. augustam un 23. septembrim.

IIN maksātājiem par saimnieciskās darbības ienākumiem ir noteikta minimālā nodokļa summa 50 eiro gadā, kas jāmaksā, ja taksācijas gadā nav gūts ar nodokli apliekams ienākums no saimnieciskās darbības, vai ja aprēķinātā nodokļa summa no saimnieciskās darbības ienākuma nepārsniedz 50 eiro. Šī norma:

- 1) nav attiecināma, ja ir veikti IIN maksājumi vai VSAOI par darbiniekiem, vai VSAOI par sevi kā pašnodarbinātu personu;
- 2) netiek piemērota par pirmo taksācijas gadu, kurā veikta saimnieciskās darbības reģistrācija, un par nākamo taksācijas gadu, kā arī par gadu, kurā izbeigta saimnieciskā darbība, vai pabeigts likvidācijas process;
- 3) tiek piemērota proporcionāli par tām taksācijas gada kalendāra dienām, kurās saimnieciskās darbības veicējs kopj bērnu līdz divu gadu vecumam, vai viņam ir darbnespējas, grūtniecības vai dzemdību atvaļinājums, un ir izsniegta darbnespējas lapa B.

Šo normu ieviesa, lai sakārtotu ZS likumisko ietvaru. 2013. gadā bija izstrādāts likumprojekts, ka ZS kā uzņēmējdarbības forma vairs nepastāv, bet ZS īpašnieki pārreģistrējas par IK vai SIA. Likumprojekts netika pieņemts. 2014. gadā likumā "Par iedzīvotāju ienākuma nodokli" (19. pantā 2.¹ daļā) ieviesa minimālo maksājumu 50 eiro tiem, kas gada laikā nav veikuši nekādus nodokļu maksājumus, ar domu, ka tās ZS, kas ir reģistrētas un nav aktīvas tiks likvidētas. 50 eiro maksājumu atstāja ne tikai ZS īpašniekiem, bet pārējām pašnodarbinātības formām.

Ja saimnieciskās darbības veicējs ir izvēlējis maksāt vispārējo nodokļu maksāšanas režīmu, tad viņam ir jāreķinās, ka no ienākumiem ir jāmaksā ne tikai IIN, bet arī sociālās apdrošināšanas iemaksas. Pašnodarbinātās persona obligāto iemaksu objekts ir brīvi izraudzīti ienākumi no saimnieciskās darbības atbilstoši likumam "Par iedzīvotāju ienākuma nodokli" (*Par valsts sociālo apdrošināšanu, 1998*). Obligāto iemaksu objekta minimālo apmēru un tā noteikšanas kārtību nosaka MK noteikumi Nr. 555 "Noteikumi par valsts sociālās apdrošināšanas obligāto un brīvprātīgo iemaksu objekta minimālo un maksimālo apmēru", kas reglamentē obligāto iemaksu objekta minimālo apmēru pašnodarbinātajiem, kuru ienākumi mēnesī sasniedz vai pārsniedz MK noteikto minimālo mēneša darba algu (2023. gadā – 620 eiro). Ja ienākumi pārsniedz minimālās darba algas sliekšni, VSAOI ir jāveic vismaz no valstī noteiktās minimālās darba algas, bet drīkst to darīt arī no lielākiem ienākumiem, tādējādi brīvprātīgi pievienojoties sociālai apdrošināšanas sistēmai. Svarīgi, ka pašnodarbināto personu darba stāžs veidojas par tiem mēnešiem, par kuriem tiek veiktas sociālās apdrošināšanas iemaksas pilnā apmērā (2023 gadā 31.07% vismaz no 620 eiro).

Ja saņemti ienākumi no dažādiem saimnieciskās darbības veidiem, obligāto iemaksu objektu nosaka, summējot ieņēmumus un izdevumus no visiem ienākumu veidiem.

Nosakot mēneša obligāto iemaksu objektu, saimnieciskās darbības izdevumos nevar iekļaut obligātas iemaksas, kuras persona maksājusi par sevi kā pašnodarbināto personu, kā arī neņem vērā iepriekšējo gadu saimnieciskās darbības zaudējumus.

Pašnodarbinātās personas obligāto iemaksu objektā netiek ietverts valsts atbalsts lauksaimniecībai vai Eiropas Savienības atbalsts lauksaimniecībai un lauku attīstībai un vienreizējā dotācija bezdarbniekiem biznesa plāna īstenošanai.

Obligāto iemaksu likme pašnodarbinātajām personām ir 31.07% (2021.-2023. gadā) no obligāto iemaksu objekta. Obligāto iemaksu likme pašnodarbinātajām personām, kuras sasniegušas vecumu, kas dod tiesības saņemt valsts vecuma pensiju, vai kurām ir piešķirta valsts vecuma pensija (tai skaitā priekšlaicīgi), ir 29.36% (2021.-2023. gadā) no obligāto iemaksu objekta. Obligāto iemaksu likme fiziskajai personai, kura apsaimnieko nekustamo īpašumu un ir reģistrējusies kā saimnieciskajā darbā gūtā ienākuma nodokļa maksātāja, ir 26.59% (2021.-2023. gadā) no obligāto iemaksu objekta (*Noteikumi par valsts sociālās...2021*).

Sociālās apdrošināšanas obligātās iemaksas, kas veiktas par sevi kā pašnodarbināto personu, ir IIN attaisnotie izdevumi, kas pilnā apmērā tiek atskaitīti no gada ar iedzīvotāju ienākuma nodokli apliekamā ienākuma apjoma.

Pašnodarbinātās personas, kuras ienākumi sasniedz MK noteikto obligāto iemaksu objekta minimālo apmēru, ir pakļauti pensiju apdrošināšanai, invaliditātes apdrošināšanai, maternitātes un slimības apdrošināšanai, veselības apdrošināšanai un vecāku apdrošināšanai, bet pašnodarbinātās personas, kuras sasniegušas vecumu, kas dod tiesības saņemt valsts vecuma pensiju, vai kuriem ir piešķirta valsts vecuma pensija (tai skaitā priekšlaicīgi), ir pakļauti pensiju apdrošināšanai, maternitātes un slimības apdrošināšanai, veselības apdrošināšanai un vecāku apdrošināšanai. Fiziskai personai, kura apsaimnieko savu nekustamo īpašumu un ir reģistrējusies kā saimnieciskās darbības veicēja, obligāto iemaksu aprēķināšanai piemēro nekustamā īpašuma apsaimniekotājam noteikto obligāto iemaksu likmi. Ja mainās pašnodarbinātās personas apdrošināšanas statuss, atbilstoši obligāto iemaksu likmi piemēro ar nākamo mēnesi pēc apdrošināšanas statusa maiņas.

No 2018. gada papildus iemaksām vismaz no minimālās algas valstī, ir jāveic papildu maksājums – pensiju apdrošināšanai. Pašnodarbinātā persona, kuras ienākumi nesasniedz obligāto iemaksu objekta minimālo apmēru, ir pakļauti pensiju apdrošināšanai. Tām jāveic obligātās iemaksas 10% (no 2021. gada 1. jūlija, līdz tam 5%) apmērā valsts pensiju apdrošināšanai no visa saņemtā ienākuma, ja tas ir mazāks par valsts noteikto minimālo darba algu mēnesī. Ja ienākumi mēnesī ir lielāki par valsts noteikto minimālo darba algu, tad pašnodarbinātās personas obligātās iemaksas 10% apmērā veic valsts pensiju apdrošināšanai no ienākumu daļas, ko aprēķina no faktiski saņemtajiem mēneša ienākumiem atņemot brīvi izraudzīto obligāto iemaksu objektu, kas ir vismaz valsts noteiktās minimālās darba algas apmēra. Iemaksas pensiju apdrošināšanai var veikt arī lielākā apmērā.

3.2.tabula/ Table 3.2.

Pašnodarbinātās personas valsts sociālās apdrošināšanas obligāto iemaksu piemērs 2023. gadā, EUR/ An example of self-employed mandatory state social insurance contributions in 2023, EUR

Mēnesis	Ieņēmumi	Izdevumi	Ienākumi	VSAOI 31.07%, no minimālā objekta	Iemaksas vecuma pensiju apdrošināšanai 10%	Kopā VSAOI
Janvāris	1000	200	800	$(620 \cdot 31.07\%) = 192.63$	$(800 - 620) \cdot 10\% = 18$	210.63
Februāris	500	400	100	0	$(100 \cdot 10\%) = 10$	10.00
Marts	700	50	650	$(620 \cdot 31.07\%) = 192.63$	$(30 \cdot 10\%) = 3$	195.63

Avots: autores aprēķini

Pašnodarbinātās personas sociālās apdrošināšanas iemaksu piemērošanā iezīmējas divas galvenās problēmas: lielai daļai pašnodarbināto personu nepietiekošs apdrošināšanas stāžs un sociālās apdrošināšanas iemaksu sarežģītais aprēķins.

Pašnodarbinātās personas apdrošināšanas stāžs veidojas no mēnešiem, par kuriem veiktas iemaksas. Tātad, ja pašnodarbinātās personas ienākumi kādā no gada mēnešiem ir mazāki par minimālo darba algu un viņa neveic sociālās apdrošināšanas iemaksas no valstī noteiktā minimālā objekta, bet tikai 10% pensiju apdrošināšanai, tad par šo periodu viņa nav sociāli apdrošināta - invaliditātei, maternitātei, paternitātei un slimībai, vecāku apdrošināšanai un veselības apdrošināšanai, bet ir apdrošināta tikai vecuma pensijai. Bieži vien pašnodarbinātās personas šo normu nezina un neizprot. Pašnodarbinātām personām ir jāaprēķina divu veida sociālās apdrošināšanas iemaksas - VSAOI 31.07% no minimālā objekta un iemaksas vecuma pensiju apdrošināšanai 10% no pārējiem ienākumiem. ZS īpašniekiem un autoratlīdzības saņēmējiem šī kārtība ir atšķirīga.

Cita kārtība ir pensiju iemaksām ZS īpašniekiem un autoratlīdzības saņēmējiem. Līdz 2020. gada 31. decembrim pastāvēja šāda kārtība: pašnodarbinātais no lauksaimnieciskās ražošanas ienākuma obligātās iemaksas pensiju apdrošināšanai aprēķināja un veica vienu reizi gadā vismaz 5% apmērā no taksācijas gada brīvi izraudzīto obligāto iemaksu objekta un faktiskā ienākuma starpības. Pašnodarbinātajai personai bija pienākums iesniegt VID ziņojumu par obligāto iemaksu objektu un obligātajām iemaksām no lauksaimnieciskās ražošanas ienākuma par iepriekšējo taksācijas gadu līdz kārtējā gada 17. aprīlim. ZS īpašniekiem vajadzēja maksāt no gada ienākumiem, un pašnodarbinātajai personai no lauksaimnieciskās ražošanas ienākuma obligātās iemaksas par iepriekšējo taksācijas gadu veica līdz kārtējā gada 23. aprīlim.

2021. gadā kārtība tika mainīta. Pašnodarbinātās personas sociālās apdrošināšanas iemaksas pensiju apdrošināšanas un to aprēķināšanas kārtība no 2021. gada 1. janvāra līdz 2021. gada 30. jūnijam tika regulēta likuma "Par valsts sociālo apdrošināšanu" 23.² pantā, kurā bija noteikts, ka pašnodarbinātās personas sociālās apdrošināšanas iemaksas pensiju apdrošināšanai veic vismaz 5% apmērā. Minētajā pantā noteikti bija divi izņēmumi, kas, tāpat kā viss pants, bija spēkā tikai līdz 2021. gada 30. jūlijam:

- iemaksas pensiju apdrošināšanai veic, sākot ar to gada mēnesi, kurā ienākumi no gada sākuma sasniedz 50 eiro, bet neveic no ienākuma, kas no gada sākuma nepārsniedz 50 eiro;
- no lauksaimnieciskās ražošanas ienākuma iemaksas pensiju apdrošināšanai aprēķina un veic vienu reizi gadā.

Praksē šī norma reizēm radīja problēmas, jo ne vienmēr pašnodarbinātajām personām ir ienākumi tikai no lauksaimniecības, tādā gadījumā no citu saimnieciskās darbības veidu ienākumiem iemaksas pensiju apdrošināšanai bija jāaprēķina mēneša griezumā. Kopumā risinājums, ka ienākumu pensiju apdrošināšanai drīkstēja rēķināt no gada kopējā ienākuma, lauksaimniekiem bija ļoti piemērots, jo vairākām lauksaimniecības nozarēm attiecībā uz ieņēmumiem ir izteikta sezonālitate, piemēram, ieņēmumi vienu mēnesi gadā, bet izdevumi sadalīti visa gada griezumā.

No 2021. gada 1. jūlija līdz 2021. gada 31. decembrim pašnodarbinātās personas sociālās apdrošināšanas iemaksas pensiju apdrošināšanai un to aprēķināšanas kārtība tika regulēta likuma "Par valsts sociālo apdrošināšanu" pārejas noteikumos. Atbilstoši minēto noteikumu 78. punktam – pašnodarbinātajai personai sociālās apdrošināšanas iemaksas pensiju apdrošināšanai bija jāveic vismaz 10% apmērā reizi ceturksnī. Turklāt no otrā pusgada tika atcelti atvieglojumi pašnodarbinātajām personām ar maziem ienākumiem – līdz 50 eiro gadā. Iemaksu aprēķins būtiski mainījās arī lauksaimniekiem, jo viņiem iemaksas pensijām bija jāaprēķina nevis no gada peļņas kā līdz 2021. gada 1. jūlijam, bet gan no ienākumiem jeb peļņas katru mēnesi. Līdz ar to netika ņemta vērā ienākumu

gūšanas sezonālitate jeb tas, ka lielai daļai lauksaimnieku gada sākumā ir tikai izdevumi, bet ienākumi tiek gūti pēc ražas novākšanas.

3.3. tabula/ Table 3.3.

Pašnodarbinātā lauksaimnieka valsts sociālās apdrošināšanas obligāto iemaksu aprēķina piemērs 2023. gadā, EUR / An example of self-employed mandatory state social insurance contributions of a self-employed farmer in 2023, EUR

Mēnesis	Ieņēmumi	Izdevumi, EUR	Ienākumi, EUR	VSAOI no minimālā objekta 31.07%, EUR	Iemaksas vecuma pensija apdrošināšanai 10%, EUR	Iemaksas vecuma pensiju apdrošināšanai 10% (rēķina no gada ieanākuma vienu reizi gadā)
Janvāris	10 000	2 000	8 000	192.63	738	100
Februāris	5 000	7 000	-2 000	0	0	
Marts	0	5 000	-5 000	0	0	
Kopā	15 000	14 000	1 000	0	738	

Avots: autores veidots

No 2022. gada 1. janvāra pašnodarbinātas personas no lauksaimnieciskās ražošanas ienākuma vai ienākuma no intelektuālā īpašuma obligātās iemaksas 10% apmērā pensiju apdrošināšanai par gadu aprēķina no gada brīvi izraudzīto obligāto iemaksu objektu kopsummas un gada faktisko ienākumu starpības.

Pašnodarbināto personu obligāto iemaksu objektā netiek ietverts valsts atbalsts lauksaimniecībai vai ES atbalsts lauksaimniecībai un lauku attīstībai

Sezonāli ienākumi maina sociālās apdrošināšanas iemaksu lielumu. Piemērs 3.3. tabulā atspoguļo atšķirības lauksaimniekam. Ja lauksaimniekam ir izteikti sezonāli ienākumi, tad pirmā ceturkšņa pārskatā sociālās apdrošināšanas iemaksas pensiju apdrošināšanai būtu 738 eiro, bet, ja sociālās apdrošināšanas iemaksas pensiju apdrošināšanai aprēķina par gadu, tad aprēķinātās iemaksas pensiju apdrošināšanai ir 100 eiro.

Joprojām pastāv divas kārtības vecuma pensiju apdrošināšanas aprēķināšanai (10% apmērā) - lauksaimniekiem un autoratlīdzības saņēmējiem – vienu reizi gadā, pārējām pašnodarbinātajām personām - par katru mēnesi.

No 2021. gada 1. jūlija ir ieviestas minimālās sociālās apdrošināšanas iemaksas. Likumā “Par valsts sociālo apdrošināšanu” 1. jūlijā stājās spēkā 20.⁴ pants “Minimālais obligāto iemaksu objekts, tā noteikšana un obligāto iemaksu veikšana”. Tas ir obligāts maksājums, ko par katru personu veic vismaz no valstī noteiktās minimālās mēneša darba algas. Minimālais iemaksu objekts ceturksnī ir 1860 eiro vai 620 eiro mēnesī 2023. gadā. Minimālās VSAOI katrai konkrētajai apdrošināmajai personai aprēķinās VSAA. Lai noteiktu, vai par konkrēto personu VSAOI ir veiktas minimālajā apmērā, VSAA summē visus darba ņēmēja ienākumus, kas nopelnīti, strādājot pie visiem darba devējiem, kā arī pašnodarbinātās personas statusā deklarētos saimnieciskās darbības ienākumus. Minimālās VSAOI nav jāveic par likumā noteiktajiem subjektiem, t.sk. par pašnodarbināto personu:

- 1) kurai ir piešķirta valsts vecuma pensija (tai skaitā priekšlaicīgi);
- 2) ar pirmās un otrās grupas invaliditāti;
- 3) kuras pašas vai laulātā algas nodokļu grāmatiņā ir reģistrēts bērns līdz trīs gadu vecumam;

- 4) kuras pašas vai laulātā algas nodokļu grāmatiņā ir reģistrēti trīs vai vairāk bērni līdz 18 gadiem vai līdz 24 gadiem, ja vismaz viens ir jaunāks par septiņiem gadiem, kamēr bērns turpina izglītības iegūšanu;
- 5) kuras pašas vai laulātā algas nodokļu grāmatiņā ir reģistrēts nepilngadīgs bērns, kas ir atzīts par personu ar invaliditāti;
- 6) līdz 24 gadu vecumam, kura mācās u.c. gadījumos (*Par valsts sociālo apdrošināšanu, 1998*).

VSAA triju mēnešu laikā pēc ceturkšņa beigām aprēķina minimālās VSAOI, kas papildus jāveic darba devējam un pašnodarbinātai personai, un līdz trešā mēneša 20. datumam paziņo par šīm iemaksām VID. VID vienas darbdienu laikā informē darba devēju un pašnodarbināto personu VID elektroniskās deklarēšanas sistēmā (EDS) par aprēķinātajām minimālajām VSAOI.

Ja pašnodarbinātā persona, kura vienlaikus nav darba ņēmējs, prognozē, ka viņas ienākums ceturksnī nerasniegs minimālo VSAOI objektu, un viņa VID ir iesniegusi apliecinājumu par nākamā ceturkšņa plānotajiem ienākumiem, tādā gadījumā pašnodarbinātā persona veic VSAOI 10% apmērā pensiju apdrošināšanai no faktiski gūtajiem ienākumiem, un VSAA viņai neaprēķina minimālās VSAOI, kas jāpiemaksā līdz minimālajai algai.

Ja pašnodarbinātā persona ir iesniegusi VID EDS iesniegumu par nākamā ceturkšņa vai gada plānotajiem ienākumiem, kas var būt mazāki par minimālo objektu, tad VID nodod šo informāciju VSAA. Aģentūra minimālās iemaksas neaprēķina un pašnodarbinātā persona veic obligātās iemaksas no faktiski saņemtajiem saimnieciskās darbības ienākumiem.

Ja pašnodarbinātā persona nav iesniegusi VID EDS iesniegumu par nākamā ceturkšņa vai gada plānotajiem ienākumiem, VSAA aprēķina minimālās iemaksas, kas papildus jāveic pašnodarbinātajai personai, ja pati pašnodarbinātā persona nav veikusi iemaksas vismaz no minimālā objekta ceturksnī. Pašnodarbinātajām personām ir pienākums katru gadu līdz 23. jūnijam veikt minimālās iemaksas par iepriekšējo kalendāra gadu.

3.3. Atvieglotie nodokļu maksāšanas režīmi / *Facilitated tax payment regimes*

Mikrouzņēmumu nodokli ieviesa 2010. gada septembrī, kad Latvijā bija ekonomiskā krīze, lai veicinātu jaunu uzņēmumu, jo īpaši ģimenes uzņēmumu, veidošanos, mazinātu birokrātisko slogu un komercdarbības uzsākšanas izmaksas un nodrošinātu pievilcīgāku pamatu pārejai uz legālo ekonomiku. Tā bija aktivitāte, lai mazinātu augsto bezdarba līmeni. Rezultāts tika sasniegts – pieauga uzņēmumu un pašnodarbināto personu skaits. Daudzu gadu garumā šī nodokļa normatīvo bāzi vairākkārt mainīja, jo daudzi Latvijas uzņēmēji šo nodokli izmantoja nodokļu optimizācijas nolūkos, izmantojot iespēju būtiski samazināt nodokļu maksājumus. Pēdējās izmaiņas stājās spēkā ar 2022. gada 1. janvāri, nosakot, ka mikrouzņēmumu nodokli nevar izvēlēties maksāt SIA un PVN maksātāji. No 2022. gada 1. janvāra mikrouzņēmums ir individuālais komersants, individuālais uzņēmums, zemnieka vai zvejnieka saimniecība, kā arī fiziskā persona, kas reģistrēta VID kā saimnieciskās darbības veicējs, ja minētās personas nav reģistrētas kā pievienotās vērtības nodokļa maksātājas. Ar mikrouzņēmumu nodokli tiek aplikts mikrouzņēmuma taksācijas perioda apgrozījums. Kopš 2018. gada mikrouzņēmumu nodokļa likme ir:

- 1) apgrozījumam līdz 25 000 eiro gadā - 25%;
- 2) apgrozījuma daļai, kas pārsniedz 25 000 eiro gadā - 40%.

Mikrouzņēmumu nodoklis ietver: valsts sociālās apdrošināšanas obligātās iemaksas par mikrouzņēmuma īpašnieku - 80% un mikrouzņēmuma īpašnieka iedzīvotāju ienākuma nodokli par mikrouzņēmuma saimnieciskās darbības ieņēmumu daļu - 20% (*Mikrouzņēmumu nodokļa likums, 2010*).

Mikrouzņēmumu nodokļa maksātājs ir sociāli apdrošināms, sākot ar dienu, kad viņš ieguvis mikrouzņēmumu nodokļa maksātāja statusu.

Personai ir tiesības UR vienlaikus ar iesniegumu par IK, ZS, ZvS reģistrāciju pieteikties mikrouzņēmumu nodokļa maksātāja statusa iegūšanai, apliecinot, ka pārskata gadā, kas atbilst mikrouzņēmumu nodokļa taksācijas periodam:

- 1) paredzamais apgrozījums nepārsniegs PVN reģistrācijas sliekšni (12 mēnešu apgrozījums 40 000 eiro), un mikrouzņēmums neplāno kļūt par reģistrētu PVN maksātāju līdz PVN reģistrācijas sliekšņa sasniegšanai;
- 2) mikrouzņēmums vēlas maksāt mikrouzņēmumu nodokli.

Fiziskā persona, kas, uzsākot saimniecisko darbību, reģistrējas VID kā saimnieciskās darbības veicējs un izvēlas būt mikrouzņēmumu nodokļa maksātājs, vienlaikus ar reģistrācijas pieteikumu iesniedz pieteikumu, kurā norāda iepriekš minēto informāciju.

Ja SDV, IK, ZS, ZvS, kas jau veic saimniecisko darbību, vēlas iegūt mikrouzņēmumu nodokļa maksātāja statusu, tad viņiem līdz pirmstaksācijas gada 15. decembrim jāiesniedz VID pieteikums, kurā apstiprina nodokļa maksātāja atbilstību noteiktajiem kritērijiem.

Ja mikrouzņēmums kļūst vai tam jākļūst par reģistrētu PVN maksātāju saskaņā ar Pievienotās vērtības nodokļa likumu, tas zaudē mikrouzņēmumu nodokļa maksātāja statusu ar nākamo taksācijas periodu.

Tajā gadā, kad mikrouzņēmums iegūst mikrouzņēmumu nodokļa maksātāja statusu ar:

- 1) 2. ceturksni, mikrouzņēmumu nodokļa likme apgrozījumam līdz 18 750 eiro ir 25%, bet apgrozījuma daļai, kas pārsniedz 18 750 eiro - 40%;
- 2) 3. ceturksni, mikrouzņēmumu nodokļa likme apgrozījumam līdz 12 500 eiro ir 25%, bet apgrozījuma daļai, kas pārsniedz 12 500 eiro - 40%;
- 3) 4. ceturksni, mikrouzņēmumu nodokļa likme apgrozījumam līdz 6250 eiro ir 25%, bet apgrozījuma daļai, kas pārsniedz 6250 eiro - 40% (*Mikrouzņēmumu nodokļa likums, 2010*).

Ja mikrouzņēmumu nodokļa maksātājam taksācijas periodā nav apgrozījuma, tas zaudē mikrouzņēmumu nodokļa maksātāja statusu pēctaksācijas periodā. Šo nosacījumu nepiemēro, ja mikrouzņēmumu nodokļa maksātājs ir reģistrēts kā mikrouzņēmumu nodokļa maksātājs pēc taksācijas perioda pirmā ceturkšņa.

Mikrouzņēmumu nodokli par taksācijas perioda apgrozījumu mikrouzņēmums maksā četras reizes gadā par katra ceturkšņa apgrozījumu.

Mikrouzņēmums iesniedz VID EDS mikrouzņēmumu nodokļa ceturkšņa deklarāciju līdz ceturksnim sekojošā mēneša 15. datumam, tajā norādot ceturkšņa apgrozījumu sadalījumā pa ceturkšņa mēnešiem un no tā aprēķināto mikrouzņēmumu nodokli. Mikrouzņēmums iesniedz VID EDS mikrouzņēmumu nodokļa ceturkšņa deklarāciju tikai par to pārskata ceturksni, kurā mikrouzņēmumam ir bijis apgrozījums (arī tad, ja mikrouzņēmumam apgrozījums ir bijis vienā, vai divos pārskata ceturkšņa mēnešos).

Mikrouzņēmums maksā mikrouzņēmumu nodokli līdz ceturksnim sekojošā mēneša 23. datumam, iemaksājot to vienotajā nodokļu kontā. Mikrouzņēmumam ir tiesības ne vairāk kā divas reizes precizēt mikrouzņēmumu nodokļa deklarāciju par pārskata ceturksni mēneša laikā pēc 15. datuma. Ja pagājis jau vairāk kā mēnesis pēc iesniegšanas

termiņa, tad ir tiesības iesniegt tikai tādus mikrouzņēmumu nodokļa deklarācijas precizējumus, kuri palielina maksājamā nodokļa apmēru.

Iedzīvotāju ienākuma nodokļa attaisnotos izdevumus, diferencēto neapliekamo minimumu un atvieglojumus par apgādība esošām personām (kā pie vispārējā nodokļu maksāšanas režīma) nepiemēro mikrouzņēmumu nodokļa maksātāja ienākumam no mikrouzņēmuma. Pēc autores domām šī likuma norma būtu jāmaina un jāļauj mikrouzņēmuma nodokļa maksātājiem piemērot attaisnotos uzdevumus u.c. atvieglojumus. Mikrouzņēmuma nodoklis ir labs risinājums tām pašnodarbinātām personām, kas gūst algota darba ienākumus, un papildus tiem gūst ienākumus kā pašnodarbinātā persona, piemēram, brīvajā laikā nodarbojoties ar rokdarbiem un pārdodot tos. Tāpēc, ka mikrouzņēmuma nodokļa maksātājam nav tiesības uz atvieglojumiem un tiek zaudēti atvieglojumi algotā darba ienākumiem, bieži vien šo nodoklis neizvēlas, neskatoties uz to, ka tā aprēķins ir vienkāršs.

Lai atvieglotu administratīvo slogu, ir ieviesta vienkāršotā mikrouzņēmumu nodokļa aprēķināšanas un maksāšanas kārtība. Likuma “Par nodokļiem un nodevām” 146. pants nosaka, ka – “vienkāršoto nodokļa samaksas risinājumu piemēro, lai no saimnieciskās darbības ietvaros gūtajiem ieņēmumiem aprēķinātu, ieturētu un uzskaitītu nodokļa maksājumus un pārskaitītu tos vienotajā nodokļu kontā šajā nodaļā noteiktajā kārtībā”.

Vienkāršoto nodokļa samaksa risinājumu var izmantot tikai tāda nodokļa aprēķināšanā un iekasēšanā, kuram tā izmantošanu paredz konkrētā nodokļa likums. To nosaka Mikrouzņēmumu nodokļa likums 7.¹ pants. Lai izmantotu vienkāršoto nodokļa samaksas risinājumu pašnodarbinātajām personām:

- 1) ir pienākums nodrošināt, ka visi ar saimniecisko darbību saistītie ieņēmumi tiek ieskaitīti vai iemaksāti saimnieciskās darbības ieņēmumu kontā;
- 2) nav jāsniedz konkrēto nodokļu likumos paredzētās nodokļu un informatīvās deklarācijas – Mikrouzņēmumu nodokļa deklarācija;
- 3) pašam nav jāaprēķina maksājamā nodokļa summa un jāveic nodokļa samaksa;
- 4) neaprēķina nokavējuma naudu par nodokļa samaksas termiņa kavējumu, ja vienkāršotā nodokļa samaksas risinājuma ietvaros nodoklis nav aprēķināts, ieturēts un pārskaitīts vienotajā nodokļu kontā no nodokļu maksātāja neatkarīgu iemeslu dēļ.

Tātad, lai nodokļu maksātājam būtu tiesības izmantot vienkāršoto nodokļa nomaksas risinājumu un tā galvenās priekšrocības, proti, pašam neaprēķināt nodokļa maksājumu, neveikt maksājumu valsts budžeta kontā un nesniegt nodokļa deklarāciju, tam ir jānodrošina, ka visi ar saimniecisko darbību saistītie ieņēmumi tiek ieskaitīti vai iemaksāti (ja nodokļu maksātājs samaksu/atlīdzību saņem skaidrā naudā) saimnieciskās darbības ieņēmumu kontā.

Nodokļu maksātājs par saimnieciskās darbības ieņēmumu kontu var pieteikt kontu, kas atbilst šādiem kritērijiem:

- 1) tas “Maksājumu pakalpojumu un elektroniskās naudas likuma” izpratnē klasificējams kā maksājumu konts, kuru izmanto tikai viens lietotājs un kurš nav patērētāja pamatkonts;
- 2) tas atvērts kredītiestādē vai dalībvalsts kredītiestādes filiālē Latvijā, kura saviem klientiem piedāvā saimnieciskās darbības ieņēmumu konta lietošanas pakalpojumu - 2023. gadā to piedāvā AS Industra Bank.

Saimnieciskās darbības ieņēmumu kontu konta atvēršanai mikrouzņēmumu nodokļa maksātāji var pieteikties jebkurā kredītiestādē, kurā ir izstrādāts attiecīgais risinājums, savukārt VID EDS nodrošinās iespēju šo kontu reģistrēt tieši mikrouzņēmumu nodokļa maksājumiem.

Saimnieciskās darbības ieņēmumu kontu administrē VID sadarbībā ar kredītiestādēm, un mikrouzņēmumu nodokļa maksātāji tam var pieteikties, iesniedzot iesniegumu VID EDS, tiklīdz kredītiestādēs būs ieviests saimnieciskās darbības ieņēmumu kontu risinājums.

Ja mikrouzņēmumu nodokļa maksātājs mikrouzņēmumu nodokļa aprēķināšanā un maksāšanā izmanto vienkāršoto nodokļa samaksas risinājumu, tas visus taksācijas gada laikā skaidrā naudā gūtos saimnieciskās darbības ieņēmumus iemaksā saimnieciskās darbības ieņēmumu kontā 15 dienu laikā no skaidras naudas saņemšanas dienas, bet ne vēlāk kā līdz taksācijas gada 31. decembrim vai līdz saimnieciskās darbības izbeigšanai, ja mikrouzņēmumu nodokļa maksātājs izbeidz saimniecisko darbību taksācijas gada laikā, vai līdz vienkāršotā nodokļa samaksas risinājuma izmantošanas izbeigšanai, ja mikrouzņēmumu nodokļa maksātājs taksācijas gada laikā beidz izmantot vienkāršoto nodokļa samaksas risinājumu.

Sākot ar vienkāršotās nodokļa samaksas risinājuma darbības uzsākšanas datumu, kredītiestāde no katra saimnieciskās darbības ieņēmumu kontā ienākošā maksājuma, kas veido minētā konta kredīta apgrozījumu, nekavējoties dara nepieejamu nodokļu maksātājam (rezervē) summu, kas aprēķināta, ievērojot konkrētā nodokļa likumā šim nodokļu režīmam piemērojamo nodokļa likmi, kuru VID paziņojis kredītiestādei. Ja konkrētā nodokļa likums attiecīgajam nodokļu režīmam paredz piemērot dažādas nodokļa likmes, VID kredītiestādei paziņo šim nodokļu režīmam maksimāli piemērojamo nodokļa likmi – Mikrouzņēmuma nodokļa gadījumā, tie ir 40%. Savukārt, pēc informācijas pārbaudes un korekta nodokļa aprēķināšanas summa, kas rezervēta par daudz, tiks atbrīvota un, vēlākais, divu darba dienu laikā ir pieejama nodokļu maksātājam (*Par nodokļiem un nodevām, 1995*).

Ņemot vērā to, ka praksē var veidoties situācijas, kad saimnieciskās darbības ieņēmumu kontā tiek ieskaitīti kļūdainas summas (ar saimniecisko darbību nesaistīti ieņēmumi), ir paredzēts, ka nodokļu maksātājam šādā situācijā triju gadu laikā no vienkāršotā nodokļa nomaksas risinājuma ietvaros ieturētā nodokļa ieskaitīšanas vienotajā nodokļu kontā, ir tiesības iesniegt VID EDS iesniegumu strukturētu datu formā un pieprasīt nepareizi ieturētā nodokļa atmaksu. Nodokļa atmaksa tiks veikta uz nodokļu maksātāja norādīto maksājumu kontu, kas nav saimnieciskās darbības ieņēmumu konts.

Bez vienkāršoto nodokļa samaksas risinājuma pastāv vēl viens atvieglojums pašnodarbinātajiem - persona (gan vispārējā maksāšanas režīma, gan MUN maksātāja), saimnieciskās darbības ieņēmumus un ar to gūšanu saistītos izdevumus var neregistrēt saimnieciskās darbības ieņēmumu un izdevumu uzskaites žurnālā, ja tā savu saimniecisko darījumu nodrošināšanai veic tikai bezskaidras naudas norēķinus, šim nolūkam izmantojot atsevišķu maksājumu kontu, kuru tai atvēris personas maksājumu pakalpojumu sniedzējs Maksājumu pakalpojumu un elektroniskās naudas likuma izpratnē. Šajā gadījumā visi nepieciešamie dati par šīs personas saimnieciskajiem darījumiem tiek iegūti, pamatojoties uz kredītiestādes (bankas) izsniegtajiem konta izrakstiem un balstoties uz tiem, tiek aprēķināti atbilstoši nodokļi (*Kārtība, kādā individuālie komersanti un ..., 2022*).

Lai pašnodarbinātā persona spētu sev izvēlēties atbilstošāko nodokļu maksāšanas režīmu, ir jāvērtē dažādi faktori, viens no tiem ir ieņēmumu un izdevumu īpatsvars. Nav viena nodokļu maksāšanas režīma, kurš būtu pilnīgs un derētu visām pašnodarbinātām personām. Katram nodokļu maksāšanas režīmam un katrai situācijai (ieņēmumu īpatsvars pret izdevumiem, atvieglojumu piemērošana u.c.) ir piemērots savs nodokļu maksāšanas režīms.

3.4. tabulā tiek salīdzinātas divas situācijas, abās ieņēmumi ir vienādi, bet izdevumu īpatsvars mainās. Pirmajā situācijā izdevumi ir mazāki nekā otrajā, līdz ar to ienākums ir

lielāks un pašnodarbinātajam vispārējā nodokļu maksāšanas režīmā jāmaksā lielāki nodokļi (328.51 eiro), nekā pašnodarbinātajam, kas ir MUN maksātājs (250 eiro).

3.4.tabula/ Table 3.4.

Pašnodarbināto personu nodokļu atšķirības atkarībā no nodokļu režīma - vispārējā kārtība un MUN, EUR mēnesī / Two situations for the self-employed who pay IIN payers and who are MUN payers, EUR

Rādītājs	1. situācija		2. situācija	
	vispārējā kārtība	MUN	vispārējā kārtība	MUN
Ieņēmumi (apgrozījums)	1000		1000	
Izdevumi	200		600	
Ienākums	800		400	
VSAOI 31.07%	192.63	-	0	-
Iemaksas vecuma pensijai 10%	18	-	40	-
IIN 20%	117.88	-	72	-
MUN 25%	-	250	-	250
Nodokļi kopā	328.51	250	112	250
Ienākums pēc nodokļiem	471.49	550	288	150
VSAOI kopsumma	210.63	200	40	200

Avots: autores aprēķini

Savukārt, ja izdevumu īpatsvars no kopējiem ieņēmumiem ir lielāks (2. situācija), tad vispārējā nodokļa maksāšanas režīmā nodokļi ir mazāki (112 eiro). No tā izriet, ka pašnodarbinātajām personām, kuras sniedz pakalpojumus un līdz ar to viņiem izdevumu īpatsvars no kopējiem ieņēmumiem mazāks, izdevīgāks MUN režīms, jo tas dos iespēju samazināt izmaksas, jo ir jāmaksā mazāks nodoklis.

Savukārt, vērtējot apdrošināšanu, pirmajā situācijā (izdevumu īpatsvars relatīvi mazs) nedaudz labāk sociāli apdrošinātas ir tās pašnodarbinātās personas, kuras izvēlējušās vispārējo nodokļu režīmu, attiecīgi 210.63 eiro un 200 eiro. Savukārt otrajā situācijā (izdevumu īpatsvars relatīvi liels) MUN režīmā VSAOI ir lielāks nekā vispārējā kārtībā, attiecīgi 200 eiro un 40 eiro, tātad arī sociālā apdrošināšana būs labāka. Tomēr, ņemot vērā lielo nodokļu slogu (nodokļi 250 eiro, ienākums pēc nodokļu nomaksas 150 eiro), šajā situācijā MUN režīms nav piemērots.

Samazinātā patentmaksa

Samazinātā patentmaksa ir valsts noteikts vienots fiksēts maksājums, kas ietver IIN maksājumus par fiziskas personas, kas ir pensijas vecumā, t.sk. priekšlaicīgi aizgājusi pensijā, ir 1. vai 2. grupas invalīds, saimniecisko darbību. Ja tiek maksāta samazinātā patentmaksa, tad ienākumam nepiemēro IIN attaisnotos izdevumus, neapliekamo minimumu un atvieglojumus par apgādībā esošām personām.

Samazinātā patentmaksa ir 17 eiro gadā vai 9 eiro pusgadā. Samazinātā patentmaksa ir konstants un galīgs nodokļa maksājums par kalendāra gadu vai sešiem kalendāra mēnešiem, un tā nav atmaksājama, izņemot gadījumu, kad VID pieņem lēmumu par atteikumu reģistrēt fizisko personu kā samazinātās patentmaksas maksātāju.

Fiziskā persona iesniegumu iesniedz un samazināto patentmaksu samaksā ne vēlāk kā septiņas darbdienu pirms konkrētā perioda (sešiem kalendāra mēnešiem vai kalendāra gada), kad paredzēts piemērot samazināto patentmaksu.

VID piecu darbdienu laikā pēc iesnieguma un samazinātās patentmaksas saņemšanas izvērtē iesniegumu un reģistrē fizisko personu par samazinātās patentmaksas maksātāju uz laikposmu, par kuru saņemta samazinātā patentmaksas, vai pieņem lēmumu par atteikumu reģistrēt fizisko personu par samazinātās patentmaksas maksātāju (*Kārtība, kādā piemērojama...2021*).

Samazināto patentmaksu var izvēlēties maksāt, ja darbojas kādā no šādām saimnieciskās darbības jomām:

- 1) ādas un tekstilizstrādājumu amatniecība;
- 2) apģērbu un apavu izgatavošana un labošana, pulksteņu un slēdzeņu labošana, kā arī citi sadzīves pakalpojumi;
- 3) amatniecības izstrādājumu izgatavošana;
- 4) floristika;
- 5) privātie mājsaimniecības pakalpojumi;
- 6) mājas aprūpes pakalpojumi.

Visas iepriekšminētās saimnieciskās darbības jomas ir noteiktas MK noteikumos Nr. 36 "Kārtība, kādā piemērojama samazinātā patentmaksas fiziskās personas saimnieciskajai darbībai noteiktā profesijā". Piemēram, privātie mājsaimniecības pakalpojumi - skursteņslauķis, auklis, guvernants, aprūpētājs, skolēnu pavadonis, privātskolotājs utt..

Pašnodarbinātās personas var izvēlēties samazināto patentmaksu, ja atbilstoši paša prognozei taksācijas gada saimnieciskās darbības ieņēmumi (pārrēķinot uz pilnu taksācijas gadu) nepārsniegs 3000 eiro. Ja saimnieciskās darbības ieņēmumi taksācijas gadā pārsniedz 3000 eiro, saimnieciskās darbības apliekamo ienākumu, sākot ar nākamo mēnesi pēc minētā saimnieciskās darbības ieņēmumu sliedzes pārsniegšanas un turpmākajos periodos, aprēķina IIN vispārīgajā kārtībā. Samazināto patentmaksu var atkārtoti izvēlēties ne agrāk kā pēc pieciem gadiem.

Pašnodarbinātais, kas maksā samazināto patentmaksu, vienlaikus nevar būt:

- 1) saimnieciskās darbības veicējs, kas saimnieciskās darbības ienākumu nosaka vispārējā nodokļu maksāšanas režīmā;
- 2) mikrouzņēmumu nodokļa maksātājs;
- 3) ja saimnieciskās darbības veicējs darbojas tajā pašā saimnieciskās darbības jomā, par kuru samazinātās patentmaksas maksātājs maksā samazināto patentmaksu (*Kārtība, kādā piemērojama samazinātā patentmaksas ..., 2021*).

Atšķirībā no saimnieciskās darbības veicēja, kas izvēlēties maksāt vispārējo nodokļu maksāšanas režīmu vai MUN, samazinātās patentmaksas maksātājam grāmatvedības uzskaitē ir vēl vienkāršāka. Ja samazinātās patentmaksas maksātājam nav ārējā attaisnojuma dokumenta kādam darījumam, iekšējo attaisnojuma dokumentu var nesagatavot, bet ieņēmumu uzskaites reģistrā norāda informāciju par darījuma dalībnieku, ja to var identificēt. Ja darījuma dalībnieku nevar identificēt (piemēram, ienākumi gūti, pārdodot produkciju tirgū), ieņēmumu uzskaites reģistrā norāda kārtas numuru, datumu, darījuma aprakstu un dienā vai nedēļā darījumā gūto ieņēmumu kopsummu. Ieņēmumu uzskaites reģistrs uzglabājams piecus gadus no dienas, kad tajā izdarīts pēdējais ieraksts.

Nodokļu maksāšanas veidi autoratlīdzību saņēmējiem

Autoratlīdzību saņēmēji iedalās četrās kategorijās atkarībā no tā, kā tiek aprēķināts nodoklis.

No 2024. gada tiek plānotas nodokļu izmaiņas autoratlīdzības saņēmējiem, bet 2023. gadā nodokļu piemērošanai izšķir šādus autoratlīdzības saņemšanas veidus:

- autortiesību mantiniekam un citu autortiesību pārņēmējam izmaksātās autoratlīdzības;

- autoratlīdzības, ko izmaksā kolektīvā pārvaldījuma organizācijas;
- autoratlīdzības, ko izmaksā personām, kam nav reģistrēta saimnieciskā darbība;
- autoratlīdzības, ko izmaksā personām, kam ir reģistrēta saimnieciskā darbība.

Autortiesību mantiniekam un citu autortiesību pārņēmējam izmaksātajām autoratlīdzībām, kā arī autoratlīdzībām, ko izmaksā **kolektīvā pārvaldījuma organizācijas**, IIN izmaksas brīdī ietur autoratlīdzības izmaksātājs, šādam ienākumam nepiemēro VSAOI. Kolektīvā pārvaldījuma organizācija gada laikā no autoratlīdzības aprēķina un ietur nodokli, atskaitot nosacīto izdevumu normu un piemērojot IIN 20% likmi, un iemaksā ieturēto nodokli vienotajā nodokļu kontā līdz izmaksas mēnesim sekojošā mēneša 23. datumam. Nosacīto izdevumu normas ir noteiktas MK noteikumos Nr. 899 "Likuma "Par iedzīvotāju ienākuma nodokli" normu piemērošanas kārtība" 57. punktā. Nodokļa maksātājam ir tiesības no autoratlīdzības atskaitīt izdevumus 50% apmērā no autoratlīdzības summas par dramatiskiem, muzikāli dramatiskiem darbiem, horeogrāfiskiem darbiem un to izpildījumiem; par muzikāliem darbiem, apdarēm, muzikāliem aranžējumiem un to izpildījumiem; par audiovizuāliem darbiem, ekranizācijām un to izpildījumiem; par zīmējumiem, glezniecības, tēlniecības, grafikas, lietišķās mākslas darbiem, dekorācijām, scenogrāfijas, dizaina, fotogrāfiskiem darbiem un citiem mākslas darbiem; par arhitektūras darbu skicēm, metiem, projektiem. Savukārt izdevumu normu 25% apmērā no autoratlīdzības summas var piemērot par literāriem darbiem (daiļliteratūras (prozas, dzejas, dramaturģijas), zinātniskiem, populārzinātniskiem, mācību un publicistikas darbiem, koncepcijām un runām) un to izpildījumiem, tai skaitā to izmantošanu presē un citos masu informācijas līdzekļos; par scenārijiem un audiovizuālu darbu literāriem projektiem; par tulkojumiem, anotācijām, referātiem, kopsavilkumiem, dramaturģiskiem un darbu krājumiem.

Iesniedzot GID, šāds autoratlīdzības ienākums tiek ieskaitīts kopējā autoratlīdzības saņēmēja gada apliekamajā ienākumā, un tam piemēro progresīvo IIN.

Autoratlīdzībai, ko izmaksā personām, kurām **nav reģistrēta saimnieciskā darbība**, autoratlīdzības izmaksātājs ietur 25% (līdz 25 000 eiro autoratlīdzībai gadā) vai 40% (par autoratlīdzību, kas pārsniedz 25 000 eiro gadā) nodokli no aprēķinātās autoratlīdzības. Ieturētais nodoklis sastāv no 20% IIN un 80% VSAOI. Šādai autoratlīdzībai nepiemēro faktiskos vai nosacītos izdevumus, kā arī IIN atvieglojumus (piemēram, neapliekamo minimumu vai atvieglojumu par apgādībā esošām personām).

Pārejas periods, kurā autoratlīdzības saņēmējiem ir iespēja maksāt nodokļus, neregistrējoties kā saimnieciskās darbības veicējiem, ir pagarināts līdz 2023. gada beigām.

Autoratlīdzībai, ko izmaksā personām, kurām **ir reģistrēta saimnieciskā darbība**, nodokļus aprēķina un maksā autoratlīdzības saņēmējs. Autoratlīdzības saņēmējs, kuram ir reģistrēta saimnieciskā darbība, var izvēlēties maksāt nodokļus vispārējā nodokļu maksāšanas režīmā (IIN un VSAOI) vai MUN.

Autoratlīdzību saņēmējiem ir liela loma pašnodarbinātībā. To pierāda 3.5. tabulā attēlotie VSAA dati, ka 34% no sociāli apdrošināto pašnodarbināto skaita ir autoratlīdzību saņēmēji. Visvairāk ir to pašnodarbināto personu, kuri ir izvēlējušies maksāt vispārējo nodokļu maksāšanas režīmu - 60% no sociāli apdrošināto pašnodarbināto personu skaita, diemžēl viņu vidējā apdrošināšanas iemaksu alga ir vismazākā - 424 eiro. Šīs pašnodarbinātās personas nav apdrošinātas pat minimālās algas apmērā (2022. g. - 500 eiro).

Savukārt autoratlīdzības saņēmēji un mikrouzņēmumu nodokļa maksātāji ir sociāli apdrošināti vairāk nekā no minimālās darba algas, attiecīgi 513 eiro un 661 eiro.

Sociāli apdrošināto pašnodarbināto personu skaits un vidējā apdrošināšanas iemaksu alga sadalījumā pa dzimumiem Latvijā 2022. gadā / The number of socially insured persons and the average salary of insurance contributions by gender in Latvia in 2022

Rādītājs	Sociāli apdrošināto pašnodarbināto skaits	Vidējā apdrošināšanas iemaksu alga, EUR	t.sk.			
			sievietes		vīrieši	
			sociāli apdrošināto personu skaits	vidējā apdrošināšanas iemaksu alga, EUR	sociāli apdrošināto personu skaits	vidējā apdrošināšanas iemaksu alga, EUR
Visas pašnodarbinātās personas:	86 220	479	50 551	408	35 669	586
vispārējā nodokļu režīmā	51 174	427	30 761	375	20 413	517
autoratlīdzību saņēmēji	28 927	513	17 264	410	11 663	656
mikrouzņēmumu īpašnieki	9 410	661	4 490	579	4 920	743

Avots: autores veidots pēc VSAA datiem, 2023

Šie dati pierāda, ka pašnodarbinātās personas, kuras ir izvēlējušās maksāt mikrouzņēmumu nodokli, var būt labāk sociāli apdrošinātas, kā tās pašnodarbinātās personas, kuras ir izvēlējušās vispārējo nodokļu režīmu. Diemžēl neviens no nodokļu maksāšanas režīmiem nenosdz pilnu sociālo aizsardzību pašnodarbinātām personām. Līdz ar to problēma par nepietiekamu sociālās apdrošināšanu pašnodarbinātām personām joprojām ir ļoti aktuāla gan Latvijā, gan citās ES dalībvalstīs.

3.4. Pašnodarbināto personu sociālās apdrošināšanas problemātiskie aspekti / Problematic aspects of self-employed social insurance

Sociālā apdrošināšana ir pasākumu kopums, ko organizē valsts, lai apdrošinātu personas vai tās apgādībā esošo personu riskus zaudēt ienākumus sakarā ar konkrētiem gadījumiem - sociāli apdrošinātās personas slimība, invaliditāte, maternitāte, bezdarbs, vecums, nelaimes gadījums darbā vai saslimšana ar arodslimību, kā arī papildu izdevumu segšana sakarā ar bērnu kopšanu un sociāli apdrošinātās personas vai tās apgādībā esošās personas nāvi.

Pašnodarbinātām personām ES bieži nav piekļuves sociālajiem labumiem tādā pašā apmērā kā darba ņēmējiem. To ir pētījuši pētnieki, piemēram, *Spasova, Bouget, Ghailani, Vanhercke, 2017; Matsaganis, Ozdemir, Ward, Zvakou, 2017, Fachinger, Frankus, 2015.*

EK pētījumā “Piekļuve sociālajai aizsardzībai cilvēkiem, kuri strādā ar nestandarta līgumiem un kā pašnodarbinātie Eiropā, 2017” (*Access to social protection for people working on non-standard contracts and as self-employed in Europe, 2017*) identificētas būtiskas atšķirības starp valstīm, kuras nodrošina pašnodarbināto personu piekļuvi sociālajiem labumiem un kuras - nenodrošina. Pētījumā ES dalībvalstis ir sadalītas četrās grupās, atkarībā no piekļuves sociālajai apdrošināšanai.

1. grupa - pilna un augsta līmeņa piekļuve sociālās apdrošināšanas veidiem (Horvātija, Ungārija, Luksemburga, Serbija, Slovēnija).

2. grupa - augsta un vidēja piekļuve sociālās apdrošināšanas veidiem (Austrija, Dānija, Čehija, Somija, Polija, Rumānija, Spānija, Zviedrija), kur pašnodarbināto personu piekļuve dažiem apdrošināšanas veidiem ir balstīta uz brīvprātīgām iemaksām.

3. grupa - zema vai nav pieejama piekļuve sociālās apdrošināšanas veidiem (Beļģija, Kipra, Francija, Grieķija, Itālija, Latvija, Lietuva, Malta, Norvēģija, un Slovākija).

4. grupa - vidēja vai maza piekļuve sociālās apdrošināšanas veidiem (Bulgārija, Igaunija, Vācija, Īrija, Nīderlande, Portugāle, Lielbritānija).

Turklāt pētījumā norādīts, ka pat tad, ja pašnodarbinātajām personām formāli ir pilnīga piekļuve sociālās apdrošināšanas veidiem, viņu saņemtās apdrošināšanas summas ir nepietiekamas.

Bieži vien ir iespējas veikt sociālās apdrošināšanas iemaksas minimālā līmenī, kas neatspoguļo faktiskos ienākumus, un liela daļa pašnodarbināto personu izmanto šo iespēju.

Pēdējo gadu laikā darba tirgū visā ES notiek būtiskas pārmaiņas, un rodas arvien jaunas dažāda veida nodarbinātības formas. Līdz ar to tiek aktualizēts jautājums par sociālo apdrošināšanu katrai nodarbinātības formai, tai skaitā pašnodarbinātām personām. Zinot, ka vairums ES dalībvalstu pašnodarbinātās personas netiek apdrošinātas bezdarba pabalstiem, jautājums kļūva aktuāls tieši pandēmijas COVID 19 laikā, kad daudzas pašnodarbinātās personas apturēja, vai likvidēja saimniecisko darbību (*Ensuring better social protection...*, 2020). COVID 19 pandēmijas laikā tika novērota jauna tendence pašnodarbināto personu vidū - pieauga tiešsaistes platformas, kurās pašnodarbinātās personas piedāvāja dažāda veida pakalpojumus – *Wolt, Bolt, Esty* u.c.

2020. gadā G20 samita laikā dalībnieku akcents tika vērsts uz sociālo aizsardzību jebkādas nodarbinātības formā, tai skaitā arī pašnodarbinātām personām. Gan 2019. gada septembrī pieņemtā G20 Ministru Deklarācija “Veidot uz cilvēku vērstu darba nākotni” (*Shaping a Human Centered Future of work*), gan 2019. gada jūnijā Starptautiskā darba organizācija (*International Labour Organization*) pieņemtā deklarācija “Nodarbinātības nākotne” (*Future of work*) vērš akcentu uz sociālo apdrošināšanu.

Pētījumā Eurofound, 2017, kā arī citu autoru darbos (*Spasova, 2018; Behrendt, 2017 un Nguyen, 2013*) ir uzsvars uz to, ka ES dalībvalstu politikas veidotāji arvien vairāk uzmanību velta tam, kā labāk un pilnīgāk veikt pašnodarbināto personu sociālo aizsardzību.

Katrā no valstīm atšķiras valsts finansētās sociālās apdrošināšanas programma, tādējādi arī sociālo nodokļu likmes valstīs ir atšķirīgas. Atsevišķās valstīs (Austrijā, Beļģijā u.c.) pastāv arī atšķirīgas likmes fiziskā un intelektuālā darba darbiniekiem (*Ketners, Titova, 2009.*)

Latvijā pastāv septiņi sociālās apdrošināšanas veidi:

- 1) valsts pensiju apdrošināšana;
- 2) sociālā apdrošināšana bezdarba gadījumam;
- 3) sociālā apdrošināšana pret nelaimes gadījumiem darbā un arodslimībām;
- 4) invaliditātes apdrošināšana;
- 5) maternitātes, paternitātes un slimības apdrošināšana;
- 6) vecāku apdrošināšana;
- 7) veselības apdrošināšana (skat. 2. pielikumu) (*Par valsts sociālo apdrošināšanu, 1998.*)

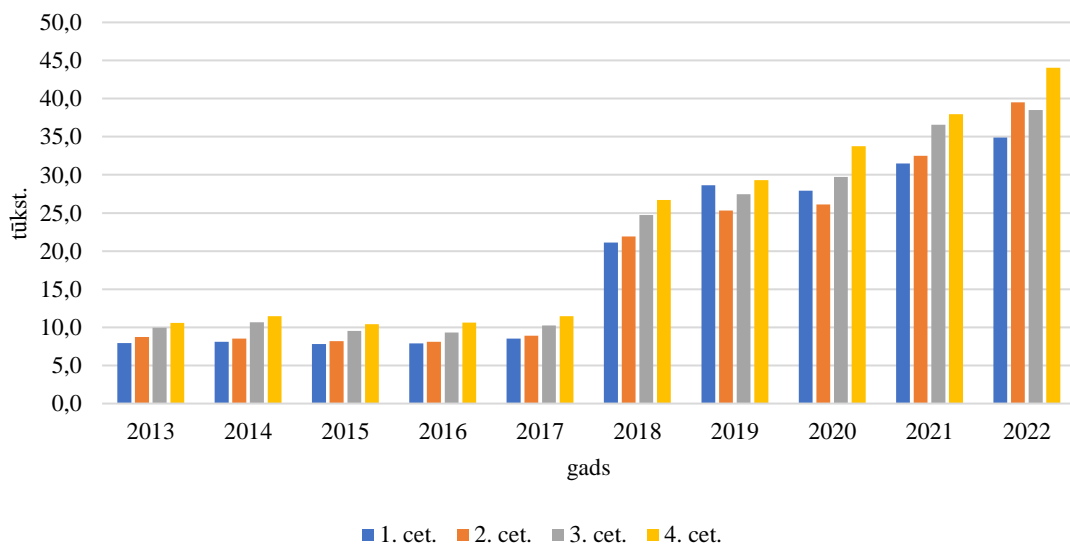
Latvijā sociālajai apdrošināšanai obligāti ir pakļauti visi 15 gadu vecumu sasniegušie darba ņēmēji un pašnodarbinātās personas. Persona ir sociāli apdrošināta, un tai (par to) ir jāveic obligātās sociālās apdrošināšanas iemaksas, sākot ar dienu, kad šī

persona ir ieguvusi sociāli apdrošināmās personas statusu, izņemot pašnodarbinātā statusu (*Par valsts sociālo apdrošināšanu, 1998*).

Darba ņēmēji ir pakļauti visiem sociālās apdrošināšanas veidiem, savukārt pašnodarbinātās personas nav pakļautas daži sociālās apdrošināšanas veidiem. Pašnodarbinātās personas, kuras ienākumi sasniedz MK noteikto obligāto iemaksu objekta minimālo apmēru, ir pakļautas pensiju apdrošināšanai, invaliditātes apdrošināšanai, maternitātes un slimības apdrošināšanai un vecāku apdrošināšanai, bet pašnodarbinātās personas, kuras sasniegušas vecumu, kas dod tiesības saņemt valsts vecuma pensiju, ir pakļautas pensiju apdrošināšanai, maternitātes un slimības apdrošināšanai un vecāku apdrošināšanai.

Pašnodarbinātās personas netiek apdrošinātas bezdarba gadījumiem, nelaimes gadījumiem darba vietās un arodslimībām. Tādās nozarēs kā koksnes, koka un korķa izstrādājumu, mēbeļu ražošana nelaimes gadījumi darba vietās bija 7% no visiem nelaimes gadījumiem darba vietās Latvijā 2018. gadā, savukārt būvniecības nozarē tas ir bijis 3.7% (*Darba apstākļi un riski Latvijā 2017-2018*). Šīs ir nozares, kurās ir liels skaits pašnodarbināto personu. Pašnodarbinātām personām ir noteikts pašām rūpēties par savu drošību un veselību darbā. 2020. gada 30. jūnijā Darba aizsardzības likums tika papildināts ar 16.¹ pantu "Pašnodarbināto drošība un veselības aizsardzība", kas nosaka mijiedarbību starp pašnodarbināto personu un pakalpojuma saņēmēju, ja pašnodarbinātais strādā pakalpojuma saņēmēja darba vidē. Šādā gadījumā pašnodarbinātajai personai ir pienākums ievērot pakalpojuma saņēmēja norādījumus darba aizsardzības jautājumos. Tāpat ir pienākums informēt pakalpojuma saņēmēju par sava darba specifiku, lietotajām metodēm un izmantoto aprīkojumu, ja tas var ietekmēt citu nodarbināto drošību un veselības aizsardzību.

Latvijā pašnodarbinātās personas neizprot sociālo apdrošināšanas iemaksu nozīmīgumu, tādējādi nevēlas maksāt sociālās apdrošināšanas iemaksas.

Avots: autores veidots pēc VID datiem, 2013-2022

3.1.att./ Fig.3.1. Pašnodarbināto personu skaits, kuri maksā VSAOI 2013.-2022. g., tūkst./ Number of self-employed persons paying social tax in Latvia, 2013 – 2022, th.

Pēc VID datiem pašnodarbināto personu skaits, kuri maksā sociālās apdrošināšanas iemaksas, ar katru gadu palielinās, kas ir izskaidrojams ar 2018. gadā pieņemto likuma

normu. Sākot ar 2018. gada 1. janvāri pašnodarbinātām personām obligāti ir jāmaksā sociālās apdrošināšanas iemaksas vecuma pensijai 5% no faktiskajiem ienākumiem. Sākot ar 2021. gada 1. jūliju, sociālās apdrošināšanas iemaksu likme tika palielināta no 5% uz 10%.

2017. gadā LR Valsts Darba inspekcija pasūtīja pētījumu “*Pašnodarbinātības darba apstākļu uzlabošana*”. Pētījumā piedalījās 510 pašnodarbinātās personas, kuras veic sociālās apdrošināšanas iemaksas. Pētījums tika apkopots un publicēts 2018. gada janvārī un tajā tika secināts, ka pašnodarbinātās personas nav ieinteresētas veikt lielākas sociālās apdrošināšanas iemaksas, bet tikai no obligātā minimuma, jo pašnodarbinātajām personām ir zema motivācija un vēlme maksāt nodokļus, kas ir saistīta ar sabiedrībā kopumā valdošo neticību godprātīgai nodokļu iekasēšanai un izlietošanai. Situāciju pasliktina cilvēkiem raksturīgā īstermiņa domāšana un vēlme vairāk saņemt šodien nekā domāt par vecumdienām. Pētījumā pašnodarbinātās personas atzina, ka nav motivētas maksāt sociālās apdrošināšanas iemaksas, jo netiek apdrošināti bezdarbam, nelaimes gadījumiem un arodslimībām, neskatoties uz to, ka sociālā likme ir līdzīga darba ņēmējiem. Pētījumā tika atklāts, ka pašnodarbināto personu izpratnes un informētības līmenis par valsts sociālās apdrošināšanas obligāto iemaksu nozīmīgumu nav apmierinošs (*Pašnodarbinātība Latvijā un tiesiskā regulējuma ...*, 2018).

Veicot dokumentārās bāzes un institucionālās sistēmas izpēti, autore sagrupēja faktorus, kas bremzē pašnodarbināto personu sociālo aizsardzību:

- 1) mainīgi ienākumi - pašnodarbināto personu ienākumi parasti ir svārstīgāki salīdzinājumā ar darba ņēmēju ienākumiem, kas padara sociālās apdrošināšanas iemaksu aprēķināšanu un maksāšanu sarežģītāku;
- 2) iemaksu apmērs - pašnodarbinātām personām pašām no saviem ienākumiem jāveic iemaksas atšķirībā no darbiniekiem, kam iemaksas tiek sadalītas starp darba devēju un darba ņēmēju;
- 3) atšķirīgi ienākumu gūšanas veidi - pašnodarbināto personu vajadzības pēc sociālās apdrošināšanas un vēlme sevi apdrošināt atšķiras atkarībā no nodarbošanās veida;
- 4) administratīvie izaicinājumi - lai pareizi aprēķinātu pašnodarbināto personu VSAOI, nepieciešama regulāra un savlaicīga grāmatvedības kārtošana, atskaišu iesniegšana, kam nepieciešamas atbilstošas zināšanas;
- 5) aprēķinu sarežģītība - trīs dažādi nodokļu veidi, kas ir pieejami pašnodarbinātām personām, katram nodokļu veidam savi izņēmumi un aprēķini;
- 6) nepietiekama izpratne - pašnodarbinātām personām nav pietiekošas izpratnes par sociālās apdrošināšanas būtību, maksājumu nepieciešamību, pabalstu veidiem.

Pēc autoru Berga (*Berg*) un Stefano (*De Stefano*) domām, pašnodarbināto nepietiekamā izpratne par sociālās apdrošināšanas būtību rada bažas par taisnīgu un ilgtspējīgu sociālās finansēšanas aizsardzības sistēmu. Abi autori uzskata, ka “jaunā” ekonomika nerada jaunu izpratni par sociālo aizsardzību, bet gan izmanto “vecās” ekonomikas radīto, kas ir nepareizi (*Berg, 2016; De Stefano, 2016*).

Sociālā apdrošināšana ir ļoti būtiska katram nodokļu maksātājam, īpaši dažādu krīžu gadījumos. 2020. gads parādīja katras valsts sociālās sistēmas trūkumus, īpaši pašnodarbinātām personām, kuras zaudēja ienākumus un nevarēja izmantot bezdarba apdrošināšanas priekšrocības.

Daudzas ES dalībvalstis ātri reaģēja uz COVID 19 pandēmijas izraisītām sekām sociālajā jomā. 2020. gadā Starptautiskā darba organizācija (*International Labour Organization*) ir veikusi pētījumu, kurā apkopoja aktivitātes, kuras ES dalībvalsts ir veikušas, lai aizsargātu pašnodarbinātās personas.

Piemēram, **Lielbritānija** (kas vēl bija ES dalībvalsts) no saviem fiskāliem resursiem novirzīja papildu līdzekļus veselības sistēmai, izmantojot COVID 19 paredzētos līdzekļus.

Vācijā ar COVID 19 slimās pašnodarbinātās personas un pašnodarbināto personu kontaktpersonas varēja pieprasīt “ienākumu aizstāšanas pabalstus” viņu deklarēto ienākumu līmenī.

Latvijā sakarā ar aizliegumu strādāt COVID 19 laikā valsts piešķirā dīkstāves pabalstus.

Pašnodarbinātās personas, autoratlīdzību saņēmēji un mikrouzņēmumu darbinieki varēja saņemt dīkstāves pabalstus - 75% no ienākumiem, no kuriem tika maksāts sociālais nodoklis (31.07% apmērā), mikrouzņēmumiem – 50% no mēneša vidējiem ieņēmumiem. Pabalstu griesti bija 700 eiro. Dīkstāves pabalstu dīkstāves periodā izmaksāja pašnodarbinātai personai, kuras saimniecisko darbību bija skārusi krīze. Dīkstāves periods bija terminēts laikposmā no 2020. gada 14. marta līdz 30. jūnijam (*Noteikumi par dīkstāves pabalstu...2020*).

Francija paplašināja bezdarba iegūšanas kritērijus, nosakot, ka arī pašnodarbinātās personas var pretendēt uz šo statusu un pabalstu. Francija, Vācija un arī Latvija bija ieviesušas pašnodarbināto personu nodokļu nomaksas termiņa pagarinājumus.

Sociālo sistēmu pašnodarbinātām personām jāvērtē, no kādiem ienākumiem un kādos apmēros tiek maksātas sociālās apdrošināšanas iemaksas. Ja bāzes vērtība, no kuras tiek maksātas sociālās apdrošināšanas iemaksas, ir maza, tad arī pašnodarbinātās personas tiks nodrošinātas mazākā apmērā, bet, ja bāze būs lielāka - vai pašnodarbinātās personas to spēs samaksāt (*Codagnone, Lupianez-Villanueva, ...2018*).

Secinājumi un priekšlikumi par 3. nodaļas saturu / Conclusions and proposals of Chapter 3

Secinājumi

- 1) Grāmatvedības kārtošana un nodokļu aprēķināšanas process ir atkarīgs no tā, kādu nodokļa maksāšanas režīmu pašnodarbinātā persona ir izvēlējusies. Tām pašnodarbinātām personām, kuras izvēlējušās maksāt nodokļus vispārējā kārtībā, grāmatvedības process un nodokļu aprēķins ir sarežģīts, jo jāpārziņa vairāku likumu un MK noteikumu normas. Samazinātās patentmaksas maksātājiem grāmatvedība nav jākārt, bet to var izmantot ļoti ierobežots pašnodarbināto personu skaits, tikai pensionāri un invalīdi, kuri papildus negūst ienākumus no algota darba. Mikrouzņēmumu nodokļa maksātājiem grāmatvedības process ir vienkāršāks, nav jāuzskaita izdevumi, jo nodoklis tiek maksāts no apgrozījuma. Ja visi norēķini ir bezskaidrā naudā un atsevišķā norēķinu kontā, tad grāmatvedība nav jākārt un nodokļu aprēķins ir vienkāršs.
- 2) Ieviestais saimnieciskās darbības ieņēmumu konts ir ļoti labs risinājums administratīvā sloga mazināšanai pašnodarbinātām personām, bet trūkums ir tas, ka to var izmantot tikai mikrouzņēmumu nodokļa maksātāji, tikai vienā bankā un sākotnēji tiek rezervēts maksājamais nodoklis pēc lielākās MUN likmes 40%, t.i., uz laiku tiek “iesaldēti” pašnodarbinātās personas finanšu līdzekļi.
- 3) Ja saimnieciskās darbības veicēja ienākumi mēnesī nerasniedz minimālās algas līmeni, tad pašnodarbinātie vispārējā nodokļu režīmā ir apdrošināti tikai vecuma pensijai, bet MUN maksātāji arī invaliditātei, maternitātei, paternitātei, vecāku un veselības apdrošināšanai. Līdz ar to pašnodarbinātās personas, kuras ir izvēlējušās maksāt mikrouzņēmumu nodokli, var būt labāk sociāli apdrošinātas nekā tās, kuras

izvēlējušās maksāt nodokļus vispārējā režīmā. Mikrouzņēmumu nodokļa režīms ir vienkāršs un vienlaikus sociāli ietilpīgs - pašnodarbināta persona mikrouzņēmumu nodokļa maksātāja var tikt sociāli apdrošināta lielākā apjomā (80% no MUN tiek pārdalīts kā VSAOI) nekā pašnodarbinātā persona - vispārējā režīma nodokļu maksātājs.

- 4) Iespēja lauksaimniekiem un autoratlīdzības saņēmējiem sociālās apdrošināšanas iemaksas vecuma pensijai 10% apmērā aprēķināt no gada ienākumiem un maksāt vienu reizi gadā ir vērtējama pozitīvi, jo dod iespēju veikt iemaksas faktiskā gada ienākumu apmērā. Īpaši tiem lauksaimniekiem, kam ir sezonāli ienākumi, sociālās apdrošināšanas iemaksas jāmaksā no faktiskās ienākumu (peļņas) summas nekā tad, ja tās tiktu aprēķinātas atsevišķi par katru mēnesi.
- 5) Lauksaimnieki, aprēķinot VSAOI, neņem vērā ieņēmumus no atbalsta maksājumiem jeb subsīdijas, līdz ar to veic iemaksas no mazākas summas, nekā ir to ienākums jeb peļņa, tādējādi samazina par sevi veiktās sociālās apdrošināšanas iemaksas. Liela daļa lauksaimnieku peļņu gūst tieši pateicoties subsīdijām. Tātad, atskaitot tās, neveidojas ienākums, no kura būtu jāveic pašnodarbinātās personas sociālās apdrošināšanas iemaksas.
- 6) Pēc dažādu literatūras avotu izpētes var secināt, ka ir ļoti grūti novērtēt sociālās sistēmas efektivitāti pašnodarbinātām personām ES dalībvalstīs divu iemeslu dēļ: trūkst datu par sociālo aizsardzību katrā ES dalībvalstī, un katras ES dalībvalsts sociālās apdrošināšanas sistēma ir atšķirīga.
- 7) Pašnodarbināto personu nodokļi dažādās ES dalībvalstīs ir līdzīgi, jo tāpat kā Latvijā viņiem jāmaksā ienākuma nodoklis un sociālās apdrošināšanas iemaksas. Lielākas atšķirības ir valsts sociālās apdrošināšanas sistēmā. Atšķiras apdrošināšanas veidi, kuri pieejami pašnodarbinātajām personām.
- 8) Labi strukturēta nodokļu sistēma ir viegli izprotama un izpildāma nodokļu maksātājiem, tas var veicināt ekonomikas attīstību, vienlaikus palielinot ieņēmumus. Turpretim slikti strukturētas nodokļu sistēmas var būt dārgas, izkropļot ekonomisko lēmumu pieņemšanu un kaitēt iekšējai ekonomikai.

Priekšlikumi

- 1) Nepieciešams izstrādāt vienkāršu un saprotamu nodokļa režīmu tām pašnodarbinātajām personām, kuras gūst papildu ienākumus dažādās digitālās tiešsaistes platformās - *Bolt, Wolt, Airbnb, Booking.com, Etsy, GetaPro, E-Aukle u.c.*
- 2) Lai paplašinātu sociālās apdrošināšanas grozu pašnodarbinātajām personām un apdrošinātu viņus arī nelaimes gadījumiem darba vietās, arodslimībām un bezdarba gadījumiem, ieteicams pašnodarbināto personu VSAOI likmi (31.07%) pielīdzināt darba ņēmēja un darba devēja kopējai likmei (34.09%). Apdrošināšana pret arodslimībām būtu jāsasasaista ar Darba aizsardzības likuma izmaiņām, nosakot pašnodarbinātajiem ievērot tādus pašus darba drošības noteikumus kā darba ņēmējiem.
- 3) Lai veicinātu vienkāršākas nodokļu aprēķināšanas kārtības izmantošanu un nodrošinātu taisnīgumu dažādiem nodokļu maksātājiem, arī mikrouzņēmumu nodokļa maksātāju ienākumam piemērot atvieglojumus par apgādībā esošām personām un neapliekamo minimumu.
- 4) Lai palielinātu mazo lauksaimnieku - pašnodarbināto personu sociālo apdrošināšanu, ieteicams ar VSAOI apliekamajā objekta aprēķinā iekļaut arī tās summas, kas saņemtas kā valsts atbalsts lauksaimniecībai vai ES atbalsts lauksaimniecībai un lauku attīstībai, veicot izmaiņas likumā "Par valsts sociālo apdrošināšanu".

- 5) Lai nodrošinātu taisnīgumu dažādās jomās pašnodarbinātām personām, ieviest iemaksu aprēķinu pensiju apdrošināšanai vienu reizi gadā no gada ienākumiem pilnībā visiem saimnieciskās darbības veicējiem, kā tas ir lauksaimniekiem un autoratlīdzību saņēmējiem. Turklāt gada ienākumu aprēķināt vēlākā termiņā, nevis līdz 17. janvārim, ņemot vērā, ka gada rezultātu gada ienākumu deklarācijai pašnodarbinātās personas aprēķina vēlāk, jo deklarācijas iesniegšanas termiņš ir, sākot no 1. marta.
- 6) Lai uzlabotu sociālo aizsardzību, noteikt, ka tām pašnodarbinātajām personām, kuras darbojas bīstamās nozarēs (mežizstrāde, lauksaimniecība un būvniecība), obligāti jāiegādājas apdrošināšanas polises pret nelaimes gadījumiem darba vietās privātajās apdrošināšanas kompānijās.
- 7) Lai veicinātu pašnodarbināto personu izpratni par VSAOI nepieciešamību, VSAA regulāri publiskot datus par iemaksas veikušo pašnodarbināto personu skaitu un vidējo sociālās apdrošināšanas algas lielumu dažādu nodokļu režīmu maksātājiem, kā arī uzskatāmi ar piemēriem parādīt saikni starp iemaksu un sociālās apdrošināšanas pabalstu un vecuma pensijas lielumu.

4. PAŠNODARBINĀTĪBAS SOCIĀLI EKONOMISKO ASPEKTU PROBLEMĀTIKAS IZVĒRTĒJUMS / ASSESSMENT OF THE PROBLEMS OF SOCIAL ECONOMIC ASPECTS OF SELF – EMPLOYMENT

4. tēze. Pašnodarbinātības sociāli ekonomiskās vides pilnveidošanai Latvijā iespējami vairāki scenāriji.

4.1. ES dalībvalstu sadalījums klasteros / Distribution of the EU Member States into clusters

Lai veiktu pašnodarbinātības sociāli ekonomiskās vides pilnveidošanas un uzlabošanas scenāriju izvērtējumu, tika izmantota hierarhiju analīzes metode. Lai šo metodi varētu pielietot, ir jāizstrādā scenāriji, kā varētu attīstīt un pilnveidot sociāli ekonomisko vidi pašnodarbinātām personām. Viens no scenārijiem ir pieņemt kādas citas ES attīstītas dalībvalsts pašnodarbināto personu nodokļu sistēmas elementus. Lai zinātniski pamatotu atbilstošas valsts izvēli, tika izmantota klasteru analīze.

Pirms klasteru analīzes tika veikta faktoru analīze.

Faktoru analīze saistāma ar psihologu *Č.Spīrmens*, *L.Terstouns*, *K.Holzingers*, *G.Hartmaņs*, kā arī statistiķi *K.Pīrsons*.

Faktoru analīzes pamati tika likti, mēģinot izveidot cilvēku spēju un rīcības matemātisko modeli. Mūsdienu faktora analīzes teoriju uzskata par matemātiskās statistikas daļu, tomēr 1901. un 1904. gadā, kad parādījās pirmās *K.Pīrsona* un *Č.Spīrmena* publikācijas, tādas skaidrības vēl nebija. *L.Terstouns*, kurš ieviesa daudzfaktoru analīzes terminu un izstrādāja jaunas faktoru aprēķinu metodes, apgalvoja, ka faktoru analīze jāaplūko kā atsevišķa teorija, nevis kā matemātiskās statistikas sastāvdaļa. Faktoru analīze ļauj ne tikai atrast pamata faktoros, bet arī dod iespēju novērtēt sakarību ciešumu starp pamatfaktoru un pētāmo pazīmju mainīgajiem lielumiem, respektīvi, atbildēt uz jautājumu, cik liels ir pamatfaktora īpatsvars tajā vai citā mainīgajā lielumā. Atšķirībā no citām statistikas metodēm faktoru analīze neprasa sākotnējas hipotēzes izvirzīšanu, tieši otrādi – tās rezultāti var kalpot par pamatu šādas hipotēzes izstrādāšanai (*Kristapsone S., 2019*).

Faktoru analīzes uzdevums ir noteikt faktoros, kas atrodas vairāku pazīmju saistību pamatā un novērtēt šo faktoru īpatsvaru katrā pazīmē. Tādējādi tiek ņemts liels skaits mainīgo un tie tiek samazināti līdz pārvaldāmākam lielumam.

Klasteru analīzes veikšanai ir jāatrod faktori, kas raksturo katras ES dalībvalsts ekonomisko un sociālo vidi. Sākotnēji tika izmantoti 17 dažādi faktori, kas vēlāk tika samazināti līdz 14 faktoriem, jo daži faktori bija neatbilstoši pētījumam (pēc dispersijas analīzes, nozīmīgums pārsniedz kritēriju 0.05). Faktoru jeb novērojumu skaits teorijā nav īpaši reglamentēts, tomēr pastāv uzskats, ka ir jābūt 12-15 faktoriem. Pētījumam derīgie 14 faktori tika sagrupēti 4 faktoru komponentēs.

Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) testu veic, lai pārbaudītu mainīgo lielumu daļējās korelācijas stiprumu jeb to, kā faktori viens otru izskaidro. KMO vērtības, kas ir tuvākas 1.0, tiek uzskatītas par ideālām, savukārt vērtības, kas ir mazākas par 0.5 nav pieņemamas. Autores pētījumā KMO vērtība ir 0.576, tas nozīmē, ka 14 faktoru matrica der faktoru analīzei.

Bārtleta sfēriskuma tests tiek izmantots, lai pārbaudītu nulles hipotēzi, ka korelācijas matrica ir identitātes matrica. Identitātes korelācijas matrica nozīmē, ka mainīgie nav saistīti un nav ideāli piemēroti faktoru analīzei. Nozīmīgs statistikas tests

(parasti mazāks par 0.05) parāda, ka korelācijas matrica patiešām nav identitātes matrica (nulles hipotēzes noraidīšana). Autores pētījumā Sig. ir 0.000, kas ir mazāks par 0.5.

Lai interpretētu datus un klasificētu faktoros, tika izmantota *Rotated Component Matrixa*, tajā dati bija atbilstošāki nekā *Component Matrixa* (skat. 5.pielikumu).

Rotated Component Matrixa jeb pagriezto komponentu matrica satur Pīrsona korelācijas starp vienumiem un komponentiem jeb "faktoriem". Tā rezultātā tika nodefinētas 4 faktoru grupas, kuras tika izmantotas klasteru analīzē:

1. faktoru grupa - ekonomiskie faktori;
2. faktoru grupa - pašnodarbinātības faktori;
3. faktoru grupa - tirdzniecības faktori;
4. faktoru grupa - nodarbinātības faktori.

Pēc *Rotated Component Matrixa* visām ES-27 dalībvalstīm tika piešķirtas skaitliskās vērtības, kas tālāk ir nepieciešamas klasteru analīzei.

ES-27 dalībvalstu klasificēšanai tika izmantota klasteru analīze (*Cluster analysis*). Klasteru analīze ir analoga metode faktoru analīzes metodei, jo ļauj noteikt faktoros vai klasterus, kas apvieno statistiski līdzīgus elementus. Termins klasteru analīze pirmo reizi lietots 1939. gadā, taču, ņemot vērā veiksmīga rezultāta iegūšanai veicamo loģisko un aritmētisko operāciju skaitu, tās plaša pielietošana kļuva iespējama tikai 1980. gados, attīstoties datortehnikai. Klasteru analīzes galvenais mērķis ir sagrupēt elementus, balstoties uz to īpašībām tā, lai rezultātā klasteri būtu homogēni klasteru ietvaros, bet starp klasteriem heterogēni. No pārējām daudzdimensiju klasifikācijas metodēm tā atšķiras ar faktu, ka iepriekš nav zināma informācija par ģenerālās kopas sadalījumu, par klasteru sastāvu, ne par atšķirībām starp klasteriem.

Klasteru analīze ir dažādu klasifikāciju algoritmu kopa, kas palīdz atrast atbildi uz kopējo pamatjautājumu - kādās nozīmīgās struktūrās klasificējas novērotie elementi.

Jebkuru klasteri raksturo dažādas pazīmes, kas izsaka klastera būtību un paskaidro tā nozīmi. Tās ir vairākas: klastera blīvums, dispersija, klastera rādiuss, punktu telpā izkārtojuma forma un atdalīšanas pakāpe. Saskaņā ar vienu no definīcijām klasteri ir noteiktas telpas nepārtraukti apgabali ar salīdzinoši lielu punktu blīvumu, pie kam atdalīti viens no otra ar tādiem telpas apgabaliem, kur punktu blīvums ir salīdzinoši zems. Klasteru analīzes metode ļauj sagrupēt datus homogenās struktūrās.

Klasteru analīze ir jāveic vairākos posmos.

1.posms: datu atlase un datu nozīmīguma noteikšana. Faktoru noteikšana un to atrašana. Statistiskie dati tika izmantoti no *Eurostat* datubāzes par 2020. gadu. Klasteru analīzei tika izmantoti 14 faktori, kas raksturo kopējo sociāli ekonomisko situāciju ES dalībvalstīs:

- **pašnodarbināto personu īpatsvars no nodarbinātajiem ES-27 valstīs, %.** Pašnodarbināto personu skaits vecumā no 15 līdz 64 gadiem pret nodarbinātajiem vecumā 15-64 gadi;
- **nodokļu ieņēmumi (tai skaitā sociālās apdrošināšanas iemaksas) no IKP, %.** Nodokļu ieņēmumi tiek definēti kā ieņēmumi no ienākuma un peļņas nodokļiem, sociālās apdrošināšanas iemaksām, preču un pakalpojumu nodokļiem, algas nodokļiem, īpašuma nodokļiem un citiem nodokļiem. Kopējie nodokļu ieņēmumi procentos no IKP norāda valsts produkcijas daļu, ko valdība iekasē no nodokļiem. To var uzskatīt par vienu mērauklu tam, cik lielā mērā valdība kontrolē ekonomikas resursus;
- **bezdarba līmenis, %.** Bezdarba līmenis atspoguļo bezdarbnieku daudzumu procentos no darbaspēka. Darbaspēks ir kopējais nodarbināto un bezdarbnieku skaits. Pēc *Eurostat* datiem bezdarbnieki ir personas vecumā no 15 līdz 74 gadiem.

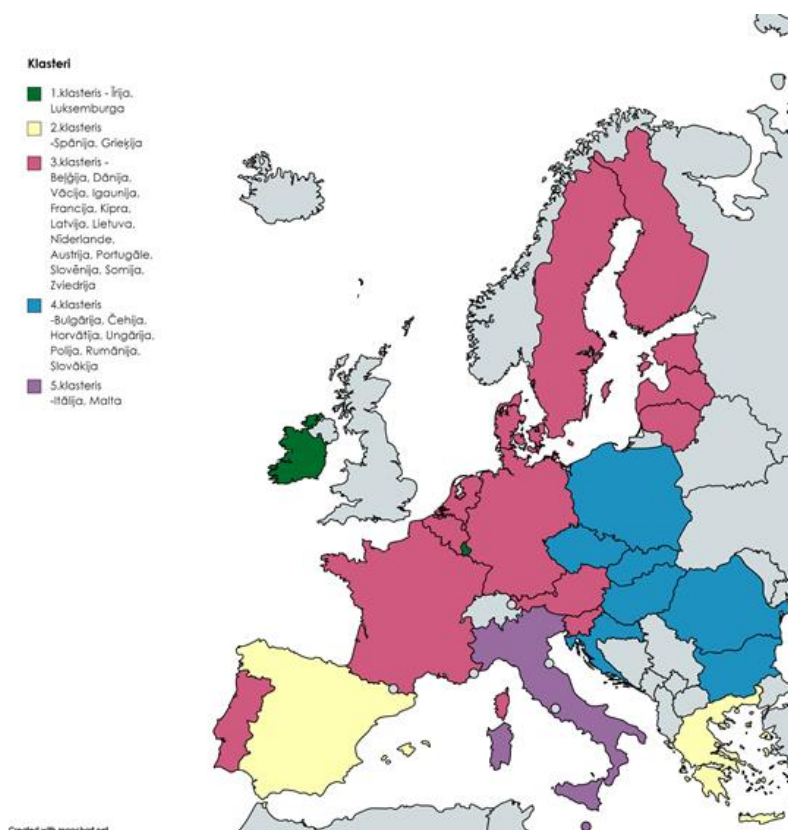
- ***IKP uz 1 iedzīvotāju, tūkst. eiro.*** Rādītājs tiek aprēķināts kā reālā IKP attiecība pret konkrētā gada vidējo iedzīvotāju skaitu. IKP mēra kopējās preču un pakalpojumu gala produkcijas vērtību, ko ekonomikā saražo noteiktā laika periodā. Tas ietver preces un pakalpojumus, kuriem ir tirgi (vai kuriem varētu būt tirgi), un produktus, ko ražo vispārējā valdība un bezpeļņas iestādes. Tas ir ekonomiskās aktivitātes mērs un tiek izmantots arī kā valsts materiālā dzīves līmeņa attīstības rādītājs. Tomēr tas ir ierobežots ekonomiskās labklājības rādītājs;
- ***nodarbinātības līmenis, %.*** Kopējo iedzīvotāju nodarbinātības līmeni aprēķina, dalot nodarbināto personu skaitu vecumā no 20 līdz 64 gadiem ar kopējo tās pašas vecuma grupas iedzīvotāju skaitu. Dati tika ņemti par vecuma posmu 20-64 gadi, jo dati par iedzīvotāju skaitu nebija pieejami par 15-64 gadiem;
- ***ēnu ekonomikas indekss, % no IKP.*** Ēnu ekonomikas ierobežošana ir viena no valdības prioritātēm, kuras īstenošanai tiek veikti pasākumi uzņēmējdarbības vides sakārtošanai un labprātīgas nodokļu saistību izpildes veicināšanai, uzlabojot tiesisko regulējumu, veidojot stabilu un prognozējamu nodokļu politiku, samazinot administratīvo slogu, korupciju, vienlaikus pilnveidojot valsts pārvaldes darba efektivitāti. Tādā veidā tiek radīti priekšnosacījumi investīciju piesaistei tautsaimniecības nozaru attīstībai un ekonomiski aktīvu uzņēmumu skaita palielināšanai. Turklāt ēnu ekonomikas samazināšanas pasākumi veicina nodokļu ieņēmumu palielinājumu valsts budžetā un būtiski ietekmē visu iedzīvotāju labklājību un sociālo nodrošinājumu;
- ***pašnodarbināto personu skaits, tūkst.*** Pašnodarbināto personu skaits vecumā no 15 līdz 64 gadiem;
- ***imports, % no IKP.*** Šis rādītājs ir preču un pakalpojumu importa vērtība, dalīta ar IKP faktiskajās cenās;
- ***eksports, % no IKP.*** Šis rādītājs ir preču un pakalpojumu eksporta vērtība, dalīta ar IKP faktiskajās cenās;
- ***iedzīvotāju īpatsvars ar augstāko izglītību, %.*** Rādītājs parāda to iedzīvotāju īpatsvaru vecumā no 25 līdz 34 gadiem, kuri ir sekmīgi pabeiguši augstākās izglītības studijas. Šis izglītības sasniegums attiecas uz ISCED (Starptautiskā standarta izglītības klasifikācija) 2011. gada 5.–8. līmeni datiem no 2014. gada un uz ISCED 1997. gada 5.–6. līmeni datiem līdz 2013. gadam. Rādītājs ir balstīts uz ES darbaspēka apsekojumu;
- ***pašnodarbināto personu skaits, vīrieši 15-64 gadi, tūkst.;***
- ***pašnodarbināto personu skaits, sievietes, 15-64 gadi, tūkst.;***
- ***mājsaimniecību koriģētie bruto ienākumi uz vienu iedzīvotāju gadā, EUR.*** Rādītājs atspoguļo mājsaimniecību pirktspēju un spēju investēt precēs un pakalpojumos vai veidot uzkrājumus nākotnei, uzskaitot nodokļus un sociālās apdrošināšanas iemaksas un sociālos pabalstus natūrā. To aprēķina, mājsaimniecību un mājsaimniecības apkalpojošo bezpeļņas iestāžu (NPISH) koriģēto bruto rīcībā esošo ienākumu dalītu ar mājsaimniecību faktiskā individuālā patēriņa pirktspējas paritāti (PPP) un kopējo rezidentu skaitu. Vērtības tiek piedāvātas arī kā indekss, kas aprēķināts attiecībā pret ES vidējo rādītāju, kas vienāds ar 100. Ja valsts indekss ir lielāks par 100, šis valsts mājsaimniecību koriģētā bruto rīcībā esošā ienākuma līmenis uz vienu cilvēku ir lielāks par ES vidējo rādītāju un otrādi. Šis indekss ir paredzēts salīdzinājumiem starp valstīm, nevis laika salīdzinājumiem;

- **HICP inflācijas līmenis, %.** Saskaņotie patēriņa cenu indeksi (HICP) ir paredzēti patēriņa cenu inflācijas starptautiskiem salīdzinājumiem. HICP izmanto, piemēram, Eiropas Centrālā banka, lai uzraudzītu inflāciju Ekonomikas un monetārajā savienībā un novērtētu inflācijas konvergenci saskaņā ar Amsterdamas līguma 121. pantu.

Lai noteiktu izmantoto datu nozīmīgumu, tiek izmantota dispersijas analīze (ANOVA). Klasteru analīzē izmantojami dati, kuru nozīmīgums (*significance*) nepārsniedz 0.05. Pēc 5. pielikumā atrodamās ANOVA tabulas var secināt, ka visi dati ir statistiski nozīmīgi.

2. posms. Klasteru skaita noteikšana, katra klastera standartnoviržu un vidējo vērtību aprēķins. Klasteru skaitu iespējams noteikt, izmantojot elkoņa likumu (*Elbow rule*) vidējo sakarību (*average linkage*) datiem, pēc kā tika secināts, ka optimālais klasteru skaits ir pieci klasteri. Katram klasterim tika veikts standartnoviržu un vidējo vērtību aprēķins.

3. posms. Pētāmo rezultātu interpretācija. Analīzes rezultātā tika identificēti pieci klasteri, kurus raksturo atšķirīgi faktori.

Avots: autores veidots pēc klasteru analīzes rezultātiem, 2022

4.1.att./ Fig.4.1. ES-27 dalībvalstu sadalījums klasteros pēc 2020. gada datiem (14 faktoriem) / Distribution of EU-27 Member States in clusters according to 2020 data (14 factors)

Klasteru analīzes rezultātā ir izveidoti pieci klasteri, kurus raksturo atšķirīgas pazīmes. Klasterizācija attiecas uz 2020. gadu.

1. klasterī - Īrija un Luksemburga. Šajās valstīs ir augstākais iedzīvotāju īpatsvars ar augstāko izglītības līmeni, attiecīgi 58.4% un 60.6%. Īrijā un Luksemburgā ir viens no zemākajiem ēnu ekonomikas indeksiem % no IKP, attiecīgi 9.9% un 8.6%.

2. klasterī - Spānija un Grieķija. Šajās dienvidu valstīs bezdarba līmenis ir viens no augstākajiem visā ES, attiecīgi 15.5% un 17.6%, līdz ar to arī nodarbinātības līmenis ir vismazākais, attiecīgi 65.7% un 58.3%, bet vidēji ES - 27 dalībvalstīs tas ir 73.4%.

3. klasterī - Beļģija, Dānija, Vācija, Igaunija, Francija, Kipra, Latvija, Lietuva, Nīderlande, Austrija, Portugāle, Slovēnija, Somija, Zviedrija. Ņemot vērā, cik liels šīm valstīm ir attālums līdz klastera centram, šo klasteri varētu sadalīt vēl trijās grupās: vienā grupā būtu Dānija, Igaunija, Latvija, Lietuva, Zviedrija. Otrā grupa būtu - Beļģija, Austrija, Portugāle, Slovēnija, Somija. Trešā grupa - Vācija, Francija, Kipra, Nīderlande.

4. klasterī - Bulgārija, Čehija, Horvātija, Ungārija, Polija, Rumānija, Slovākija. Šajās valstīs ēnu ekonomikas indekss % no IKP ir viens no augstākajiem ES, no 23-32%, izņemot Slovākiju un Čehiju, kur tas ir attiecīgi 14.0%, un 14.2%. Šajās valstīs ir līdzīgs iedzīvotāju īpatsvars ar augstāko izglītību - vidēji 34%, izņemot Poliju (42.4%) un Rumāniju (24.9%).

5. klasterī – Itālija un Malta. Itālijā 2020. gadā ir vislielākais pašnodarbināto personu skaits visā ES, tas ir 4.5 milj., kas ir 19.6% no valstī nodarbinātajiem.

Latvija un Dānija atrodas trešajā klasterī un abām ES dalībvalstīm ir ļoti līdzīgs attālums līdz klastera centram, attiecīgi 1.191 un 1.199, tādēļ turpmākam pētījumam tika izvēlēta Dānija.

Dānija atrodas Ziemeļeiropā, robežojas galvenokārt ar Baltijas jūru un Ziemeļjūru. Tā ir sadalīta piecos galvenajos reģionos, ar galvaspilsētu Kopenhāgenu. Dānijas oficiālā valoda ir dāņu, un valūta ir Dānijas krona (DKK).

Dānija ir moderna, pārtikusi valsts, kas piedalās Eiropas vispārējā politiskajā un ekonomiskajā integrācijā. 1949. gadā tā pievienojās Ziemeļatlantijas līguma organizācijai (NATO), bet 1960. gadā parakstīja konvenciju, ar ko dibināja Ekonomiskās sadarbības un attīstības organizāciju (OECD). Kopš 1973. gada Dānija ir arī Eiropas Savienības (ES) dalībvalsts.

Dānijas ekonomiku raksturo plaši valdības labklājības pasākumi, taisnīga ienākumu sadale un ērts dzīves līmenis. Apvienoto Nāciju Organizācija publicēja savu Pasaules laimes ziņojumu (*World Happiness Report, 2022*), kurā Dānija ir saraksta otrajā vietā. Pētījumā tika izmantoti šādi rādītāji: IKP uz vienu iedzīvotāju, sociālais atbalsts, brīvība izdarīt izvēles, ziedojumi uz vienu iedzīvotāju u.c.

Saskaņā ar OECD datiem 2021. gadā lielākie ienākuma nodokļi Eiropā bija Dānijā, kur valsts iekasēto nodokļu slogs sasniedz gandrīz 55.9%. Apmainā pret lielajiem nodokļiem Dānijas iedzīvotāji no valsts saņem dažādus labumus, piemēram, bezmaksas augstāko izglītību un kvalitatīvu veselības aprūpi u.c. sociālus labumus. Dānijas nodokļi tiek novirzīti plašam sociālā nodrošinājuma tīklam, lai ikviens iedzīvotājs būtu labi apgādāts jebkurā dzīves laikā. Tiek subsidēti pakalpojumi no izglītības līdz pensijai.

Tajā pašā laikā dāņiem ir dziļa pilsoniskās atbildības sajūta, kas mudina viņus godprātīgi un bez problēmām maksāt lielos nodokļus.

4.2. Pašnodarbināto personu ienākuma nodokļi un sociālā apdrošināšana Dānijā / *Self-employed income taxes and social insurance in Denmark*

Dānijā nodokļu sistēma sastāv no visaptverošas tiešo un netiešo nodokļu sistēmas, līdzīgi kā citās ES dalībvalstīs. Tiešo nodokļu maksājumu summa ir atkarīga no diviem galvenajiem faktoriem: no dzīvesvietas un ienākumu lieluma.

Pazīmes, pēc kurām tiek identificēta personu nodarbošanās Dānijā un Latvijā 2022. gadā / Signs by which occupations of persons are identified in Denmark and Latvia in 2022

Pazīmes Dānijā	Pazīmes Latvijā
vairāk nekā 1 klients	ekonomiskā atkarība no personas, kurai tas sniedz pakalpojumus
zināms finansiālā riska līmenis	
netiek plānots vadīt lielu uzņēmumu	
tiek slēgti līgumi ar dažādiem noteikumiem katram klientam	
tiek pārdoti īstermiņa projekti	
pasūtītam darbam ir ierobežots laika posms, un tas netiek turpināts	integrācija uzņēmumā, kuram viņš sniedz savus pakalpojumus. Integrācija uzņēmumā šā panta izpratnē ir darba vai atpūtas vietas esamība, pienākums ievērot uzņēmuma iekšējās kārtības noteikumus un citas līdzīgas pazīmes
pats izlemj, kā veikt savu darbu	
pats plāno savu darba laiku	
slimības laiks un atvaļinājums netiek apmaksāts no pasūtītāja puses	darbība notiek citas personas vadībā vai kontrolē, nav iespējas piesaistīt darbu izpildē savu personālu vai izmantot apakšuzņēmējus
pats izlemj, kādu aprīkojumu un programmu izmantot	
klients nedod norādījumus, kā veikt darbu	
klients nepārbauda darbu	
samaksa tiek saņemta, kad projekts / darbs tiek izpildīts	
tiek izmantoti izpildītāja rekvizīti uz klientam piegādātajiem darbiem un dokumentiem	nav pamatlīdzekļu, materiālu un citu saimnieciskajā darbībā izmantoto aktīvu īpašnieks (šis kritērijs neattiecas uz personīgo autotransportu vai atsevišķiem personīgajiem instrumentiem, kas izmantoti darba uzdevumu izpildei)
pats ir atbildīgs par biroja, biroja piederumu, datora, telefona utt. izmaksu apmaksu	
var strādāt arī ar citiem klientiem	finansiālā riska neuzņemšanās peļņu nenesoša darba izpildes vai zaudētu debitoru parādu gadījumā
ir iespēja nolīgt darbiniekus	
tiek veidotas reklāmas, lai iegūtu jaunus klientus	
līgumu neizpildes gadījumā var rasties civiltiesiskā atbildība	
ir / nav PVN maksātājs	
līgumu var lauzt bez brīdinājuma (protams, lielākajai daļai līgumu ir noteikts uzteikuma termiņš, bet formulējums nedrīkst būt kā darba līgumā)	
pats izvēlas atvaļinājumu	faktisko brīvdienu un atvaļinājumu esamība un to ņemšanas kārtības saistība ar uzņēmuma iekšējo darba kārtību vai citu uzņēmumā nodarbināto fizisko personu darba grafiku

Avots: autores veidots pēc *Self - employment in Denmark, 2022* un likuma "Par iedzīvotāju ienākumu...", 1999

Dānijā pašnodarbinātās personas iedalās trijās grupās – brīvmākslinieki (*freelancer*) jeb autoratlīdzības saņēmēji, saimnieciskās darbības veicēji (*self-employment*) un individuālie komersanti (*sole proprietor*). Brīvmākslinieki jeb

autoratlīdzības saņēmēji nedrīkst pieņemt darbiniekus un tiek saukti par “viena cilvēka grupu” (*one-man-band*). Brīvmākslinieki saņem nevis ienākumus, bet honorārus par saviem pakalpojumiem. Brīvmākslinieki jeb autoratlīdzības saņēmēji ir aktieri, mūziķi, mākslinieki, žurnālisti, darbu autori, rakstnieki, tulkotāji u.c. radošo profesiju pārstāvji. Pašnodarbinātās personas, kas ir individuālie komersanti vai saimnieciskās darbības veicēji, var algot darbiniekus bez ierobežojumiem.

Dānijā, līdzīgi kā citās ES dalībvalstīs, pastāv viltus pašnodarbinātība, kuras izskaušanai ir definētas pazīmes, pēc kurām var klasificēt, kāda veida darbībai atbilst saimnieciskās darbības veicējs – brīvmāksliniekam jeb autoratlīdzības saņēmējam, saimnieciskās darbības veicējam vai individuālajam komersantam. Svarīgākā iezīme, kas raksturo atbilstošu nodarbošanos, ir finansiālais risks. Ja finansiālais risks (pēc pazīmēm) pieaug un aktivitātes sāk līdzināties uzņēmējdarbībai, tad ir jāizlemj, par ko reģistrēties – pašnodarbināto personu, individuālo komersantu vai arī ir jāpāriet uz darba attiecībām. 4.1. tabulā ir apkopotas pazīmes, pēc kurām tiek klasificēti nodarbošanās veidi un to finansiālie riski. Pazīmes tiek izvērtētas pēc ekonomiskās būtības un tiek skatītas kopsakarībās, nevis katra pazīme atsevišķi.

Latvijā noteiktās pazīmes, pēc kurām tiek uzskatīts, ka fiziskā persona gūst ienākumu, par kuru jāmaksā algas nodoklis, ir likuma “Par iedzīvotāju ienākuma nodokli” 8. pantā.

Latvijā ienākuma nodokļi ir divi: iedzīvotāju ienākuma nodoklis (IIN), kuru maksā par fiziskās personas ienākumiem, un uzņēmumu ienākuma nodoklis (UIN), kuru maksā juridiskās personas. Dānijā ienākuma nodokļi arī iedalās divās kategorijās A ienākuma nodokļi (*A-tax*) un B ienākuma nodokļi (*B-tax*). A ienākuma nodokļus maksā no darba algām, B ienākuma nodokļus maksā no pašnodarbināto personu ienākumiem un no uzņēmējdarbības peļņas.

B ienākuma nodokļi pašnodarbinātām personām iedalās divos veidos, no kuriem var izvēlēties vienu:

- 1) iedzīvotāju ienākuma nodokļa shēma (*personal income tax scheme*). To iesaka izvēlēties tiem, kuriem gada laikā (2022. gada likmes) ienākumi no pašnodarbinātības, darba algas un citi ienākumi gada laikā nepārsniedz 592 174 DKK (pēc ECB kursa 79 601.84 eiro);
- 2) uzņēmumu ienākuma nodokļa shēma (*company income tax scheme*) tiem, kuriem gada laikā (2022. gada likmes) ienākumi no pašnodarbinātības, darba algas un citi ienākumi pārsniedz 592 174 DKK gadā (pēc ECB kursa 79 601.84 eiro) (*Tax in Denmark, 2022*).

Iedzīvotāju ienākuma nodokļa shēma pašnodarbinātajām personām Dānijā.

Dānijā pašnodarbināto personu nodokļi ir pielīdzināti darba ņēmēju nodokļiem. Fiziskās personas ienākumi (tai skaitā – pašnodarbinātās personas) tiek aplikti ar valsts ienākuma nodokli, pašvaldības nodokli, darba tirgus nodokli un baznīcas nodokli (skat. 4.2. tabulu).

Kopējā nodokļa robežlikme Dānijā nedrīkst pārsniegt 52.07% (2022. g.). Aprēķinot nodokļus, ir piemērojami atvieglojumi, līdz ar to faktiskā nodokļa likme vairumā gadījumu ir zemāka. Dānijā ir šādi nodokļu atvieglojumi (*allowance*) (2022. g.):

- 1) iemaksas pensiju fondos. Atskaitāmās iemaksas pensiju plānā nedrīkst pārsniegt 59 200 DKK gadā;
- 2) ziedojumi noteiktām apstiprinātām labdarības organizācijām, fondiem, iestādēm u.c. Maksimālā atskaitāmā summa gadā ir 17 200 DKK neatkarīgi no tā, vai iemaksas ir sadalītas starp dažādiem fondiem. Fondam katru gadu jāziņo nodokļu iestādēm par saņemtajiem ziedojumiem;
- 3) atvieglojumi par bērniem. Atvieglojumi pienākas vienam no vecākiem:
  - 18 612 DKK ceturksnī par bērniem vecumā no 0 līdz 2 gadiem (ieskaitot);

- 14 724 DKK ceturksnī par bērniem vecumā no 3 līdz 6 gadiem;
  - 11 592 DKK ceturksnī par bērniem vecumā no 7 līdz 14 gadiem;
  - 11 592 DKK ceturksnī par bērniem vecumā no 15 līdz 17 gadiem;
- 4) atvieglojumi par iemaksām dažādās oficiālajās institūcijās: darba devēju asociācijās, arodbiedrībās un citās profesionālajās asociācijās, kuru mērķis ir aizstāvēt tās profesionālās grupas, kurā nodokļu maksātājs ietilpst, ekonomiskās intereses, maksimums 6 000 gadā DKK;
- 5) iemaksas bezdarba apdrošināšanas fondos un pirmspensijas fondos.

4.2. tabula/ Table 4.2.

Nodokļi un to likmes fiziskās personas ienākumiem Dānijā 2022. gadā / Taxes and their rates from personal income in Denmark in 2022

Nodokļi	Nodokļa likme	Nodokļa apraksts
Valsts nodoklis (state tax - angļu val.; Bundkast - dāņu val.)	Zemākā – 12.09%; augstākā 15% - gada ienākumiem virs 552 500 DKK	Valsts nodokļu likmes ir vienādas neatkarīgi no dzīvesvietas valstī, taču tās ir atkarīgas no ienākumiem. Valsts nodoklis tiek aprēķināts kā progresīvais nodoklis un ir sadalīts divās kategorijās. Valsts ienākumu nodokļa daļa ir sociālās apdrošināšanas maksājumi, tie netiek iekasēti atsevišķi.
Pašvaldības nodoklis (municipal tax - angļu val.; kommuneskat - dāņu val.)	24.982 % vidēja likme (22.5% -27.8%)	Pašvaldības nodoklis tiek aprēķināts no apliekamajiem ienākumiem pēc vienotas likmes, kas ir atkarīga no attiecīgās pašvaldības.
Darba tirgus iemaksas (labour market contribution - angļu val.; AM-bidrag - dāņu val.)	8%	Iemaksas tiek izmantotas valdības darba tirgus izdevumiem, piemēram, bezdarbnieka pabalstu, papildu apmācības kursu un maternitātes segšanai. Darba tirgus iemaksas atskaita no darbinieku bruto darba samaksas vai pašnodarbināto personu ienākumiem.
Baznīcas nodoklis (Church tax - angļu val.; Kirkeskat - dāņu val.)	0.70% vidēji (0.42% līdz 1.48%)	Apmēram 74% Dānijas iedzīvotāju ir Dānijas Nacionālās evaņģēliski luteriskās baznīcas (Folkekirken - dāņu val.) locekļi un maksā baznīcas nodokli. Šis nodoklis sedz pašvaldības baznīcu apsaimniekošanu un uzturēšanu. Baznīcas nodokļa lielums dažādās pašvaldībās ir atšķirīgs, tas tiek iekasēts kopā ar pārējiem tiešajiem nodokļiem.

Avots: autores veidots pēc Type if tax, 2022

Pašnodarbinātās personas maksājami nodokļi tiek iekļauti Ienākumu nodokļu sistēmā. Dānijā pašnodarbinātām personām jāveic iemaksas četros nodokļos – valsts nodoklis, pašvaldības nodoklis, darba tirgus iemaksas un baznīcas nodoklis. Dānijā pašnodarbinātās personas ir pakļautas fizisko personu nodokļiem.

Pašnodarbinātās personas gada laikā veic desmit ienākuma nodokļa maksājumus, kas balstās uz prognozētiem ienākumiem (dāņi to sauc par “ pašnovērtējumu”). No janvāra līdz maijam un no jūlija līdz novembrim maksājumi tiek veikti katra mēneša 20. datumā, jūnijā un decembrī maksājumi netiek veikti. Jebkurā brīdī ir iespēja mainīt iepriekš prognozētos ienākumus un tādējādi regulēt ienākuma nodokli.

Piemērs. 2022. gadā Dānijas pašnodarbinātā persona plāno, ka saņems ienākumus 400 000 DKK apmērā. Par to tiek ziņots Dānijas Valsts ieņēmumu dienestam (Dānijā –

SKAT). Dānijas Valsts ieņēmumu dienests veic nodokļa avansu aprēķinu, kurš jāmaksā 10 reizes gadā

4.3. tabula/ Table 4.3.

**Pašnodarbinātās personas ienākumu nodokļu aprēķins Dānijā 2022. gadā /
Calculation of self-employed income taxes in Denmark in 2022**

Nodokļa veids	Nodokļa bāze, DKK	Nodokļa likme, %	Nodokļa summa, DKK
Darba tirgus iemaksas	400 000.00	8	32 000
Valsts nodoklis	368 000.00	12.09	44 491
Pašvaldības nodoklis (22.5% - 27.8%)	323 508.80	23	74 407
KOPĀ nodokļi			150 898

Avots: autores veidots

Gada beigās tiek maksāts ienākuma nodoklis, kas balstīts uz faktisko iepriekšēja gada apliekamo ienākumu. Ar nodokli apliekamie ienākumi tiek iegūti no sagatavotajiem grāmatvedības un finanšu pārskatiem, kas tiek koriģēti ar nodokļu atvieglojumiem. Gada atskaite (*dāņu valodā - "årsopgørelse"*), kurā tiek atspoguļots faktiskais apliekamais ienākums par gadu, tiek nodots ne vēlāk kā sešus mēnešus pēc gada beigām. Pēc gada atskaites var redzēt, cik liels ienākuma nodoklis vēl jāpiemaksā, vai otrādi, cik liels nodoklis ir pārmaksāts (*How do you pay tax in Denmark...2023*).

Uzņēmējdarbības nodokļa veids pašnodarbinātajiem Dānijā

Uzņēmējdarbības nodokli var izmantot pašnodarbinātā persona, kuras ienākumi pārsniedz 592 174 DKK gadā. Šī nodokļa mērķis ir atlikt maksājamo ienākuma nodokli. Uzņēmējdarbības nodokļa shēma ļauj izmantot uzņēmumu ienākuma nodokļa likmi (kas 2022. gadā bija 22%) tai daļai no pašnodarbināto personu ienākuma, kas nav izņemta no pašnodarbinātās personas bankas konta, bet atstāta pašnodarbinātā attīstībai. Piemērs, pirmajā gadā tiek izmantota uzņēmējdarbības nodokļa shēma, un tiek samaksāts 22% ienākuma nodokli par 100 000 DKK ienākumiem, kas tiek atstāts pašnodarbinātības bankas kontā. Otrajā gadā šī peļņa tiek izņemta no pašnodarbinātības bankas norēķinu konta uz savu privāto bankas norēķinu kontu. Ja ienākuma nodokļa likme ir 40% (kā piemērs, jo tā mainās atkarībā no daudziem faktoriem), tad tiek piemaksāta starpība no 22% nodokļa, kas jau ir samaksāts pašnodarbinātības pirmajā gadā un 40% iedzīvotāju ienākuma nodokļa likmes, kas ir otrajā gadā, kad tiek izņemta otra gada pašnodarbinātības ienākumi.

Tomēr dažos gadījumos uzņēmējdarbības nodokļa shēma var arī atcelt 15% maksimālo nodokli, kas tiek piemērots, ja pašnodarbināto personu ienākumi pārsniedz maksimālo nodokļa kategoriju.

Pie šī nodokļu veida ir svarīgi, lai tiktu nodalīti pašnodarbinātības ienākumi no citiem privātiem ienākumiem (*Social protection rights of..., 2023*).

Pašnodarbināto personu sociālā apdrošināšana Dānijā

Dānijas labklājības modeli parasti dēvē par Skandināvijas labklājības modeli. Dānijas sociālās aizsardzības sistēma ir balstīta uz nacionālās apdrošināšanas principu, kas lielā mērā tiek finansēta no valsts un tikai neliela daļa tiek finansēta no privātām iemaksām. Dānijā pašnodarbinātās personas ir tāpat sociāli apdrošinātas kā darba ņēmēji. Vienīgā atšķirība ir tā, ka pašnodarbinātām personām pašām jāpadomā par papildu pensiju iemaksām. Dānijas pašnodarbinātajām personām jāveic iemaksa papildu pensiju fondā (ATP pensiju fondos) un sociālajai apdrošināšanai pret nelaimes gadījumiem darbā

un arodslimībām. Bezdarba apdrošināšana ir brīvprātīga apdrošināšana gan darba ņēmējiem, gan pašnodarbinātajām personām.

4.4. tabula/ Table 4.4.

**Pašnodarbināto personu sociālā aizsardzība Dānijā un Latvijā 2022. gadā /
Social protection of the self-employed in Denmark and Latvia, 2022**

Sociālās apdrošināšanas veidi	Valsts nodokļa daļa Dānijā	VSAOI Latvija
1) valsts pensiju apdrošināšana	+ / brīvprātīgi var pievienoties privātās apdrošināšanās	+ / brīvprātīgi var pievienoties privātās apdrošināšanās
2) sociālā apdrošināšana bezdarba gadījumam	brīvprātīgi var pievienoties noteiktajos fondos	-
3) sociālā apdrošināšana pret nelaimes gadījumiem darbā un arodslimībām	brīvprātīgi var pievienoties privātās apdrošināšanās	brīvprātīgi var pievienoties privātās apdrošināšanās
4) invaliditātes apdrošināšana	+	+
5) maternitātes, paternitātes un slimības apdrošināšana	+	+
6) vecāku apdrošināšana	+	+
7) veselības apdrošināšana	-	+

Avots: autore's pētījums, izmantojot *Your social security ...*, 2023 un *Noteikumi par valsts sociālās ...*, 2020

Dānijā valsts pensiju apdrošināšana pašnodarbinātām personām iedalās divās grupās: viena pensijas daļa tiek uzkrāta no Valsts nodokļa, bet otra daļa – brīvprātīga. Pašnodarbinātā persona pievienojoties ATP brīvprātīgajam pensiju fondam, kas pēc savas būtības ir līdzīgs Latvijas 3. līmeņa pensiju fondam. Ja pašnodarbinātā persona vēlas pati veikt sociālās apdrošināšanas iemaksas ATP fondā, tad to var darīt tikai tad, ja pirms tam šī persona bija darba ņēmējs vismaz trīs gadus un trīs gadus ir maksājusi ATP fondā.

Bezdarba apdrošināšanas sistēma ir brīvprātīga apdrošināšanas sistēma Dānijā gan darba ņēmējiem, gan pašnodarbinātajām personām. Tā nav iekļauta kopējos sociālās apdrošināšanas maksājumos. Dānijā ir vairāki bezdarba apdrošināšanas fondi. 2022. gadā Dānijā bija 35 fondi, no kuriem divi paredzēti pašnodarbinātām personām.

Sociālā apdrošināšana pret nelaimes gadījumiem darbā un arodslimībām pašnodarbinātām personām jāveic pašām kādā no privātajām apdrošināšanas sabiedrībām.

Darba devēji apdrošina savus darba ņēmējus kādā no privātajām apdrošināšanas sabiedrībām. Darba devēja iemaksas Dānijas sociālajā apdrošināšanā ir aptuveni 8 000 – 10 000 DKK uz vienu darbinieku gadā.

Pašnodarbinātās personas tiek apdrošinātas invaliditātei, maternitātei, paternitātei un slimībām, kā arī vecāku apdrošināšanai tieši tāpat kā darba ņēmēji (*Your social security rights in Denmark*, 2023).

Lai apstiprinātu iegūtās informācijas pareizu interpretāciju, tika veikta intervija ar trīs Dānijas nodokļu konsultantiem:

- *Irina Dicusara* - nodokļu un grāmatvedības konsultante, uzņēmuma ID Consult (*tax and business adviser*) vadītāja (<https://idconsult.dk/>);
- *Jens Davidsen* - finanšu direktors uzņēmumā AS ELAS (www.elas.dk);
- *Jonas Dan Helsvig* - nodokļu konsultants uzņēmumā Dania Accounting ApS (LTD) (<https://www.daniaaccounting.com>).

Pēc informācijas iegūšanas un aptaujas var secināt, ka Dānijā nodokļu normatīvie akti ir sarežģīti, ko arī autorei apstiprināja Dānijas nodokļu administrācijas amatpersona un trīs nodokļu eksperti.

Dānijas ienākuma nodokļu sistēma ir progresīva. Dānijas rezidenti, lai veiktu nodokļa aprēķinu, izmanto Dānijas nodokļu administrācijas (Dānijā - SKAT) mājas lapā (www.skat.dk) pieejamos nodokļu kalkulatorus, jo nodokļu aprēķins atkarīgs no daudziem faktoriem, piemēram, kurā pašvaldībā tiek gūti ienākumi.

Aptaujas eksperti apgalvoja, ka Dānijā kopējais ienākuma nodokļu slogs ir augsts, bet lielākā daļa ir gatavi tos maksāt, jo izprot nodokļu lomu valsts ekonomikā. Samaksātie nodokļi tiek atgūti dažādos veidos - vizītes pie ārsta ir bez pacienta iemaksām, izglītība ir bez maksas visos līmeņos, pabalstu sistēma u.tml.

Eksperti atzina, ka nodokļu nomaksu veicina patriotisms pret valsti un valdību. Dānijas pilsoņi ļoti uzticas Dānijas valdībai. Ir veikti arī jaunāki pētījumi, kas liecina, ka ārējie apstākļi (tādi kā COVID 19) neietekmē Dānijas pilsoņu uzticēšanos valdībai (*Trust in government in Denmark...*, 2022).

Dānijā faktiskie nodokļu ieņēmumi sasniedz plānotos ieņēmumus, jo ir lieli sodi par pārkāpumiem nodokļu jomā - slēpti ienākumi, apzināti nepareizi aprēķināti nodokļi u.tml. Sodi var būt līdz pat 20 000 eiro. Dānijas nodokļu administrācija veic regulārus un sistemātiskus kontroles pasākumus, lai izskaustu viltus pašnodarbinātību un kontrolētu pašnodarbināto personu ienākumu deklarēšanu. Kontroles pasākumi ir viegli veicami, jo 95% darījumu notiek bezskaidrā naudā. Dānijas nodokļu administrācija regulāri veic dažādas informatīvas kampaņas, lai izglītotu iedzīvotājus par nodokļiem, jaunumiem u.c līdzīgām tēmām.

4.3. Pašnodarbinātības sociāli ekonomiskās vides novērtējums Latvijā / *Assessment of the socio-economic environment of the self-employed in Latvia*

Lai apzinātu pašnodarbināto personu grāmatvedības un nodokļu uzskaites trūkumus un labās iestrādes, 2023. gada martā tika veikta ekspertu aptauja. Eksperti tika aicināti aizpildīt aptaujas anketu problēmai “Pašnodarbinātības veicināšanai Latvijā nepieciešama sociāli ekonomiskās vides pilnveidošana un uzlabošana”.

4.5. tabula/ *Table 4.5.*

Aptaujas ekspertu raksturojums, n=7 / *Position held by experts, n=7*

Eksperta apzīmējums	Eksperta ieņemamais amats
A	SIA "Latvijas Lauku konsultāciju un izglītības centrs" Grāmatvedības un finanšu nodaļas vadītāja.
B	Latvijas Republikas Ārpakalpojuma grāmatvežu asociācijas valdes loceklis, grāmatvedības ārpakalpojuma uzņēmuma vadītājs, grāmatvedības eksperts, finanšu konsultants.
C	Ilggadīga (33 gadi) pašnodarbināto personu grāmatvede.
D	Latvijas Biozinātņu un tehnoloģiju universitātes profesore ar vairāku gadu darba pieredzi grāmatvedības un nodokļu jomā.
E	VID NP Fizisko personu nodokļu daļas Pirmās metodikas nodaļas Galvenā nodokļu inspektore.
F	VID NP Fizisko personu nodokļu daļas Pirmās metodikas nodaļas Galvenā nodokļu inspektora vietniece.
G	Latvijas Republikas Grāmatvežu asociācijas valdes priekšsēdētājas vietniece, grāmatvedības ārpakalpojuma uzņēmuma vadītāja, grāmatvedības eksperte, finanšu konsultante.

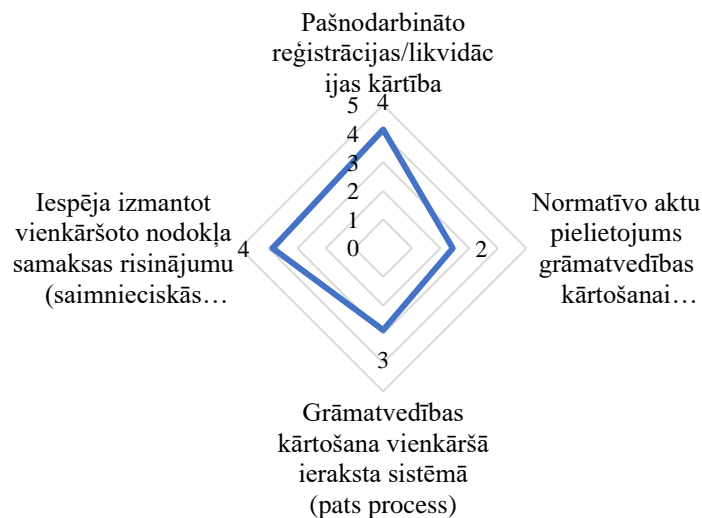
Avots: autores pētījums un konstrukcija

Aptaujas mērķis bija noskaidrot ekspertu viedokli par esošās tiesiskās, nodokļu un grāmatvedības, kā arī sociālās apdrošināšanas sistēmas nepilnībām un priekšrocībām Latvijā. Aptaujā piedalījās 7 eksperti (skat. 4.5. tab.)

Aptaujas anketa tika sadalīta trijās daļās: tiesisko, ekonomisko un sociālo faktoru novērtējums. Katrai daļai bija uzskaitīti vairāki faktoru elementi, kuri bija jānovērtē skalā no 1 līdz 5, kur 1 - neapmierinoši; 2 - drīzāk neapmierinoši; 3 - drīzāk apmierinoši; 4 - apmierinoši; 5 - ļoti labi. Pēc faktoru elementu novērtējuma tika lūgts izteikt viedokli par esošo nodokļu un grāmatvedības, kā arī sociālās apdrošināšanas kārtību pašnodarbinātajām personām.

Tiesisko faktoru novērtējums

Eksperti atzina, ka pašnodarbināto personu, īpaši saimnieciskās darbības veicēju reģistrācija un likvidācija ir ļoti vienkārša un saprotama. No visiem anketā piedāvātajiem tiesisko faktoru elementiem vismazāk tika novērtēts normatīvo aktu pielietojums grāmatvedības kārtošanai vienkāršā ieraksta sistēmā. No septiņiem ekspertiem četri eksperti atzīmēja, ka *“Iespēja izmantot vienkāršoto nodokļa samaksas risinājumu (saimnieciskās darbības ieņēmumu konts - SDI)”* ir ļoti labs risinājums, kā samazināt administratīvo slogu pašnodarbinātām personām. Šīs normas nepilnība ir, ka šo pakalpojumu piedāvā tikai viena banka Latvijā – AS Industra Bank, kā arī tikai tiem, kas ir mikrouzņēmumu nodokļa maksātāji. No katra SDI kontā ienākošā maksājuma banka vispirms rezervē 40% (maksimālo likmi). VID pārliecinās, vai pašnodarbinātās personas apgrozījums nav pārsniedzis 25 000 eiro gadā. Ja apgrozījuma sliekšnis nav pārsniegts, papildu rezervētā summa tiek atbrīvota un, vēlākais divu darbdienu laikā, ir pieejama konta īpašniekam, savukārt 25% tiek iemaksāti valsts budžetā. Ja apgrozījuma sliekšnis ir pārsniegts, no tās apgrozījuma daļas, kas ir virs 25 000 eiro gadā, valsts budžetā tiek maksāti 40%. Tas nozīmē, ka arī tad, ja kļūdas pēc kāds ieskaita naudu šajā kontā, tad šī summa tiek uzskatīta par ienākumu, no kura tiek ieturēts MUN.

1 - neapmierinoši; 2 - drīzāk neapmierinoši; 3 - drīzāk apmierinoši; 4 - apmierinoši; 5 - ļoti labi

Avots: autores pētījums un konstrukcija

4.2.att./ Fig.4.2. **Pašnodarbināto personu tiesisko faktoru novērtējums, n=7 / Assessment of legal factors of self-employed persons, n=7**

Grāmatvedības kārtošanas process pašnodarbinātām personām tika novērtēts kā drīzāk apmierinošs. Eksperti uzskata, ka vienkāršā ieraksta grāmatvedības process ir sarežģīts un darbietilpīgs process. Ja pašnodarbinātai personai darījumu ir maz, nav

pamatlīdzekļu, netiek lietots transportlīdzeklis saimnieciskajai darbībai, tad grāmatvedības kārtošana nav sarežģīta, bet, tiklīdz ir pamatlīdzekļi, tiek lietots transportlīdzeklis, tiek lietotas citas privātas lietas (telefons, telpas u.c.), tad jāpārzina daudzas likumu normas un nianšes, kurās var apjukt. Eksperti pozitīvi atzīmēja likuma normu, ka pašnodarbinātās personas var nekārtot grāmatvedību, ja visi norēķini tiek veikti bezskaidrā naudā un atsevišķā bankas norēķinu kontā.

Trīs no septiņiem ekspertiem faktora elementu “*Normatīvo aktu pielietojums grāmatvedības kārtošanai vienkāršā ieraksta sistēmā*” novērtēja kā drīzāk apmierinošu, pārējie - no neapmierinoši līdz apmierinoši. Galvenie iemesli zemam novērtējumam ir sarežģīti likuma regulējumi gan grāmatvedībā, gan nodokļos, daudz likuma normu un MK noteikumu.

Eksperti ieteica, ka vajadzētu normatīvo aktu regulējumam būt vienā vai divos likumos, nevis kā pašreiz: Grāmatvedības likums, likums “Par iedzīvotāju ienākuma nodokli” u.c. likumi, kā arī pakārtotie MK noteikumi. Protams, tas viss iespēju robežās, jo, piemēram, PVN likumu nevajadzētu dalīt vai mainīt tieši saimnieciskās darbības veicēju vajadzībām. Viens no ekspertiem uzsvēra, ka nepietiek vienkāršot likumu normas, bet ir nepieciešamība apzināties, ka līdz ar saimniecisko darbību ir arī pienākumi izprast grāmatvedību un nodokļu aprēķinus. Viens no ekspertiem, kas ikdienā konsultē pašnodarbinātās personas, secināja, ka saimnieciskās darbības veicējiem ir maza interese izprast šos procesus, neskatoties uz to, ka VID mājaslapā ir pieejami informatīvi-metodiskie materiāli ar piemēriem, kā darījumus atspoguļot grāmatvedībā un kā pareizi aprēķināt nodokļus. Tai pašā laikā cits eksperts uzsvēra, ka VID metodiskie materiāli ir uzrakstīti sarežģītā un nesaprotamā valodā, kopējot likumu un MK noteikumu normas.

Savukārt faktoru elements “*Reģistrācijas un likvidācijas kārtība*” tika atzīts kā vienkāršs un saprotams, sarežģījumus rada tikai dažādās reģistrācijas iespējas: vispārējā kārtība vai paziņotā saimnieciskā darbība, kuras nosaukumu varētu aizvietot ar “īres nodoklis” vai “īres nodokļa maksātāji”, kas būtu saprotamāks.

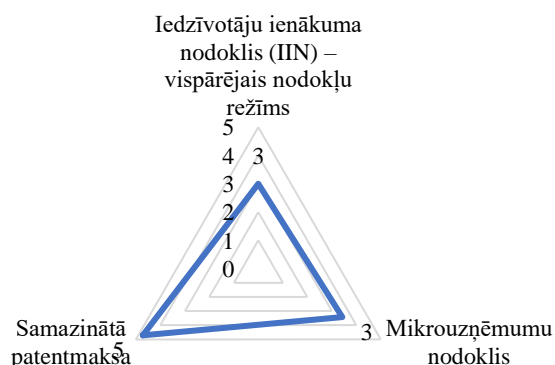
Ekonomisko faktoru novērtējums

No trim saimnieciskās darbības veicēju nodokļu veidiem visaugstāko vērtējumu ieguva *samazinātā patentmaksā*. Visi eksperti novērtēja samazināto patentmaksu kā ļoti labu nodokļa samaksas veidu. Eksperti uzsvēra, ka šis ir ļoti būtisks atvieglojums ikvienam vecākam cilvēkam vai invalīdam, kas vēlas gūt papildu ienākumus pensijai, nodarbojoties ar amatniecību vai floristiku, sniedzot kādus sadzīves, mājsaimniecības vai mājas aprūpes pakalpojumus. Viens no ekspertu ieteikumiem bija pārskatīt samazinātās patentmaksas ienākumu sliekšni, kas ir 3000 eiro gadā (noteikts 2004. gadā), pielīdzinot, piemēram, gada neapliekamajam minimumam (2023. gadā - 6000 eiro).

“*Mikrouzņēmuma nodoklis – MUN*” kā nodokļa veids tika vērtēts pretrunīgi ekspertu vidū. Daļa ekspertu uzskata, ka mikrouzņēmumu nodoklis ļoti labs nodokļa veids, jo vienā nodoklī apvienots iedzīvotāju ienākuma nodoklis un sociālās apdrošināšanas iemaksas. Eksperti ieteica turpināt šī nodokļa pilnveidi, dodot iespēju MUN maksātājiem izmantot atvieglojumus par apgādājamajiem u.c.. Tā kā MUN ietver pašnodarbinātā VSAOI (80% no MUN), jo lielāks MUN tiek samaksāts, jo labāka ir pašnodarbinātā sociālā apdrošināšana. Turklāt tā nav apdrošināšana tikai vecuma pensijai, kā tas ir, maksājot pašnodarbinātā sociālās apdrošināšanas iemaksas 10% apmērā, ja ienākumi mēnesī ir mazāki par minimālo darba algu. MUN maksātāji ir apdrošināti visiem pašnodarbinātā apdrošināšanas veidiem, ieskaitot slimību un maternitāti, invaliditāti u.c. gadījumus.

Daži eksperti norādīja, ka sākotnējā iecere šim nodoklim ir bijusi veiksmīga, bet 2022. gadā tas tiek piemērots tikai ļoti šauram saimniecisko darbību veicēju lokam – pakalpojumu sniedzējiem un tiem, kuriem izdevumu īpatsvars ir neliels.

1 - neapmierinoši; 2 - drīzāk neapmierinoši; 3 - drīzāk apmierinoši; 4 - apmierinoši; 5 - ļoti labi

Avots: autores pētījums un konstrukcija

4.3. att./ Fig. 4.3. Pašnodarbināto personu ekonomisko faktoru novērtējums, n=7 / Assessment of economic factors of self-employed persons, n=7

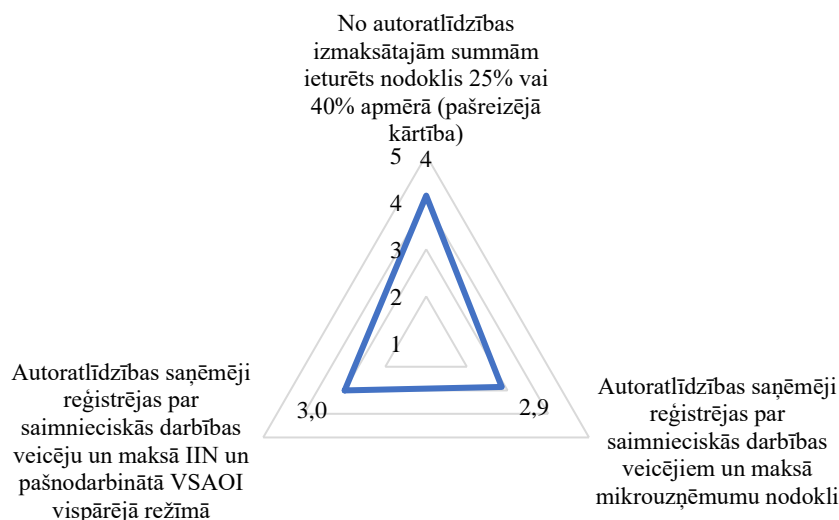
No visiem nodokļu veidiem *iedzīvotāju ienākuma nodoklis (IIN) vispārējā režīmā* tika atzīts kā sarežģītākais nodokļa veids un novērtēts kā drīzāk apmierinošs. Lai pareizi aprēķinātu nodokli, ir jāpārzina daudzas likumu normas, ir daudz dažādu izņēmumu. Piemēram, jāaprēķina VSAOI 31.07% un VSAOI 10% katru ceturksni, IIN 20%, 23% vai 31% vienu reizi gadā. Eksperti atzina, ka saimnieciskās darbības veicējiem ļoti labi jāizprot likumi, lai pareizi atspoguļotu darījumus grāmatvedībā un nodokļu aprēķinā. Šis nodokļu maksāšanas veids jā saglabā tiem saimnieciskās darbības veicējiem, kuru apgrozījums pārsniedz kādu noteiktu sliekšni, un tas liecinātu, ka saimnieciskās darbības veicēja darbība ir izaugusi līdz tādai, ka vajadzības gadījumā var atļauties algot grāmatvedī, bet, ja saimnieciskās darbības veicējs vēlas pats kārtot grāmatvedību un aprēķināt nodokļus, tad viņam pašam būtu jāizglītojas vienkāršā ieraksta grāmatvedībā - jāpiedalās VID semināros, citos semināros, jālasa VID metodiskie norādījumi.

Eksperti atzīmēja šādus trūkumus un piedāvāja risinājumus:

- jāpalielina neapliekamie ienākumi no lauksaimnieciskās ražošanas un lauku tūrisma atbilstoši ekonomiskajai situācijai. Līdz 2010. gadam tie bija 4000 lati jeb, pārrēķinot pēc kursa, 5690 eiro. 2023. gadā tie varētu būt 10 000 eiro jeb vislabāk to piesaistīt kādam rādītājam, piemēram, 20 minimālās mēneša algas (2023. gadā - 12 400 eiro) jeb divu gada nepaliekamo minimumu (2023. gadā - 12 000 eiro) apmēram. Piemēram, Igaunijā 2021. gadā neapliekamā summa lauksaimniekiem palielināta no 2877 eiro līdz 5000 eiro;
- vienlaikus ar neapliekamo ienākumu sliekšņa palielināšanu atteikties no subsīdiu jeb atbalsta maksājumu lauksaimniecībai un lauku attīstībai neaplikšanas ar IIN. Šī norma faktiski veicina lauku uzņēmēju ienākumu nevienlīdzības palielināšanos, jo subsīdiu summas ir ļoti atšķirīgas, lielākā daļa no tām ir konkrētu izdevumu segšanai, tātad peļņu neveido, bet nodrošina lielāku ar nodokļiem neapliekamu ienākumu gūšanu turīgākajiem lauksaimniekiem, kas gūst lielāku peļņu no saimnieciskās darbības;
- atbalsts, kas neattiecas uz lauksaimniecību un lauku attīstību, ir ar IIN apliekams. Vajadzētu IIN likumā iekļaut normu, ka par pamatlīdzekļiem saņemto atbalstu var iekļaut ieņēmumos pakāpeniski – proporcionāli aprēķinātajam nolietojumam

(2023. gadā šāda norma ir tikai lauksaimniecības nozares atbalstam, bet tam nav nekādas praktiskas nozīmes, jo lauksaimnieku atbalsti netiek aplikti ar IIN). Tas būtu aktuāli dažādiem, piemēram NVA projektiem, kuru ietvaros tiek saņemts atbalsts pamatlīdzekļu iegādei.

Sakarā ar plānotajām izmaiņām likumā “Par iedzīvotāju ienākuma nodokli” no 2024. gada 1. janvāra tika noskaidrots ekspertu viedoklis arī šajā jautājumā.

1 - neapmierinoši; 2 - drīzāk neapmierinoši; 3 - drīzāk apmierinoši; 4 - apmierinoši; 5 - ļoti labi

Avots: autores pētījums un konstrukcija

4.4. att./ Fig.4.4. Pašnodarbināto personu autoratlīdzības saņēmēju nodokļu režīma vērtējums, n=7 / Assessment of the tax treatment of royalties, n=7

No 2024. gada 1. janvāra plānotās likuma izmaiņas eksperti novērtēja kā drīzāk apmierinošas. Eksperti uzskata, ka autoratlīdzības saņēmējiem ir jādod iespēja izvēlēties: 25% vai 40% ietur autoratlīdzības izmaksātājs, vai autoratlīdzības saņēmēji paši reģistrējas par saimnieciskās darbības veicējiem un izvēlas nodokļu maksāšanas režīmu. Tie autoratlīdzības saņēmēji, kas pamata ienākumus gūst citur un paralēli gūst autoratlīdzības ienākumus, varētu izvēlēties nodokli 25% vai 40% un nesatraukties par savu sociālo aizsardzību. Savukārt, ja pamata ienākumi tiek gūti no autoratlīdzības, tad vērts izskatīt reģistrēšanos par saimnieciskās darbības veicēju un izvēlēties atbilstošo nodokli – MUN vai vispārējā nodokļu režīmā.

Sociālo faktoru novērtējums

Tā kā IIN kā vispārējā režīma nodokļu maksāšanas veids ekspertu vidū tika atzīts par drīzāk apmierinošu, tad atbilstoši arī *sociālā aizsardzība*, izvēloties šo nodokļu maksāšanas veidu, tika atzīta kā drīzāk apmierinoša. Visi eksperti norādīja, ka VSAOI aprēķins ir komplicēts – 2 VSAOI veidi (31,07% un 10%) jāaprēķina pašai pašnodarbinātajai personai, un vienu VSAOI (minimālas VSAOI) aprēķina VSAA. Turklāt VSAOI administrēšanā ir iesaistītas divas valsts institūcijas – VSAA un VID. Eksperti uzskata, ka esošā sistēma ir novecojusi un ir jārada jauna VSAOI sistēma, vai arī jāveic esošās sistēmā būtiskas izmaiņas, lai saimnieciskās darbības veicēji būtu motivēti maksāt VSAOI un nodrošināt savu sociālo aizsardzību. VSAOI likmes ir par augstu, pašnodarbinātās personas netiek apdrošinātas visiem sociālās apdrošināšanas

veidiem, VSAOI aprēķins ir pārāk sarežģīts, daudzi likumā noteiktie izņēmumi dažādām sociāli apdrošināmo personu kategorijām un ienākumu veidiem, minimālās sociālās apdrošināšanas iemaksas. Tika atzīmēts, ka iepriekšējā kārtība, kad pastāvēja tikai viena veida VSAOI (nebija jāaprēķina atsevišķi iemaksas vecuma pensijai un minimālās VSAOI) - bija vieglāk un vienkāršāk veikt to aprēķinu.

Viens no sociālās apdrošināšanas iemaksu problemātiskajiem aspektiem ir tas, ka pašnodarbinātas personas netiek apdrošinātas bezdarba gadījumiem. Pirmkārt, pašnodarbinātā persona netiek apdrošināta bezdarbam, tātad nevar saņemt bezdarba pabalstu pat, ja zaudē ienākumu gūšanas iespējas. Otrkārt, ja paralēli ir bijušas darba attiecības, tad darba zaudēšanas gadījumā bezdarbnieka pabalstu var saņemt tikai tad, ja pašnodarbinātās personas ienākumi ir mazāki par minimālo iemaksu objektu, t.i., 2023. gadā mazāki par 620 eiro mēnesī.

Eksperti iesaka pārskatīt likuma normu par to, ka netiek ņemti vērā ieņēmumi no atbalsta maksājumiem jeb subsīdijām lauksaimniekiem, aprēķinot VSAOI. Jāņem vērā divi aspekti. Pirmkārt, liela daļa "mazo" lauksaimnieku peļņu gūst tieši pateicoties subsīdijām. Tātad, atskaitot tās, neveidojas ienākums, no kura būtu jāveic pašnodarbinātā sociālās apdrošināšanas iemaksas.

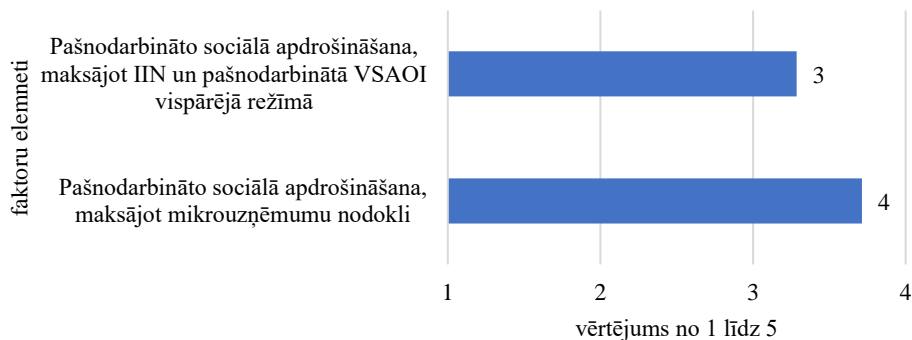
Tādējādi liela daļa lauksaimnieku tieši šī aspekta dēļ netiek apdrošināti un nākotnē netiek sociāli aizsargāti. Otrkārt, lielas summas lauksaimnieki saņem kā atbalstu lauksaimniecībai un lauku attīstībai, lai segtu noteiktus izdevumus, piemēram, izdevumus pamatlīdzekļu iegādei vai izveidošanai.

Atbilstoši spēkā esošajai kārtībai, aprēķinot sociālās apdrošināšanas iemaksu objektu, kā arī ar iedzīvotāju ienākuma nodokli apliekamo ienākumu, visi izdevumi, t.sk. šādu pamatlīdzekļu nolietojums, tiek ņemti vērā, bet ieņēmumi no atbalsta – nē. Šādi rēķinot, saimnieciskās darbības rezultāts bieži iznāk negatīvs arī tad, ja faktiski gads ir noslēgts ar peļņu. Šeit var ņemt vērā, ka lauksaimnieki, kuri vēlas sevi sociāli nodrošināt, var izvēlēties brīvprātīgi maksāt pašnodarbinātā VSAOI no visiem ienākumiem, t.i., ņemot vērā arī ieņēmumus no subsīdijām.

Eksperti uzsvēra, ka būtisks atvieglojums autoriem un zemnieku saimniecību īpašniekiem un autoratlīdzības saņēmējiem ir iespēja aprēķināt iemaksas vecuma pensijai 10% apmērā nevis katru mēnesi, bet no gada ienākumiem (likuma "Par valsts sociālo apdrošināšanu" 14.1. panta 3. daļa). Tas novērš iemaksu aprēķināšanu no lielākas summas, nekā ir faktiskie ienākumi, jo tiek izlīdzinātas sezonālās svārstības gadījumā, ja gada sākumā ir tikai izdevumi, bet gada beigās - peļņa. Tomēr tas, ka atsevišķiem ienākumu veidiem iemaksas pensiju apdrošināšanai var veikt no gada ienākuma, praksē rada ļoti lielas neskaidrības un nodokļu riskus, jo ne vienmēr pašnodarbinātām personām ir tikai ienākumi no lauksaimniecības, var būt ienākumi no pārdotiem pamatlīdzekļiem, sniegti tehniskie pakalpojumi, bet, kā rīkoties šādos gadījumos, normatīvajos aktos nav atrunāts.

Daži eksperti piedāvāja šo normu piemērot pilnībā visām pašnodarbinātām personām, tādējādi mazinot administratīvo slogu (iespēja neveikt aprēķinus katru mēnesi), turklāt atļaut gada ienākumu aprēķināt saprātīgā termiņā, nevis līdz 17. janvārim, kā tas ir 2023. gadā lauksaimnieku un autoru ienākumiem.

Visās ekspertu aptaujās tika atzīmēts, ka ir nepieciešams VID un VSAA organizēt seminārus, video seminārus, dažādus citus pasākumus, kuros skaidrot sociālās apdrošināšanas iemaksu nozīmīgumu un to nemaksāšanas sekas.

1 - neapmierinoši; 2 - drīzāk neapmierinoši; 3 - drīzāk apmierinoši; 4 - apmierinoši; 5 - ļoti labi

Avots: autores pētījums un konstrukcija

4.5. att./ Fig. 4.5. Pašnodarbināto personu sociālo faktoru novērtējums, n=7 / Assessment of social factors of self-employed persons, n=7

Faktoru elements “Pašnodarbināto sociālā apdrošināšana, maksājot mikrouzņēmumu nodokli” tika novērtēts kā apmierinošs. Mikrouzņēmuma nodoklis ietver nodokļu daļījumu 80% VSAOI un 20% IIN. MUN sociālā aizsardzība ir pozitīvi vērtējama no diviem aspektiem, maksājot lielāku MUN, proporcionāli palielinās pašnodarbinātās personas sociālā apdrošināšana un vienkāršība, samaksājot vienu MUN nodokli, kurš tālāk tiek sadalīts attiecīgajos nodokļos.

Diemžēl neviens no nodokļu veidiem nenodrošina pašnodarbināto personu pilnu sociālo aizsardzību, jo pašnodarbinātās personas netiek apdrošinātas bezdarbam, arodslimībām un pret nelaimes gadījumiem darba vietās.

4.4. Pašnodarbinātības sociāli ekonomiskās vides Latvijā pilnveidošanas un uzlabošanas scenāriju novērtējums pēc hierarhiju analīzes metodes / Evaluation of the scenarios of improvement and improvement of the socio-economic environment of self-employment according to the method of hierarchy analysis

Lai noteiktu piemērotāko attīstības scenāriju pašnodarbināto personu sociāli ekonomiskās vides uzlabošanai, izmantota amerikāņu zinātnieka T.L. Satī izveidotā hierarhiju analīzes metode (*The Analytic Hierarchy Process, AHP*).

Hierarhiju analīzes metode ir sistemātiska procedūra jebkuras problēmu elementu hierarhiskai sakārtošanai ar pāru salīdzināšanu, kur rezultāti tiek izmantoti, lai izveidotu vispārējās prioritātes alternatīvu novērtēšanu (*Saaty, Vargas, 2001*).

Tā ir daudzkritēriju lēmumu pieņemšanas metode, kas palīdz lēmuma pieņemējam apskatīt sarežģītas problēmas pēc vairākiem pretrunīgiem un subjektīviem kritērijiem. Ekspertīzes veikšana tiek veidota vairākos posmos - sākot no ekspertīzes organizatoru, analītiķu grupas veidošanas, ekspertīzes sagatavošanas, ekspertu izvēles un ekspertu grupas veidošanas līdz ekspertu aptaujai, rezultātu spriedumu saskaņotības analīzei, un kā pēdējais posms - ekspertīzes rezultātu un to analīzes detalizēts atainojums. Hierarhiju analīzes process ir īpaši piemērots sarežģītu jeb kompleksu lēmumu pieņemšanai, kad jāveic vairāku grūtu izskaitļojamu lēmumu elementu salīdzināšana (*Saaty, 2004*).

Izstrādātā vērtēšanas kritēriju hierarhija parādīta 4.6. attēlā. Hierarhiju analīzes veikšanai tiek izveidota savstarpēji saistīta līmeņu kompozīcija-pirmajā līmenī tiek noteikts augstākais mērķis - “Pašnodarbinātības sociāli ekonomiskās vides pilnveidošana un uzlabošana”. Otrajā līmenī tiek izvirzīti vērtēšanas kritēriju grupas - “Pašnodarbinātības iespējas”, “Valsts ekonomiskā izaugsme”, “Pašnodarbināto personu

normatīvā bāze un nodokļi” un “Sociālā vide pašnodarbinātajiem”. Trešajā līmenī tiek izvirzīti vērtēšanas kritēriji - “Pašnodarbināto personu īpatsvars nodarbināto vidū”, “Pašnodarbināto personu vides konkurētspēja”, “Pašnodarbinātības atbalsts”, “Pašnodarbināto personu sociālā aizsardzība” un pārējie 12 kritēriji. Ceturtajā līmenī ir noteikti alternatīvie jeb 3 attīstības scenāriji.

Pieaicinātie septiņi eksperti tika iepazīstināti ar pašnodarbinātības sociāli ekonomiskās vides uzlabošanas scenārijiem, kuri veica hierarhijas analīzes 21 matricu aizpildīšanu.

Lai eksperti izprastu kritēriju grupas un pašus kritērijus, tika izstrādāts “Pašnodarbinātības sociāli ekonomiskās vides pilnveidošanas un uzlabošanas kritēriju grupu un pašu kritēriju raksturojums”.

1. Pašnodarbinātības iespējas veicina pašnodarbinātības pieaugumu konkurētspējīgā vidē.

- *Pašnodarbināto personu īpatsvars no nodarbinātajiem* – pašnodarbināto īpatsvars procentos nodarbināto kopskaitā. Šis rādītājs parāda, cik populāra ir pašnodarbinātība konkrētajā reģionā, valstī.
- *Pašnodarbināto personu vides konkurētspēja* - vides attīstības plānošana un pārvaldīšana tiek orientēta uz to, lai sakārtotu pašnodarbinātības īstenošanas apstākļus un līdzsvarotu to veidojošās sociāli ekonomiskās, funkcionālās un strukturālās komponentes. Jo vairāk ir sakārtota šī vide, jo vairāk nodarbināto vēlas izvēlēties šo formu – pašnodarbinātību.
- *Pašnodarbinātības atbalsts* – valsts, pašvaldību un citu organizāciju atbalsts, kas var tikt īstenots mācībās, finansiālā atbalstā, morālā atbalstā u.tml. var veicināt pašnodarbinātības attīstību.
- *Pašnodarbināto personu pamatdarbības veids* – kādā nozarē darbojas pašnodarbinātās personas. Šis kritērijs ir svarīgs, lai saprastu, vai nerodas viltus pašnodarbinātība, kā arī, lai izvērtētu sociālās apdrošināšanas veidu nepieciešamību, t.i., vai pašnodarbinātās personas darbojas bīstamās nozarēs, kur ir nepieciešama papildu sociālā apdrošināšana.

2. Valsts ekonomiskā izaugsme veicina iedzīvotāju labklājības līmeņa pieaugumu, uzņēmējdarbības, tai skaitā pašnodarbinātības vides pilnveidošanu un uzlabošanu.

- *IKP palielināšana* – svarīgs katras valsts ekonomikas rādītājs, kas attēlo ienākuma līmeni un dzīves kvalitāti valstī.
- *Nodarbinātības veicināšana* - jo vairāk iedzīvotāju valstī ir ekonomiski aktīvi un ir nodarbināti, jo straujāk attīstās tautsaimniecība.
- *Investīciju un finansējuma piesaistīšana* – valsts, pašvaldību un citu organizāciju darbība investīciju un finansējuma piesaistīšanai no ES struktūrfondiem.
- *Uzņēmējdarbības attīstības veicināšana* – valsts, pašvaldību un citu organizāciju atbalsts uzņēmējiem un uzņēmējdarbībai, labvēlīgas vides radīšanai.

3. Pašnodarbināto personu normatīvā bāze un nodokļi - sakārtota normatīvā bāze un izprotami nodokļu aprēķini samazina ēnu ekonomiku valstī un veicina cilvēku iesaistīšanos uzņēmējdarbībā, tai skaitā pašnodarbinātībā.

- *Nodokļu normu sakārtošana, lai tās būtu vienkāršas un saprotamas.*
- *Grāmatvedības normu sakārtošana, mazinot administratīvo slogu.* Normatīvā bāze nodokļos un grāmatvedībā jāformulē vienkāršā valodā, lai pašnodarbinātās personas to varētu saprast un pielietot ikdienā, varētu īstenot

īstermiņa un ilgtermiņa uzņēmējdarbības plānošanu. Saprotama nodokļu un grāmatvedības normatīvā bāze mazina iespējas kļūdīties nodokļu aprēķinos;

- *Samērīgas nodokļu likmes / nodokļu slogs* - mazina vēlmi apzināti nemaksāt nodokļus vai nelikumīgi samazināt tos.
- *VID godīga un uz uzticību balstīta sadarbība* - nodokļu maksātāji, tai skaitā pašnodarbinātās personas, pozitīvāk uztvertu nodokļu nomaksas faktu, ja VID darbinieki komunikācijā ar viņiem būtu pozitīvāki un uz sadarbību balstīti.

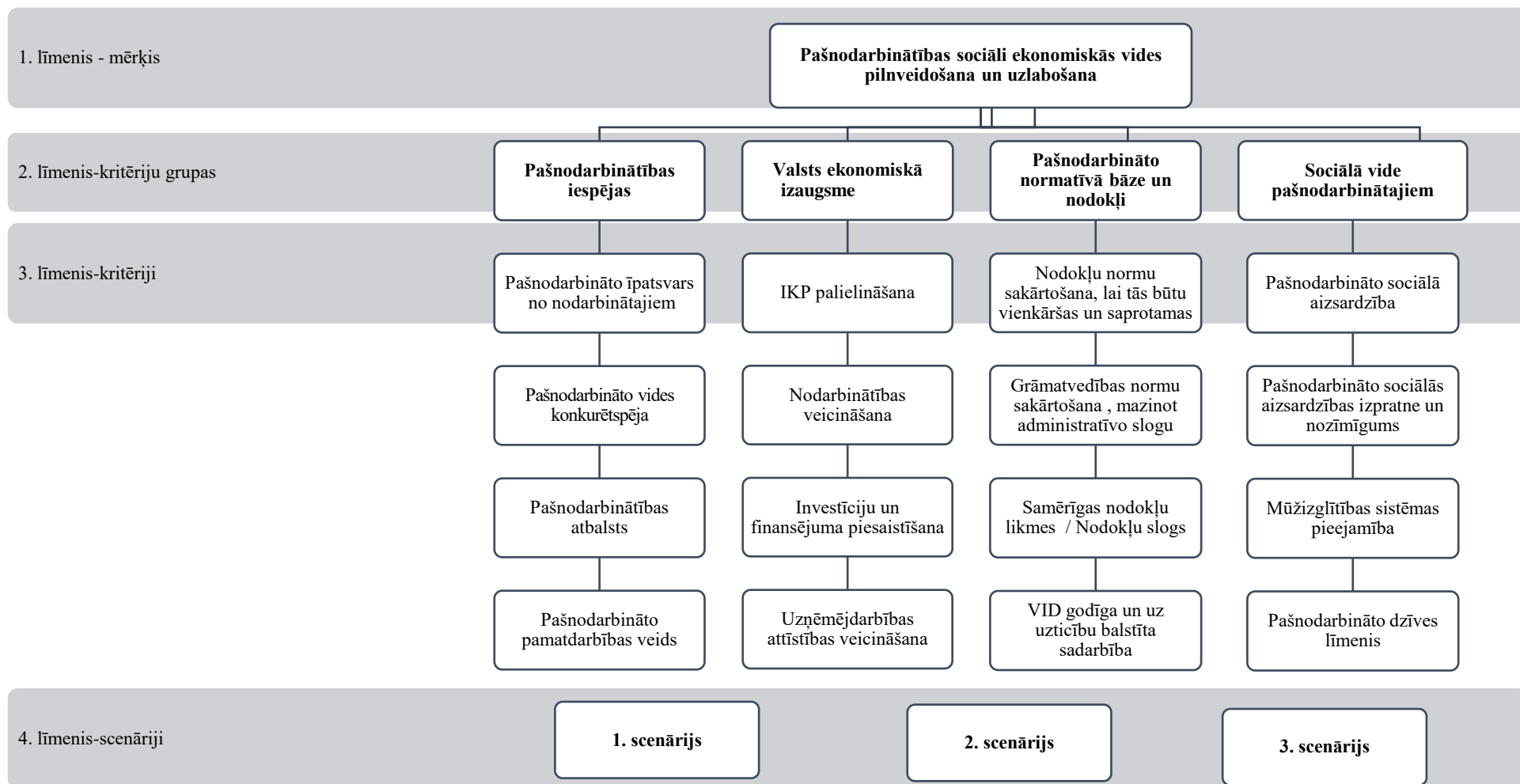
4. Sociālā vide pašnodarbinātajām personām – pašnodarbināto personu izpratne par sociālo apdrošināšanu palielinātu sociālās apdrošināšanas iemaksas no saimnieciskās darbības ienākumiem.

- *Pašnodarbināto personu sociālā apdrošināšana* - Latvijā tiesiskais regulējums pašnodarbinātajām personām nodrošina pietiekamu piekļuvi sociālajai apdrošināšanai, tomēr atbilstošas obligātās iemaksas veic tikai neliels skaits pašnodarbināto personu. Šī iemesla dēļ pašnodarbināto personu sociālā apdrošināšana ir vāja. Sociālajām iemaksām ir liela nozīme, jo tās nodrošina sociālo aizsardzību dažādos gadījumos, kad attaisnojošu iemeslu dēļ nav iespējams gūt ienākumus.
- *Pašnodarbināto personu sociālās apdrošināšanas izpratne un nozīmīgums* – jo lielāka izpratne pašnodarbinātām personām par sociālo apdrošināšanu, kam tā ir domāta, ko tā dod u.tml., jo lielāks pašnodarbināto personu skaits maksās sociālās apdrošināšanas iemaksas.
- *Mūžizglītības sistēmas pieejamība* - mūžizglītība ir izglītības process dzīves garumā, kas balstās uz mainīgām vajadzībām iegūt zināšanas, prasmes un pieredzi, lai paaugstinātu vai mainītu savu kvalifikāciju atbilstoši interesēm, vajadzībām un darba tirgus prasībām. Izglītība cilvēkam palīdz izprast procesus un mainīties dinamiskajā vidē.
- *Pašnodarbināto personu dzīves līmenis* - materiālās labklājības līmenis, kuru raksturo attiecība starp reālo ienākumu apjomu un atbilstošo patēriņa apjomu. Jo augstāks dzīves līmenis, jo vieglāk cilvēkam maksāt nodokļus un izprast to būtību.

Autore izvirza **trīs iespējamus scenārijus** pašnodarbinātības sociāli ekonomiskās vides uzlabošanai Latvijā:

- 1. scenārijs: spēkā esošā pašnodarbināto personu nodokļu un grāmatvedības sistēma;**
- 2. scenārijs: jauna pašnodarbināto personu nodokļu un grāmatvedības sistēma, neizdalot atsevišķi autoratlīdzības saņēmējus.**
- 3. scenārijs: jauna pašnodarbināto personu nodokļu un grāmatvedības sistēma, izdalot atsevišķi autoratlīdzības saņēmējus.**

Tālāk tiek raksturoti iespējamie scenāriji pašnodarbinātības sociāli ekonomiskās vides uzlabošanai.

Avots: autore pētījums un konstrukcija

4.6. att./ Fig.4.6. Vērtēšanas kritēriju hierarhija pašnodarbinātības sociāli ekonomiskās vides pilnveidošanai un uzlabošanai / *Hierarchy of assessment criteria for the development and improvement of the socio-economic environment of self-employment*

Pirmais scenārijs ir esošās pašnodarbināto personas grāmatvedības uzskaites un nodokļu aprēķināšanas sistēma.

Atšķirībā no pirmā scenārija, **otrā scenārija** ieviešanas mērķis ir sadalīt pašnodarbinātās personas pēc ienākumu lieluma un nodarbošanās. Būtība ir atvieglot nodokļu nomaksu un grāmatvedības uzskaiti tiem, kas reģistrējušies par pašnodarbinātām personām, un gūst papildu ienākumus no pašnodarbinātības, vai gūst ienākumus līdz 40 000 eiro gadā jeb līdz reģistrācijai PVN reģistrā.

4.6. tabula/ Table 4.6.

Pašreizējā mikrouzņēmumu nodokļa un jaunā pašnodarbināto personu nodokļa modeļa salīdzinājums / A comparison of the current micro-enterprise tax and the new self-employment tax model

Rādītājs	Pašreizējais modelis Mikrouzņēmumu nodoklis	Jaunais modelis Pašnodarbināto nodoklis gada apgrozījumam līdz 40 000 EUR
Var izvēlēties maksāt	SDV, tai skaitā autoratlīdzības saņēmēji, IK, IU, ZvS un ZS	SDV, autoratlīdzības saņēmēji tiek reģistrēti kā SDV
Likme	<ul style="list-style-type: none"> • 25% līdz gada apgrozījumam 40 000 EUR; • 40% virs gada apgrozījuma 40 000 EUR 	<ul style="list-style-type: none"> • par pakalpojumiem 25% līdz gada apgrozījumam 40 000 EUR • par preču ražošanu/tirgošanu 15% līdz gada apgrozījumam 40 000 EUR
Nodokļu sadalījums	80% VSAOI, 20% IIN	80% VSAOI, 20% IIN
Norēķinu konts	Privāts, atsevišķs vai saimnieciskās darbības ieņēmumu konts	Atsevišķs vai saimnieciskās darbības ieņēmumu konts
Minimālās sociālās apdrošināšanas iemaksas	Jāveic / var neveikt, uzrakstot VID apliecinājumu	Nav jāveic
Valsts sociālās apdrošināšanas veidi	Apdrošināti pieciem sociālās apdrošināšanas veidiem	Apdrošināti pieciem sociālās apdrošināšanas veidiem
IIN atvieglojumi	Netiek piemēroti vispār	Tiek piemēroti pamatienākumu gūšanas vietā
Grāmatvedība	Var brīvi izvēlēties, vai visi norēķini bezskaidras naudas veidā un tiek atspoguļoti bankas kontā, vai arī skaidras naudas darījumi, kārtojot vienkāršā ieraksta grāmatvedību	Nav jākārto grāmatvedība, jo visi darījumi bezskaidrā naudā un atsevišķā bankas kontā vai saimnieciskās darbības ieņēmumu kontā

Avots: autores pētījums un konstrukcija

Rakstojums. Esošos trīs nodokļu veidus: mikrouzņēmumu nodokli, iedzīvotāju ienākuma nodokli vispārējā kārtībā un samazināto patentmaksu, kā arī minimālās valsts sociālās apdrošināšanas obligātās iemaksas izteikt šādā kārtībā: Mikrouzņēmumu nodokli aizstāt ar pašnodarbinātības nodokli, kas attiektos uz SDV. IK un ZS maksātu esošo vispārējā nodokļu režīmu ar dažām izmaiņām. Samazinātā patentmaksa paliktu esošajā formā.

Autoratlīdzības saņēmēji reģistrētos par saimnieciskās darbības veicējiem un maksātu kādu no nodokļiem, kas ir pieejami saimnieciskās darbības veicējiem, neizdalot atsevišķi autoratlīdzības saņēmējumus no saimnieciskās darbības veicējiem, kas ir noteikts likumā "Par iedzīvotāju ienākuma nodokli" no 2024. gada 1. janvāra.

Sakarā ar straujo globalizāciju un interneta lietošanas iespējām Latvijā plaši tiek lietotas dažādas platformas, kurās var gūt papildu ienākumus. Līdz ar to ieteicams ieviest atsevišķu nodokļu regulējumu šai grupai. Autore piedāvā sadalīt pašnodarbinātās personas divās grupās - pašnodarbinātās personas, kas sniedz pakalpojumus un pašnodarbinātās personas, kuras ražo un / vai pārdod preces, un katras grupas ienākumiem piemērot atšķirīgu nodokļa likmi.

Pašnodarbināto nodoklis 25% tiktu piemērots tiem, kas sniedz pakalpojumus, piemēram, tādās digitālās platformās kā *Bolt*, *Wolt*, kā arī autordarbi, skaistumkopšana, privāttundas, bērnu auklēšana, uzkopšana, tulkošana, koncertu organizēšana, tūrisma pakalpojumi, reklāmu ieņēmumi no *Google* un *Youtube* un citas platformas, mašīnu un tehnikas remonts, zāles pļaušana un līdzīgi.

Tām pašnodarbinātajām personām, kuras nodarbojas ar preču ražošanu, pārdošanu un sava īpašuma iznomāšanu, ieteicams pašnodarbināto nodoklis ar likmi 15%. Šajā kategorijā ietilptu amatniecība, ieskaitot rotaslietu izgatavošanu, pašražotu preču pārdošana tirdziņos un gadatirgos, preču tirdzniecība platformās *Etsy*, *Printful*, *Printify*, izbraukuma tirdzniecība, viesu izmitināšana, izmantojot *airBnB* un *booking.com*, pašu gatavotu ēdienu un dzērienu tirdzniecība, tehnikas un instrumentu pārdošana *ebay*, auto iznomāšana un viss, kas ietver preces.

Šis nodokļa režīms būtu pieejams līdz gada apgrozījumam 40 000 eiro. Apgrozījuma vērtība tiktu pielīdzināta 40 000 eiro, kas ir PVN maksātāju reģistrācijas sliksnis. Samaksātā nodokļa summa dalītos 80/20, t.i., 80% tiktu pārdalīti kā VSAOI un 20% - IIN. Šī būtu labā prakse, kas tiktu aizgūta no Dānijas, kur tiek maksāts viens nodoklis, un Valsts kase to sadala pa nodokļu veidiem.

Atvieglojumus par apgādībā esošām personām, maksātāja gada diferencēto neapliekamo minimumu u.c. atvieglojumus varētu piemērot pamatdarba vietā, tos nezaudējot, kā tas ir, maksājot mikrouzņēmumu nodokli.

Šajā gadījumā pašnodarbinātās personas būtu apdrošinātas pieciem sociālās apdrošināšanas veidiem: valsts pensiju apdrošināšanai, invaliditātes apdrošināšanai, maternitātes, paternitātes un slimības apdrošināšanai, vecāku apdrošināšanai, veselības apdrošināšanai, bet netiktu apdrošinātas pret nelaimes gadījumiem darbā un arodslimībām, kā arī bezdarbam.

Obligāta prasība - atsevišķs norēķinu konts vai saimnieciskās darbības ieņēmumu konts, visi darījumi bezskaidrā naudā – ar pārskaitījumu un / vai maksājumu karšu termināļos, tādējādi samazinot skaidras naudas apriti. Šajā gadījumā tiktu samazināts administratīvais slogs pašnodarbinātajām personām, jo nebūtu jākārt grāmatvedība, samazinātos VID iesniedzamo pārskatu skaits, jo nebūtu jāiesniedz “Kvīšu numuru reģistrācijas iesniegums”, “Pārskats par reģistrēto kvīšu izlietojumu”, nebūtu jāpilda skaidras naudas uzskaites dokumenti: “Kases ieņēmumu orderis” un “Kases izdevumu orderis”.

Ja pašnodarbinātās personas saimnieciskās darbības gada apgrozījums pārsniegtu 40 000 eiro (šī vērtība tiek pielīdzināta PVN sliksnim), tad jāreģistrē SDV, IK vai ZS un jāmaksā vispārējais nodokļu režīms. Tas paliktu iepriekšējā kārtībā, tikai ar dažām izmaiņām – VSAOI likme tiktu pielīdzināta darba ņēmēju VSAOI likmei – 34.09%, un VSAOI būtu jāveic no valstī noteiktās minimālās darba algas. Tādējādi tiktu nodrošinātas lielākas iemaksas valsts sociālajā budžetā, kā arī pilna sociālā aizsardzība pašnodarbinātajām personām. Šo normu varētu pārņemt kā labo piemēru no Dānijas. Pilnībā pārņemt Dānijas ienākuma nodokļa modeli Latvija nevar, jo tad vajadzētu mainīt visu ienākumu nodokļu sistēmu. Dānijā pašnodarbināto personu nodokļi tiek pielīdzināti darba ņēmēju nodokļiem, tikai mainās persona, kas maksā nodokļus. Pašnodarbinātības

gadījumā visus nodokļus maksā pašnodarbinātā persona, darba ņēmēja gadījumā nodokļus maksā darba devējs.

Ja pašnodarbinātā persona vēlētos būt vairāk sociāli apdrošināta, tad sociālās apdrošināšanas iemaksas virs valsts minimālās darba algas būtu brīvprātīgas. VID pārstāvji rīkotu dažādas informatīvās kampaņas (sociālajos tīklos, masu medijos), cik svarīgi ir būt sociāli apdrošinātiem, ko dod sociālā apdrošināšana.

4.7. tabula/ Table 4.7.

**Vispārējais nodokļu režīms: pašreizējā un jaunā modeļa salīdzinājums /
Income tax model comparison of the current and the new model**

Rādītājs	Pašreizējais modelis Vispārējais nodokļu režīms	Jaunais modelis Pašnodarbināto nodoklis gada apgrozījumam virs 40 000 EUR
Var izvēlēties maksāt	SDV, tai skaitā autoratlīdzības saņēmēji, IK, IU, ZvS, ZS	SDV, IK, ZS, ZvS autoratlīdzības saņēmēji tiek reģistrēti kā SDV
Likme	<ul style="list-style-type: none"> IIN progresīvā likme 20%, 23% un 31% VSAOI 31.07% no minimālās algas, un 10% līdz minimālai algai vai virs minimālās algas 	<ul style="list-style-type: none"> IIN progresīvā likme 20%, 23% un 31% VSAOI 34.09% (pielīdzināta darba ņēmēju VSAOI likmei). Jāmaksā no minimālās algas Virš minimālās algas VSAOI maksājumi ir brīvprātīgi
Norēķinu konts	Privāts vai atsevišķs norēķinu konts	Atsevišķs norēķinu konts
Minimālās sociālās apdrošināšanas iemaksas	Jāveic / var neveikt, uzrakstot VID apliecinājumu	Nav jāveic, jo VSAOI jāmaksā no minimālās algas
Valsts sociālās apdrošināšanas veidi	Apdrošināti pieciem sociālās apdrošināšanas veidiem	Apdrošināti septiņiem sociālās apdrošināšanas veidiem
IIN atvieglojumi	Tiek piemēroti	Tiek piemēroti
Grāmatvedība un naudas darījumu veids	Var brīvi izvēlēties, vai visi norēķini bezskaidras naudas veidā un tiek atspoguļoti bankas kontā, vai arī skaidras naudas darījumi, kārtojot vienkāršā ieraksta grāmatvedību	Var brīvi izvēlēties vai visi norēķini bezskaidras naudas veidā un tiek atspoguļoti bankas kontā, vai arī skaidras naudas darījumi, kārtojot vienkāršā ieraksta grāmatvedību.

Avots: autores pētījums un konstrukcija

Šajā scenārijā tiktu saglabāta IIN progresīvā likme, kas 2023. gadā ir: 20% ienākumam līdz 20 004 eiro gadā, 23% ienākumam no 20 004 eiro līdz 78 100 eiro gadā un ienākuma daļai, kas pārsniedz 78 100 eiro gadā - 31%.

Var brīvi izvēlēties, vai visi norēķini bezskaidras naudas veidā un tiek atspoguļoti atsevišķā bankas kontā, bet, ja ir arī skaidras naudas darījumi, kārtojot vienkāršā ieraksta grāmatvedību.

Pašnodarbinātās personas tiktu apdrošinātas visiem septiņiem sociālās apdrošināšanas veidiem, tieši tāpat kā darba ņēmēji: valsts pensiju apdrošināšanai, invaliditātes apdrošināšanai, maternitātes, paternitātes un slimības apdrošināšanai, vecāku apdrošināšanai, veselības apdrošināšanai; nelaimes gadījumiem darbā un arodslimībām apdrošināšanai, kā arī bezdarba gadījumiem.

Trešais scenārijs - jauna pašnodarbināto personu nodokļu un grāmatvedības sistēma, izdalot atsevišķi autoratlīdzības saņēmējus.

Daudzās ES dalībvalstīs, ieskaitot Dāniju, autoratlīdzības saņēmēji tiek izdalīti atsevišķi no saimnieciskās darbības veicējiem. Latvijā plānots, ka no 2024. gada 1. janvāra autoratlīdzības saņēmējiem būs jāreģistrējas kā saimnieciskās darbības veicējiem. Ar grozījumiem likumā "Par iedzīvotāju ienākuma nodokli" pārejas noteikumos līdz 2023. gada 31. decembrim ir pagarināts periods, kad autoratlīdzības saņēmējiem ir iespēja maksāt nodokļus, neregistrējoties kā saimnieciskās darbības veicējiem. Pārejas posmā autoratlīdzības izmaksātājs ietur 25% nodokli, kas tiek sadalīts šādi: 80% VSAOI un 20% IIN. Latvijā autoratlīdzība tiek izmaksāta par literatūras, zinātnes vai mākslas darbu radīšanu un atlīdzība par atklājumu, izgudrojumu un rūpniecisko paraugu radīšanu u.tml.

Raksturojums. Autoratlīdzības saņēmējus atdalīt atsevišķi autoratlīdzības saņēmējus no saimnieciskās darbības veicējiem. Trešais scenārijs balstās uz otro scenāriju, tikai autoratlīdzības saņēmējiem nav jāreģistrējas kā saimnieciskās darbības veicējiem, kamēr gada apgrozījums no autoratlīdzības ir līdz 40 000 eiro, bet, ja gada apgrozījums no autoratlīdzības pārsniedz 40 000 eiro, tad viņiem jāreģistrējas kā SDV.

Ja autoratlīdzību izmaksā mantisko tiesību kolektīva pārvaldījuma organizācija, tad nodokļu aprēķināšana un nomaksa paliek spēkā esošajā modelī – IIN 20% un tiek ņemtas vērā izdevumu normas pēc MK noteikumiem "Likuma "Par iedzīvotāju ienākuma nodokli" normu piemērošanas kārtība".

Trešais scenārijs paredz, ka autoratlīdzības saņēmēji netiek reģistrēti kā SDV, IK vai ZS, bet paliek kā autoratlīdzības nodokļa maksātāji līdz apgrozījumam 40 000 eiro gadā. Par autoratlīdzības ienākumiem tiek ieturēts nodoklis 25%, kas tālāk tiek sadalīts 20% IIN un 80% VSAOI. IIN ieturējumu veic autoratlīdzības izmaksātājs.

Autoratlīdzības saņēmējs tiek apdrošināts pieciem sociālās apdrošināšanas veidiem: valsts pensiju apdrošināšanai, invaliditātes apdrošināšanai, maternitātes, paternitātes un slimības apdrošināšanai, vecāku apdrošināšanai, veselības apdrošināšanai. Nav apdrošināti pret nelaimes gadījumiem darbā un arodslimībām, kā arī bezdarbam. Minimālās sociālās apdrošināšanas iemaksas netiek veiktas.

Ienākumi no autoratlīdzības var tikt saņemti privātajā kontā, neatverot atsevišķu bankas kontu. Nav vajadzības pēc grāmatvedības kārtošānas, jo atlīdzības izmaksātājs deklarē VID atbilstošos darījumus, ienākumu un ieturēto IIN.

MK noteikumos "Likuma "Par iedzīvotāju ienākuma nodokli" normu piemērošanas kārtība" noteiktās izdevumu normas (50% un 25%) netiek piemērotas. IIN atvieglojumi tiek piemēroti gada beigās, sagatavojot un iesniedzot par sevi Gada ienākumu deklarā

Autoratlīdzības saņēmēju maksājamais nodoklis: pašreizējā un jaunā modeļa salīdzinājums / Tax payable by royalties: a comparison between the current and the new model

Rādītājs	Pašreizējais modelis			Jaunais modelis Autoratlīdzības nodoklis
	Mikrouzņēmumu nodoklis	Vispārējais nodokļu režīms	spēkā līdz 31.12.2023.	
Var izvēlēties maksāt	SDV, tai skaitā autoratlīdzības saņēmēji, IK, IU, ZvS un ZS	SDV, tai skaitā autoratlīdzības saņēmēji, IK, IU, ZvS un ZS	Autoratlīdzības saņēmēji, kuri netiek reģistrēti kā SDV	Autoratlīdzības saņēmēji, kuri netiek reģistrēti kā SDV
Likme	<ul style="list-style-type: none"> • 25% apgrozījumam līdz 25 000 EUR gadā, • 40% apgrozījumam virs 25 000 EUR 	<ul style="list-style-type: none"> • IIN progresīvā likme 20%, 23% un 31% • VSAOI 31.07% no ienākuma, kas vienāds ar minimālo algu, un 10% līdz minimālai algai vai virs minimālās algas 	<ul style="list-style-type: none"> • 25% apgrozījumam līdz 25 000 EUR gadā • 40% apgrozījumam virs 25 000 EUR 	<ul style="list-style-type: none"> • 25% apgrozījumam līdz 40 000 EUR gadā
Nodokļu sadalījums	80% VSAOI, 20% IIN	IIN 20%, 23%, 31% un VSAOI 31.07%, 10%	80% VSAOI, 20% IIN	80% VSAOI, 20% IIN
Norēķinu konts	Privāts, atsevišķs vai saimnieciskās darbības ieņēmumu konts	Privāts, atsevišķs norēķinu konts	Privāts, atsevišķs norēķinu konts	Privāts, atsevišķs norēķinu konts
Izdevumu normas pēc MK noteikumiem Nr. 899	etiek emērotas	Autori tiek piemērotas	Netiek piemērotas	Netiek piemērotas
Minimālās sociālās apdrošināšanas iemaksas	Jāveic / var neveikt, iesniedzot VID apliecinājumu	Jāveic / var neveikt, iesniedzot VID apliecinājumu	Jāveic, no iztrūkstošā VSAOI objekta jāsamaksā 10% pensiju apdrošināšanai	Nav jāveic
Valsts sociālās apdrošināšanas veidi	Apdrošināti pieciem sociālās apdrošināšanas veidiem	Apdrošināti pieciem sociālās apdrošināšanas veidiem	Apdrošināti pieciem sociālās apdrošināšanas veidiem	Apdrošināti pieciem sociālās apdrošināšanas veidiem
IIN atvieglojumi	Netiek piemēroti	Tiek piemēroti	Tiek piemēroti pamatienākumu gūšanas vietā	Tiek piemēroti pamatienākumu gūšanas vietā

4.8. tabulas turpinājums /Continuation of Table 4.8.

Rādītājs	Pašreizējais modelis			Jaunais modelis Autoratlīdzības nodoklis
	Mikrouzņēmumu nodoklis	Vispārējais nodokļu režīms	spēkā līdz 31.12.2023.	
Grāmatvedība	Var brīvi izvēlēties, vai visi norēķini bezskaidrā naudas veidā un tiek atspoguļoti bankas kontā vai arī skaidras naudas darījumi, kārtojot vienkāršā ieraksta grāmatvedību	Var brīvi izvēlēties, vai visi norēķini bezskaidras naudas veidā un tiek atspoguļoti bankas kontā vai arī skaidras naudas darījumi, kārtojot vienkāršā ieraksta grāmatvedību	Nav jākārto	Nav jākārto grāmatvedība, jo visi darījumi bezskaidrā veidā.

Avots: autores pētījums un konstrukcija

Ekspertu aptauja par pašnodarbinātības problemātiskajiem aspektiem

Promocijas darba ietvaros tika veiktas intervijas ar dažādu nozaru ekspertiem, lai noskaidrotu ekspertu viedokļus par pašnodarbinātības problemātiskajiem aspektiem. Aptaujas datu apstrādei tika izmantota *AHP metode* un *Microsoft Excel* programma.

Eksperti tika ļoti rūpīgi atlasīti. Lai izvērtētu pašnodarbinātības sociāli ekonomiskās vides pilnveidošanas iespējas, tika pielietota hierarhijas analīze, tās veikšanai tika pieaicināti 7 eksperti (skat. 4.5. tab.). Ekspertu izvēlē tika ņemts vērā nosacījums, lai tie ir īpaši kompetenti kādā no pašnodarbinātības jomām.

Katram ekspertam bija jāizvērtē kritēriju grupas, kritēriji un trīs scenāriji.

Ekspertiem bija jāaizpilda izveidotās aptaujas anketas, lai izteiktu savu viedokli, izmantojot svarīguma pakāpes novērtēšanas skalu.

4.9. tabula/ Table 4.9.

Relatīvā svarīguma skala / Relative importance scale

Relatīvā svarīguma intensitāte	Definīcija	Paskaidrojums
1	Vienāds svārstīgums	Divi kritēriju grupu vai alternatīvu vienāds ieguldījums mērķa sasniegšanā
3	Mērens viena pārākums par otru	Pieredze un spriedumi dod vieglu pārsvaru vienam kritērijam, kritēriju grupai vai alternatīvai par otru
5	Būtisks vai stiprs pārākums	Pieredze un spriedumi dod stipru pārsvaru vienam kritērijam, kritēriju grupai vai alternatīvai par otru
7	Nozīmīgs īpatsvars	Vienam no kritērijiem, kritēriju grupām vai alternatīvām tiek dots stiprs pārsvars par otru, ka tas kļūst praktiski nozīmīgs
9	Ļoti stiprs īpatsvars	Viena kritērija, kritēriju grupas vai alternatīvas pārākums par otru apstiprināts visstiprāk
2,4,6,8	Starpvērtības	Tiek lietots kompromisa gadījumos

Avots: autores veidots pēc Saaty, 2008

Pēc Saaty teorijas, C.R. (saskaņotības attiecība) ir jābūt mazākai par 0.10 (jābūt mazākai par 10%, atsevišķos gadījumos var pieļaut 20%, bet ne vairāk). Ja saskaņotības

robežas iziet ārpus šīm robežām, tad ekspertiem ir vēlreiz rūpīgi jāpēta uzdevums un jāpārbauda savi vērtējumi. Piemēram, C.R. = 0.10, kas ir vienāds ar 0.10, un tas nozīmē, ka eksperta A darbs, aizpildot kritēriju grupu vērtējumu matricu, ir korekts.

Līdzīgā veidā eksperts aizpildīja pārējās atsevišķu kritēriju un scenāriju vērtējumu tabulas attiecībā pret katru no kritērijiem, kopumā 21 tabulu. Katrai tabulai tika aprēķināti prioritātes vektori un C.R. skaitliskās vērtības.

Pēc tam tabulā tika apkopoti atsevišķu ekspertu vērtējumi. Apkopojot ekspertu vērtējumus, tika iegūts kritēriju grupu izvērtējums ekspertu skatījumā.

Pašnodarbinātības sociāli ekonomiskās vides pilnveidošanai un uzlabošanai ekspertu skatījumā vislielākā nozīme (no visām četrām definētajām kritēriju grupām) ir kritēriju grupai “Pašnodarbināto normatīvā bāze un nodokļi”, kur vidējā prioritātes vektora koordināte ir 0.37.

4.10. tabula/ Table 4.10.

Kritēriju grupu izvērtējums ekspertu skatījumā / Evaluation of criteria groups from the point of view of experts

Kritēriju grupas	Eksperti							Vidējais prioritātes vektora koordinātes
	A	B	C	D	E	F	G	
Pašnodarbinātības iespējas	0.34	0.12	0.05	0.52	0.16	0.11	0.05	0.19
Valsts ekonomiskā izaugsme	0.06	0.57	0.16	0.05	0.06	0.06	0.15	0.16
Pašnodarbināto normatīvā bāze un nodokļi	0.16	0.13	0.57	0.30	0.54	0.31	0.57	0.37
Sociālā vide pašnodarbinātajiem	0.44	0.17	0.22	0.12	0.24	0.53	0.23	0.28

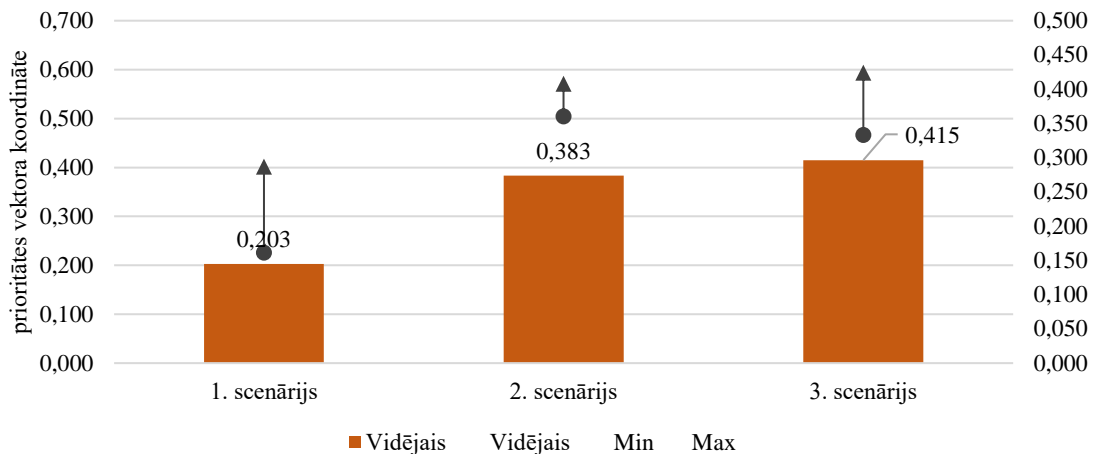
Avots: autores pētījums un konstrukcija

Eksperti uzskata, ka šīs vides sakārtošana jāsāk ar pašnodarbināto personu normatīvu bāzi, kura regulē gan grāmatvedības kārtošānu, gan nodokļu aprēķinus pašnodarbinātām personām. Ekspertiem C, D, E, F, G šī kritēriju grupa ir kā prioritārā grupa, tikai ekspertiem A un B prioritārās grupas bija citas, attiecīgi “Pašnodarbināto iespējas” un “Valsts ekonomiskā izaugsme”. Ekspertiem vajadzēja izvērtēt esošas sociāli ekonomiskās vides situāciju pašnodarbinātajām personām, tieši pie jautājumiem par grāmatvedību un nodokļiem (Tiesisko faktoru novērtējums un Nodokļu sistēmas novērtējums) bija visvairāk komentāru un ieteikumu (skat. 103.- 105. lpp.).

Nākamā kritēriju grupa, kurai būtu jāveic izmaiņas, lai uzlabotu sociāli ekonomisko vidi pašnodarbinātajām personām, ir “Sociālā vide pašnodarbinātajiem”, vidējā prioritātes vektora koordināte šai grupai ir 0.28. Vairākiem ekspertiem šī kritēriju grupa ir atzīmēta kā vissvarīgākā – ekspertam A (prioritātes vektora koordināte šai grupai ir 0.44) un ekspertam F (prioritātes vektora koordināte šai grupai ir 0.53).

Zemāk eksperti ir vērtējuši “Pašnodarbinātības iespējas” (vidējā prioritātes vektora koordināte šai grupai ir 0.19) un “Valsts ekonomiskā izaugsme” (vidējā prioritātes vektora koordināte šai grupai ir 0.16).

Analizējot iegūtos ekspertu vērtējumus, ņemot vērā četras kritēriju grupas un 16 kritērijus, eksperti kā optimālo scenāriju ir izvēlējušies trešo scenāriju – “Jauna pašnodarbināto nodokļu un grāmatvedības sistēma, izceļot atsevišķi autoratlīdzības saņēmējus” (prioritātes vektora koordināte 0.42).

Avots: autores pētījums un konstrukcija

4.7. att./ Fig.4.7. Piemērotākais scenārijs pašnodarbinātības sociāli ekonomiskās vides uzlabošanai ekspertu skatījumā / The most suitable scenario for the improvement of the socio-economic environment of the self-employed in the opinion of experts

Kā otrs optimālākais scenārijs ir vērtēts otrais scenārijs - “Jauna pašnodarbināto nodokļu un grāmatvedības sistēma, neizdalot atsevišķi autoratlīdzības saņēmējus” (prioritātes vektora koordināte 0.38). Pirmais scenārijs - Latvijā spēkā esošā pašnodarbināto personu nodokļu un grāmatvedības sistēma ir novērtēta kā trešā no visām, ar prioritātes vektora koordināti 0.20.

Lai pārliecinātos par datu ticamību, 4.11 tabulā apkopoti ekspertu kritēriju un scenāriju vērtēšanas rezultāti un to ticamība.

4.11. tabula/ Table 4.11.

Ekspertu kritēriju un scenāriju ticamības izvērtēšana / Evaluation of reliability of expert criteria and scenarios

Eksperti	Kritēriju vērtēšana			Scenāriju vērtēšana		
	C.R. Vidējais	Minimālā vērtība	Maksimālā vērtība	C.R. Vidējais	Minimālā vērtība	Maksimālā vērtība
A	0.18	0.11	0.20	0.08	0.00	0.19
B	0.18	0.13	0.20	0.11	0.00	0.17
C	0.10	0.01	0.17	0.13	0.06	0.18
D	0.13	0.06	0.17	0.11	0.00	0.15
E	0.17	0.13	0.18	0.10	0.00	0.16
F	0.13	0.03	0.19	0.10	0.03	0.16
G	0.15	0.06	0.22	0.08	0.00	0.11

Avots: autores pētījums konstrukcija

Izvērtējot katra eksperta kritēriju un scenāriju vērtējumu C.R. vidējo, šie rezultāti ir ticami, jo nepārsniedz 10%, atsevišķos gadījumos pieļaujami 20%. Atsevišķi eksperti pētījuma procesā tika lūgti pārskatīt savus vērtējumus un pārvērtēt vēlreiz.

Secinājumi par 4. nodaļas saturu / *Conclusions of Chapter 4*

Secinājumi

- 1) Dānijā, kas atbilstoši klasteranalīzei ir vispiemērotākā valsts pašnodarbināto nodokļu salīdzināšanai ar Latviju, pašnodarbināto personu nodokļi ir pielīdzināti darba ņēmēju nodokļiem. Fiziskās personas ienākumi, tai skaitā pašnodarbinātās personas ienākumi, tiek aplikti ar valsts ienākuma nodokli, pašvaldības nodokli, darba tirgus nodokli un baznīcas nodokli. Aprēķināto nodokļu lielums ir atkarīgs no tā, kurā Dānijas reģionā nodokļu maksātājs dzīvo. Līdz ar to nav vienotas nodokļa likmes ienākumiem. Kopējā nodokļa robežlikme nedrīkst pārsniegt 52.07% (2022. g.). Nodokļiem ir piemērojami atvieglojumi, līdz ar to faktiskā nodokļa likme vairumā gadījumu ir mazāka.
- 2) Latvijā un Dānijā sociālās apdrošināšanas sistēma pašnodarbinātām personām balstās uz diviem principiem – obligātās un brīvprātīgās sociālās apdrošināšanas iemaksas. Lielākā atšķirība ir tā, ka Dānijas pašnodarbinātās personas brīvprātības principu uztver ļoti nopietni un labprāt veic sociālās apdrošināšanas obligātās iemaksas, pēc brīvas gribas gan pensiju apdrošināšanai, gan bezdarba gadījumam, gan nelaimes gadījumiem darbā un arodslimībām.
- 3) Dānijā pašnodarbinātās personas motivēti veic ienākumu nodokļu nomaksu, jo apzinās nodokļu nozīmi valsts ekonomikā, kā arī nodokļu administrācija regulāri un sistemātiski veic dažādus kontroles pasākumus nodokļu maksātājiem.
- 4) Pēc ekspertu domām tiesiskais faktors pašnodarbinātām personām Latvijā tiek vērtēts kā drīzāk apmierinošs. No četriem faktoru elementiem (pašnodarbināto reģistrācijas/likvidācijas kārtība; normatīvo aktu pielietojums grāmatvedības kārtošana vienkāršā ieraksta sistēmā; grāmatvedības kārtošana vienkāršā ieraksta sistēmā (pats process; iespēja izmantot vienkāršoto nodokļa samaksas risinājumu (saimnieciskās darbības ieņēmumu konts) viszemāk tika novērtēts normatīvo aktu pielietojums grāmatvedības kārtošana vienkāršā ieraksta sistēmā. Eksperti atzina, ka to ir par daudz, un tie ir sarežģīti.
- 5) Pēc ekspertu domām nodokļu sistēma pašnodarbinātām personām (vispārējais nodokļu režīms, MUN, SP) tiek vērtēta kā apmierinoša. No visiem nodokļu režīmiem *vispārējais nodokļu režīms* tika atzīts par sarežģītāko un novērtēts kā drīzāk apmierinošs, jo pašnodarbinātām personām jāpārzina liels apjoms normatīvo aktu, lai aprēķinātu nodokļus.
- 6) Pēc ekspertu domām sociālās apdrošināšanas sistēma, izvēloties vispārējo nodokļu maksāšanas režīmu un MUN, tiek vērtēta kā apmierinoša. Vienīgi eksperti atzina, ka VSAOI aprēķins, maksājot vispārējo nodokļa maksāšanas režīmu, ir komplicēts - divu veidu VSAOI (31.07% un pensiju apdrošināšana 10%) jāaprēķina pašnodarbinātām personām un minimālās VSAOI aprēķina VSAA.
- 7) Pēc ekspertu domām autoratlīdzības saņēmēju nodokļi tiek vērtēti kā drīzāk apmierinoši. Ekspertu vidū dalījās viedoklis par to, vai autoratlīdzības saņēmējiem ir jāreģistrējas par saimnieciskās darbības veicējiem un atbilstoši jāizvēlas kāds no nodokļu veidiem, vai nav jāreģistrējas par saimnieciskās darbības veicējiem un jāmaksā autoratlīdzības nodokļi.

NOSLĒGUMS / CONCLUSION

Galvenie secinājumi, atzinumi

- 1) Tehnoloģiju straujā attīstība un izmaiņas darba tirgū ir veicinājušas jaunu nodarbinātības formu attīstību un pašnodarbinātības lomu. 2021. gadā ES dalībvalstīs pašnodarbināto personu skaits bija 25.2 milj. jeb 13.1% no visiem nodarbinātajiem.
- 2) Saskaņā ar LR Centrālās statistikas pārvaldes datiem pēdējo desmit gadu laikā Latvijā pašnodarbināto personu īpatsvars no ekonomiski aktīvajām vienībām tirgus sektorā vidēji ir 44%, kas atspoguļo pašnodarbinātības lomu valsts ekonomikā. Pēc Eurostat datiem 2021. gadā pašnodarbināto personu īpatsvars nodarbināto vidū Latvijā bija līdzīgs ES dalībvalstu rādītājam – attiecīgi 12.2% un 13.1%.
- 3) Pašnodarbināto personu terminoloģija Latvijā nav viennozīmīga: Latvijas Republikas normatīvajos aktos attiecībā uz fizisko personu, kura veic saimniecisko darbību, tiek lietots termins „saimnieciskās darbības veicējs”. Savukārt termins “pašnodarbinātais” tiek lietots atšķirīgā nozīmē tikai saistībā ar sociālo apdrošināšanu, iekļaujot ne tikai saimnieciskās darbības veicējus, bet arī IK, kā arī ZS un ZvS īpašniekus. Ikdienā par pašnodarbināto personu uzskata fizisko personu, kura veic VID reģistrētu saimniecisko darbību. ES dalībvalstīs pašnodarbināto personu terminoloģija ir atšķirīga, bet pazīmju kopums, kas raksturo šo formu ir līdzīgs.
- 4) Latvijā un ES dalībvalstīs pašnodarbinātības attīstības tendences ir līdzīgas. Iezīmējas trīs jaunas tendences: 1) samazinās pašnodarbināto personu skaits lauksaimniecībā; 2) pieaug pašnodarbināto personu skaits individuālo pakalpojumu jomā; 3) pieaug pašnodarbināto personu skaits vecuma grupā 50–64 gadi.
- 5) Latvijā tiesiskais regulējums pašnodarbinātajām personām nodrošina pietiekamu piekļuvi sociālajai aizsardzībai, bet tikai puse no visām pašnodarbinātajām personām veic sociālās apdrošināšanas iemaksas. Šī iemesla dēļ pašnodarbināto personu sociālā aizsardzība ir nepietiekama, it īpaši, ja pašnodarbinātība ir pamatnodarbošanās.
- 6) Salīdzinot ar darba ņēmējiem, kas ir pakļauti visiem sociālās apdrošināšanas veidiem, pašnodarbinātās personas netiek apdrošinātas bezdarba gadījumiem, nelaimes gadījumiem darba vietās un arodslimībām. Ja pašnodarbināto personu ienākumi nesasniedz minimālās algas līmeni, tad pašnodarbinātās personas vispārējā nodokļu režīmā ir apdrošināti tikai pensijai, bet mikrouzņēmumu nodokļa maksātāji ne tikai pensijai, bet arī invaliditātei, maternitātei, paternitātei, vecāku un veselības apdrošināšanai.
- 7) Pašnodarbinātās personas, kuras ir izvēlējušās maksāt mikrouzņēmumu nodokli, var būt labāk sociāli apdrošinātas (80% no MUN tiek pārvaldīts kā VSAOI) kā tās, kuras izvēlējušās maksāt nodokļus vispārējā režīmā.
- 8) Latvijā, līdzīgi kā pārējās ES dalībvalstīs, pastāv viltus pašnodarbinātības problēma, kas, lai gan var būt izdevīga pašnodarbinātajām personām, tomēr lielākoties ir finansiāli un praktiski izdevīga darba devējam, un ievērojami samazina pašnodarbinātās personas sociālo aizsardzību. Lai šamazinātu viltus pašnodarbinātību, atbildīgās valsts iestādes, nosakot personas faktisko nodarbinātības formu, vadās pēc virknes kritēriju jeb pazīmju. Arī Latvijas tiesiskajā regulējumā ir skaidri noteiktas darba tiesisko attiecību pazīmes, kas ir uzskatāms par efektīvu instrumentu viltus pašnodarbinātības mazināšanai.
- 9) Grāmatvedības kārtošanas process pašnodarbinātām personām ir atkarīgs no tā, kādu nodokļu režīmu pašnodarbinātā persona ir izvēlējusies. Tiem saimnieciskās darbības veicējiem, kuri izvēlējusies maksāt vispārējo nodokļu režīmu, grāmatvedības process ir komplikēts, jo jāpārzina vairāku normatīvo aktu normas. Mikrouzņēmumu nodokļa maksātājiem grāmatvedības kārtošanas process ir vienkāršāks, nav obligāti jāuzskaita

izdevumi, jo nodoklis tiek maksāts no apgrozījuma. Ja visi norēķini mikrouzņēmumu nodokļa maksātājiem ir bezskaidrā naudā un atsevišķā norēķinu kontā, tad grāmatvedība nav jākārto, un nodokļu aprēķins ir vienkāršs. Samazinātās patentmaksas maksātājiem grāmatvedība nav jākārto, bet samazināto patentmaksu var izmantot ļoti ierobežots pašnodarbināto personu skaits, tikai pensionāri un invalīdi, kuri negūst ienākumus algotā darbā.

- 10) Dānijā pašnodarbināto personu nodokļu sistēma būtiski atšķiras no Latvijas sistēmas. Dānijā pašnodarbinātas personas un darba ņēmēju ienākumiem ir kopēja nodokļu sistēma, neizdalot pašnodarbinātās personas atsevišķi. Fiziskās personas ienākumi tiek aplikti ar valsts ienākuma nodokli, kas ietver VSAOI un pašvaldības nodokli, kas ir atkarīgs no reģiona, kurā tiek veikta saimnieciskā darbība, darba tirgus nodokli un baznīcas nodokli.
- 11) Neskatoties uz to, ka Latvijā un Dānijā sociālās apdrošināšanas sistēma pašnodarbinātām personām balstās uz vienādiem principiem – obligātās un brīvprātīgās sociālās apdrošināšanas iemaksas, Dānijā brīvprātības princips tiek ievērots vairāk nekā Latvijā un pašnodarbinātās personas Dānijā labprātīgi veic brīvprātīgas sociālās apdrošināšanas iemaksas, jo ir motivēti un izprot sociālās apdrošināšanas iemaksu nozīmīgumu.
- 12) Eksperti no četriem faktoriem, kas ietekmē pašnodarbināto personu sociāli ekonomisko vidi kā drīzāk apmierinošu novērtēja tiesisko faktoru pašnodarbinātām personām, akcentu vēršot uz normatīvo aktu pielietojumu grāmatvedības kārtīšanai, un autoratlīdzības saņēmēju nodokļu sistēmu. Savukārt nodokļu sistēma un sociālās apdrošināšanas sistēma pašnodarbinātām personām tika novērtēta kā apmierinoša, uzsverot nepieciešamību pēc dažiem nodokļu normatīvo aktu grozījumiem.
- 13) Pētījumā tika izstrādāti divi jauni iespējamie scenāriji pašnodarbinātības sociāli ekonomiskās vides pilnveidošanai: 1) jauna pašnodarbināto personu nodokļu un grāmatvedības sistēma, neizdalot atsevišķi autoratlīdzības saņēmējus; 2) jauna pašnodarbināto personu nodokļu un grāmatvedības sistēma, izdalot atsevišķi autoratlīdzības saņēmējus. Eksperti par labāko scenāriju atzina jauno pašnodarbināto personu nodokļu un grāmatvedības sistēmu, izdalot atsevišķi autoratlīdzības saņēmējus.
- 14) Promocijas darbā izvirzītie uzdevumi ir izpildīti un mērķis sasniegts. Pētījuma darbā izvirzītā hipotēze ir apstiprināta. Katra izvirzītā apakšhipotēze ir apstiprināta ar scenāriju izstrādi un noteikta dominējošā apakšhipotēze.
  - 1. scenārijs apstiprina: H1:** novēršot esošās nodokļu un grāmatvedības uzskaites sistēmas nepilnības, tiks veicināta sociāli ekonomiskā vides attīstība pašnodarbinātām personām Latvijā;
  - 2. scenārijs apstiprina: H2:** papildinot esošo nodokļu un grāmatvedības uzskaites sistēmu, iespējams veicināt pašnodarbinātības attīstību Latvijā;
  - 3. scenārijs apstiprina: H3:** papildinātai nodokļu un grāmatvedības uzskaites sistēmai ir pozitīva ietekme uz sociāli ekonomisko vidi pašnodarbinātām personām Latvijā.Pēc hierarhijas analīzes metodes, eksperti novērtēja trešo scenāriju kā vislabāko scenāriju pašnodarbinātības sociāli ekonomiskās vides pilnveidošanai, tādējādi trešā apakšhipotēze ir dominējoša.

IDENTIFICĒTĀS PROBLĒMAS UN PRIEKŠLIKUMI / IDENTIFIED PROBLEMS AND PROPOSALS

Pirmā problēma. Latvijas Republikas normatīvajos aktos attiecībā uz fizisko personu, kura veic saimniecisko darbību, tiek lietots termins „saimnieciskās darbības veicējs” (SDV). Savukārt termins “pašnodarbinātais” tiek lietots tikai saistībā ar sociālo apdrošināšanu, ietverot ne vien SDV, bet arī IK, ZS un ZvS īpašnieku.

Problēmas risinājums.

- Noteikt šādu pašnodarbināto personu definīciju: “Pašnodarbinātā persona ir persona, kas darba ienākumus gūst patstāvīgi, neiesaistoties kā darbinieks darba tiesiskajās attiecībās un neieņemot amatu, kas dod tiesības uz atlīdzību”. LR Finanšu ministrijai veikt atbilstošus grozījumus likumā “Par reglamentētajām profesijām un profesionālās kvalifikācijas atzīšanu” un “Par valsts sociālo apdrošināšanu”

Otrā problēma. Vairākas pašnodarbināto personu grāmatvedības uzskaites un nodokļu likuma normas vairs neatbilst 2023. gada ekonomiskajai situācijai, jo pieņemtas 2007. un 2015. gadā.

Problēmas risinājums.

- Palielināt neapliekamo ienākumu apmēru no lauksaimnieciskās ražošanas un lauku tūrisma, piesaistīt šo summu kādam rādītājam, piemēram, 20 minimālās mēneša algas (2023. gadā - 12 400 eiro) jeb divu gada nepaliekamo minimumu (2023. gadā - 12 000 eiro) apmērā. LR Finanšu ministrijai veikt atbilstošus grozījumus likumā “Par iedzīvotāju ienākuma nodokli”.
- Palielināt sliekšni, līdz kuram drīkst kārtot grāmatvedību vienkāršā ieraksta sistēmā, LR Finanšu ministrijai veicot atbilstošus grozījumus Grāmatvedības likumā un MK noteikumos Nr. 322 “Kārtība, kādā individuālie komersanti un citas fiziskās personas, kas veic saimniecisko darbību, individuālie uzņēmumi, zemnieku un zvejnieku saimniecības kārtot grāmatvedību vienkāršā ieraksta sistēmā”.
- Piemērot nodokļu atvieglojumus un neapliekamo minimumu, pašnodarbinātajām personām, kuras izvēlējušās maksāt MUN, lai nodrošinātu taisnīgumu nodokļu piemērošanā un veicinātu pašnodarbinātās personas izvēlēties vienkāršāku nodokļu maksāšanas režīmu. LR Finanšu ministrijai veikt grozījumus Mikrouzņēmumu nodokļa likumā.

Trešā problēma. Grāmatvedības kārtošanas process pašnodarbinātajām personām, sevišķi zemnieku saimniecībās, ir pārāk sarežģīts.

Problēmas risinājums.

- Vienkāršot normas vienkāršā ieraksta grāmatvedības kārtošanai pašnodarbinātajām personām, kuras veic lauksaimniecisko ražošanu un vienlaikus cita veida saimniecisko darbību. Noteikt tikai ieņēmumu no lauksaimniecības un citu ieņēmumu atsevišķu uzskaiti, bet saimnieciskās darbības izdevumus ļaujot uzskaitīt visus kopā. Ja ieņēmumi no lauksaimniecības ir vismaz 50% no saimnieciskās darbības ieņēmumiem, tad visam ienākumam piemērot ar IIN neapliekamo summu, kas pienākas lauksaimniekiem. Tikai tad, ja citas darbības ieņēmumi pārsniedz 50%, noteikt prasību sadalīt izdevumus proporcionāli ieņēmumiem (līdzīgi kā tas ir IIN

maksātājiem, kas kārtu divkāršā ieraksta grāmatvedību). LR Finanšu ministrijai veikt atbilstošus grozījumus likumā “Par iedzīvotāju ienākuma nodokli”.

- Iekļaut ieņēmumus no dažādām atbalsta programmām (piemēram, LIAA, NVA u.c.) ar IIN apliekamajos ienākumos, lai ieņēmumi būtu samērojami ar izdevumiem. LR Finanšu ministrijai veikt atbilstošus grozījumus likumā “Par iedzīvotāju ienākuma nodokli”.
- VID aktualizēt un pārstrādāt metodiskos materiālus pašnodarbinātām personām: “Grāmatvedības uzskaitē vienkāršā ieraksta sistēmā”, “Saimnieciskās darbības ieņēmumu un izdevumu uzskaites žurnāls”, “Mikrouzņēmumu nodokļa maksātāja saimnieciskās darbības ieņēmumu un izdevumu uzskaites žurnāls”, piesaistot jomas ekspertus – grāmatvežus, nodokļu konsultantus, tādējādi dažādojot piemērus.
- VID un VSAA organizēt seminārus, video seminārus un citus pasākumus, kuros skaidro vienkāršā ieraksta grāmatvedību, aprēķināmos nodokļus, sociālo apdrošināšanas iemaksu nozīmīgumu un to nemaksāšanas sekas.

Ceturrtā problēma. Pašnodarbinātās personas netiek apdrošinātas visiem sociālās apdrošināšanas veidiem, un viņu sociālā aizsardzība ir nepietiekama.

Problēmas risinājums.

- Iekļaut pašnodarbināto personu apdrošināšanā visus tos pašus sociālās apdrošināšanas veidus, kādi ir darba ņēmējiem. LR Finanšu ministrijai veikt atbilstošus grozījumus likumā “Par valsts sociālo apdrošināšanu”.
- Iekļaut subsīdijas VSAOI objekta aprēķinā. LR Finanšu ministrijai veicot atbilstošus grozījumus likumā “Par valsts sociālo apdrošināšanu”.
- Ieviest iemaksu vecuma pensiju apdrošināšanai aprēķinu reizi gadā visām pašnodarbinātām personām, turklāt pagarināt VSAOI aprēķina termiņu, mainot to no 17. janvāra uz 31. janvāri. LR Finanšu ministrijai veikt atbilstošus grozījumus likumā “Par valsts sociālo apdrošināšanu”.

Piektā problēma. Lielākajai daļai autoratlīdzību saņēmējiem nav atbilstošu zināšanu, lai pareizi veiktu saimnieciskās darbības uzskaiti, aprēķinātu un samaksātu nodokļus.

Problēmas risinājums.

- ieviest autores izstrādāto 3. scenāriju - **saglabājot atsevišķi nodokļu aprēķinu kārtību autoratlīdzības saņēmējiem**, lai sekmētu nodokļu nomaksu, nesarežģītu uzskaiti un nodokļu aprēķinu. Atdalīt atsevišķi autoratlīdzības saņēmējus no saimnieciskās darbības veicējiem. Autoratlīdzības saņēmēji drīkst neregistrēt saimniecisko darbību, kamēr gada apgrozījums no autoratlīdzības nepārsniedz 40 000 eiro, kad pārsniedz - jāreģistrējas kā SDV. No autoratlīdzības ienākumiem tiek ieturēts nodoklis 25%, kas tiek pārdalīts: 20% IIN un 80% VSAOI. IIN ieturējumu veic autoratlīdzības izmaksātājs. LR Finanšu ministrijai veikt atbilstošus grozījumus likumā “Par iedzīvotāju ienākuma nodokli”.

IZMANTOTO INFORMĀCIJU AVOTU SARAKSTS / **BIBLIOGRAPHY**

1. Abeltina A. (2008) *Innovation Phenomenon of the 21st Century*. Riga: Turība, 116 lpp.
2. *Access to social protection for people working on non-standard contracts and as self-employed in Europe* (2017) [tiešsaiste]: Luxemburg, European Commission [skatīts 2022. g. 02.febr.]. Pieejams: <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/fb235634-e3a7-11e7-9749-01aa75ed71a1/language-en>
3. Adelman I., Taft Morris C. (1973) *Economic growth and Social Equite in Developing countries*. Standfort Calif: Standford University, p. 55.
4. *Ageing Europe - Looking at the lives of older people in the EU — 2020 edition* [b.g.] [tiešsaiste] [skatīts 2022. g. 15.maijā]. Pieejams: <https://ec.europa.eu/eurostat/web/products-statistical-books/-/ks-02-20-655>
5. Ahmad N., Seymour R.G. (2008) Defining Entrepreneurial Activity. Definitions Supporting Frameworks for Data Collection. [tiešsaiste]: *OECD Statistics Working Papers 2008/01*. Paris: OECD [skatīts 2022.g. 15.okt.]. Pieejams: <https://doi.org/10.1787/243164686763>
6. Alba-Ramirez A. (1994) Self-employment in the midst of self-employment: the case of Spain and the United States. *Applied Economics*, Volume 26, p.189-204.
7. Aldrich H, Zimmer C. (1986) Entrepreneurship through Social Networks. *The Art and Science of Entrepreneurship*. New York: Ballinger p.3-23.
8. Andersson P. (2008) Happiness and health: Well-being among the self-employed. *The Journal of Socio-Economics*, 37(1). [tiešsaiste] [skatīts 2023.g.02.martā.] Pieejams: <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S1053535707000698>
9. Andersson P., Wadensjö E. (2006) *Employees Who Become Self-Employed: Do Labour Income and Wages Have an Impact?* IZA Discussion Papers No. 1971, Bonn.
10. *Aspects of non-standard employment in Europe, 2017*. [b.g.] [tiešsaiste] [skatīts 2021.g. 11.augu.]. Pieejams: <https://www.eurofound.europa.eu/publications/customised-report/2017/aspects-of-non-standard-employment-in-europe>
11. Atkinson A.B. (1975) *The Economics of inequality*. London: Oxford University Press, p.160.
12. Audretsch D. B., Fritsch M. (1994) *The Geography of Firm Births in Germany*. *Regional Studies*, Volume 28(4), p. 359-365.
13. Audretsh B., Thurik A. (2001) *What is New about the New Economy: Sources of Rowth in the Managed and Entrepreneurial Economies*. *Industrial and Corporate Change*, Volume 10, p. 267-315.
14. Bago J.L., Dessy S. (2020) Motherhood and female self-employment: theory and evidence [tiešsaiste] [skatīts 2022.g. 15.jūl.]. Pieejams: <https://www.econbiz.de/Record/motherhood-and-female-self-employment-theory-and-evidence-bago-jean-louis/10012219010>
15. Balkin S. (1989) *Self-employment for low-income people*. New York, p. 228.
16. Barr N. (1998) *The economics of the welfare state*. Third edition. Oxford University press, p. 471.
17. Barrick M. R., Mount M. K. (1991) *The big five personality dimensions and job performance: A meta-analysis*. *Personnel Psychology* No.44(1) p. 1–26.
18. Baumol W.J. (1990) Entrepreneurship: Productive, Unproductive, and Destructive *Journal of Political Economy*, No. 98(5), p. 893–921.

19. Barse P.J. (1984) An Econometrical Analysis of Black Entrepreneurship. *Review of Black political Economy*. Spring, p. 111-134.
20. Behrendt C., Ngyuyen A. (2018) *Innovative approaches for ensuring universal social protection for the future of work*. ILO Future of Work Research Paper Series, Paper 12.
21. Bela- Krūmiņa B., Eglīte P., Karnītis E., Kazāks M, Rivža B., Ozoliņa Ž., Švarckopfa A., Tisenkopfs T., Ušackis U. (2006) *Latvijas iedzīvotāju dzīves kvalitātes indekss. Stratēģiskās analīzes komisijas darba grupas atskaite*. [b.g.] [tiešsaiste] [skatīts 2015.g. 22.nov.]. Pieejams:http://www.president.lv/images/modules/items/PDF/item_598_Dzives_kval_indekss.pdf
22. Benz M., Frey B. (2008) The value of doing what you like: Evidence from the self-employed in 23 countries. *Journal of Economics Behaviour and Organization* No. 68, p.445.
23. Berg, Janine (2016) *Income security in the on-demand economy: Findings and policy lessons from a survey of crowdworkers*. Condition of Work and Employment Series no 74. Geneva.
24. Billis D. (1993) *Organizing public and voluntary agencies*. London: Routledge, p. 256.
25. Binder M., Coad A. (2013) *Life satisfaction and self employment: A matching approach*. *Small Business Economics*, No.40(4), p.1009-1033.
26. Birlay S. (1985) *The Role of Networks in the Entrepreneurial Process*. *Journal of Business Venturing*, Winter, p.107-117.
27. Byrson A., White M. (1996) *From unemployment to self-employment*. PSI Papers, Policy Studies Institute, London.
28. Blanchflower D. G., Oswald, A. J. (1991) *Self-Employment and Mrs. Thatcher's Enterprise Culture*. CEP Working Paper, Volume 30, p.25-36.
29. Blanchflower D.G. (2000) *Self-employment in OECD countries*. *Labour Economics*, Volume 7, p. 471-505.
30. Blankenship M. (2017) *Successful People Who Proved Persistence Beats Perfection* [tiešsaiste] [skatīts 2022.g. 1.okt.]. Pieejams: <https://www.success.com/article/8-successful-people-who-proved-persistence-beats-perfection>
31. Blau D. (1987) *A Time Series Analysis of Self-Employment in the United States*. *Journal of Political Economy*, Volume 95, p.445-467.
32. Block. J., Sandner. Ph. (2009) Necessity and Opportunity Entrepreneurs and Their Duration in Self-Employment: Evidence from German Micro Data. [tiešsaiste]: *Journal of Industry, Competition and Trade*, No. 9(2). [skatīts 2022.g. 15.okt.]. Pieejams: <http://dx.doi.org/10.15678/EBER.2016.040409><https://doi.org/10.1007/s10842-007-0029-3>
33. Bögenhold D. (2019) *Are Hybrids the New Normal? A Labour Market Perspective on Hybrid Self-employment*. *International Review of Entrepreneurship*, Article 17(4), 2019, Senate Hall Academic Publishing.
34. Bögenhold D., Klinglmai A. (2015) Female Solo Self-Employment - Features of Gendered Entrepreneurship. *International Review of Entrepreneurship*, Article #1504, 13(1), p. 47-58.
35. Borjas G.J.(1985) *The Self-Employment of Imigrants*. Discussion Paper No.783-58. Madison: WI: Institute for Research on Poverty – University of Wisconsin, October.
36. Brown T.E., Uljin J.M. (2004) Innovation, Entrepreneurship and Culture. The Interaction between Technology, Progress and Economic Growth [tiešsaiste]: *Business*

and *Economics*. [skatīts 2022.g. 15.okt.]. Pieejams: <https://doi.org/10.4337/9781845420550>

37. Burke A. (2015) *The Handbook of Research on Freelancing and Self-Employment*, Foxrock, Dublin: Senate Hall Academic Publishing.

38. Calvert –Henderson *Quality of Life Indicators* [b.g.] [tiešsaiste] [skatīts 2012.g. 15. mai.]. Pieejams: <http://www.calvert-henderson.com/overview-inside.htm>

39. Cantillon R. (1931) *Essai sur la Nature du Commerce en Generale* London: Macmillan

40. Carr J. C., Sequeira J. M. (2007) *Prior family business exposure as intergenerational influence and entrepreneurial intent: A theory of planned behavior approach*. *Journal of Business Research* 60(10), p.1090–1098.

41. Carrasco R. (1999) *Transitions to and from self-employment in Spain: An empirical analysis*. *Oxford Bulletin of Economics and Statistics*, Volume 61, p.315-346.

42. Carrasco R., Ejrnæs M. (2012) *Labor market conditions and self-employment: a Denmark-Spain comparison* [tiešsaiste] [skatīts 2012.g. 15. mai.]. Pieejams: <https://doi.org/10.1186/2193-9004-1-13>

43. Casson M. (1982) *The Entrepreneur: An Economic Theory*. Totowa, NJ: Barnes and Noble Books.

44. Casson M., Basu E., Casson M., Wadeson N., Yeung B. (2008) [tiešsaiste]: *The Oxford Handbook of Entrepreneurship* [skatīts 2022.g. 15.okt.]. Pieejams: <https://academic.oup.com/edited-volume/38168>

45. Cette G., Lopez J. (2021) *Promoting self-employment: Does it create more employment and business activity?* *Labour*, 2022, p.94-114.

46. Chmielecki M., Sułkowski Ł. (2016) *Metaphors of Entrepreneurship among Polish Students*. [tiešsaiste]: *Preliminary Research Findings. Entrepreneurial Business and Economics Review* [skatīts 2022.g. 15.okt.]. Pieejams: <http://dx.doi.org/10.15678/EBER.2016.040409>

47. Ciešlik J. (2015) *Capturing Statistically the “Intermediate Zone Between the Employee and Employer Firm Owner*. *International Review of Entrepreneurship*, 13(3).

48. Codagnone C., Lupianez-Villanueva F., Tornese P., Gaskell G., Veltri G., Vila J., Franco Y., Vitiello D., Theben A., Ortoleva P., Cirillo V. And Fana M. (2018) *Behavioural Study on the Effects of an Extension of Access to Social Protection for People in All Forms of Employment*. Brussels, European Commission.

49. Collins O., Moore D. (1970) *The Organization Makers: A Study of Independent Entrepreneurship*. New York.

50. *Commercial Register and the branch distribution of the forms* [b.g.] [tiešsaiste] [skatīts 2021.g. 18.mar.]. Pieejams: <http://www.lursoft.lv/lursoft-statistika/Komercregistra-registreto-komersantu-un-to-filialu-sadalijums-pa-uznemejdarbibasformam&id=197>

51. Congregado E., Golpe A., Carmona M. (2010) *Is it a Good Policy to Promote Self-employment for Job Creation? Evidence from Spain*. *Journal of Policy Modeling*, Volume 32, p. 828–842.

52. Constant A., Zimmermann K. F. (2004) *The Making of Entrepreneurs in Germany: Are Native Men and Immigrants Alike?* IZA Discussion Paper No. 1440, Bonn.

53. Cowling M., Mitchell P. (1997) *The Evolution of UK Self-employment: A Study of Government Policy and the Role of the Macroeconomy*. *The Manchester School* 65(4), p. 427–442.

54. Cressy R. (1996) *Are Business Start-ups Debt-rationed?* *Economic Journal* 106(438), p.1253–1270.

55. Cullen J.B., Johnson J.L., Parboteeah K.P. (2014) National rates of opportunity entrepreneurship activity: Insights from institutional anomie theory [tiešsaiste]: *Entrepreneurship Theory and Practice* [skatīts 2022.g. 15.okt.]. Pieejams: <https://doi.org/10.1111/etap.12018>
56. *Darba aizsardzības likums*: LR likums (2002) [tiešsaiste] [skatīts 2022.g. 15.septembrī]. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/26020-darba-aizsardzibas-likums>
57. *Darba apstākļi un riski Latvijā 2017-2018* [b.g] [tiešsaiste] [skatīts 2022. g. 09. aug.]. Pieejams: https://www.vdi.gov.lv/sites/vdi/files/media_file/2_1_8_nelaimes_gadijumi_darba.pdf
58. Davidsson P., Henrekson M. (2002) Determinants of the prevalence of start-ups and high-growth firms [tiešsaiste]: *Small Business Economics*, Nr.19(2) [skatīts 2022.g. 15.okt.]. Pieejams: <https://doi.org/10.1023/A:1016264116508>
59. Dawid A.W., Curington W. (2014) *The Self-Employment of Men and Women: What are their Motivations?* *Journal of Labor Research* 35(2), p.143-161.
60. De Stefano Valerio (2016) *The rise of the «just-in-time workforce: On-demand work, crowdwork and labour protection in the «gig-economy.* *Condition of Work and Employment Series no 71.* Geneva.
61. Dyer Jr., Gibb W., Handler W. (1994) Entrepreneurship and family business: Exploring the connections. *Entrepreneurship Theory and Practice. Economic Journal* 19(1), p. 71–83.
62. Dolata I. (2011) *Radical Change as Gradual Transformation: Characteristics and Variants of Socio-Technical Transition* [tiešsaiste] [skatīts 2023.g. 1.feb.]. Pieejams: <https://www.econstor.eu/bitstream/10419/88171/1/717789284.pdf>
63. Drahokoupil J., Fabo B. (2016) *The Platform Economy and the Disruption of the Employment Relationship* [tiešsaiste] [skatīts 2023.g. 1.feb.]. Pieejams: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2809517
64. Dunn T., Holtz-Eakin D. (2000) *Financial capital, human capital and the transition to self-employment: Evidence from intergenerational links.* *Journal of Labor Economics* 18(2), p. 282–305.
65. Eiropas Ekonomikas un sociālo lietu komitejas atzinums par tematu “Pašnodarbinātības jaunās tendences. Ekonomiski atkarīgas pašnodarbinātības jautājumi” (pašiniciatīvas atzinums) (2019) [b.g.] [tiešsaiste] [skatīts 2021.g. 11.jūl.]. Pieejams: <https://eurlex.europa.eu/legal content/LV/TXT/PDF/?uri=CELEX:52010IE0639&from=LV>
66. *Eiropas Parlamenta un Padomes Direktīva 2010/41/ES* (2010) [tiešsaiste] [skatīts 2021.g. 16.okt.]. Pieejams: <https://eurlex.europa.eu/legal content/LV/TXT/?uri=CELEX%3A32010L0041>.
67. *Eiropas Savienība un nozares politika* [b.g.][tiešsaiste] [skatīts 2020.g.15.apr.]. Pieejams: <http://lm.gov.lv>
68. *Ekonomiski aktīvi uzņēmumi reģionos, valstspilsētās un novados – Teritoriālā vienība, Laika periods un Tirgus sektora un ārpus tirgus sektora uzņēmumi 2021: Centrālās statistikas pārvaldes dati* [tiešsaiste] [skatīts 2023.g. 09.jan.]. Pieejams: https://data.stat.gov.lv/pxweb/lv/OSP_PUB/START_ENT_UZ_UZS/UZS011/table/tableViewLayout1/
69. Elisabeth M., Struckell A., Pankaj C., Patel B., Divesh Ojha C., Pejvak O. (2022). *Financial literacy and self employment – The moderating effect of gender and race.* *Journal of Business Research.* Volume 139, February 2022, p. 639-653.
70. *Ensuring better social protection for self-employed workers (2020)* International Labour Organization, Organisation for Economic Co-operation and Development [tiešsaiste] [skatīts 2021. g. 02.feb.]. Pieejams: <https://www.oecd.org/about/civil->

society/youth/Shaping-the-Covid-19-Recovery-Ideas-from-OECD-s-Generation-Y-and-Z.pdf

71. Eurofound (2017) *Exploring self-employment in the European Union. Luxembourg*, Publication Office of the European Union.

72. Evans D.S., Jovanovic B. (1989) Estimates of a Model of Entrepreneurial Choice under Liquidity Constraints. *Journal of Political Economy*, Volume 97(3), p. 657-674.

73. *Exploring selfemployment in the European Union* [tiešsaiste] [skatīts 2020.g. 11.janv.].Piejams:<https://www.eurofound.europa.eu/publications/report/2017/exploring-self-employment-in-the-european-union>

74. Fachinger U. (2019) Senior Entrepreneurship. Self-employment by Older People – an Uncharted Territory. *Zagreb International Review of Economics & Business*, Volume 22.

75. Fachinger U.M., Frankus A. (2015) Freelancers, Self-employment and the insurance against Social Risks in Burcke. *The handbook of research on freelancing and self-employment*, Senate Hall Ltd, p. 135-146.

76. Fachinger U.M. (2019) Senior Entrepreneurship. Self-employment by Older People-an Uncharted Territory. *Zagreb International Review of Economics & Business*. Volume 22, Special Conference Issue, p. 95-106.

77. Falkingham J., Harding A. (1996) *Poverty alleviation versus social insurance systems: a comparison of lifetime redistribution*. Discussion paper, No 12, April

78. Ferrin M. (2021) *Self-Employed Women in Europe: Lack of Opportunity or Forced by Necessity* [tiešsaiste] [skatīts 2022. g. 18.janv.]. Piejams: <https://doi.org/10.1177/09500170211035316>

79. Foti A., Vivarelli M. (1994) An Econometric Test of the Self-Employment Model: The Case of Italy. *Small Business Economics*, Volume 6, p.81-94.

80. Fredland J.E., Little R. (1972) Self-Employed Workers: Returns to Education and Training. *Economics of Education Review*, Summer, p. 315-337.

81. Fukuyama (1995) *Social capital and the global economy* [tiešsaiste] [skatīts 2020.g. 13.feb.] Piejams: <https://heinonline.org/HOL/LandingPage?handle=hein.journals/fora74&div=85&id=&page=>

82. Gevaer J., De Moortel D., Wilknes M., Vanroelen C. (2018) *What's up with the self-employed? A cross-National Perspective on the self-employe's*. Work-Related Mental Well-being, SSM Population Health.

83. Ghazali A., Gosh B. C., Tay, R. S. T. (1995) The determinants of self-employment choice among university graduates in Singapore. *International Journal of Management* 12(1), p. 26–35.

84. Gillis M., Perkins D.H., Roemer M., Snodgrass D. (1983) *Economics of development 2nd edition*. New York City: NY W.W. Norton & Company p. 250.

85. Gimenez-Nadal J.I., Molina J.A, Ortega R. (2018). *Self-employed mothers and the work-family conflict*. [tiešsaiste][skatīts 2023.g. 07.janv.]. Piejams: <https://hal.archives-ouvertes.fr/hal-00687811>.

86. Gimenez-Nadal J.I.,Molina J.A., Vellila J. (2022) Intergenerational correlation of self-employment in Western Europe (2022) *Economic Modelling Volume 108*, March 2022, 105741.

87. Goldscheider C., Kobrin F.E. (1980) *Ethnic Continuity and the Process of Self-Employment*. Ethnicity, Vol.7, p.256-278.

88. Granovetter M. (1985) *Economic Action and Social Structure: The problem of Embeddedness*. Journal of Sociology, November, p. 481-510.

89. *Grāmatvedības likums: LR likums (2022) [tiešsaiste] [skatīts 2023.g. 09.janvārī].* Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/324249-gramatvedibas-likums>
90. Guerra G., Patuelli R. (2016) The Role of Job Satisfaction in Transitions into Self-Employment [tiešsaiste]: *Entrepreneurship Theory and Practice* [skatīts 2022.g. 15.okt.]. Pieejams: <https://doi.org/10.1111/etap.12133>
91. Hamilton R.T. (1989) *Unemployment and Business Formation Rates: Reconciling Time Series and Cross Section Evidence*. Environment and Planning, Volume 21, p. 249-255.
92. Henley A. (2004) Self-employment Status: The Role of State Dependence and Initial Circumstances. *Small Business Economics* 22(1), p. 67–82.
93. Henrekson M. (2007) Entrepreneurship and Institutions Comparative Labour Law and Policy Journal No. 28, p. 717-42.
94. Hessels J., Arampatzi E., van der Zwan P., Burger M. (2018). Life satisfaction and self-employment in different types of occupations. *Applied Economics Letters*, 25(11), p. 734-740. [tiešsaiste] [skatīts 2023. g. 02.martā.]. Pieejams: <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/13504851.2017.1361003>
95. Hietala K. (2009) *Human Capital – General framework for Long- Term Social Impact Evaluation of an employment strategy. Sub report 3*. EU Ministry of Labour [tiešsaiste] [skatīts 2021.g. 11.sept.]. Pieejams: <http://ec.europa.eu/social/keyDocuments.jsp?type=0&policyArea=0&subCategory=0&country=0&year=0&advSearchKey=socialsituationreport&mode=advancedSubmit&langId=en>
96. Highfield R., Smiley R. (1987) New Business Starts and Economic Activity: An Empirical Investigation. *International Journal of Industrial Organization*, Volume 5, p. 51-66.
97. *How do you pay tax in Denmark as a sole proprietor in 2023?* [b.g.] [tiešsaiste] [skatīts 2023. g. 12. janv.]. Pieejams: https://www.daniaaccounting.com/slider/tax_in_denmark_as_a_sole_proprietor_b-tax/
98. Hughes K.D. (2006) Exploring motivation and success among Canadian women entrepreneurs. *Journal of Small Business and Entrepreneurship* No. 19(2), p. 107–120.
99. *Human capital. The Concisive Encyclopedia of economics*: Library Economics Liberty [tiešsaiste] [skatīts 2015.g. 15.feb.]. Pieejams: <http://econlib.org/library/Enc/HumanCapital.html>
100. *Human Development Reports: ANO statistikas datubāze* [tiešsaiste] [skatīts 2021.g. 12. aug.]. Pieejams: <http://hdr.undp.org/en/statistics/>
101. *Iemaksu likmes 2020. gadā Lietuvā* (2021) [tiešsaiste] [skatīts 2021.g. 19.aug.]. Pieejams: https://www.sodra.lt/lt/situacijos/imokutarifai/imoku_tarifai_savarankiskai-dirbantiems
102. Igaunijas VID mājas lapa [tiešsaiste] [2021. g. 01. aug.]. Pieejams: <https://www.emta.ee/et/registreerimine-ettevotlus/fuusilisest-isikust-ettevotjale/fie-abc/iii-fie-maksukohustused>
103. *Income and tax in Denmark* [b.g.] [tiešsaiste] [skatīts 2023. g. 12. janv.]. Pieejams: <https://skat.dk/data.aspx?oid=2244295>
104. *International Labour Organization* [b.g.] [tiešsaiste] [skatīts 2023. g. 12. janv.]. Pieejams: https://www.ilo.org/dyn/natlex/natlex4.detail?p_lang=&p_isn=68800&p_country=NLD&p_count=2273&p_classification=01.02&p_classcount=2
105. Irmeja A. (2012) State Aid for Self-employed Persons in Latvia and Other European Union Member States. *Economic science for rural development*, Volume 28, p. 187-193.

106. *Your social security rights in Denmark* [b.g.] [tiešsaiste] [skatīts 2023.g. 12.janv.]. Pieejams: [https://www.oconnorandassociates.ie/docs/denmark/Social_Security_Rights_\(ENG\).pdf](https://www.oconnorandassociates.ie/docs/denmark/Social_Security_Rights_(ENG).pdf)
107. Jansen G. (2017) *Farewell to the rightist self-employed? 'New self-employment' and political alignments*. *Acta Politica* 52(3), p. 306-338.
108. Jean-Louis B., Sylvain D. (2020) *Motherhood and Female Self- Employment: Theory and Evidence*. Centre de recherche sur les risques les enjeux économiques et les politiques publiques.
109. Johansson E. (2005) An Estimate of Self-Employment Income Underreporting in Finland. *Nordic Journal of Political Economy*, 31, p. 99-109.
110. Kalenkoski C., Pabilonia S.W. (2020) *Initial Impact of the COVID-19 Pandemic on the Employment and Hours of Self-employed Coupled and Single Workers by Gender and Parental Status*. [tiešsaiste] [skatīts 2022.g.11.feb.]. Pieejams: https://www.researchgate.net/publication/342637851_Initial_Impact_of_the_COVID_19_Pandemic_on_the_Employment_and_Hours_of_Selfemployed_Coupled_and_Single_Workers_by_Gender_and_Parental_Status/link/5efe4631299bf18816fcc973/download..
111. Kautonen T., Kibler E., Minniti M. (2017) *Late-career entrepreneurship, income and quality of life* [b.g.] [tiešsaiste] [skatīts 2022.g.23. janv.]. Pieejams: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0883902617301222>
112. Kautonen T., Palmroos J., Vainio P. (2009) *Involuntary self-employment' in Finland: a bleak future?* *Int. J. Public Pol.* 4, p. 533-548.
113. *Kārtība, kādā individuālie komersanti un citas fiziskās personas, kas veic saimniecisko darbību, individuālie uzņēmumi, zemnieku un zvejnieku saimniecības kārto grāmatvedību vienkāršā ieraksta sistēmā*: MK 2022. gada 03. jūnija noteikumi Nr. 322 [tiešsaiste] [skatīts 2022. g. 18.augustā]. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/332883-kartiba-kada-individualie-komersanti-un-citas-fiziskas-personas-kas-veic-saimniecisko-darbibu-individualie-uznemumi-zemnieku-un-zvejnieku-saimniecibas-karto-gramatvedibu-vienkarsa-ieraksta-sistema>
114. *Kārtība, kādā piemērojama samazinātā patentmaksa fiziskās personas saimnieciskajai darbībai noteiktā profesijā*: MK 2021. g. 20. janvāra noteikumi Nr. 36 [tiešsaiste] [skatīts 2022. g. 09.augustā] Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/320317-kartiba-kada-piemerojama-samazinata-patentmaksa-fiziskas-personas-saimnieciskajai-darbibai-noteikta-profesija>
115. *Kārtība, kādā tiek aprēķinātas un atmaksātas pārmaksātās valsts sociālās apdrošināšanas iemaksas un aprēķināts un pārskaitīts solidaritātes nodoklis*: MK 2000. gada 06. maija noteikumi Nr. 164 [tiešsaiste] [skatīts 2022. g. 15. oktobrī]. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/5628-kartiba-kada-tiek-aprekinatas-un-atmaksatas-parmaksatas-valsts-socialas-apdrosinasanas-iemaksas-un-aprekinats-un-parskaititsso>
116. *Kārtība, kādā uzņēmumi, kuri kārto grāmatvedību divkāršā ieraksta sistēmā un ir iedzīvotāju ienākuma nodokļa maksātāji par ienākumiem no saimnieciskās darbības, sagatavo un iesniedz finanšu pārskatu*: MK 2022. gada 04. marta noteikumi Nr. 145 [tiešsaiste] [skatīts 2022. g. 18.augustā]. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/330442-kartiba-kada-uznemumi-kuri-karto-gramatvedibu-divkarsa-ieraksta-sistema-un-ir-iedzivotaju-ienakuma-nodokla-maksataji-par-ienakumiem-no-saimnieciskas-darbibas-sagatavo-un-iesniedz-finansu-parskatu>
117. Kent C., Sexton D., Conrad S. (1981) *Critical Lifetime Experiences of Entrepreneurs: A Preliminary Analysis*. Waco, TX: Baylor University Center for Private Enterprise and Entrepreneurship.
118. Kepner E. (1983) *The family and the firm: A co-evolutionary perspective*. *Organizational Dynamics* 12(1) p.57-70.

119. Kim P., Aldrich H. E., Keister L. A. (2006) Access (not) denied: The impact of financial, human, and cultural capital on entrepreneurial entry in the United States. *Small Business Economics* 27(1), p. 5–22.
120. Kizner I.M. (1973) *Competition and Entrepreneurship*. Chicago: University of Chicago Press
121. Knack A., Keefer A. (1998) *Does Social Capital Have an Economic Payoff? A Cross-Country Investigation*. [tiešsaiste] [skatīts 2022. g. 18. augustā] Pieejams <https://academic.oup.com/qje/article-abstract/112/4/1251/1911732?login=false>
122. Kolvereid L., Isaksen E. (2006) New Business Start-up and Subsequent Entry into Self-employment. *Journal of Business Venturing*, Volume 21, p.866-885.
123. *Komerclikums: LR likums* (2002) [tiešsaiste] [skatīts 2021. g. 05. feb.]. Pieejams: <http://www.likumi.lv/doc.php?id=5490>
124. Kristapsone S. (2019) *Statistiskās analīzēs metodes pētījumā*. Biznesa augstskola Turība. Rīga: 478 lpp.
125. Kshetri N. (2014) *Global Entrepreneurship: Environment and Strategy*. [tiešsaiste] [skatīts 2022.g. 1.okt.]. Pieejams: <https://www.routledge.com/Global-Entrepreneurship-Environment-and-Strategy/Kshetri/p/book/9781138311213>
126. Kuznets S. (1955) Economic Growth and Income Inequality. *The American Economic Review*, Issue1, Vol.45, p. 28.
127. Laban D.N., Lentz B.F. (1985) *The Roots of Success: Why Children Follow in their Parents Career Footsteps*. New York, NY: Praeger.
128. Labour codes, general labour and employment act: NL law (1999) [tiešsaiste] [skatīts 2022. g. 05. novembrī]. Pieejams: http://www.ilo.org/dyn/natlex/natlex4.detail?p_lang=&p_isn=68800&p_country=NLD&p_count=2273&p_classification=01.02&p_lasscount=2
129. *Latvijas ilgtspējīgas attīstības stratēģija līdz 2030. gadam (2010)* [tiešsaiste] [skatīts 2022.g. 01.jūl.]. Pieejams: <http://polsis.mk.gov.lv/documents/3323>
130. *Latvijas Nacionālais attīstības plāns 2021.–2027 (2020)* [tiešsaiste] [skatīts 2022.g. 01.jūlijā]. Pieejams: <https://www.pkc.gov.lv/lv/attistibas-planosana-latvija/nacionalais-attistibas-plans>
131. Lazear E.P., Moore R.L. (1984) Incentives, Productivity and Labor Contracts. *Quarterly Journal of Economics*, May, p.275-296.
132. Leibus I. (2022) *Mikrouzņēmumu sociālās apdrošināšanas iemaksas – kas mainījies no 1. jūlija?* [tiešsaiste] [skatīts 2022. g. 10. oktobrī]. Pieejams: <https://www.plz.lv/mikrouzņemumu-socialas-iemaksas-kas-mainijies-no-1-julija/>
133. Leibus I. (2020) *Individuālā uzņēmēja grāmatvedība un nodokļi*. Atkārtots un papildināts 3.izdevums. Rīga: SIA Lietišķais informācijas dienests, 286.lpp.
134. *Lietuvas VID mājas lapa* [tiešsaiste] [skatīts 2021. g. 23.mai.] Pieejams: <https://www.sodra.lt/lt/situacijos/imoku-tarifai/imoku-tarifai-savarankiskai-dirbantiems>
135. Lindh T., Ohlsson H. (1996) Self-employment and Windfall Gains: Evidence from the Swedish Lottery. *Economic Journal* No. 106(439), p.1515–1526.
136. Litsardopoulos N., Saridakis G., Georgellis Y., Hand C. (2023). Self-employment experience effects on well-being: A longitudinal study. *Economic and Industrial Democracy*, 44(2), p. 454-480. [tiešsaiste] [skatīts 2023. g. 02.martā.]. Pieejams: <https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/0143831X221086017>
137. Litsardopoulos N., Saridakis G., Hand C. (2021). Does the accumulation of self-employment experience impact life satisfaction? *Journal of Business Venturing Insights*, 16. [tiešsaiste] [skatīts 2023.g.02.martā.] Pieejams: <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S2352673421000378?via%3Dihub>

138. Long J.E. (1982) The income Tax and Self -Employment. *National Tax Journal*, Volume 35, No.1, p. 31- 42.
139. *Maksājumu pakalpojumu un elektroniskās naudas likuma*: LR likums (2010) [tiešsaiste] [skatīts 2022. g. 05. jūnijā.]. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/206634-maksajumu-pakalpojumu-un-elektroniskas-naudas-likums>
140. Mancuso J. R. (1974) What it takes to be an entrepreneur: A questionnaire approach. *Journal of Small Business Management* No. 12(4), p. 16–22.
141. Marina Z., Solesvik (2017) Hybrid Entrepreneurship: How and Why Entrepreneurs Combine Employment with Self-Employment. *Technology Innovation Management Review*, Volume 7, Issue 3.
142. Maritz A. (2015) *Senior entrepreneurship in Australia: an exploratory approach*. Int. Organ. Innovat. No.7, p. 6–23.
143. Martinez-Granado M. (2002) *Self-Employment and Labour Market Transitions: A Multiple State Model*. CEPR Discussion Papers 3661, London.
144. Matsaganis M., Ozdemir E. Ward T., Zvakou A. (2016) *Non- standard employment and access to social security benefits*. Research note, 8/2015, Brussels, European Commission.
145. McClelland D.C. (1961) *The Achieving Society*. Princeton, Nj: D.Van Nostrand Co.
146. McClelland D.C., Winter D. (1969) *Motivating Economic Achievment*. New York: The Free Press.
147. McGowan P., Lewis Redeker C., Cooper S., Greenan K. (2012) Female entrepreneurship and the management of business and domestic roles: Motivations, expectations and realities. *Entrepreneurship and Regional Development* Volume 24, p 53.-72.
148. McKeown T., Phillips K. (2014). Self-employment or entrepreneurship: What's in a name? (Perhaps quite a lot?) [tiešsaiste]: *Small Enterprise Association of Australia and New Zealand 27th Annual SEAANZ Conference Proceedings* [skatīts 2022.g. 15.okt.]. Pieejams: https://www.researchgate.net/profile/TuiMckeown/publication/281490175_What's_in_a_name_The_value_of_'Entrepreneurs'_compared_to_'Self_Employed'but_what_about_'Freelancing'_or_'IPro'/links/5e4347eb458515072d932687/Whats-in-a-name-The-value-of-Entrepreneurs-compared-to-Self-Employedbut-what-about-Freelancing-or-IPro.pdf
149. McKinsey Global Institute (2016) *URBAN WORLD: the global to consumers* [tiešsaiste] [skatīts 2023.g. 1.feb.]. Pieejams: <http://dln.jaipuria.ac.in:8080/jspui/bitstream/123456789/3167/1/Urban-World-Global-Consumers-Full-Report.pdf>
150. Meager N. (1992) Does Unemployment lead to Self-Employment? *Small Business Economics*, Volume 4, p. 87-103.
151. Meager N., Baumberg B. (2015) *Job Quality and Self-Employment: Is it (Still) Better to Work for Yourself? Dublin*. Senate Hall Academic Publishing.
152. Meager N., Bates P., Cowling M. (2003) An Evaluation of Business Start-Up Support for Young People. *National Institute Economic Review*, Volume 186, p.59–72.
153. Melanie K. Jones, Paul L. Latreille (2011) Disability and self-employment: evidence for the UK, *Applied Economics*, 43(27) [tiešsaiste] [skatīts 2023. g.02.martā.]. Pieejams: <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/00036846.2010.489816?src=recsys>
154. *Mikrouzņēmumu nodokļa likums*: LR likums (2010) [tiešsaiste] [skatīts 2022. g. 05. jūnijā.]. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/215302-mikrouznemumu-nodokla-likums>.
155. Millan J.M., Congregado E., Roman C. (2010) Determinants of Self-employment dynamics and their implications on entrepreneurial policy effectiveness [tiešsaiste]:

Lecturas de Economía, Nr.19(2) [skatīts 2022.g. 12.okt.]. Pieejams: http://www.scielo.org.co/scielo.php?script=sci_arttext&pid=S0120-25962010000100003

156.Muehlberger U. (2007) *Dependent Self-Employment. Workers on the Border between Employment and Self-employment* [tiešsaiste]: [skatīts 2022.g. 12.okt.]. Pieejams: <https://doi.org/10.1057/9780230288782>

157.*Nodarbinātība un sociālie jautājumi Eiropas Savienības portāls* [tiešsaiste] [skatīts 2020.g. 28.jūl.]. Pieejams: ec.europa.eu/pol/socio/overview_lv.htm

158.*Nodarbinātības un sociālie jautājumi: Eiropas Komisija (2018)* [tiešsaiste] [skatīts 2018.g. 15.okt.]. Pieejams: <http://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=1&langId=en>

159.*Noteikumi par attaisnotajiem izdevumiem par izglītību un ārstnieciskajiem pakalpojumiem* (2001): MK 2001. gada 04. augusta noteikumi Nr. 336 [tiešsaiste] [skatīts 2022. g. 11.aprīlī]. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/27973-noteikumi-par-attaisnotajiem-izdevumiem-par-izglitiba-un-arstnieciskajiem-pakalpojumiem>

160.*Noteikumi par dīkstāves pabalstu pašnodarbinātām personām, kuras skārusi Covid-19 izplatība (2020)*: MK 2020. gada 3. aprīļa noteikumi Nr. 179 [tiešsaiste] [skatīts 2022. g. 18. oktobrī]. Pieejams <https://likumi.lv/ta/id/313680-noteikumi-par-dikstaves-pabalstu-pasnodarbinatam-personam-kuras-skarusi-covid-19-izplatiba>

161.*Noteikumi par iedzīvotāju ienākuma nodokļa deklarācijām un to aizpildīšanas kārtību* (2010): MK 2010. gada 01. septembra noteikumi Nr. 662 [tiešsaiste] [skatīts 2022. g. 15. novembrī]. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/302688-noteikumi-par-iedzivotaju-ienakuma-nodokla-deklaracijam-un-to-aizpildisanas-kartibu>

162.*Noteikumi par neapliekamā minimuma un nodokļa atviegrojuma apmēru iedzīvotāju ienākuma nodokļa aprēķināšanai* (2018): MK 2018. gada 01. janvāra noteikumi Nr. 676 [tiešsaiste] [skatīts 2022. g. 10. novembrī]. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/295500-noteikumi-par-neapliekama-minimuma-un-nodokla-atviegrojuma-apmeru-iedzivotaju-ienakuma-nodokla-aprekinasanai>

163.*Noteikumi par nodokļu un citu maksājumu reģistrēšanas elektronisko ierīču un iekārtu tehniskajām prasībām* (2014): MK 2014. gada 09. aprīļa noteikumi Nr. 95 [tiešsaiste] [skatīts 2021. g. 11.aprīlī]. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/265486-noteikumi-par-nodoklu-un-citu-maksajumu-registresanas-elektronisko-iericu-un-iekartu-tehniskajam-prasibam>

164.*Noteikumi par nodokļu un citu maksājumu reģistrēšanas elektronisko ierīču un iekārtu lietošanas kārtību* (2014): MK 2014. gada 01. janvāra noteikumi Nr. 96 [tiešsaiste] [skatīts 2021. g. 11.aprīlī]. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/265487-nodoklu-un-citu-maksajumu-registresanas-elektronisko-iericu-un-iekartu-lietosanas-kartiba>

165.*Noteikumi par Profesiju klasifikatoru, profesijai atbilstošiem pamatuzdevumiem un kvalifikācijas pamatprasībām* (2017): MK 2017. gada 01. jūnija noteikumi Nr. 264 [tiešsaiste] [skatīts 2021. g. 18.aprīlī]. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/291004-noteikumi-par-profesiju-klasifikatoru-profesijai-atbilstosiem-pamatuzdevumiem-un-kvalifikācijas-pamatprasibam>

166.*Noteikumi par valsts sociālās apdrošināšanas iemaksu likmes sadalījumu pa valsts sociālās apdrošināšanas veidiem* (2020): MK 2020. gada 17. decembra noteikumi Nr. 786 [tiešsaiste] [skatīts 2021. g. 18.aprīlī]. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/319695-noteikumi-par-valsts-socialas-apdrosinasanas-iemaksu-likmes-sadalijumu-pa-valsts-socialas-apdrosinasanas-veidiem>

167.*Noteikumi par valsts sociālās apdrošināšanas obligāto iemaksu veicēju reģistrāciju un ziņojumiem par valsts sociālās apdrošināšanas obligātajām iemaksām un*

- iedzīvotāju ienākuma nodokli (2010): MK 2010. gada 01. septembra noteikumi Nr. 827 [tiešsaiste] [skatīts 2022. g. 15. oktobrī]. Pieejams: <https://likumi.lv/doc.php?id=217642>
168. *Noteikumi par valsts sociālās apdrošināšanas obligāto un brīvprātīgo iemaksu objekta minimālo un maksimālo apmēru* (2021): MK 2021. gada 20. augusta noteikumi Nr. 555 [tiešsaiste] [skatīts 2022. g. 01. oktobrī]. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/325468-noteikumi-par-valsts-socialas-apdrosinasanas-obligato-un-brivpratigo-iemaksu-objekta-minimalo-un-maksimalo-apmeru>
169. Oļevskis G. (2007) *Uzņēmējs un tirgus*. Jāņa Rozes apgāds. Rīgā: 219 lpp.
170. Organization for Economic Cooperation and Development: OECD statistikas datubāze [tiešsaiste] [skatīts 2018.g. 12.dec.]. Pieejams: <http://Lysander.sourceoecd.org/vl=5220050/cl=20/nw=1/rpsv/factbook/>
171. Ostrom (1982) *Sense of Community and Self-Rated Health: Mediating Effect of Social Capital* [tiešsaiste] [skatīts 2012.g. 15. mai.]. Pieejams: [https://www.scirp.org/\(S\(i43dyn45teexjx455qlt3d2q\)\)/reference/ReferencesPapers.aspx?ReferenceID=854681](https://www.scirp.org/(S(i43dyn45teexjx455qlt3d2q))/reference/ReferencesPapers.aspx?ReferenceID=854681)
172. Oxenfeldt A. (1943) *New Firms and Free Enterprise*. Washington, D.C.: American Council on Public Affairs.
173. Pagan R. (2009) Self-employment among people with disabilities: evidence for Europe. *Disability & Society*, 24(2) [tiešsaiste] [skatīts 2023. g.02.martā.] Pieejams: <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/09687590802652504?src=recsys>
174. *Par iedzīvotāju ienākuma nodokli*: LR likums (1994) [tiešsaiste] [skatīts 2021. g. 19.jūlijā]. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/56880-par-iedzivotaju-ienakuma-nodokli>.
175. *Par Latvijas Nacionālo attīstības plānu 2014.-2020. gadam* (2012): Saeimas paziņojums [tiešsaiste] [skatīts 2019. g. 05. apr.]. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/253919-par-latvijas-nacionalo-attistibas-planu-2014-2020-gadam>
176. *Par nodokļiem un nodevām*: LR likums (1995) [tiešsaiste] [skatīts 2022. g. 05. jūnijā.]. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/33946-par-nodokliem-un-nodevam>
177. *Par privātajiem pensiju fondiem*: LR likums (2020) [tiešsaiste] [skatīts 2022. g. 04. maijā.]. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/311721-privato-pensiju-fondu-likums>
178. *Par reglamentātajām profesijām un profesionālās kvalifikācijas atzīšanu*: LR likums (2001). [tiešsaiste] [skatīts 2018. g. 15.okt.]. Pieejams: <http://www.likumi.lv/doc.php?id=26021>
179. *Par Sociālās aizsardzības un darba tirgus politikas pamatnostādņem 2021.-2027. gadam*: MK 2021. gada 1. septembra noteikumi Nr. 616. [tiešsaiste] [skatīts 2022.g. 15.aprīlī] Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/325828-par-socialas-aizsardzibas-un-darba-tirgus-politikas-pamatnostadnem-2021-2027-gadam>
180. *Par valsts sociālo apdrošināšanu*: LR likums (1997) [tiešsaiste] [skatīts 2021.g. 08. jūlijā]. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/45466-par-valsts-socialo-apdrosinasanu>.
181. Parker S. (1996) *A Time-series Model of Self Employment Under Uncertainty*. *Economica*, Volume 63, pp. 459-475.
182. *Pašnodarbinātība Latvijā un tiesiskā regulējuma pilnveide pašnodarbināto darba apstākļu uzlabošanai* [tiešsaiste]: Valsts darba inspekcijas pētījums [skatīts 2022.g. 02. februārī]. Pieejams: https://www.vdi.gov.lv/sites/vdi/files/dati/petijums_pasnodarbinatiba_latvija_un_tiesiska_regulejuma_pilnveide_pasnodarbinato_darba_apstaklu_uzlabosana1.pdf
183. *Pašnodarbinātība Lietuvā* [tiešsaiste] [skatīts 2021. g. 15.jūn.]. Pieejams: <https://www.renkuosilietuva.lt/en/self-employment/>
184. *Pašnodarbināto personu skaits 2013.-2022.* [tiešsaiste]: Valsts ieņēmumu dienesta datubāze [skatīts 2023.g. 02. februārī]. Pieejams:

<https://www.vid.gov.lv/lv/nodoklu-maksataji-katalogs/pasnodarbinato-personu-skaitis-2022gada>

185. *Pašnodarbināto personu skaits 2020.gadā* [tiešsaiste]: VID statistika [skatīts 2021.g. 15.apr.]. Pieejams: <https://www.vid.gov.lv/lv/pasnodarbinato-personu-skaitis-2020gada>

186. *Pašnodarbināto reģistrācijas Baltijas jūras reģionā (2016)* “Euroopa Liidu laanemere piirkonnas fuusilisest isikust ettevotjaks registreerimnr ja maksukohustus [tiešsaiste] [skatīts 2021. g. 23.maijā.]. Pieejams: https://digiriul.sisekaitse.ee/bitstream/handle/123456789/335/2016_Tregubova.pdf?sequence=1&isAllowed=y

187. Patrick C., Stephens H., Weinstein A. (2016). Where are all the self-employed women? Push and pull factors influencing female labor market decisions. *Small Business Economics* No. 46(3).

188. Personal income tax, 2022. [b.g.] [tiešsaiste] [skatīts 2023.g. 22.janv.] Pieejams: https://www.emta.ee/en/search?search_term=self+employment&sort_by=created

189. Perulli A. (2003) Economically Dependent/Quasi-subordinate (Parasubordinate) Employment: *Legal, Social and Economic Aspects*. Brussels: European Commission.

190. Perulli A. (2013) Ziņojums Eiropas Komisijai “Ekonomiski atkarīga/parasubordi nēta nodarbinātība: tiesiskie, sociālie un ekonomiskie aspekti” [tiešsaiste] [skatīts 2022.g. 13.maij.] Pieejams: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/LV/TXT/HTML/?uri=OJ:C:2018:237:FULL&from=ET>

191. Pfeiffer F., Reize F. (2000) Business Start-ups by the Unemployed - an Econometric Analysis Based on Firm Data. *Labour Economics*, Volume 7(5), p. 629-663.

192. Pfeiffer F., Reize F. (2000) From Unemployment to Self Employment Public Promotion and Selection. *International Journal of Sociology*, Volume 30(3), p. 71-99.

193. *Pievienotās vērtības nodokļa likums: LR likums (2013)* [tiešsaiste] [skatīts 2022. g. 05. septembrī]. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/253451-pievienotas-vertibas-nodokla-likums>

194. Propstmeier J. (2011) *Antecedents of Entrepreneurial Behavior – Opportunity Recognition, Entrepreneurial Intention and The Role of Human*) [tiešsaiste] [skatīts 2022. g. 05. septembrī]. Pieejams: https://books.google.lv/books?hl=lv&lr=&id=FjvsAwAAQBAJ&oi=fnd&pg=PR1&dq=Antecedents+of+Entrepreneurial+Behavior+%E2%80%93+Opportunity+Recognition,+Entrepreneurial+Intention+and+The+Role+of+Human&ots=ngcXuX7XJk&sig=q1YRabLS0M2DTf9pGvRgXf-bKv4&redir_esc=y#v=onepage&q=Antecedents%20of%20Entrepreneurial%20Behavior%20%E2%80%93%20Opportunity%20Recognition%2C%20Entrepreneurial%20Intention%20and%20The%20Role%20of%20Human&f=false

195. Purcell K. (2000) Changing boundaries in employment and organizations [tiešsaiste]: *Bristol Academic Press*. [skatīts 2022.g. 15.okt.]. Pieejams: <http://wrap.warwick.ac.uk/68821/>

196. Rauch A., Frese M. (2007) Let's put the person back into entrepreneurship research: A meta-analysis on the relationship between business owners' personality and business creation and success. *European Journal of Work and Organizational Psychology* 16(4), p. 353–385.

197. Reize F. (2000) *Leaving Unemployment for Self-Employment?* ZEW Discussion Paper No. 00- 26, Mannheim.

- 198.Reynolds P., Miller B., Maki W.R. (1995) Explaining Regional Variation in Business Births and Deaths:U.S. 1976-1988. *Small Business Economics*, Volume 7 (5), p. 389-707.
- 199.Reynolds P., Storey D.J.,Westhead P. (1994) Cross-National Comparisons of the Variation in New Firm Formation Rates. *Regional Studies*, Volume 28(4), p. 443-456.
- 200.Rembiasz M., Siemieniak P., Licznarska M. (2018). Different aspects of women's participation in self-employment with particular reference to the costs. *Ekonomiczne Problemy Usług*, No. 132, p. 105.
- 201.Remeikiene R., Gaspareniene L. (2015) Evaluation of Institutional Factors of Self-Employment: Comparative Analysis of Lithuania and Latvia. *WSEAS TRANSACTIONS on BUSINESS and Economics*, Volume 12, 2015.
- 202.*Report by Sir William Beveridge* (1942) [tiešsaiste]. Social Health association [skatīts 2017. g. 11.dec.]. Pieejams <http://www.sochealth.co.uk/public-health-and-wellbeing/beveridge-report/>
- 203.*Republic of Lithuania law on state social insurance: Law of Lithuania* (1991) [tiešsaiste] [skatīts 2021.g. 11. jūlijā]. Pieejams: <https://www.ilo.org/dyn/natlex/docs/ELECTRONIC/35021/87705/F2050737885/LTU35021.pdf>
- 204.Robert P. (1993) *The prosperous community: Social capital and public life* [tiešsaiste] [skatīts 2022.g.12.janv.] Pieejams: <https://faculty.washington.edu/matsueda/courses/590/Readings/Putham%201993%20Am%20Prospect.pdf>
- 205.Robsin M., Wren C. (1999) Marginal and Average Tax Rates and the Incentive for Self Employment. *Southern Economic Journal*, Volume 65, p.459-475.
- 206.Rodriguez S. N., Hildreth G. J., Mancuso J. (1999) *The dynamics of families in business: How therapists can help in ways consultants don't*. *Contemporary Family Therapy* 21(4), p.453-468.
- 207.Saaty T.L. (2004) Fundamentals of the analytic network process – Dependence and feedback in decision -making with a single network. *Journal Of Systems Science ans Systems Engineering*, Volume 13, p. 129-157.
- 208.Saaty T.L., Vargas L.G. (2001) *Models, methods, cencepts and applications of the analytic hierarchy process*, Boston MA: KluwerAcademic
- 209.Say J-B. (1971) *A Treatise on Political Economy or the Production, Distribution and Consumption of Welth*. A.M. Kelley Publisher, New York, p. 122.
- 210.Sauka A. (2008) *Productive, Unproductive, Destructive Entrepreneurship: A Theoretical and Empirical Exploration*. William Davidson Institute, Working Paper No. 917.
- 211.*Self-employed Workers Pensions Act YEL 1272/2006: FIN law* (2006) [tiešsaiste] [skatīts 2022. g. 05. aprīlī]. Pieejams: http://ilo.org/dyn/natlex/natlex4.detail?p_lang=en&p_isn=75000&p_country=FIN&p_count=2602
- 212.*Self-employment in Europe 2010* (2010). European Employment Observatory Review Luxembourg: Publications Office of the European Union: p. 52.
- 213.*Self-employment in Lithuania* (2021) [[tiešsaiste] [skatīts 2021. g. 05. jūl.]. Pieejams: <https://www.renkuosilietuva.lt/en/self-employment/>
- 214.Sen Amartya K. (1973) *On economics Inequality*. New York City: NY, W.W. Norton, p. 220.
- 215.Sexton D.L., Bowman N. (1985) The Entrepreneur: A Capable Executive and More. *Journal of Business Venturing*. Winter, p.129-140.

216. Shane S. A. (2003) A General Theory of Entrepreneurship: The Individual-Opportunity Nexus [tiešsaiste]: *Edward Elgar Publishing*. [skatīts 2022.g. 15.okt.]. Pieejams: <https://doi.org/10.4337/9781781007990>
217. Shapero A., Sokol L. (1982) *Social Dimensions of Entrepreneurship*. Encyclopedia of Entrepreneurship. Englewood Cliffs, NJ: Prentice – Hall.
218. Shumpeter J.A. (1934) *The theory of Economic Development*. Cambridge MA: Harvard University Press, p. 45.
219. Simon M., Houghton S.M. (2002). The relationship among biases, misperceptions, and the introduction of pioneering products: examining differences in venture decision contexts [tiešsaiste]: *Entrepreneurship Theory and Practice* [skatīts 2022.g. 15.okt.]. Pieejams: <https://doi.org/10.1111/1540-8520.00002>
220. Singh G., DeNoble A. (2003) Early retirees as the next generation of entrepreneurs. [tiešsaiste] [skatīts 2022.g. 15.okt.]. Pieejams: 10.1111/1540-8520.t01-1-00001
221. *Social protection rights of economically dependent self-employed workers (2013)* [tiešsaiste] [skatīts 2023.g. 12.janv.]. Pieejams: [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/etudes/join/2013/507449/IPOL-EMPL_ET\(2013\)507449_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/etudes/join/2013/507449/IPOL-EMPL_ET(2013)507449_EN.pdf)
222. Spasova S. (2018) The social situation of self-employment in Europe: labour market issues and social protection. *Social policy in the European Union: state of play*, p.97-116.
223. Spasova S. (2019) Self-employment and social protection: understanding variations between welfare regimes. *Journal of Poverty and Social Justice*, Volume 27, p.157-175.
224. Spasova S., Bouget D., Ghailani D., Vanhercke B. (2017) *Access to social protection for people working on non-standard contracts and as self-employed in Europe*. A study of national policies, European Social Policy Network, Brussels, European Commission.
225. Storzaker R. J., Galloway L. (2017) Ageing and redundancy and the silver lining of entrepreneurship [tiešsaiste] [skatīts 2022.g. 15.okt.]. Pieejams: 10.1177/1465750317706441
226. Szaban J., Skrzek-Lubasińska M. (2018) Self-employment and Entrepreneurship: A Theoretical Approach. *Journal of Management and Business Administration*. Central Europe, No.2/2018. p. 89-120.
227. Szaban J., Skrzek-Lubasińska M. (2018) Self-Employment and Entrepreneurship: A Theoretical Approach [tiešsaiste]: *Journal of Management and Business* [skatīts 2022.g. 15.okt.]. Pieejams: <https://www.ceeol.com/search/article-detail?id=678382>
228. *Tax in Denmark, 2022* [tiešsaiste] [skatīts 2022.g. 02. februārī]. Pieejams: <https://skat.dk/getfile.aspx?id=140479>
229. *Type of tax in Denmark [b.g.]* [tiešsaiste] [skatīts 2023.g. 07.janv.]. Pieejams: <https://skat.dk/data.aspx?oid=2244282>
230. Trinia A.R., Welsch H.T., Young E.C. (1984) Information Search Patterns among Hispanic Entrepreneurs. *Journal of Small Business Management*, October, p. 39-45.
231. *Trust in government in Sweden and Denmark during the COVID-19 epidemic* [tiešsaiste] [skatīts 2023.g. 07. janv.]. Pieejams: <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/01402382.2021.1909964>

232. Uzņēmuma reģistra statistika [tiešsaiste] [skatīts 2022. g. 11. sept.]. Pieejams: <https://www.ur.gov.lv/lv/jaunumi/statistika/>
233. Valdeci Ferreira S., Minas G. (2019) Female Entrepreneurship: Evolution, Current Challenges, and Future Prospects. *International Journal of Business Administration Vol. 10, No. 5.*
234. Veblen T. (1999) The Theory of Business Enterprise Blackmask Online [tiešsaiste]: [skatīts 2022.g. 1.okt.]. Pieejams: <http://www.businessbuildersbanquet.com/software/veblen2.pdf>
235. VID metodiskais materiāls “Iedzīvotāju ienākuma nodokļa atvieglojumi 26.04.2021” [tiešsaiste] [skatīts 2021. g. 02. sept.]. Pieejams https://www.vid.gov.lv/sites/default/files/mm_iin_atvieglojumi_2021_04_26.pdf
236. VID metodiskais materiāls “Pašnodarbinātā valsts sociālās apdrošināšanas obligātās iemaksas 01.07.2021” [tiešsaiste] [skatīts 2022. g. 13. okt.] Pieejams: [https://www.lm.gov.lv/lv/media/14876/download?fbclid=IwAR1nR8Na9vGyjf-80e5D0Tr_LCUPIB2ctBomK1tZS5u7Vg3mtyuntmbhV8]
237. Vosko L.F. (2006) Precarious employment: towards an improved understanding of labor market insecurity. [tiešsaiste]: *Precarious Employment: Understanding Labor Market Insecurity in Canada. Montreal and Kingston: McGill-Queen's University Press* [skatīts 2022.g. 15.okt.]. Pieejams: <https://www.mqup.ca/precarius-employment-products-9780773529618.php>
238. Wall S. (2015) Dimensions of Precariousness in an Emerging Sector of Self-Employment: A Study of Self-Employed Nurses. *Gender, Work and Organization*, 22(3), p. 221–236.
239. Williams C., Lapeyre F. (2017) *Dependent Self-Employment: Trends, Challenges and Policy Responses in the EU*. ILO Employment Working Paper no. 228. International Labour Office, Geneva.
240. Williams N., Williams C.C. (2011) Beyond necessity versus opportunity entrepreneurship. Some lessons from English deprived urban neighbourhoods. *International Entrepreneurship and Management Journal*, No.1.
241. *World Happiness Report (2022)* [tiešsaiste] [skatīts 2023. g. 02.feb.]. Pieejams: <https://worldhappiness.report/ed/2022/>
242. Wright E.O. (1997) *Class counts: Comparative Studies in Class Analysis*. Cambridge: Cambridge University Press.

PIELIKUMI/ ANNEXES

DOKUMENTA REKVIZĪTI

attaisnojuma dokuments/preču piegādes dokuments/nodokļa rēķins

N.p.k.	Obligātie rekvizīti	Attaisnojuma dokuments	Preču piegādes dokuments	Nodokļa rēķins (PVN rēķins)	“Universāls dokuments”
	<i>Normatīvais akts</i>	<i>“Grāmatvedības likums”</i>	<i>MK noteikumi Nr. 877</i>	<i>Pievienotās vērtības nodokļa likums</i>	
1	Preču nosūtītāja/pakalpojumu sniedzēja nosaukums, reģistrācijas Nr. (vārds, uzvārds, personas kods)	x	x		x
2	Preču izsniegšanas vietas adrese		x		x
3	Preču saņemšanas vietas adrese		x		x
4	Preču nosūtītāja pakalpojumu sniedzēja juridiskā adrese (deklarētā dzīvesvietas adrese)			x	x
5	Dokumenta veida nosaukums	x	x	x	x
6	Dokumenta reģistrācijas datums	x	x	x	x
7	Dokumenta reģistrācijas numurs	x	x	x	x
8	Preču saņēmēja/pakalpojumu saņēmēja nosaukums, reģistrācijas Nr. (vārds,uzvārds, personas kods)	x	x		x
9	Preču saņēmēja/ pakalpojumu saņēmēja juridiskā adrese (deklarētā dzīvesvietas adrese)			x	x
10	Preču nosaukums, mērvienība, daudzums	x	x	x	x
11	Attiecīgā saimnieciskā darījuma vai darbības apraksts	x	x	x	x
12	Paraksts*	x	x	x	x
13	Rēķina vienas vai vairāku sēriju kārtas Nr, kas unikāli identificē rēķinu			x	x
14	Preču piegādātāja/pakalpojumu sniedzēja PVN reģistrācijas Nr			x	x
15	Preču saņēmēja/pakalpojumu sniedzēja PVN reģistrācijas Nr, ja tāds ir			x	x
16	Preču piegādes datums/pakalpojumu sniegšanas datums		x	x	x
17	Piegādāto preču cena (vienas vienības vērtība bez nodokļa)			x	x
18	Piemērotās atlaides			x	x
19	Piemērotā PVN likme			x	x
20	Aprēķinātā PVN summa			x	x
22	Saimnieciskā darījuma novērtējums naudā kopā ar nodokļiem	x		x	x
23	Atsauce uz tiesību normām			x	x

Avots: autores veidots pēc Grāmatvedības likuma, PVN likuma un MK noteikumiem Nr. 877

**Pašnodarbināto personu grāmatvedības un nodokļu atskaites un nodokļu samaksas termiņu nosacījumi/
Terms of accounting and tax reporting and tax payment deadlines for self-employed persons**

Atskaites nosaukums	SDV, IK, ZS, ZvS IIN+VSAOI	SDV, IK, ZS, ZvS MUN	Atskaites iesniegšanas datums		Nodokļu samaksas termiņš	Normatīvie akti
Gada ienākuma deklarācija, ar pielikumu D3, D31	X	-	-	01.03-01.06 vai 01.04-01.07, ja ienākumi pārsniedz 78 100 EUR gadā	Ja taksācijas gada ienākumi nepārsniedz 62 800 euro un aprēķinātā nodokļa summa < 640 euro - līdz taksācijas gadam šādā gada 23. 06. Ja taksācijas gada ienākumi pārsniedz 62 800 euro un aprēķinātā nodokļa summa < 640 euro — līdz taksācijas gadam šādā gada 23. 07. Ja aprēķinātā nodokļu summa pārsniedz >640 euro, tad 23.06. 23.07.23.08	MK 662 1. pielikums "Noteikumi par iedzīvotāju ienākuma nodokļa deklarācijām un to aizpildīšanas kārtību"
Pašnodarbināto ziņojums	X	-	-	līdz katra ceturkšņā 17. datumam;	līdz katra ceturkšņa 23. datumam;	MK 827" Noteikumi par valsts sociālās apdrošināšanas obligāto iemaksu veicēju
Ziņas par darba ņēmēju	align="center">X	align="center">X	pieņemts darbinieks	1h vai 1 dienu iepriekš pirms uzsākas darba attiecības;	-	reģistrāciju un ziņojumiem par valsts sociālās apdrošināšanas obligātajām iemaksām un iedzīvotāju ienākuma nodokli"
			atbrīvots darbinieks, tēva atvaļinājums, bezalgas atvaļinājums, bērnu kopšanas atvaļinājums;	3 darba dienu laikā;	-	
Darba devēja ziņojums	X	X	-	līdz katra mēneša 17. datumam;	līdz katra mēneša 23. datumam;	

2.pielikuma turpinājums/ *Continuation of Annex 2*

Atskaites nosaukums	SDV, IK, ZS, ZvS IIN+VSA OI	SDV , IK, ZS, ZvS MU N	Atskaites iesniegšanas datums		Nodokļu samaksas termiņš	Normatīvie akti
			atbrīvots darbinieks	līdz katra mēneša 15. datumam		
Paziņojums par fiziskai personai izmaksātajām summām	X	X	atbrīvots darbinieks	līdz katra mēneša 15. datumam	līdz katra mēneša 5. datumama	MK 610 " Noteikumi par paziņojumā par fiziskajai personai izmaksātajām summām iekļaujamo informāciju"
			ir darbinieki	līdz nākamā gada 01. februārim	-	
Pievienotās vērtības nodokļa deklarācija	X	-	-	līdz katra mēneša vai katra ceturkšņa 20. datumam;	līdz katra mēneša vai ceturkšņa 23. datumam;	MK 40 "Noteikumi par pievienotās vērtības nodokļa deklarācijām"
Mikrouzņēmumu nodokļa deklarācija	-	X	-	līdz katra ceturkšņa 15. datumam;	līdz katra ceturkšņa 23. datumam;	Mikrouzņēmumu nodokļa likums
Pārskats par numurēto kvīšu izlietojumu	X	X	-	līdz katra ceturkšņa 25. datumam;	-	MK 96 " Nodokļu un citu maksājumu reģistrēšanas elektronisko ierīču un iekārtu lietošanas kārtība"

Avots: autores veidots pēc Grāmatvedības likuma, PVN likuma un MK 877

**VSAOI nodokļu likmes darba ņēmējiem un pašnodarbinātām personām
Latvijā 2023. gadā / VSOAI tax rates for employees and self-employed persons in
Latvia in 2023**

Sociālās apdrošināšanas veidi	darba ņēmēji		pašnodarbinātie		
	vispārējā gadījumā %	pensijas vecumā, %	vispārējā gadījumā %	pensijas vecumā, %	mikrouzņēmuma gadījumā %
Kopējā likme	34.09	30.02	31.07	29.36	31.07
valsts pensiju apdrošināšanai	23.91	23.91	23.91	23.91	23.91
sociālajai apdrošināšanai bezdarba gadījumam	1.60	-	-	-	-
sociālajai apdrošināšanai pret nelaimes gadījumiem darbā un arodslimībām	0.66	0.66	-	-	-
invaliditātes apdrošināšanai	2.29	-	1.68	-	1.68
maternitātes un slimības apdrošināšanai	3.47	3.29	3.32	3.29	3.32
vecāku apdrošināšanai	1.16	1.16	1.16	1.16	1.16
veselības apdrošināšana	1.00	1.00	1.00	1.00	1.00

Avots: autores veidots pēc Noteikumi par valsts sociālās...2010.

**Klasteru analīzes “Rotated Component Matrix”^a /
Cluster Analysis “Rotated Component Matrix”**

Faktori	Faktoru grupas			
	1	2	3	4
Pašnodarbināto personu īpatsvars pret nodarbinātajiem ES - 27 valstīs, %	-0,408	0,503	0,040	0,459
Nodokļu ieņēmumi (tai skaitā soc. Iemaksas) no IKP, %	0,637	0,231	-0,436	-0,023
Bezdarba līmenis, %	-0,039	0,112	-0,222	0,905
IKP uz 1 iedzīvotāju, tūkst.	0,834	-0,036	0,437	0,073
Nodarbinātības līmenis, %	0,323	-0,483	-0,036	-0,690
Ēnu ekonomikas indekss, % no IKP	-0,878	-0,073	-0,045	0,074
Pašnodarbināto personu skaits, tūkst.	0,097	0,946	-0,248	0,024
Imports % no IKP	0,111	-0,307	0,917	-0,095
Eksports % no IKP	0,194	-0,262	0,919	-0,122
Iedzīvotāju īpatsvars ar augstāko izglītību, %	0,625	-0,322	0,338	0,352
Pašnodarbināto personu skaits, vīrieši 15-64 gadi, tūkst	0,076	0,951	-0,238	0,023
Mājsaimniecību koriģētie bruto ienākumi uz vienu iedzīvotāju gadā, EUR	0,951	0,124	0,080	-0,048
HICP Inflācijas līmenis, %	-0,279	0,213	0,003	-0,784
Pašnodarbināto personu skaits, sievietes, 15-64 gadi, tūkst	0,139	0,927	-0,266	0,027
Extraction Method: Principal Component Analysis. Rotation Method: Varimax with Kaiser Normalization.				
a. Rotation converged in 8 iterations.				

Avots: autores aprēķins

**Klasteru analīzes “ANOVA”
/ Cluster analysis “ANOVA”**

ANOVA						
REGR factor score	Cluster		Error		F	Sig.
	Mean Square	df	Mean Square	df		
REGR factor score 1 for analysis 1	2,869	7	0,311	19	9,218	0,000
REGR factor score 2 for analysis 1	3,109	7	0,223	19	13,933	0,000
REGR factor score 3 for analysis 1	3,209	7	0,186	19	17,233	0,000
REGR factor score 4 for analysis 1	3,008	7	0,260	19	11,570	0,000
<p>The F tests should be used only for descriptive purposes because the clusters have been chosen to maximize the differences among cases in different clusters. The observed significance levels are not corrected for this and thus cannot be interpreted as tests of the hypothesis that the cluster means are equal.</p>						

Avots: autores aprēķini

Ekspertu aptauja problēmai

“Pašnodarbinātības veicināšanai Latvijā nepieciešama sociāli-ekonomiskās vides pilnveidošana un uzlabošana”

Labdien!

Jūs kā jomas eksperts tiek aicināts/-a piedalīties aptaujā, kuru doktora darba ietvaros veic Latvijas Biozinātņu un tehnoloģiju universitātes (LBTU) Reģionālās ekonomikas doktorante Aļona Irmeja. Aptaujas mērķis noskaidrot ekspertu viedokli par pašnodarbināto sociāli-ekonomisko vidi Latvijā un tās pilnveidošanas iespējām.

Aptaujas aizpildīšana prasīs aptuveni 15 minūtes. Aptaujas rezultāti tiks izmantoti tikai doktora darba izstrādei "**Pašnodarbinātības sociāli ekonomiskie aspekti**".

Izpildīto anketu un viedokli par zemāk minētajiem jautājumiem, lūdzu, nosūtīt uz e-pastu alona.irmeja@lbtu.lv !

Iepriekš pateicoties, **Aļona Irmeja**, Latvijas Biozinātņu un tehnoloģiju universitātes (LBTU) Ekonomikas un sabiedrības attīstības fakultātes doktorante.

Lūdzu, novērtējiet atbilstošos faktoru elementus ar vērtējumu no 1 (neapmierinoši) līdz 5 (ļoti labi), atzīmējot ar “X”, un sniedziet komentārus pie atbilstošā kritērija, kā arī atbildiet uz jautājumiem!

1-neapmierinoši; 2-drīzāk neapmierinoši; 3-drīzāk apmierinoši; 4- apmierinoši; 5- ļoti labi.

1. tabula

Tiesisko faktoru novērtējums

Faktoru elementi/ Vērtējums	1	2	3	4	5
<i>Pašnodarbināto reģistrācijas/likvidācijas kārtība</i>					
Komentāri:					
<i>Normatīvo aktu pielietojums grāmatvedības kārtīšanai vienkāršā ieraksta sistēmā</i>					
Komentāri:					
<i>Grāmatvedības kārtīšana vienkāršā ieraksta sistēmā (pats process)</i>					
Komentāri:					
<i>Iespēja izmantot vienkāršoto nodokļa samaksas risinājumu (saimnieciskās darbības ieņēmumu konts)</i>					
Komentāri:					

1. Kā Jūs vērtējat tiesisko regulējumu un administratīvo slogu pašnodarbinātajiem (grāmatvedības kārtīšana, reģistrēšana pašnodarbināto statusam, likvidēšanas kārtība)? Vai tajā būtu kas maināms vai uzlabojams? Ja, jā, tad, kas tieši.

2. tabula

Ekonomisko faktoru novērtējums

Faktoru elementi / Vērtējums	1	2	3	4	5
<i>Iedzīvotāju ienākuma nodoklis (IIN) – vispārējais nodokļu režīms</i>					
Komentāri:					
<i>Mikrouzņēmumu nodoklis</i>					
Komentāri:					
<i>Samazinātā patentmaksa</i>					
Komentāri:					

2. Kā Jūs vērtējat nodokļu sistēmu pašnodarbinātām personām? Vai tajā būtu kas maināms vai uzlabojams? Ja, jā, tad, kas tieši.

3.tabula

Sociālo faktoru novērtējums

Faktoru elementi / Vērtējums	1	2	3	4	5
<i>Pašnodarbināto sociālā apdrošināšana, maksājot mikrouzņēmumu nodokli</i>					
Komentāri:					
<i>Pašnodarbināto sociālā apdrošināšana, maksājot IIN un pašnodarbinātā VSAOI vispārējā režīmā</i>					
Komentāri:					

2. Kā Jūs vērtējat pašnodarbināto sociālo apdrošināšanu? Vai tajā būtu kas maināms vai uzlabojams? Ja, jā, tad, kas tieši.

Autoratlīdzības saņēmēju nodokļu režīma vērtējums

Kritēriji / Vērtējums	1	2	3	4	5
<i>No autoratlīdzības izmaksātajām summām ieturēts nodoklis 25% vai 40% apmērā (pašreizējā kārtība)</i>					
Komentāri:					
<i>Autoratlīdzības saņēmēji reģistrējas par saimnieciskās darbības veicējiem un maksā mikrouzņēmumu nodokli</i>					
Komentāri:					
<i>Autoratlīdzības saņēmēji reģistrējas par saimnieciskās darbības veicēju un maksā IIN un pašnodarbinātā VSAOI vispārējā režīmā</i>					
Komentāri:					

3. Kā Jūs vērtējat autoratlīdzības saņēmēju nodokļu sistēmu, kas ir spēkā 2023. gadā? Kādu nodokļu režīmu Jūs uzskatāt par piemērotu autoratlīdzības saņēmējiem nākotnē:

- 1) reģistrēties par saimnieciskās darbības veicējiem un maksāt mikrouzņēmuma nodokli vai IIN vispārējā kārtībā?
- 2) saglabāt autoratlīdzības saņēmējam nodokli no autoratlīdzības 25% vai 40% apmērā?
- 3) ieviest jaunu autoratlīdzības nodokli?

LIELS PALDIES PAR VELTĪTO LAIKU!

Ekspertu vērtējumu anketa problēmai

“Pašnodarbinātības veicināšanai Latvijā nepieciešama sociāli-ekonomiskās vides pilnveidošana un uzlabošana”

Cienījamais ekspert!

Pašnodarbinātība ir viens no uzņēmējdarbības veidiem, kam ir būtiska loma Latvijas ekonomikā. Veicot izpēti pašnodarbināto sociāli ekonomiskās vides pilnveidošanai un uzlabošanai, nākas secināt, ka ir virkne izaicinājumu, kuri lielā mērā ir saistīti ar sistēmas un tās elementu efektivitāti. Tāpēc ir ļoti aktuāli analizēt situāciju pašnodarbinātības jomā un strādāt pie jaunu, Latvijas apstākļiem atbilstošu, sistēmas attīstības scenāriju izstrādes, pilnveidošanas un pielāgošanas.

Ekspertu izvērtēšanai tiek piedāvāti trīs iespējamie scenāriji pašnodarbinātības sociāli ekonomiskās vides uzlabošanai. To vispārējs apraksts ir 6. lpp.

Aicinu Jūs izvērtēt piedāvātos scenārijus.

Jūsu kā vadošo profesionāļu viedoklis ir ļoti vērtīgs!

Iepriekš pateicoties, **Aļona Irmeja**, Latvijas Biozinātņu un tehnoloģiju universitātes (LBTU) Ekonomikas un sabiedrības attīstības fakultātes doktorante.

Instrukcija

Tālāk tekstā ir ekspertu tabulu aizpildīšanas instrukcijas. Iespējams, visērtākais veids, kā to izdarīt, ir elektroniski, aizpildot *Word* tabulas. Izpildīto anketu, lūdzu, nosūtīt uz e-pastu alona.irmeja@lbtu.lv.

Jums būs jāaizpilda simetriskas tabulas (skat. paraugu). Katrā tabulas lodziņā tiek savstarpēji salīdzināti divi elementi (kritēriju grupas, kritēriji, scenāriji). Iekrāsotos lodziņus ērtības labad neaizpilda. Ja pirmais elements (kritēriju grupas, kritēriji, scenāriji) ir svarīgāks par otro, tad attiecīgajā lodziņā ieraksta veselu skaitli no relatīvās svarīguma skalas (1.tabula), bet pretējā gadījumā tiek izmantots apgriezts lielums. Piemēram, paraugā (2. tabulā) pašnodarbinātības iespējas ir novērtētas kā būtiski svarīgākas par valsts ekonomisko izaugsmi (5 pret 1/5).

1. tabula

Relatīvā svarīguma skala

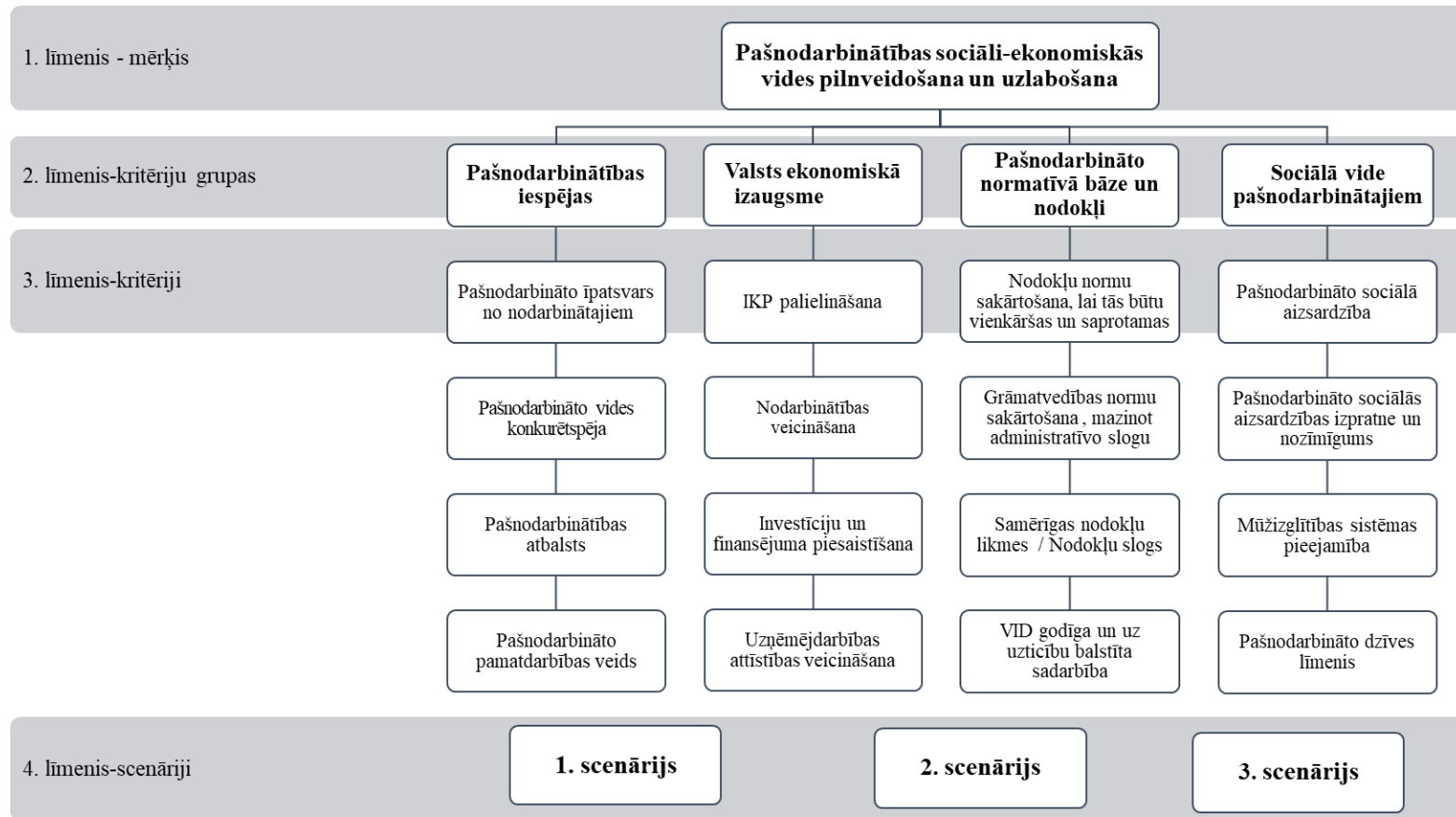
Relatīvā svarīguma intensitāte	Definīcija	Paskaidrojums
1	Vienāds svarīgums	Divu kritēriju, kritēriju grupu vai alternatīvu vienāds ieguldījums mērķa sasniegšanā.
3	Mērens viena pārkums par otru	Pieredze un spriedumi dod vieglu pārsvaru vienam kritērijam, kritēriju grupai vai alternatīvai par otru.
5	Būtisks vai stiprs pārkums	Pieredze un spriedumi dod stipru pārsvaru vienam kritērijam, kritēriju grupai vai alternatīvai par otru.
7	Nozīmīgs pārsvars	Vienam no kritērijiem, kritēriju grupām vai alternatīvām tiek dots tik stiprs pārsvars par otru, ka tas kļūst praktiski nozīmīgs .
9	Ļoti stiprs pārsvars	Viena kritērija, kritēriju grupas vai alternatīvas pārkums par otru apstiprinās visstiprāk .
2, 4, 6, 8	Starpvērtības	Tiek lietotas kompromisa gadījumos.

PARAUGS: Kritēriju grupu salīdzināšana*(attiecībā pret pašnodarbinātības sociāli - ekonomiskās vides uzlabošanas scenārijiem)*

Pašnodarbinātības sociāli-ekonomiskās vides pilnveidošana un uzlabošana	Pašnodarbinātības iespējas	Valsts ekonomiskā izaugsme	Pašnodarbināto normatīvā bāze un nodokļi	Sociālā vide pašnodarbinātajiem
Pašnodarbinātības iespējas	1	5	1	7
Valsts ekonomiskā izaugsme	1/5	1		
Pašnodarbināto normatīvā bāze un nodokļi	1		1	
Sociālā vide pašnodarbinātajiem	1/7			1

Šajā piemērā eksperts Pašnodarbinātības iespējas vērtē kā būtiski svarīgāku (5) par Valsts ekonomisko izaugsmi (1/5). Pašnodarbinātības iespējas un Pašnodarbināto normatīvā bāze un nodokļi ir vērtēti vienādi (1), savukārt Pašnodarbinātības iespējas (7) attiecībā pret Sociālo vidi pašnodarbinātajiem ir vērtēta kā stipri svarīgāka (1/7). Līdzīgi jāaizpilda visas tabulas. Kā redzams, matricas ir simetriskas un elementi simetriskajos laukos ir apgriezti.

Pirms tiek vērtēti izstrādātie trīs iespējamie scenāriji, jāaplūko “Vērtēšanas kritēriju hierarhija pašnodarbinātības sociāli-ekonomiskās vides pilnveidošanai un uzlabošanai”, skatīt 1. attēlu.

Avots: autores pētījums un konstrukcija

1. att. Vērtēšanas kritēriju hierarhija pašnodarbinātības sociāli-ekonomiskās vides pilnveidošanai un uzlabošanai

Pašnodarbinātības sociāli - ekonomiskās vides pilnveidošanas un uzlabošanas kritēriju grupu un pašu kritēriju raksturojums

1.Pašnodarbinātības iespējas veicina pašnodarbinātības pieaugumu konkurētspējīgā vidē.

- *Pašnodarbināto īpatsvars no nodarbinātajiem* – pašnodarbināto īpatsvars procentos nodarbināto kopskaitā. Šis rādītājs parāda, cik populāra ir pašnodarbinātība konkrētajā reģionā, valstī.
- *Pašnodarbināto vides konkurētspēja* - vides attīstības plānošana un pārvaldīšana tiek orientēta uz to, lai sakārtotu pašnodarbinātības īstenošanas apstākļus un līdzsvarotu to veidojošās sociāli ekonomiskās, funkcionālās un strukturālās komponentes. Jo vairāk ir sakārtota šī vide, jo vairāk nodarbināto vēlas izvēlēties šo formu - pašnodarbinātību.
- *Pašnodarbinātības atbalsts* – valsts, pašvaldību un citu organizāciju atbalsts, kas var tikt īstenots mācībās, finansiālā atbalstā, morālā atbalstā u.tml. var veicināt pašnodarbinātības attīstību.
- *Pašnodarbināto pamatdarbības veids* – kādā nozarē darbojas pašnodarbinātās personas. Šis kritērijs ir svarīgs, lai saprastu, vai nerodas viltus pašnodarbinātība jeb netiek slēptas darba attiecības, kā arī, lai izvērtētu sociālās apdrošināšanas veidu nepieciešamību, t.i., vai pašnodarbinātās personas darbojas bīstamās nozarēs, kur ir nepieciešama papildu sociālā apdrošināšana.

2.Valsts ekonomiskā izaugsme veicina iedzīvotāju labklājības līmeņa pieaugumu, uzņēmējdarbības, tai skaitā pašnodarbinātības, vides pilnveidošanu un uzlabošanu.

- *IKP palielināšana* – svarīgs katras valsts ekonomikas rādītājs, kas attēlo ienākuma līmeni un dzīves kvalitāti valstī.
- *Nodarbinātības veicināšana* - jo vairāk iedzīvotāju valstī ir ekonomiski aktīvi un ir nodarbināti, jo straujāk attīstās tautsaimniecība.
- *Investīciju un finansējuma piesaistīšana* – valsts, pašvaldību un citu organizāciju darbība investīciju un finansējuma piesaistīšanai no ES struktūrfondiem.
- *Uzņēmējdarbības attīstības veicināšana* – valsts, pašvaldību un citu organizāciju atbalsts uzņēmējiem un uzņēmējdarbībai, labvēlīgas vides radīšanai.

3.Pašnodarbināto normatīvā bāze un nodokļi - sakārtota normatīvā bāze un izprotami nodokļu aprēķini samazina ēnu ekonomiku valstī, un veicina cilvēku iesaistīšanos uzņēmējdarbībā, tai skaitā pašnodarbinātībā.

- *Nodokļu normu sakārtošana, lai tās būtu vienkāršas un saprotamas.*
- *Grāmatvedības normu sakārtošana, mazinot administratīvo slogu.*
Normatīvā bāze nodokļos un grāmatvedībā jāformulē vienkāršā valodā, lai pašnodarbinātie to varētu saprast un pielietot ikdienā, varētu īstenot īstermiņa un ilgtermiņa uzņēmējdarbības plānošanu. Saprotama nodokļu un grāmatvedības normatīvā bāze mazina iespējas kļūdīties nodokļu aprēķinos, un mazina bailes no VID.
- *Samērīgas nodokļu likmes / nodokļu slogs* – mazina vēlmi apzināti nemaksāt nodokļus vai nelikumīgi samazināt tos.

- *VID godīga un uz uzticību balstīta sadarbība* - nodokļu maksātāji, tai skaitā pašnodarbinātās personas, pozitīvāk uztvertu nodokļu nomaksas faktu, ja VID darbinieki komunikācijā ar viņiem būtu pozitīvāki un uz sadarbību balstīti.

4. Sociālā vide pašnodarbinātajiem – pašnodarbināto izpratne par sociālo apdrošināšanu, palielinātu sociālās apdrošināšanas iemaksas no saimnieciskās darbības ienākumiem.

- *Pašnodarbināto sociālā apdrošināšana* - Latvijā tiesiskais regulējums pašnodarbinātajiem nodrošina pietiekamu piekļuvi sociālajai apdrošināšanai, tomēr atbilstošas obligātās iemaksas veic tikai neliels skaits pašnodarbināto. Šī iemesla dēļ pašnodarbināto sociālā apdrošināšana ir vāja. Sociālām iemaksām ir liela nozīme, jo tās nodrošina sociālo aizsardzību dažādos gadījumos, kad attaisnojošu iemelsu dēļ, nav iespējams gūt ienākumus.
- *Pašnodarbināto sociālās apdrošināšanas izpratne un nozīmīgums* - jo lielāka izpratne pašnodarbinātām personām par sociālo apdrošināšanu, kam tā ir domāta, ko tā dod u.tml., jo lielāks pašnodarbināto skaits maksās sociālas apdrošināšanas iemaksas.
- *Mūžizglītības sistēmas pieejamība* - mūžizglītība ir izglītības process dzīves garumā, kas balstās uz mainīgām vajadzībām iegūt zināšanas, prasmes un pieredzi, lai paaugstinātu vai mainītu savu kvalifikāciju atbilstoši interesēm, vajadzībām un darba tirgus prasībām. Izglītība cilvēkam palīdz izprast procesus un mainīties dinamiskajā vidē.
- *Pašnodarbināto dzīves līmenis* - ir materiālās labklājības līmenis, kuru raksturo attiecība starp reālo ienākumu apjomu un atbilstošo patēriņa apjomu. Jo augstāks dzīves līmenis, jo vieglāk cilvēkam maksāt nodokļus, un izprast to būtību.

Tālāk tiek raksturoti **trīs iespējamie scenāriji** pašnodarbinātības sociāli ekonomiskās vides uzlabošanai.

1. Scenārijs: Latvijā spēkā esošā pašnodarbināto nodokļu un grāmatvedības sistēma.

2.Scenārijs: Jauna pašnodarbināto nodokļu un grāmatvedības sistēma, neizdalot atsevišķi autoratlīdzības saņēmējus. Šīs sistēmas mērķis sadalīt pašnodarbinātās personas pēc ienākuma lieluma un nodarbošanās. Jaunās sistēmas būtība ir atvieglot nodokļu nomaksu un grāmatvedības uzskaiti tiem, kas reģistrējušies par pašnodarbinātām personām, un gūst papildu ienākumus ar to, vai gūst ienākumus līdz 40 000 gadā jeb līdz reģistrācijai PVN reģistrā.

Rakstojums. Esošos trīs nodokļu veidus: mikrouzņēmumu nodokli, iedzīvotāju ienākuma nodokli vispārējā kārtībā un samazināto patentmaksu, kā arī minimālās valsts sociālās apdrošināšanas obligātās iemaksas izteikt sekošā kārtībā. Mikrouzņēmumu nodokli aizstāt ar pašnodarbinātības nodokli, kas attiektos uz saimnieciskās darbības veicējiem.

IK un ZS maksātu esošo vispārējo nodokļu režīmu ar dažām izmaiņām. Samazinātā patentmaksa paliktu esošajā formā.

Autoratlīdzības saņēmēji reģistrētos par saimnieciskās darbības veicējiem un maksātu kādu no nodokļiem, kas ir pieejami saimnieciskās darbības veicējiem. Neizdalot atsevišķi autoratlīdzības saņēmējumus no saimnieciskās darbības veicējiem, kas jau ir paredzēt Iedzīvotāju ienākuma nodokļa likumā no 2024. gada 1. janvāra.

Sakarā ar straujo globalizāciju un interneta lietošanas iespējām, Latvijā plaši tiek lietotas dažādas platformas, kurās var gūt papildu ienākumus. Līdz ar to ieteicams ieviest atsevišķu nodokļu regulējumu šai grupai. Autore piedāvā sadalīt pašnodarbinātas personas divās grupās - pašnodarbinātās personas, kas sniedz pakalpojumus un pašnodarbinātās personas, kuras ražo un/vai pārdod preces, un katras grupas ienākumiem piemērot atšķirīgu nodokļa likmi.

Pašnodarbināto nodoklis 25% tiktu piemērots tiem, kas sniedz pakalpojumus, piemēram, tādās platformās kā *Bolt*, *Wolt*, kā arī autordarbi, skaistumkopšana, privātsundas, bērnu auklēšana, senioru kopšana, uzkopšana, tulkošana, koncertu organizēšana, tūrisma pakalpojumi, reklāmu ieņēmumi no *Google* un *Youtube*, *UpWork*, *99Designs* un citas platformas, mašīnu un tehnikas remonts, zāles pļaušana, pasākuma nodrošinājums un tamlīdzīgi.

Preču ražošana / pārdošana un sava īpašuma iznomāšana - likme 15%. Amatniecība, rotaslietas, tirdziņi un gadatirgi, preču tirdzniecība platformās *Etsy*, *Printful*, *Printify*, izbraukuma tirdzniecība, *airBnB* mājas, *booking.com* mājas, izejvielu ietilpīgi mākslas darbi, pašgatavoti ēdieni un dzērieni, tehnikas un instrumentu pārdošana *ebay*, auto iznomāšana un viss līdzīgais un viss, kas ietver preces.

Šis nodokļa režīms būtu pieejams līdz gada apgrozījumam 40 000 eiro. Apgrozījuma vērtība tiktu ņemta no PVN maksātāju reģistrācijas sliekšņa vērtības.

Samaksātā summa dalītos 80/20: 80% VSAOI un 20% IIN. Šī būtu labā prakse, kas tiktu aizgūta no Dānijas, kur tiek maksāts viens nodoklis un valsts kase to sadala pa nodokļu veidiem.

Pašreizējā mikrouzņēmumu nodokļa un jaunā pašnodarbināto nodokļa modeļa salīdzinājums

Rādītājs	Pašreizējais modelis Mikrouzņēmumu nodoklis	Jaunais modelis Pašnodarbināto nodoklis gada apgrozījumam līdz 40 000 EUR
Var izvēlēties maksāt	SDV, tai skaitā autoratlīdzības saņēmēji, IK, IU, ZvS un ZS	SDV, autoratlīdzības saņēmēji tiek reģistrēti kā SDV
Likme	<ul style="list-style-type: none"> • 25% līdz gada apgrozījumam 40 000 EUR; • 40% virs gada apgrozījuma 40 000 EUR; 	<ul style="list-style-type: none"> • par pakalpojumiem 25% līdz gada apgrozījumam 40 000 EUR; • par preču ražošanu/tirgošanu 15% līdz gada apgrozījumam 40 000 EUR;
Nodokļu sadalījums	80% VSAOI, 20% IIN	80% VSAOI, 20% IIN
Norēķinu konts	Privāts, atsevišķs vai saimnieciskās darbības ieņēmumu konts	Atsevišķs vai saimnieciskās darbības ieņēmumu konts
Minimālās sociālās apdrošināšanas iemaksas	Jāveic / var neveikt uzrakstot VID apliecinājumu	Nav jāveic
Valsts sociālās apdrošināšanas veidi	Apdrošināti pieciem sociālās apdrošināšanas veidiem	Apdrošināti pieciem sociālās apdrošināšanas veidiem
IIN atvieglojumi	Netiek piemēroti vispār	Tiek piemēroti pamatienākumu gūšanas vietā
Grāmatvedība	Var brīvi izvēlēties, vai visi norēķini bezskaidras naudas veidā un tiek atspoguļoti bankas kontā vai arī skaidras naudas darījumi, kārtojot vienkāršā ieraksta grāmatvedību	Nav jākārt grāmatvedība, jo visi darījumi bezskaidrā naudā un atsevišķā bankas kontā vai saimnieciskās darbības ieņēmumu kontā

Avots: autores pētījums un konstrukcija

Atvieglojumus par apgādībā esošām personām, maksātāja gada diferencēto neapliekamo minimumu u.c. atvieglojumus var piemērot pamatdarba vietā, tos nezaudējot, kā tas 2023. gadā ir, maksājot mikrouzņēmumu nodokli.

Apdrošināti pieciem sociālās apdrošināšanas veidiem: valsts pensiju apdrošināšanai, invaliditātes apdrošināšanai, maternitātes, paternitātes un slimības apdrošināšanai, vecāku apdrošināšanai, veselības apdrošināšanai. Nav apdrošināti pret nelaimes gadījumiem darbā un arodslimībām, kā arī bezdarbam.

Obligāta prasība atsevišķs norēķinu konts, vai saimnieciskās darbības ieņēmumu konts, visi darījumi bezskaidrā naudā – ar pārskaitījumu un /vai maksājumu karšu termināļos, tādējādi samazinot skaidras naudas apripi. Ar to samazinot administratīvo slogu pašnodarbinātajiem – nav jākārt grāmatvedība, nav jānodod “Kvīšu numuru reģistrācijas iesniegums”, “Pārskats par reģistrēto kvīšu izlietojumu”, nav jāpilda “Kases ieņēmumu orderis” un “Kases izdevumu orderis”.

Vispārējais nodokļu režīms: pašreizējā un jaunā modeļa salīdzinājums

Rādītājs	Pašreizējais modelis Vispārējais nodokļu režīms	Jaunais modelis Pašnodarbināto nodoklis gada apgrozījumam virs 40 000 EUR
Var izvēlēties maksāt	SDV, tai skaitā autoratlīdzības saņēmēji, IK, IU, ZvS, ZS	SDV, IK, ZS, ZvS autoratlīdzības saņēmēji tiek reģistrēti kā SDV
Norēķinu konts	Privāts vai atsevišķs norēķinu konts	Atsevišķs norēķinu konts
Minimalās sociālās apdrošināšanas iemaksas	Jāveic / var neveikt uzrakstot VID apliecinājumu	Nav jāveic, jo VSAOI jāmaksā no minimālās algas
Valsts sociālās apdrošināšanas veidi	Apdrošināti pieciem sociālās apdrošināšanas veidiem	Apdrošināti septiņiem sociālās apdrošināšanas veidiem
IIN atvieglojumi	Tiek piemēroti	Tiek piemēroti
Grāmatvedība un naudas darījumu veids	Var brīvi izvēlēties vai visi norēķini bezskaidras naudas veidā un tiek atspoguļoti bankas kontā vai arī skaidras naudas darījumi, kārtojot vienkāršā ieraksta grāmatvedību.	Var brīvi izvēlēties vai visi norēķini bezskaidrā naudas veidā un tiek atspoguļoti bankas kontā vai arī skaidras naudas darījumi, kārtojot vienkāršā ieraksta grāmatvedību.

Avots: autores pētījums un konstrukcija

Ja saimnieciskās darbības gada apgrozījums pārsniedz 40 000 eiro (šī vērtība tiek pielīdzināta PVN sliekšņa vērtībai), tad tiek reģistrēta SDV, IK vai ZS forma un jāmaksā vispārējo nodokļu režīmu. Tas paliktu iepriekšējā kārtībā, tikai ar dažām izmaiņām – VSAOI tiktu pielīdzinātas darba ņēmēju VSAOI – 34.09% , un VSAOI būtu jāveic no valsts minimalās darba algas. Tādējādi, nodrošinot lielākas iemaksas valsts sociālajā budžetā, kā arī pilnu sociālo aizsardzību pašnodarbinātajiem. Šo normu varētu pārņemt kā labo piemēru no Dānijas. Pilnībā pārņemt Dānijas ienākuma nodokļa modeli Latvija nevar, jo tad vajadzētu mainīt visu ienākumu nodokļu sistēmu. Dānijā pašnodarbināto nodokļi tiek pielīdzināti darba ņēmēju nodokļiem, tikai mainās uzsvars, kas maksā nodokļus. Pašnodarbinātības gadījumā visus nodokļus maksā pašnodarbinātā persona, darba ņēmēja gadījumā nodokļus maksā darba devējs.

Ja pašnodarbinātā persona vēlētos būt vairāk sociāli apdrošināta, tad sociālās apdrošināšanas iemaksas virs valsts minimālās darba algas būtu brīvprātīgas. VID pārstāvji rīkotu dažādas informatīvās kampaņas (sociālajos tīklos, masu medijos), cik svarīgi ir būt sociāli apdrošinātiem, ko dod sociālā apdrošināšana.

Šajā scenārijā tiktu saglabāta IIN progresīvā likme, kas 2023. gadā ir: 20% ienākumam līdz 20 004 eiro gadā, 23% ienākumam no 20 004 eiro līdz 78 100 eiro gadā un ienākuma daļai, kas pārsniedz 78 100 eiro gadā 31%.

Var brīvi izvēlēties, vai visi norēķini bezskaidras naudas veidā un tiek atspoguļoti atsevišķā bankas kontā, bet, ja arī skaidras naudas darījumi, kārtojot vienkāršā ieraksta grāmatvedību.

Pašnodarbinātie tiktu apdrošināti visiem septiņiem sociālās apdrošināšanas veidiem, tieši tāpat kā darba ņēmēji: valsts pensiju apdrošināšanai, invaliditātes apdrošināšanai, maternitātes, paternitātes un slimības apdrošināšanai, vecāku

apdrošināšanai, veselības apdrošināšanai; nelaimes gadījumiem darbā un arodslimībām apdrošināšanai, kā arī bezdarba gadījuma apdrošināšanai.

3. Scenārijs: Jauna pašnodarbināto nodokļu un grāmatvedības sistēma, izceļot atsevišķi autoratlīdzības saņēmējus.

Daudzās ES dalībvalstīs, tai skaitā arī Dānijā, autoratlīdzības saņēmēji tiek atdalīti atsevišķi no saimnieciskās darbības veicējiem. 2023. gadā Latvijā plānots, ka no 2024. gada 1. janvāra, autoratlīdzības saņēmējiem būs jāreģistrējas kā saimnieciskās darbības veicējiem. Ar grozījumiem likumā "Par iedzīvotāju ienākuma nodokli" pārejas noteikumos līdz 2023. gada 31. decembrim ir pagarināts periods, kad autoratlīdzības saņēmējiem ir iespēja maksāt nodokļus, neregistrējoties kā saimnieciskās darbības veicējiem. Pārejas posmā autoratlīdzības izmaksātājs ietur 25% nodokli, kas tiek sadalīts šādi: 80% VSAOI un 20% IIN. Latvijā autoratlīdzība tiek izmaksāta par literatūras, zinātnes vai mākslas darbu radīšanu un atlīdzība par atklājumu, izgudrojumu un rūpniecisko paraugu radīšanu u.tml..

Raksturojums. Atdalīt atsevišķi autoratlīdzības saņēmējus no saimnieciskās darbības veicējiem. Trešais scenārijs balstās uz otro scenāriju, tikai autoratlīdzības saņēmējiem nav jāreģistrējas kā saimnieciskās darbības veicējiem, kamēr gada apgrozījums no autoratlīdzības ir līdz 40 000 eiro, bet, ja gada apgrozījums no autoratlīdzības pārsniedz 40 000 eiro, tad viņiem jāreģistrējas kā SDV.

Ja autoratlīdzību izmaksā mantisko tiesību kolektīva pārvaldījuma organizācija, tad nodokļu aprēķināšana un nomaksa paliek spēkā esošajā modelī – IIN 20% un tiek ņemtas vērā izdevumu normas pēc MK noteikumiem "Likuma "Par iedzīvotāju ienākuma nodokli" normu piemērošanas kārtība".

5. tabula

Autoratlīdzības saņēmēju maksājama nodoklis: pašreizējā un jaunā modeļa salīdzinājums

Rādītājs	Pašreizējais modelis			Jaunais modelis Autoratlīdzības nodoklis
	Mikrouzņēmumu nodoklis	Vispārējais nodokļu režīms	spēkā līdz 31.12.2023	
Var izvēlēties maksāt	SDV, <i>tai skaitā autoratlīdzības saņēmēji</i> , IK, IU, ZvS un ZS	SDV, <i>tai skaitā autoratlīdzības saņēmēji</i> , IK, IU, ZvS un ZS	<i>Autoratlīdzības saņēmēji, kuri netiek reģistrēti kā SDV</i>	<i>Autoratlīdzības saņēmēji, kuri netiek reģistrēti kā SDV</i>
Likme	<ul style="list-style-type: none"> • 25% apgrozījumam līdz 25 000 EUR gadā, • 40% apgrozījumam virs 25 000 EUR 	<ul style="list-style-type: none"> • IIN progresīvā likme 20%, 23% un 31%. • VSAOI 31.07% no ienākuma, kas vienāds ar minimālo algau, un 10% līdz minimālai algai vai virs minimālās algas. 	<ul style="list-style-type: none"> • 25% apgrozījumam līdz 25 000 EUR gadā • 40% apgrozījumam virs 25 000 EUR 	<ul style="list-style-type: none"> • 25% apgrozījumam līdz 40 000 EUR gadā.

7.pielikuma turpinājums/ *Continuation of Annex 7*
5.tabulas turpinājums

Rādītājs	Pašreizējais modelis			Jaunais modelis Autoratlīdzības nodoklis
	Mikrouzņēmumu nodoklis	Vispārējais nodokļu režīms	spēkā līdz 31.12.2023	
Nodokļu sadalījums	80% VSAOI, 20% IIN	IIN 20%, 23% , 31% un VSAOI 31.07%, 10%	80% VSAOI, 20% IIN	80% VSAOI, 20% IIN
Norēķinu kots	Privāts, atsevišķs vai saimnieciskās darbības ieņēmumu kots	Privāts, atsevišķs norēķinu kots	Privāts, atsevišķs norēķinu kots	Privāts, atsevišķs norēķinu kots
Izdevumu normas pēc MK 899	etiek emērotas	utoriem tiek piemērotas	Netiek piemērotas	Netiek piemērotas
Minimālās sociālās apdrošināšanas iemaksas	Jāveic / var neveikt, iesniedzot VID apliecinājumu	Jāveic / var neveikt, iesniedzot VID apliecinājumu	Jāveic, no iztrūkstošā VSAOI objekta jāsamaksā 10% pensiju apdrošināšanai	Nav jāveic
Valsts sociālās apdrošināšanas veidi	Apdrošināti pieciem sociālās apdrošināšanas veidiem	Apdrošināti pieciem sociālās apdrošināšanas veidiem	Apdrošināti pieciem sociālās apdrošināšanas veidiem	Apdrošināti pieciem sociālās apdrošināšanas veidiem
IIN atvieglojumi	Netiek piemēroti	Tiek piemēroti	Tiek piemēroti pamatienākumu gūšanas vietā	Tiek piemēroti pamatienākumu gūšanas vietā
Grāmatvedība	Var brīvi izvēlēties, vai visi norēķini bezskaidrā bezskaidras naudas veidā un tiek atspoguļoti bankas kontā vai arī skaidras naudas darījumi, kārtojot vienkāršā ieraksta grāmatvedību	Var brīvi izvēlēties, vai visi norēķini bezskaidrā bezskaidras naudas veidā un tiek atspoguļoti bankas kontā vai arī skaidras naudas darījumi, kārtojot vienkāršā ieraksta grāmatvedību	Nav jākārto	Nav jākārto grāmatvedība, jo visi darījumi bezskaidrā veidā.

Avots: autores pētījums un konstrukcija

Trešais scenārijs paredz, ka autoratlīdzības saņēmēji netiek reģistrēti kā SDV, IK, vai ZS, bet paliek kā autoratlīdzības nodokļa maksātāji līdz apgrozījumam 40 000 eiro gadā. Par autoratlīdzības ienākumiem tiek ieturēts nodoklis 25%, kas tālāk tiek sadalīts 20% IIN un 80% VSAOI. IIN ieturējumu veic autoratlīdzības izmaksātājs.

Autoratlīdzības saņēmējs tiek apdrošināts pieciem sociālās apdrošināšanas veidiem: valsts pensiju apdrošināšanai, invaliditātes apdrošināšanai,

7.pielikuma turpinājums/ Continuation of Annex 7

maternitātes, paternitātes un slimības apdrošināšanai, vecāku apdrošināšanai, veselības apdrošināšanai. Nav apdrošināti pret nelaiemes gadījumiem darbā un arodslimībām, kā arī bezdarbam. Minimālās sociālās apdrošināšanas iemaksas netiek veiktas.

Ienākumi no autoratlīdzības var tikt saņemti privātajā kontā, neatverot atsevišķu bankas kontu. Nav vajadzības pēc grāmatvedības, jo atlīdzības izmaksātājs deklarē VID-ā atbilstošos darījumus, ienākumu un ieturēto IIN.

Likuma "Par iedzīvotāju ienākuma nodokli" normu piemērošanas kārtība" noteiktās izdevumu normas (50% un 25%) netiek piemērotas. IIN

atvieglojumi tiek piemēroti gada beigās, sagatavojot un iesniedzot par sevi Gada ienākumu deklarāciju.

1. uzdevums (viena tabula)

1.1. tabula

Pašnodarbinātības sociāli ekonomiskās vides pilnveidošana un uzlabošana	Pašnodarbinātības iespējas	Valsts ekonomiskā izaugsme	Pašnodarbināto normatīvā bāze un nodokļi	Sociālā vide pašnodarbinātajiem
Pašnodarbinātības iespējas	1			
Valsts ekonomiskā izaugsme		1		
Pašnodarbināto normatīvā bāze un nodokļi			1	
Sociālā vide pašnodarbinātajiem				1

Pēc izveidotās vērtēšanas kritēriju hierarhijas ekspertiem jāsalīdzina *kritēriju grupas atkarībā no kopējā mērķa – izvērtēt pašnodarbinātības sociālos un ekonomiskos aspektus, lai noteiktu pašnodarbinātības attīstības iespējas Latvijā*, proti, jāizvērtē, kuras iesaistītās grupas intereses ir nozīmīgākas pašnodarbinātības attīstības kontekstā. Kritēriju grupu salīdzināšanas rezultātus katrs eksperts ieraksta tabulā, kas izveidota matricas formā.

Kritēriju grupu salīdzināšana

2. uzdevums (četras tabulas)

Ekspertiem savstarpēji jāsalīdzina vērtēšanas *kritēriji* katras kritēriju grupas ietvaros attiecībā *pret kopējo mērķi* (izvērtēt pašnodarbinātības sociālos un ekonomiskos aspektus, lai noteiktu pašnodarbinātības attīstības iespējas Latvijā).

2.1. tabula

Kritēriju grupas “Pašnodarbinātības iespējas” kritēriju salīdzināšana

Pašnodarbinātības iespējas	Pašnodarbināto īpatsvars no nodarbinātajiem	Pašnodarbināto vides konkurētspēja	Pašnodarbinātības atbalsts	Pašnodarbināto pamatdarbības veids
Pašnodarbināto īpatsvars no nodarbinātajiem	1			
Pašnodarbināto vides konkurētspēja		1		
Pašnodarbinātības atbalsts			1	
Pašnodarbināto pamatdarbības veids				1

2.2. tabula

Kritēriju grupas “Valsts ekonomiskā izaugsme” kritēriju salīdzināšana

Valsts ekonomiskā izaugsme	IKP palielināšana	Nodarbinātības veicināšana	Investīciju un finansējuma piesaistīšana	Uzņēmējdarbības attīstības veicināšana
IKP palielināšana	1			
Nodarbinātības veicināšana		1		
Investīciju un finansējuma piesaistīšana			1	
Uzņēmējdarbības attīstības veicināšana				1

7.pielikuma turpinājums/ *Continuation of Annex 7***2.3. tabula**Kritēriju grupas “*Pašnodarbināto normatīvā bāze un nodokļi*” kritēriju salīdzināšana

Pašnodarbināto normatīvā bāze un nodokļi	Nodokļu normu sakārtošana, lai tās būtu vienkāršas un saprotamas	Grāmatvedības normu sakārtošana, mazinot administratīvo slogu	Samērīgas nodokļu likmes / Nodokļu slogs	VID godīga un uz uzticību balstīta sadarbība
Nodokļu normu sakārtošana, lai tās būtu vienkāršas un saprotamas	1			
Grāmatvedības normu sakārtošana, mazinot administratīvo slogu		1		
Samērīgas nodokļu likmes / Nodokļu slogs			1	
VID godīga un uz uzticību balstīta sadarbība				1

2.4. tabula Kritēriju grupas “*Sociālā vide pašnodarbinātajiem*” kritēriju salīdzināšana

Sociālā vide pašnodarbinātajiem	Pašnodarbināto sociālā apdrošināšana	Pašnodarbināto sociālās apdrošināšanas izpratne un nozīmīgums	Mūžizglītības sistēmas pieejamība	Pašnodarbināto dzīves līmenis
Pašnodarbināto sociālā apdrošināšana	1			
Pašnodarbināto sociālās apdrošināšanas izpratne un nozīmīgums		1		
Mūžizglītības sistēmas pieejamība			1	
Pašnodarbināto dzīves līmenis				1

3. uzdevums (16 tabulas)

Jāizvērtē trīs alternatīvie scenāriji pašnodarbināto sociāli-ekonomiskās vides pilnveidošanai un uzlabošanai, atkarībā no *katra kritērija* (4 grupas x 4 kritēriji katrā grupā =16).

1. Scenārijs: Latvijā esošā pašnodarbināto nodokļu un grāmatvedības sistēma.

2. Scenārijs: Jauna pašnodarbināto nodokļu un grāmatvedības sistēma, neizceļot atsevišķi autoratlīdzības saņēmējus.

3. Scenārijs: Jauna pašnodarbināto nodokļu un grāmatvedības sistēma, izceļot atsevišķi autoratlīdzības saņēmējus.

3.1. tabula

Pašnodarbināto sociāli-ekonomiskās vides pilnveidošana un uzlabošana scenāriju salīdzināšana atkarībā no kritērija „Pašnodarbināto īpatsvars no nodarbinātajiem”

<i>Pašnodarbināto īpatsvars no nodarbinātajiem</i>	1.scenārijs	2.scenārijs	3.scenārijs
1. scenārijs	1		
2. scenārijs		1	
3. scenārijs			1

3.2. tabula

Pašnodarbināto sociāli-ekonomiskās vides pilnveidošana un uzlabošana scenāriju salīdzināšana atkarībā no kritērija “Pašnodarbināto vides konkurētspēja”

<i>Pašnodarbināto konkurētspēja</i>	1.scenārijs	2.scenārijs	3.scenārijs
1. scenārijs	1		
2. scenārijs		1	
3. scenārijs			1

3.3. tabula

Pašnodarbināto sociāli-ekonomiskās vides pilnveidošana un uzlabošana scenāriju salīdzināšana atkarībā no kritērija **“Pašnodarbinātības atbalsts”**

<i>Pašnodarbinātības atbalsts</i>	1.scenārijs	2.scenārijs	3.scenārijs
1. scenārijs	1		
2. scenārijs		1	
3. scenārijs			1

3.4. tabula

Pašnodarbināto sociāli-ekonomiskās vides pilnveidošana un uzlabošana scenāriju salīdzināšana atkarībā no kritērija **“Pašnodarbināto pamatdarbības veids ”**

<i>Pašnodarbinātības vides pieejamība</i>	1.scenārijs	2.scenārijs	3.scenārijs
1. scenārijs	1		
2. scenārijs		1	
3. scenārijs			1

3.5. tabula

Pašnodarbināto sociāli-ekonomiskās vides pilnveidošana un uzlabošana scenāriju salīdzināšana atkarībā no kritērija **“IKP palielināšana”**

<i>IKP palielināšana</i>	1.scenārijs	2.scenārijs	3.scenārijs
1. scenārijs	1		
2. scenārijs		1	
3. scenārijs			1

3.6. tabula

Pašnodarbināto sociāli-ekonomiskās vides pilnveidošana un uzlabošana scenāriju salīdzināšana atkarībā no kritērija “*Nodarbinātības veicināšana*”

<i>Nodarbinātības veicināšana</i>	1.scenārijs	2.scenārijs	3.scenārijs
1. scenārijs	1		
2. scenārijs		1	
3. scenārijs			1

3.7. tabula

Pašnodarbināto sociāli-ekonomiskās vides pilnveidošana un uzlabošana scenāriju salīdzināšana atkarībā no kritērija “*Investīciju un finansējuma piesaistīšana*”

<i>Investīciju un finansējuma piesaistīšana</i>	1.scenārijs	2.scenārijs	3.scenārijs
1. scenārijs	1		
2. scenārijs		1	
3. scenārijs			1

3.8. tabula

Pašnodarbināto sociāli-ekonomiskās vides pilnveidošana un uzlabošana scenāriju salīdzināšana atkarībā no kritērija “*Uzņēmējdarbības attīstības veicināšana*”

<i>Uzņēmējdarbības attīstības veicināšana</i>	1.scenārijs	2.scenārijs	3.scenārijs
1. scenārijs	1		
2. scenārijs		1	
3. scenārijs			1

3.9. tabula

Pašnodarbināto sociāli-ekonomiskās vides pilnveidošana un uzlabošana scenāriju salīdzināšana atkarībā no kritērija “*Nodokļu normu sakārtošana, lai tās būtu vienkāršas un saprotamas*”

<i>Nodokļu normu sakārtošana, lai tās būtu vienkāršas un saprotamas</i>	1.scenārijs	2.scenārijs	3.scenārijs
1. scenārijs	1		
2. scenārijs		1	
3. scenārijs			1

3.10. tabula

Pašnodarbināto sociāli-ekonomiskās vides pilnveidošana un uzlabošana scenāriju salīdzināšana atkarībā no kritērija “*Grāmatvedības normu sakārtošana, mazinot administratīvo slogu*”

<i>Grāmatvedības normu sakārtošana, mazinot administratīvo slogu</i>	1.scenārijs	2.scenārijs	3.scenārijs
1. scenārijs	1		
2. scenārijs		1	
3. scenārijs			1

3.11. tabula

Pašnodarbināto sociāli-ekonomiskās vides pilnveidošana un uzlabošana scenāriju salīdzināšana atkarībā no kritērija “*Samērīgas nodokļu likmes/ Nodokļu slogs*”

<i>Samērīgas nodokļu likmes / Nodokļu slogs</i>	1.scenārijs	2.scenārijs	3.scenārijs
1. scenārijs	1		
2. scenārijs		1	
3. scenārijs			1

3.12. tabula

Pašnodarbināto sociāli-ekonomiskās vides pilnveidošana un uzlabošana scenāriju salīdzināšana atkarībā no kritērija “*VID godīga un uz uzticību balstīta sadarbība*”

<i>VID godīga un uz uzticību balstīta sadarbība</i>	1.scenārijs	2.scenārijs	3.scenārijs
1. scenārijs	1		
2. scenārijs		1	
3. scenārijs			1

3.13. tabula

Pašnodarbināto sociāli-ekonomiskās vides pilnveidošana un uzlabošana scenāriju salīdzināšana atkarībā no kritērija “*Pašnodarbināto sociālā apdrošināšana*”

<i>Pašnodarbināto sociālā apdrošināšana</i>	1.scenārijs	2.scenārijs	3.scenārijs
1. scenārijs	1		
2. scenārijs		1	
3. scenārijs			1

3.14. tabula

Pašnodarbināto sociāli-ekonomiskās vides pilnveidošana un uzlabošana scenāriju salīdzināšana atkarībā no kritērija “*Pašnodarbināto sociālās apdrošināšanas izpratne un nozīmīgums*”

<i>Pašnodarbināto sociālās apdrošināšanas izpratne un nozīmīgums</i>	1.scenārijs	2.scenārijs	3.scenārijs
1. scenārijs	1		
2. scenārijs		1	
3. scenārijs			1

3.15. tabula

Pašnodarbināto sociāli-ekonomiskās vides pilnveidošana un uzlabošana scenāriju salīdzināšana atkarībā no kritērija “Mūžizglītības sistēmas pieejamība”

<i>Mūžizglītības sistēmas pieejamība</i>	1.scenārijs	2.scenārijs	3.scenārijs
1. scenārijs	1		
2. scenārijs		1	
3. scenārijs			1

3.16. tabula

Pašnodarbināto sociāli-ekonomiskās vides pilnveidošana un uzlabošana scenāriju salīdzināšana atkarībā no kritērija “Pašnodarbināto dzīves līmenis”

<i>Pašnodarbināto dzīves līmenis</i>	1.scenārijs	2.scenārijs	3.scenārijs
1. scenārijs	1		
2. scenārijs		1	
3. scenārijs			1

PALDIES PAR ATSAUCĪBU UN PACIETĪBU!